42

SOSYAL BİLGİLER

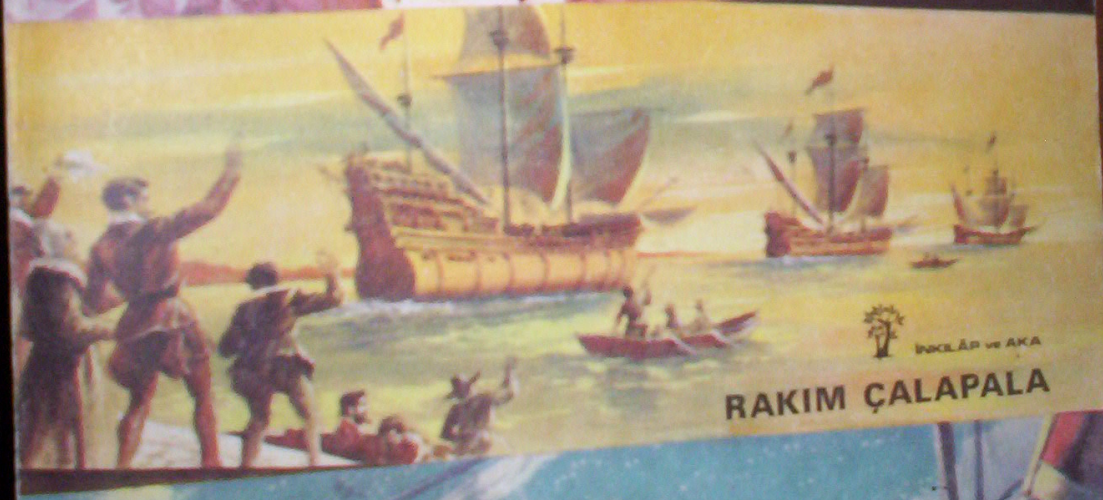

İNKILÂP ve AKA

RAKIM ÇALAPALA

5

RAKIM ÇALAPALA

2310148560

Sosyal Bilgiler

İLKOKUL: 5

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 21 ağustos 1970 gün ve 4671 sayılı yazısıyla ilkokulların beşinci sınıfına yardımcı ders kitabı olarak kabul edilmiştir.

1973 HD 42

KÜTÜPHANE · ANKARA · MİLLÎ EĞİTİM 1946

İNKILÂP ve AKA
KİTABEVLERİ Koll. Şti.
Ankara Caddesi No. 95 — İstanbul

3660-78
DM

İÇİNDEKİLER

Ünite: I — Yurdumuz ve Komşularımız

Güzel Yurdumuz: Türkiye 3
Türkiye'nin Çevresinde Hangi Ülkeler, Hangi Denizler var? 7
Balkan Yarımadasındaki Komşularımız 11

Ünite: II — Osmanlı İmparatorluğu

Anadolu'ya Nasıl Yerleştik? 19
Osmanlı Devleti Nasıl Kuruldu? 22
Birinci Kosova Zaferinden İstanbul'un Alınışa Kadar 29
Türklerin İstanbul'u Alışı ve Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu 36
Okuma: Fatih'in İlk Hükümdarlığı ve Sonra Başardığı Büyük İşler 41
Türkiye'nin Güney Komşuları ... 43
Akdeniz'deki ve Doğudaki Komşularımız 48
Kuzey Komşumuz: Sovyetler Birliği 54
Osmanlı İmparatorluğunun Yükselme Devri:
1) Fatih, II. Bayezit ve Yavuz Selim Zamanları 58
2) Kanuni ve Sokollu Mehmet Paşa Zamanları 65
Okuma: Barbaros Hayreddin ve Preveze Savaşı 70
Okuma: Trablusgarp Fatihi Türgut Reis 72
Okuma: Sokollu Mehmet Paşa ve Hizmetleri 74
Osmanlı Uygarlığı 75
Okuma: En Ünlü Mimarlarımız ve Eserleri 88
Okuma: Mimar Sinan ve Süleymaniye'nin Açılışı 91
Okuma: Avrupa'da Yenilikler ... 92

Ünite: III — Dünyaya Toplu Bakış

Dünya Dönüyor, Geceler ve Gündüzler Oluyor 95
Eski Dünya, Yeni Dünya 104
Yeni Dünya'ya Gidiyoruz 114
Okuma: Dünyamız Nasıl Keşfedildi? 122
Okuma: Hindistan'ı Ararken Yeni Dünya'yı Buldu 126
Okuma: Dünyayı İlk Defa Nasıl Dolaştılar? 128
Kıtaların Nüfusu ve Türklerin Yeryüzünde Dağılışı 130

Ünite: IV — Osmanlı İmparatorluğu

Osmanlı İmparatorluğunun Duraklama Devri 135
Okuma: Büyük Vezirler Ailesi: Köprülüler 142
Osmanlı İmparatorluğunun Gerileme Devri 144
Okuma: Fransız Devriminin Getirdiği Düşünceler 151
Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Çabaları 154
Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat ve Birinci Meşrutiyet Devirleri 159
Okuma: Plevne Savaşı ve Gazi Osman Paşa 165
Okuma: İki Büyük Hürriyet Kahramanı: Mithat Paşa ve Namık Kemal 167
Osmanlı İmparatorluğunda İkinci Meşrutiyet Devri 169

Ünite: V — Dünyanın Başlıca Ülkeleri

Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık 176
Batı Almanya ve Fransa 182
İtalya ve İsviçre 188
Afrika'daki Başlıca Ülkeler 194
Asya'daki Başlıca Ülkeler 199
Amerika'daki Başlıca Ülkeler 209
Avustralya'daki Başlıca Ülkeler ... 213
Turizm 216

Ünite: VI — Cumhuriyetimiz

Osmanlı İmparatorluğunun Yıkılması ve Kurtuluş Savaşı 223
Yurdumuzun Düşmanlardan Temizlenmesi 231
Okuma: Padişahlık Yönetimi Nasıl Kaldırıldı? 240
Cumhuriyetin Kuruluşu ve Devrimlerimiz 241
Okuma: Halifelik Nasıl Kaldırıldı? 248
İkinci Dünya Savaşı ve Birleşmiş Milletler 249
Okuma: Atatürk'ten Anılar 255
Okuma: İkinci Dünya Savaşından Sonra Dünyada Neler oldu? ... 256
Çok Partili Hayata Nasıl Geçtik? 258
Seçimler, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Kuruluşu ve Cumhurbaşkanı 264
Hükümetin Kuruluşu, Hükümetin ve Vatandaşların Görevleri 272
Büyüyünce Ne Olacaksınız? 277

Kronoloji 281
Ansiklopedik Sözlük 283

Dizgi : Özaydın Matbaası - Baskı : DUR OFSET BASIMEVİ - İSTANBUL 1978

GÜZEL YURDUMUZ: TÜRKİYE

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Nerede Oturuyoruz? Yurdumuz Nerede?
2 — Yerküreyi İnceleyelim.
3 — Türkiye Dünyanın Neresindedir?

DERSE HAZIRLIK:

1 — Yerküre üzerinde Türkiye'yi bulunuz. Dünyayı kuşak gibi saran ve ortadan ikiye bölen ekvator çizgisine göre, Türkiye kuzey yarımkürede mi, yoksa güney yarımkürede mi bulunuyor?
2 — Yine yerküreye bakarak, Türkiye'nin hangi kıta üzerinde bulunduğunu söyleyiniz.
3 — Sözlükte «eksen, ekvator, kutup, paralel, meridyen, konum, Greenwich (Griniç)» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Nerede Oturuyoruz? Yurdumuz Nerede?

Size «Nerede oturuyorsunuz?» diye sorsalar, evinizin bulunduğu semti ve sokağı söylersiniz.

Bir arkadaşınıza mektup gönderecek olsanız, zarfın üstüne onun adını, soyadını; altına da adresini yazarsınız. Şöyle bir örnek alalım :

Bayan Yasemin Evrenol
Çalıkuşu sokağı No. 3
Levent - İstanbul

Bu adresi okuyan postacı ne anlar?

1 — Mektup Bayan Yasemin Evrenol'a verilecek.
2 — Yasemin Evrenol, Çalıkuşu sokağındaki 3 numaralı evde.
3 — Çalıkuşu sokağı Levent mahallesinde.
4 — Levent, Istanbul'da.

Peki, Istanbul nerede?

Onu herkes bilir: Türkiye'de!

Zaten, mektup yabancı bir ülkeden gönderileçek olsaydı, adreste Istanbul'dan sonra bir de Türkiye yazılmış olacaktı.

Türkiye büyük bir ülkedir. Milletçe bu güzel yurtta yaşıyoruz. Kuşların bir yuvası, hayvanların bir barınağı olduğu gibi, bizim de bir evimiz var. Biz de ailece orada barınırız.

Evimiz bir köyde, yahut mahallede bulunur. Evimizin çevresinde komşularımız vardır. Köyümüzün, mahallemizin de komşuları vardır. Bunların hepsi birden güzel yurdumuz Türkiye'yi meydana getirirler.

Şimdi size soruyorum:

— Acaba Türkiye nerede? Yani bizim yurdumuz dünyanın neresindedir? Bunu hiç düşündünüz mü?

Bu soruya karşılık verebilmenin kolayı, bir yerküre üstünde Türkiye'yi bulup göstermektir.

2 — Yerküreyi İnceleyelim:

Yerküre, üzerine dünya haritası çizilmiş, küre şeklinde bir ders aracıdır. Dünyanın şeklini, ekseni üzerinde nasıl döndüğünü gösterir. Şimdi, bir yerküreyi önümüze alıp dikkatle inceleyelim (Resim: 1):

1 — Yerküre büyük bir topa benzer; yuvarlaktır. Yuvarlık olan cisimlere «küre şeklinde» diyoruz. Dünya da küre şeklindedir. Bunu geçen yıl, Fen ve Tabiat Bilgileri dersinde okuyup öğrendiniz.

2 — Yerküre, tam ortasından geçirilmiş olan bir demir çubuk üzerinde döner. Siz de buna benzer bir şey yapabilirsiniz. Bir elma alınız; tam ortasından bir örgü şişi geçiriniz. Sonra şişi, iki ucundan tutarak, parmaklarınızın arasında döndürünüz. Şiş döndükçe elma da döner. Elmanın dönüşü, bir eksen üzerinde dönüştür. Geçirdiğiniz şiş, bu dönüşte elmaya eksen olmuştur.

Dünyamız da, sanki ortasından bir şiş geçirilmiş gibi, bir eksen üzerinde döner. Aslında dünyanın ortasından geçen böyle bir şey yoktur. Fakat biz, dünyanın dönüşüne bakarak, varmış gibi görünen bu doğrultuya **dünyanın eksemi** diyoruz.

3 — Yerkürenin üzerine dünya haritası çizilmiştir. Bu haritada yeryüzündeki karalar ve denizler görülür. Ülkelerin sınırları çizilmiş, adları yazılmıştır.

4 — Yerküreyi kuzeyinden ve güneyinden delip çıkan eksenin çıktığı yerlere **kutup noktaları** denir. Dünyanın var sayılan ekseninin yeryüzünde sona erdiği noktalara da aynı ad verilmiştir. Kuzeyindekine **kuzey kutup noktası**, güneyindekine **güney kutup noktası** denir.

5 — Yerküre üzerine, kutup noktalarından eşit uzaklıkta bulunan ve yerküreyi kuşak gibi saran bir daire çizilmiştir. Bu daireye **ekvator** denir.

6 — Yerküre üzerinde ekvatora paralel birtakım daireler daha çizilmiştir. Bu daireler kutuplara doğru yaklaştıkça küçülürler. Sonunda, kutuplarda bir nokta haline gelirler. Bu dairelere de **paralel** adı verilir. En büyükleri ekvatordur (Resim: 2).

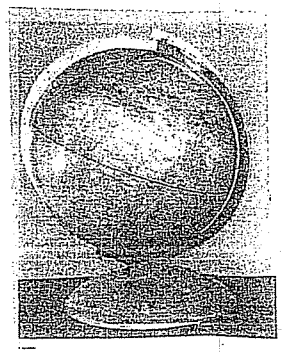

Resim: 1 — Yerküre

7 — Bir elmayı tam ortasından kestiğimiz zaman, elma nasıl ikiye bölünürse, ekvator da yerküreyi öylece ikiye ayırır. Ekvatorun kuzeyinde kalan bölüme **kuzey yarımküre**, güneyinde kalan bölüme **güney yarımküre** denir (Resim: 3).

8 — Yerküre üzerinde kutup noktalarından geçen ve ekvatoru dikey kesen birtakım daireler de çizilmiştir. Bu dairelere **meridyen** adı verilir (Resim: 2). Meridyenlerin hepsi birbirine eşittir.

Bir dairenin 360 derece olduğunu biliyorsunuz. O halde, ekvator dairesi de 360 derecedir. Ekvatoru 360 eşit parçaya bölüp o bölümlerle kutup noktaları arasında çizgiler çizersek 180 meridyen dairesi (360 yarım meridyen dairesi) elde ederiz.

Bir meridyen dairesinin yarısı 180 derecedir. Şu halde, bir yarım meridyeni 180 bölüme ayırıp her bölümden ekvatora paralel çizgiler çizersek, birer derece ara ile 180 paralel daire elde etmiş oluruz.

Bundan da anlarız ki, birer derece ara ile 360 meridyen dairesi, 180 paralel daire vardır.

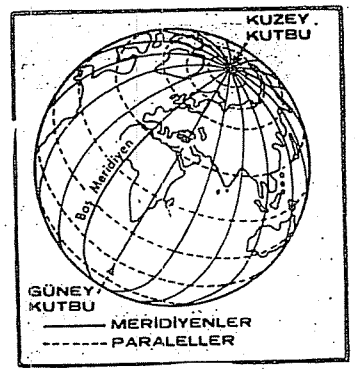

Resim: 2 — Meridyenler ve paraleller

Meridyen daireleri için, Londra yakınlarındaki **Greenwich** (Griniç) gözlemevinden geçen meridyen **başlangıç meridyeni** sayılmıştır. Bu meridyenin derecesi sıfırdır. Başlangıç meridyeninin doğusunda kalan 180 daireye **doğu meridyen daireleri**, batısında kalan 180 daireye de **batı meridyen daireleri** denir.

Paralel daireler için başlangıç ekvatordur. Bunun da derecesi sıfırdır. Ekvatorun kuzeyinde kalan 90 daireye **kuzey paralel daireler**, güneyinde kalan 90 daireye de **güney paralel daireler** denir.

Bir ülkenin yeryüzündeki yerini, yani **konumunu** belirtmek için, önce hangi yarımkürede bulunduğu söylenir. Sonra hangi meridyen ve paralel dereceleri arasında yer aldığı bildirilir.

Şimdi eski sorumuza dönelim:

3 — Türkiye Dünyanın Neresindedir?

Artık, yerküreye bakarak, buna karşılık verebiliriz:

Türkiye, kuzey yarımkürededir. 36 ve 42 derecelik kuzey paralelleri ve 26 ile 45 derecelik doğu meridyenleri arasında yer almıştır.

Hemen her gün, radyolarımızda denizciler ve havacılar için birtakım bildiriler yayınlandığını duyarsınız. Top atışları dolayısıyle, yahut mayına benzer bir şey görüldüğü için, tehlikeli olan yerlerin enlem ve boylamları söylenerek,

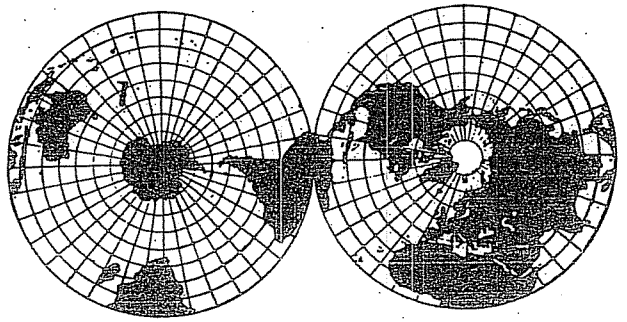

Güney yarımküre — Kuzey yarımküre

Resim: 3 — Yeryüzünde karalar, daha çok kuzey yarımkürede toplanmıştır. Güney yarımküreyi ise daha çok denizler kaplamıştır.

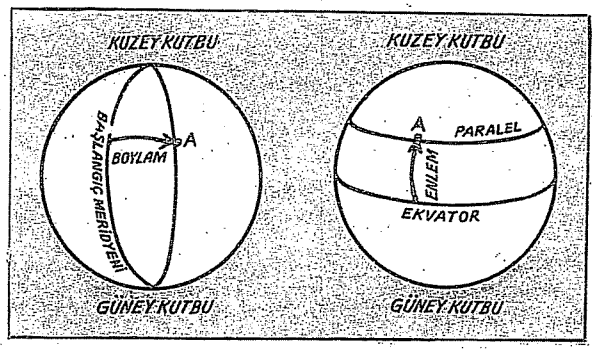

Resim: 4 — A noktasının enlem ve boylamı

ilgililer uyarılır.

Enlem, bir yerin ekvatordan kaç derece uzakta olduğunu göterir. **Boylam** da başlangıç meridyeninden kaç derece uzakta olduğunu anlatır (Resim: 4). Meselâ, Ankara'nın enlemi 40 derece kuzey, boylamı 33 derece doğudur. Ankara'nın enlem ve boylamını söylemekle, onun dünya üzerindeki yerini belirtmiş oluruz (Harita: 1).

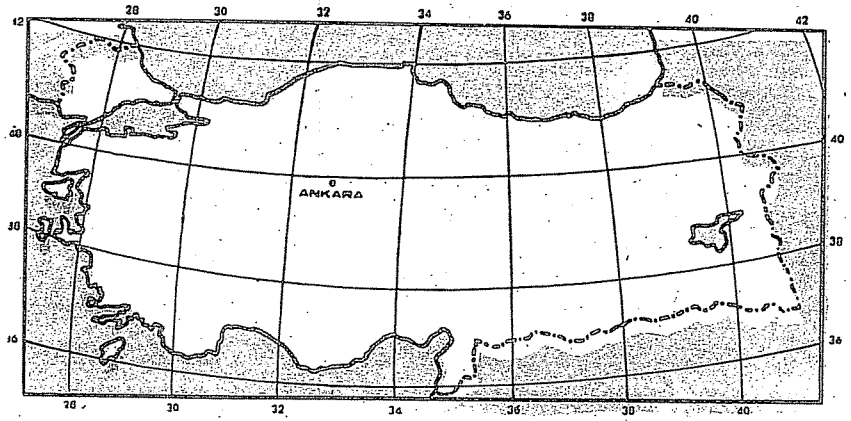

Harita: 1 — Ankara ekvatorun 40° kuzeyinde ve Griniç'e göre 33° doğudadır.

Kazaya uğrayan denizciler, ıssız yerlere inmek zorunda kalan havacılar da, bulundukları yerin enlem ve boylamını telsizle bildirerek yardım isterler.

Şimdi siz, büyük bir Türkiye haritasında, bulunduğunuz il merkezinin enlem ve boylamını bulmaya çalışınız.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Hangi paralel daireler birbirine eşittir?
2 — Neden bütün paralel daireler birbirine eşit değildir?
3 — Hangi meridyen daireleri birbirine eşittir?
4 — Anadolu'nun en kuzey noktası olan İnceburun 42 derecelik paralel daire üzerindedir. Bir derece aralıklı iki paralel daire arasındaki uzaklık, yaklaşık olarak 111 kilometredir. Buna göre, İnceburun'un kuzey kutbundan kaç kilometre uzakta olduğunu bulunuz.

TÜRKİYE'NİN ÇEVRESİNDE HANGİ ÜLKELER, HANGİ DENİZLER VAR?

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Türkiye'yi Çevreleyen Ülkeler ve Denizler.
2 — Türkiye'nin Avrasya Kıtasındaki Yeri.
3 — Türkiye'nin Denizleri.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Türkiye haritasına bakarak yurdumuzu çevreleyen denizleri söyleyiniz.
2 — Yine haritadan sınır komşumuz olan ülkelerin adlarını okuyunuz.
3 — Denizlerimizde Türkiye'den başka hangi ülkelerin de kıyıları olduğunu haritayı inceleyip söyleyiniz.
4 — Ege denizinde Gökçeada ve Bozcaada'yı bulunuz.
5 — Sözlükte «boğaz, kanal» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Türkiye'yi Çevreleyen Ülkeler ve Denizler:

Yerküre, dünya biçiminde yapılmış bir haritadır. Büyüklüğü de irice bir top kadardır. Üzerindeki denizlerle karalar ve karaların bölünmüş olduğu ülkeler çok küçük görünür. Onun için, ülkelerin daha göze görünür, daha büyük haritaları yapılmıştır. Bunlara **duvar haritası** diyoruz.

Şimdi, Türkiye haritasının karşısına geçelim ve yurdumuzun çevresinde hangi ülkelerin, hangi denizlerin yer aldığını inceleyelim:

Türkiye büyük bir ülkedir. Üç yanı denizlerle çevrilidir. Kuzeyinde **Karadeniz,** batısında **Ege** denizi, güneyinde **Akdeniz** yer almıştır. Karadeniz'le Ege denizi arasında da **Marmara** denizi bulunur.

Sınır komşularımız da **Bulgaristan, Yunanistan, Suriye, Irak, İran** ve **Sovyetler Birliği**'dir.

2 — Türkiye'nin Avrasya Kıtasındaki Yeri:

Türkiye, Avrasya kıtasının en önemli yerindedir. Bu kıtanın hem **Avrupa**, hem de **Asya** bölümünde toprakları vardır. Haritaya dikkatle bakacak olursak, yurdumuzun bu iki bölüm arasında bir köprü durumunda olduğunu görürüz. Çünkü, Asya'nın batıya doğru en çok uzanmış yeri olan **Anadolu** yarımadası bizimdir. Avrupa'nın güneydoğusunda, Asya'ya en çok yaklaşmış olduğu yer olan **Doğu Trakya** da bizimdir. Güzel yurdumuzun bu iki bölümü **İstanbul** ve **Çanakkale** boğazlarında birbiriyle kucaklaşır. **Marmara** denizi aralarında sıkışıp kalmıştır.

Türkiye'nin yüzölçümü 780 576 kilometre karedir. Bunun 24 000 kilometre kare kadarı Avrupa'da, kalanı Asya'dadır. Demek ki toprakları mızın çoğu Asya'da, azı Avrupa'da bulunuyor.

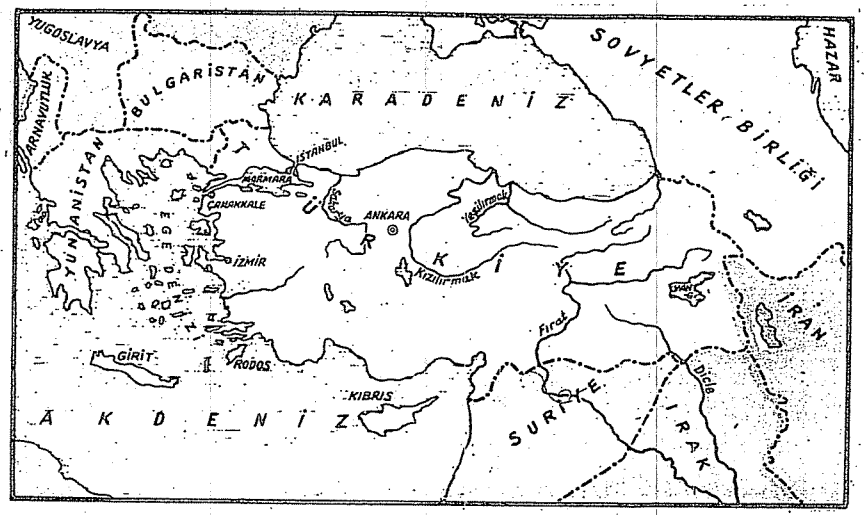

Harita: 2 — Türkiye'yi çevreleyen ülkeler ve denizler

3 — Türkiye'nin Denizleri:

Türkiye'nin dört denizde kıyıları vardır (Harita: 2). Bunlardan **Karadeniz, Ege** denizi ve **Akdeniz** kıyılarında başka ülkeler de yer almıştır. **Marmara** denizi ise bütünüyle bizimdir.

KARADENİZ :

Türkiye'nin kuzeyinde Karadeniz bulunur. Karadeniz, derinliği çok olmayan bir iç denizdir. Tuzluluğu azdır. Çünkü bu deniz çokça yağmur yağan bir bölgededir. Birçok akarsular bu denize karışır. Buharlaşma da azdır.

Bu denizden açık denizlere yalnız Istanbul boğazından geçilerek gidilebilir. Şu halde Karadeniz'in kapısı bizim elimizdedir. Karadeniz'de, Türkiye'den başka Bulgaristan, Romanya ve Sovyetler Birliği'nin kıyıları vardır.

Karadeniz kıyılarımız yüksektir. Girintisi çıkıntısı azdır.

MARMARA DENİZİ :

Anadolu topraklarımızla Trakya topraklarımız arasında büyük bir göl gibi duran Marmara da çok derin değildir. Suları Karadeniz'in sularından biraz daha tuzludur. Trakya'nın Marmara kıyıları düz, Anadolu kıyıları girintili çıkıntılıdır.

Marmara da bir iç denizdir. Ondan da açık denizlere Çanakkale boğazından geçilerek gidilebilir. Marmara denizi Türkiye toprakları arasında olduğu için bu denizde başka ülkelerin kıyısı yoktur. Çanakkale boğazından çıkılınca Ege denizine ulaşılır.

EGE DENİZİ :

Ege denizi, Türkiye'nin batı kıyılarıyle Balkan yarımadası arasındadır. Anadolu kıyıları Türkiye'nin, Avrupa kıyıları Yunanistan'ındır. Derinliği azdır. Tuzluluğu güneye doğru gidildikçe artar.

Bu denizdeki kıyılarımız çok girintili çıkıntılıdır. Çanakkale boğazından başlayarak Akdeniz'e kadar birçok yarımadalar ve körfezler sıralanır. Kıyıların önünde de birçok adalar vardır. Bunlardan yalnız Çanakkale boğazı yakınındaki **Gökçeada** (İmroz) ve **Bozcaada** ile kıyılarımıza yakın bazı küçük adalar bizim, ötekiler Yunanistan'ındır.

Ege denizi birçok adalarla doludur. Onun için, bu denize **Adalar denizi** de derler.

AKDENİZ :

Anadolu'nun güneyinde Akdeniz bulunur. Akdeniz büyük bir denizdir. Avrasya ile Afrika arasında yer almıştır. Derinliği Karadeniz'den daha fazladır. Suları da öteki denizlerimizden daha tuzludur. Çünkü bu bölgede yağış azdır. Buharlaşma çok olur. Bu denize dökülen ırmakların sayısı da çok değildir.

Akdeniz'den Atlas okyanusuna **Cebelitarık** boğazından geçilerek çıkılır. Bu boğaz, Avrupa ile Afrika arasındadır. Asya ile Afrika arasında **Süveyş kanalı** açılmıştır. Bu kanaldan da Kızıldeniz'e ve oradan Hint okyanusuna geçilir.

Türkiye'nin Akdeniz kıyıları Karadeniz kıyılarına benzer. Yani girintisi çıkıntısı azdır.

Bu denizde Kıbrıs, Suriye, Lübnan, İsrail ve Birleşik Arap Cumhuriyeti (Mısır) ile yakın komşuyuz. Akdeniz'de daha birçok ülkelerin kıyıları vardır. Onları da haritadan siz bulup söyleyiniz.

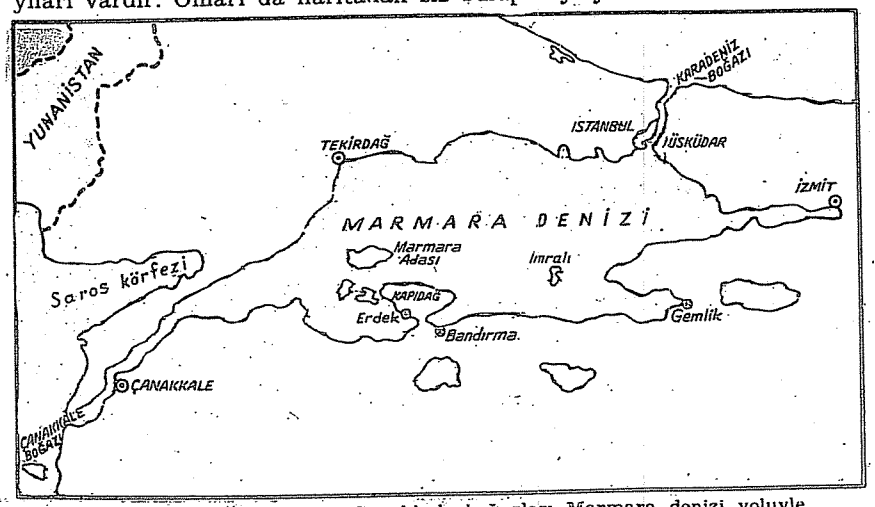

Harita: 3 — İstanbul ve Çanakkale boğazları Marmara denizi yoluyle Karadeniz'i Akdeniz'e bağlarlar.

BOĞAZLAR :

Istanbul ve Çanakkale boğazları dünyanın en önemli deniz yollarından biri üzerinde bulunur (Harita: 3). Istanbul boğazı Karadeniz'le Marmara denizini birbirine bağlar. Bu yüzden, açık denizlere yol arayan kuzey komşumuz Rusya, Istanbul'u ele geçirmek amacıyle, bizimle yüzyıllar boyunca savaşmış, fakat başaramamıştır.

Çanakkale boğazı da Marmara ile Ege denizini birbirine bağlar. Burası da Ege denizi yoluyle Akdeniz'den gelecek düşman gemilerine karşı bir kilit noktası gibidir. Birinci Dünya Savaşında, İngilizler ve Fransızlar bunun için bu boğazı ele geçirmeye çalıştılar. Fakat, Çanakkale savaşları kahraman Türk ordusunun parlak zaferiyle sona erdi.

Istanbul boğazı dünyanın en güzel yerlerinden biridir. Türkiye'nin en büyük şehri olan Istanbul da bu boğazın Marmara kıyısına yakın yerinde kurulmuştur.

Çanakkale boğazı Istanbul boğazından biraz daha geniştir. Bu boğaz üzerinde en önemli şehir, Anadolu yakasında bulunan Çanakkale'dir.

DENİZLERİMİZİN ÖNEMİ :

Denizler en ucuz ulaştırma yollarıdır. Denizlerde balık tutulur. Tuz ve sünger de çıkarılır. Türkiye, bu bakımdan, büyük zenginlik kaynaklarına sahiptir. Ayrıca, deniz kıyıları yerleşmeye elverişli, iklimi yumuşak yerlerdir. Kıyı şehirlerinde, iç bölgelere göre, daha çok insan yaşar. Ticaret ve denizcilik gelişir.

Deniz kıyılarımız bol güneşi, güzel plajlarıyle, turizm bakımından da bir dünya cennetidir.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Istanbul ve Çanakkale boğazları ne bakımdan önemlidir?

2 — Yurdumuzu çevreleyen denizlerin hangisi daha tuzludur? Neden?

3 — Akdeniz limanlarımızdan birinden kalkan bir gemi Karadeniz'e nasıl geçer?

4 — Yurdumuzun yüzölçümü kaç kilometre karedir? Bunun ne kadarı Asya bölümünde, ne kadar Avrupa bölümünde bulunuyor?

BALKAN YARIMADASINDAKİ KOMŞULARIMIZ

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ :

1 — Balkan' Yarımadasına Toplu Bakış.
2 — Yunanistan.
3 — Bulgaristan.
4 — Yugoslavya.
5 — Arnavutluk.

DERSE HAZIRLIK :

1 — Haritaya bakarak Balkan yarımadasındaki ülkelerin adlarını söyleyiniz.
2 — Sözlükte «iklim, ırmak, cunta, gülyağı» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Balkan Yarımadasına Toplu Bakış:

Avrupa'nın güneyinde, Akdeniz'e doğru uzanan üç büyük yarımada vardır. Bunlardan en doğudakine **Balkan yarımadası** denir (Harita: 4). **Doğu Trakya** topraklarımız bu yarımadanın güneydoğusundadır.

Balkan yarımadasında çeşitli uluslar yaşar. **Türkler, Bulgarlar, Romenler, Yunanlılar** ve **Arnavutlar** bunların başlıcalarıdır. Bu değişik insan toplulukları bazı yerlerde birbirinden ayrı gruplar halinde, bazı yerlerde karışıktır.

Balkan yarımadası, Osmanlı İmparatorluğu devrinde, yüzyıllarca Türk yönetiminde kalmıştır. Balkan ülkelerinin hepsine birden **Rumeli** denirdi. Şimdi burada **Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya** ve **Arnavutluk** devletleri vardır. Yalnız **Doğu Trakya** bizde kalmıştır.

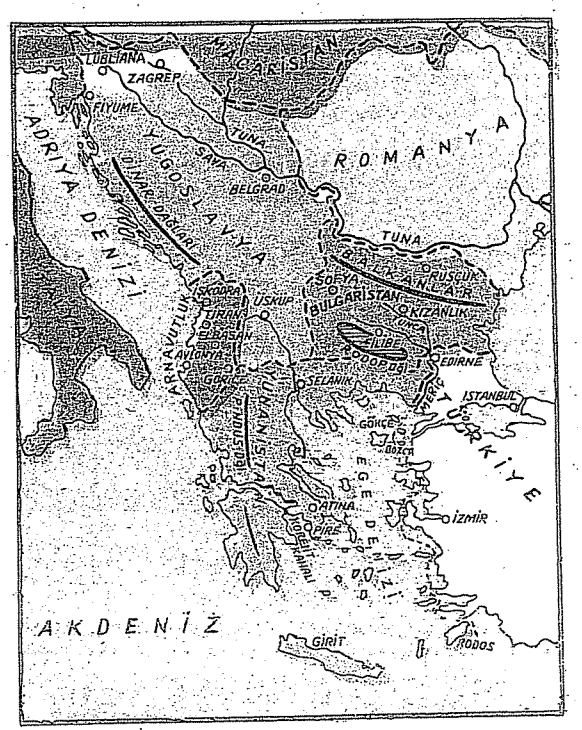

4 — Balkan yarımadası

KÜTÜPHANE ANKARA 1946

Resim: 5 — Bulgaristan'da Balkanlardan bir görünüş

Balkan yarımadası dağlıktır. Dik ve ormanlık dağlara **balkan** denir. Yarımadaya bu adın verilişi de bundandır. Yarımadanın başlıca dağları **Balkanlar, Rodop** ve **Dinar** dağlarıdır. Balkanlar Bulgaristan'da bulunur. Batıdan doğuya, Karadeniz'e doğru uzanırlar (Resim: 5). Rodop dağları da Bulgaristan'ın güneybatısındadır. Dinar dağları ise yarımadanın batısında, kuzeyden güneye doğru uzanır. Yugoslavya toprakları içindedir.

Yarımadanın güney kesimleri Anadolu'nun Ege bölgesine benzer. Kıyıları çok girintili çıkıntılıdır. Önlerinde, yine Ege kıyılarımızda olduğu gibi, birçok adalar sıralanmıştır.

Balkan yarımadasında **Tesalya** ve **Serez** ovaları gibi ovalar da vardır. Fakat bunlar çok yer tutmaz. Bu ovaların ikisi de Yunanistan'da bulunur.

Balkan yarımadasının kıyı bölgelerinde **Akdeniz iklimi** görülür. Yani yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. Denizin etkisinden uzak kalan iç bölgelerinde de **kara iklimi** görülür. Yazlar sıcak, kışlar çok soğuk geçer. Yüksek yerlerde daha çok kar yağar ve bütün kış yerden kalkmaz.

Balkan yarımadasının bitki örtüsü de çeşitlidir. Akdeniz kıyılarında makiler görülür. İç kısımlarının yüksek yerlerinde ormanlar, çukur yerlerinde de bozkırlar yer almıştır.

Yarımadanın bazı akarsuları Karadeniz'e, bazı akarsuları da Ege denizine ve Adriya denizine dökülür. Bu akarsulardan **Tuna** ve **Sava** ırmakları önemlidir.

2 — Yunanistan:

Yunanistan, Balkan yarımadasında komşumuz olan ülkelerden biridir. Deniz ticaretinde ve turizmde ileridir. Dış pazarlarda da, bizim ürün-

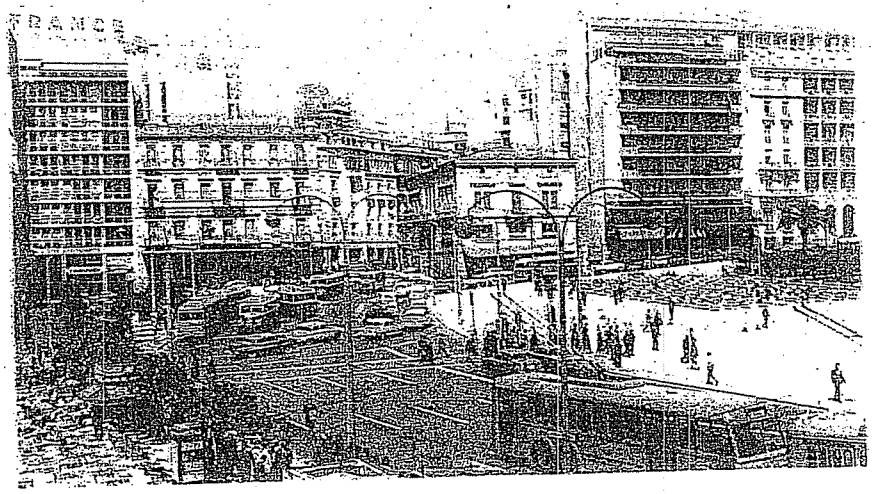

Resim: 6 — Yunanistan'ın başkenti Atina'dan bir görünüş

lerimizin yerine kendi ürünlerini satmaya çalışan ve bu alanda bizimle yarışan bir ülkedir.

Balkan yarımadasının güney ucunda, 8,5 milyon nüfuslu bir ülke olan Yunanistan'ın üç yanı denizlerle çevrilidir. **Gökçeada** ve **Bozcaada**'dan başka, Ege denizindeki bütün adalarla Akdeniz'deki **Girit** adası da Yunanistan'ındır. Bütün dünya limanları arasında işleyen Yunan ticaret gemileri, dünyanın başlıca deniz ticaret filoları arasında yer alır. Yunanistan, bu gemilerin kazandığı taşıma paralarıyle önemli bir gelir sağlar.

Asıl Yunanistan'la Mora yarımadası arasında açılmış olan **Korent kanalı**, Ege deniziyle Yunan denizini birleştirerek gemilerin yolunu kısaltır. Pek büyük olmayan gemilerin geçebildiği bu kanaldan, Yunanlılar geçiş parası alırlar. Bu yüzden de epeyce gelir elde ederler.

Yunanistan'ın yüzölçümü 132 000 kilometre karedir. Çok dağlık bir ülke olduğu için, tarıma ve hayvancılığa evlerişli toprakları azdır. Yetiştirdiği tahıl ve hayvan ürünleri kendi ihtiyacına yetmez. Bunların büyük bir kısmını dışarıdan alır. En çok yetiştirdiği tarım ürünleri zeytin, üzüm, incir ve tütündür. Bu yüzden, Yunanistan'da zeytinyağcılık, sabunculuk ve şarapçılık gelişmiştir. Bunlar, yurdumuzun da en önemli ürünleri ve başlıca ihraç mallarıdır. Yunanistan, yabancı ülkelerde kendi ürünlerini tutundurmak için çok çalışmakta, her çareye baş vurmaktadır.

Yunanistan, balık avcılığında ve balıkçılık endüstrisinde de oldukça ileridir. Avladığı balıkların bir kısmını işleyip yabancı ülkelere satar. Başka endüstri alanlarında fazla gelişmiş değildir. Bununla birlikte dokuma, çimento, kimyasal gübre ve madenî eşya yapımı ileridir. Çeşitli makinelerle önemli fabrika ürünlerini dış memleketlerden alır.

Turizm de Yunanistan'ın en önemli gelir kaynaklarından biridir.

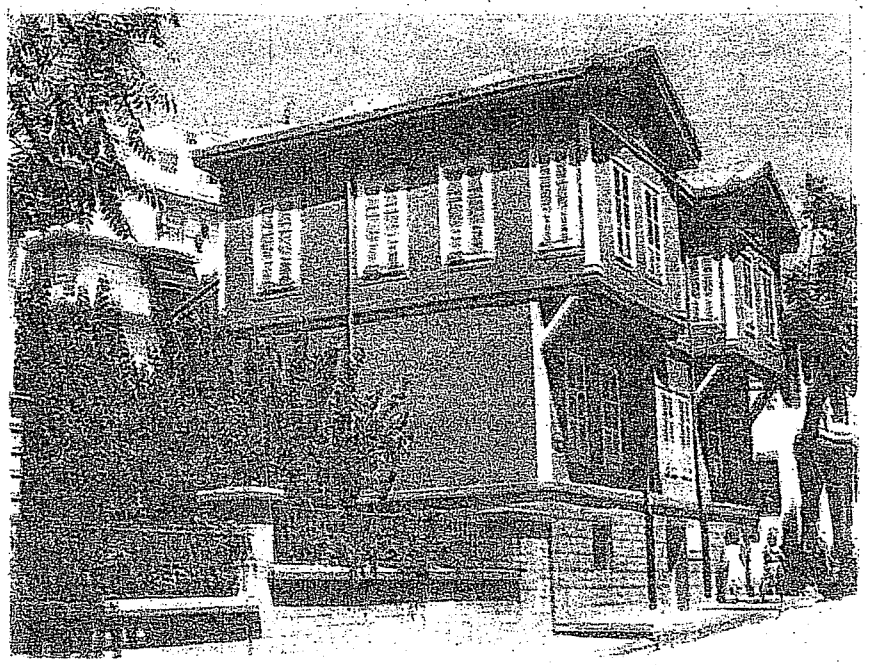

Resim: 7 — Selânik'te Atatürk'ün doğmuş olduğu ev

Eski Yunanlılardan kalma tarihî eserleri görmek için buraya her yıl çok sayıda turist gelir ve çok para bırakır.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ticaret pek önemli değildir. Bizden canlı hayvan ve balık, buğday, kömür, yün gibi şeyler alır. Bize de kimyasal gübre, fırça gibi önemsiz şeyler satar. Bizden aldığı balıkların çoğunu da kendi fabrikalarında işleyip daha yüksek fiyatla başka ülkelere satar.

Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğu zamanında, 370 yıl Türk yönetiminde kalmıştı. 1829 yılında bağımsız bir devlet haline gelmiştir. Son yıllara kadar meşrutiyetle yönetilen bir krallıktı. Şimdi bir askerî cunta tarafından yönetilmektedir. Başkenti Atina'dır (Resim: 6). En işlek limanı da Atina'nın iskelesi olan Pire'dir. Bu ülkenin Makedonya bölgesinde bulunan Selânik şehri de önemli bir ticaret merkezidir. Atatürk, bu topraklar bizim olduğu günlerde, Selânik'te doğmuştur (Resim: 7).

Yunanistan halkı, Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine bağlıdır. Eskiden bu ülkede çok Türk vardı. Bugün yalnız Batı Trakya bölgesinde az sayıda Türk yaşamaktadır.

Yüzyıllarca Türk yönetiminde yaşamış olan Yunanlılar, bağımsız bir devlet kurduktan sonra, bizimle hiç bir zaman iyi komşuluk ilişkileri kuramamışlardır. Öteden beri, İstanbul'umuzu ve Batı Anadolu topraklarımızı kendi ülkelerine katmak ve bir Büyük Yunanistan kurmak hevesindedirler. Bu amaçla, Birinci Dünya Savaşından sonra, güzel İzmir'imize asker çıkarıp yurdumuza saldıran Yunanlılarla bir ölüm kalım savaşı yapmak zorunda kaldık. Yunan orduları, bu savaşta topraklarımızda yok edildi.

Yunanlılar, aradaki antlaşmayı bozarak, Kıbrıs cumhuriyetini de ortadan kaldırmak ve adayı kendi ülkelerine katmak için yollar aramaktadırlar.

İstanbul - Edirne demiryolunun bir kısmı Yunan topraklarından geçer. Yunanlıların komşuluğa uymayan davranışları yüzünden, bu kısmın yerine, şimdi kendi topraklarımızda yeni bir demiryolu yapmaktayız.

Yunanistan da, Türkiye gibi, NATO askerî antlaşmasına katılmış ülkelerden biridir. NATO, barışı korumak amacıyla, demokrat ülkeler arasında kurulmuş bir savunma antlaşmasıdır. Bu bakımdan Yunanistan bir yandan da bizimle silâh arkadaşı durumundadır.

3 — Bulgaristan:

Balkan yarımadasında kuzey komşumuz olan Bulgaristan, çiftçilik ve hayvancılıkta oldukça ileri bir ülkedir. İkinci Dünya Savaşından sonra, endüstri alanında da hızla gelişmiştir. Çeşitli madenlerin işletilmesinde ve özellikle elektrik üretiminde de büyük bir gelişme göstermiştir.

Bulgaristan, deniz etkisinden yararlanamayan dağlık bir ülkedir. Bu yüzden iklimi serttir. Kışları uzun sürer. Yüksek yerlerde karlar uzun zaman erimez. Buna karşılık, Balkanlar ve Rodop dağları arasındaki çukur yerlerde yazlar çok sıcak geçer. Buralarda pirinç ve pamuk gibi sıcak bölge bitkileri yetişir. Kuzeyde, Tuna ırmağına inen düzlükler de oldukça verimli yerlerdir.

Bulgaristan buğday, mısır, üzüm, tütün gibi ürünler yetiştirir. Sığır, koyun, domuz gibi hayvanlarla kümes hayvanları ve ipek böceği üretir. Geniş gül bahçeleri de vardır. Buralardan toplanan

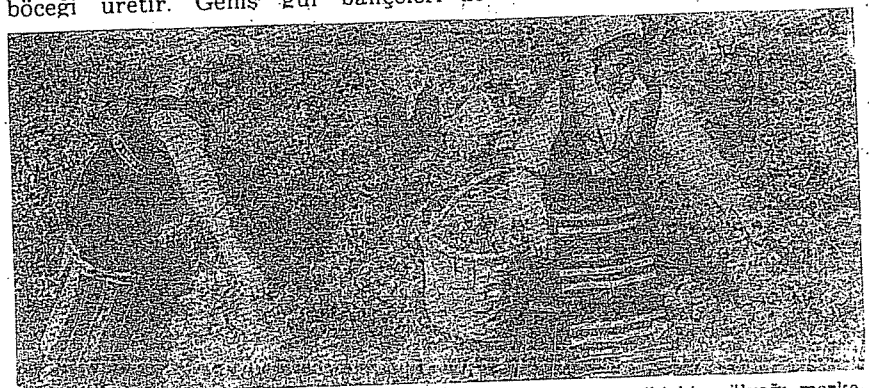

Resim: 8 — Bulgaristan'ın Kızanlık şehri bizim Isparta'mız gibi bir gülyağı merkezidir. Kızanlık'ta çok Türk vardır. Resimde gül toplayan kadınları görüyorsunuz

gül yapraklarından fazla miktarda gülyağı elde edilir. Kızanlık şehri çevreleri, bizim Isparta'mız gibi, bir gülyağı merkezidir (Resim: 8).

Bulgaristan, yabancı ülkelere üzüm, tütün ve gülyağı satışında Türkiye ile yarışan bir ülkedir. Peynircilikte de oldukça gelişmiş ve dış pazarlarda tutunmuştur. Sattığı mallar arasında çeşitli meyve ve sebzelerle canlı hayvan ve yumurta önemli bir yer tutar. Bunları yollamakta Karadeniz'den, Tuna ırmağından ve demiryoluyle kara yollarından yararlanır. Dış memleketlerden çeşitli fabrika ürünleri alır.

Bulgaristan'la ülkemiz arasındaki ticaret pek önemli değildir. Soğuk havalı kamyonlarını göndererek bizden aldığı yaş üzüm, portakal, limon, mandalina gibi meyveleri kara yolundan Avrupa pazarlarına götürüp satar. Bizden fazla miktarda balık da alır. Bunlara karşılık, bize bazı fabrika ürünleri satar.

Bulgar topraklarından çıkan Meriç ırmağı, Yunanistan'la Türkiye arasındaki sınırı çizerek, Ege denizine dökülür. Tunca ırmağı da Meriç'in bir koludur. Yurdumuzu Avrupa ülkelerine bağlayan demiryoluyle turistik kara yolu da Bulgar topraklarından geçer.

Bulgaristan XIV. yüzyılda Osmanlı ülkesine katılmış ve yüzyıllarca Türk yönetiminde kalmıştır. 1908 yılında bağımsız bir devlet oldu. Cumhuriyetle yönetilir. Başteńki Sofya'dır (Resim: 9). Varna da Karadeniz kıyısında işlek bir limandır. Bu kıyılardaki plajlar ve oteller çokça turist çeker ve Bulgaristan'a önemli gelir sağlar.

Bulgaristan'ın yüzölçümü 111 000 kilometre karedir. Nüfusu 8 milyonu geçer. Bu ülkede çok Türk vardı, Bunların bir kısmı, Bulgarların kötü davranışları yüzünden, yurdumuza göç etmişlerdir. Bugün, Türklerin kalabalık olduğu yerler Filibe, Rusçuk, Kızanlık gibi yerlerdir.

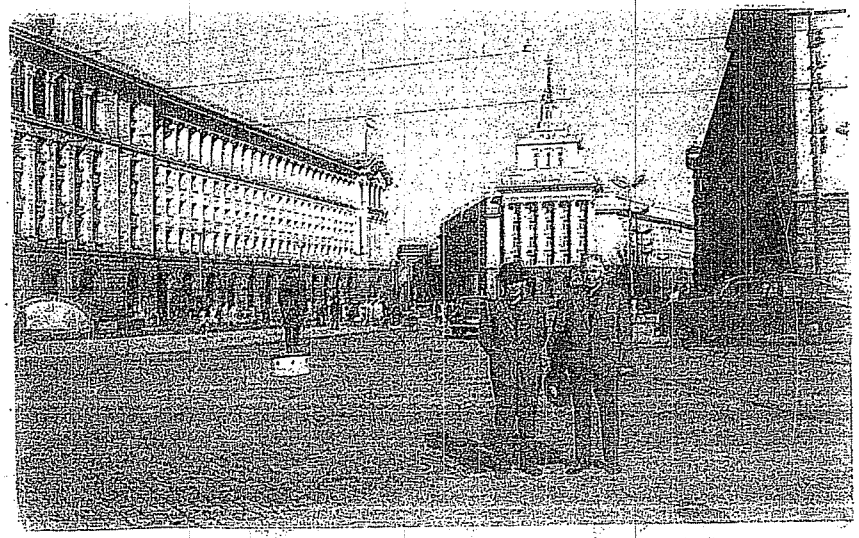

Resim: 9 — Bulgaristan'ın başkenti Sofya'dan bir görünüş

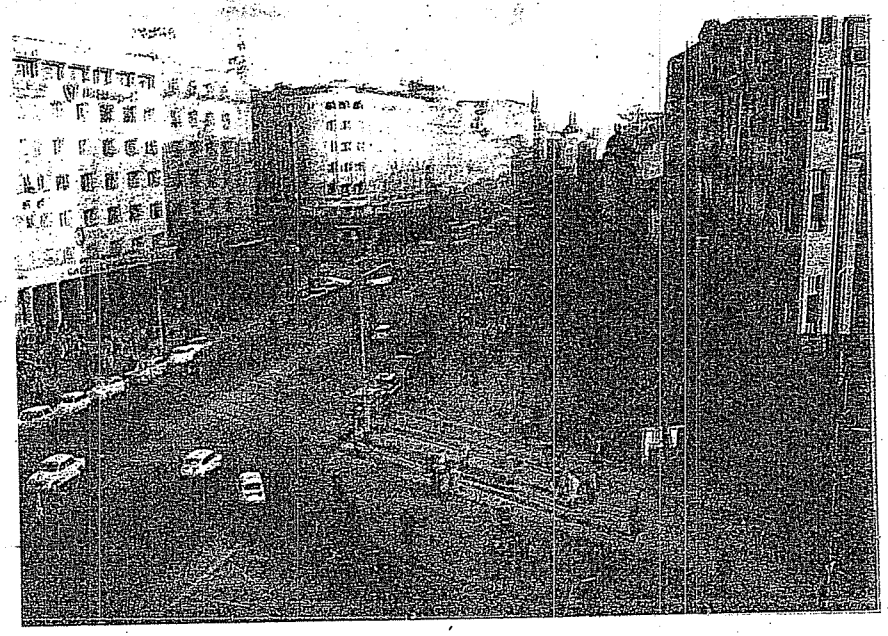

Resim: 10 — Yugoslavya'nın başkenti Belgrat'tan bir görünüş

4 — Yugoslavya:

Yugoslavya, Balkan yarımadasındaki ülkelerin en büyüğüdür. Yüzölçümü 256 000 kilometre karedir. Ekonomik bakımdan da Balkan yarımadasının en gelişmiş ülkesidir.

Yugoslavya çok dağlık bir ülkedir. Yalnız kuzeyde, Tuna'ya karışan ırmakların suladığı verimli ovalar vardır. Batıda, Adriya denizi boyunca uzanan Dinar dağları, iç bölgenin deniz etkisinden yararlanmasına engel olur. Bu yüzden, iç kesimlerde yazlar sıcak, kışlar da çok soğuk geçer. Yalnız Adriya denizi kıyılarında yumuşak ve yağışlı bir iklim görülür. Yazın buralara epeyce yabancı turist gelir.

Yugoslavya'nın yüksek dağlarla çevrili kıyılarında işlek limanlar yoktur. Dış ticaretini daha çok Tuna'dan ve demiryollarından yararlanarak yapar. Tarım, hayvancılık, madencilik, bazı endüstri kolları ve ormancılıkta gelişmiştir. Yabancı ülkelere tahıl, hayvan, tütün, meyve, kereste, maden ve fabrika ürünleri satar. Onlardan da petrol, makine ve kumaş gibi şeyler alır. Bizden de pamuk, yün ve bazı meyvelerle başka tarım ürünleri alır. Bunlara karşılık, bize makineler, birtakım araçlar, kâğıt gibi şeyler satar.

Yugoslavya bir birleşik cumhuriyettir. Başkenti, Tuna ırmağı üzerin-

de bulunan **Belgrat** şehridir (Resim: 10). Nüfusu 20 milyondur. Ahalisi din ve dil bakımından oldukça karışıktır.

Bu ülkenin büyük bir bölümü olan **Sırbistan**, Osmanlı İmparatorluğu zamanında 400 yıldan fazla Türk yönetiminde kalmıştır. 1878 yılında bağımsız bir devlet oldu. Birinci Dünya Savaşından sonra parçalanan Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun bazı bölgeleri Sırbistan'la birleştirildi. Böylece şimdiki Yugoslavya meydana geldi. Yugoslavya'da bugün de birçok Türk ve Müslüman vardır. Türklerin en çok bulundukları yerler **Üsküp** şehri ve çevresidir. Bir kısım Türkler de göçmen olarak yurdumuza gelip yerleşmişlerdir.

5 — Arnavutluk:

Balkan yarımadasının Adriya denizi kıyısında yurdumuzun Trakya bölümünden biraz büyük bir ülkedir. Hemen her yanı dağlarla kaplıdır. Yalnız yer yer düzlükler ve kıyı ovaları görülür. Başlıca geçim kaynağı çiftçilik ve hayvancılıktır. Dokuma, deri ve besin maddeleri endüstrisi vardır.

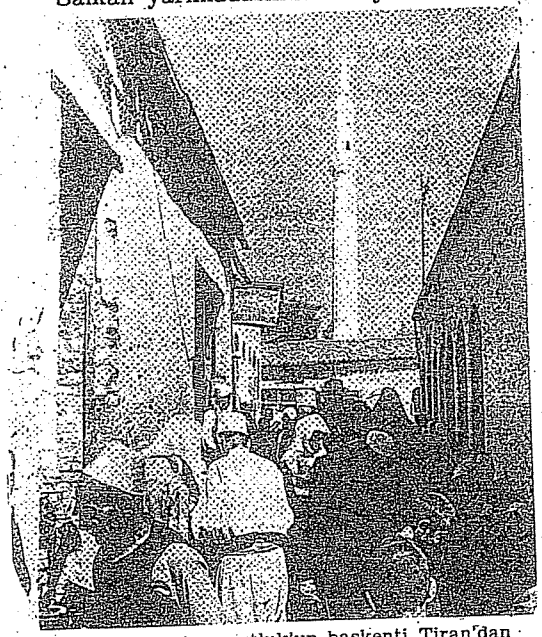

Resim: 11 — Arnavutluk'un başkenti Tiran'dan bir görünüş

Bu ülke de, Osmanlı İmparatorluğu zamanında, 450 yıldan fazla, Türk yönetiminde kalmıştı. 1913 yılında bağımsız bir devlet olmuştur. Cumhuriyetle yönetilir. Başkenti **Tiran** şehridir (Resim: 11). Arnavutluk'un 2 milyon kadar olan nüfusunun yarıdan çoğu Müslüman, geri kalanı Hıristiyandır.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Balkan yarımadasında hangi uluslardan insanlar yaşıyor?
2 — Yunanistan denizcilikte neden ileri bir ülke olmuştur?
3 — Yunanistan bizimle çok alışveriş etmez. Neden?
4 — Türkiye'de yetişen ürünlerden hangileri Bulgaristan'da çok yetişir?
5 — Bulgaristan'ın göze çarpan başlıca özelliği nedir?
6 — Yugoslavya deniz yollarından çok yararlanamaz. Neden?
7 — Arnavutluk'un başlıca geçim kaynağı nedir?

Ünite: II — Osmanlı İmparatorluğu

ANADOLU'YA NASIL YERLEŞTİK?

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Türkiye Cumhuriyeti Kurulmadan Önce Türkler ve Anadolu.
2 — Türklerin Anadolu'ya Gelişi.
3 — Malazgirt Zaferinden Sonra Anadolu.
4 — Anadolu Selçuklu Devletinin Parçalanışı.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Haritada anayurdumuzu ve göç yollarını gösteriniz.
2 — Yine haritada Rey, Isfahan, Malazgirt, İstanbul, İznik, Konya, Sıvas, Kayseri, Erzurum şehirlerini bulup gösteriniz.
3 — Sözlükte «medrese, kitapsaray, imaret, sultan, eyalet, bey, vali, emir, kadı, hassa, tımar, subaşı, sipahi, yörük, minyatür» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Türkiye Cumhuriyeti Kurulmadan Önce Türkler ve Anadolu:

Yurdumuzun adı **Türkiye**. Devletimizin adı **Türkiye Cumhuriyeti**. Cumhuriyet **29 ekim 1923** tarihinde ilân olundu. Yani Türkiye Cumhuriyeti bu tarihte kuruldu. Ya ondan önceleri? 1923 yılına kadar yurdumuz nasıl yönetiliyordu? Bu topraklar üzerinde yaşayan dedelerimiz, atalarımız neler yapmışlar, nasıl yaşamışlardı? Bunları biliyor musunuz?

Bu yurt, cumhuriyet kurulmadan önceleri de bizim yurdumuzdu. Bu topraklar üzerinde, o tarihten önceleri de birtakım Türk devletleri yaşamıştı. Türkiye Cumhuriyeti, yıkılan başka bir Türk devletinin yerini almıştır. O devletin adı **Osmanlı İmparatorluğu** idi. Osmanlı İmparatorluğu dünya tarihinin en büyük devletlerinden biridir. Altı yüzyıldan fazla yaşamıştır.

Ama ondan önceleri de var. Ondan önce de bu topraklar üzerinde Türkler ve Türk devletleri yaşıyordu.

Geçen yıl Sosyal Bilgiler dersinde okuduklarınızı hatırlayınız. Böylece eski bilgilerinizle yeni öğreneceğiniz arasında bir bağ kurulacak. Türk tarihini daha iyi öğrenecekiniz.

2 — Türklerin Anadolu'ya Gelişi:

Türklerin anayurdu **Orta Asya**'dır. Tarihten önceki çağlarda, Orta Asya'da büyük bir iklim değişmesi oldu. Irmaklar kurudu. Yağmurlar yağmaz oldu. Denizlerin yerini bataklıklar, tuzlu göller aldı. Atalarımız, bu yüzden anayurtlarından çıkmak zorunda kaldılar. Böylece büyük göçler başladı. Türkler, gittikleri yerlerde, daha ilkel bir yaşayış içinde olan insanları egemenlikleri altına aldılar. Birçok devlet kurdular. Oralara uygarlık götürdüler.

Atalarımızın göç ettikleri yerlerden biri de **Anadolu** yarımadasıydı. Anadolu, yeryüzünün en önemli yerinde bulunuyordu. Asya ile Avrupa arasında bir köprü gibiydi.

Anadolu, tarih devrine **Eti Türkleriyle** girdi. Ondan sonra, ilkçağda

ve ortaçağda buraya doğudan, batıdan birçok göçler, akınlar oldu. Bu topraklar üzerinde çeşitli devletler kuruldu. Anadolu İranlıların, Romalıların, Bizanslıların eline geçti. Daha sonra Arapların ve Müslüman Türklerin akınlarına uğradı.

Türkler VIII. yüzyılda Müslüman olmaya başlamışlardı. Bu dinin yayılmasında büyük yararlıklar gösterdiler. Türklerin kurmuş oldukları Müslüman devletlerinden biri de **Büyük Selçuklu İmparatorluğu** idi. Bu devletin başkenti, bugünkü İran'da Tahran yakınlarındaki **Rey** şehriydi. Daha sonra **Isfahan** olmuştur.

1071 tarihinde, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu** ile başkenti **İstanbul** olan **Bizans İmparatorluğu** arasında büyük bir savaş oldu. Selçuklu ordusuna hükümdar **Alp Arslan** komuta ediyordu. Türk ordusu **26 ağustos 1071** günü **Malazgirt** meydan savaşında Bizans ordusunu bozguna uğrattı. Malazgirt ovası Van gölünün kuzeyindedir. Burada kazanılan zaferle Anadolu'nun kapıları atalarımıza açılmış oldu. Bu bakımdan, bugünkü devletimizin temelini de Malazgirt zaferi hazırlamıştır, diyebiliriz.

3 — Malazgirt Zaferinden Sonra Anadolu:

Malazgirt zaferinden sonra Selçuklular Anadolu'ya çabucak yerleştiler. **Kutalmışoğlu Süleyman Bey** komutasındaki Türk orduları Marmara ve Ege denizi kıyılarına kadar indi. Kutalmışoğlu Süleyman Bey, Selçuklu prenslerinden biriydi. İlk Anadolu Selçuklu sultanı odur.

Selçukluların Anadolu'yu alışından sonra, doğudan göç eden **Oğuz Türkleri** de Anadolu'ya geldiler. Buradaki şehir ve kasabalara yerleştiler, köyler kurdular. Birtakım **Türkmenler** de sürüleriyle gelerek, eskisi gibi, göçebe hayatı yaşamaya başladılar. Şehir ve kasabalarda birçok **cami, medrese, kitapsaray, imaret** yapıldı. Bunların hepsi birer sosyal hizmet yeriydi. Anadolu'nun her yanı güzel Türk yapılarıyle bezendi. Anadolu Türklerin ikinci anayurdu oldu.

Anadolu Selçuklu Sultanlığı önceleri Büyük Selçuklu İmparatorluğuna bağlıydı. Sonradan bağımsız oldu. Başkenti **İznik** şehriydi. I. Haçlı savaşından sonra **Konya** olmuştur.

Anadolu Selçuklu Devleti de Büyük Selçuklu İmparatorluğu gibi yönetiliyordu. Devlet başkanına **Sultan** denirdi. Sultanlık babadan oğula kalırdı. Sultanların yetkisi genişti. Yanlarında hükümet işlerini çeviren bir yardımcıları bulunurdu. Buna **Vezir** denirdi. Önemli işler sultanın yahut vezirin başkanlığında toplanan **Divan** adlı bir kurulda konuşulup karara bağlanırdı. Bu kurulun üyeleri de en büyük devlet adamlarıydı. Divanı bugünkü Bakanlar Kuruluna benzetebiliriz.

Ülke, yönetim bakımından şimdi nasıl illere ayrılıyorsa, o zaman da **eyalet** denilen bölümlere ayrılmıştı. Bunların başında **bey, vali** ve **emirler** bulunurdu. Adalet işlerine **Kadı** denilen hâkimler bakardı. Devletler daha önce kurulan Türk devletlerinde olduğu gibi, askerlik temeline dayanıyordu. Ordu hassa, eyalet ve tımarlı askerlerinden meydana gelirdi. Hassa ordusuna sultan komuta ederdi. Eyalet askerlerinin başında beyler ve **subaşılar** bulunurdu. Tımar topraklarını çiftçiler ekip biçer, vergisini tımar sahibine verirlerdi. Tımar sahipleri, devletin kendilerine verdiği bu toprakların geliriyle geçinirlerdi. Savaş zamanında belli sayıda askerle sultanın emri altında toplanırlardı. Tımarlı askerleri **sipahi**, yani atlı askerlerdi.

Halk **şehirli, köylü** yahut **göçebe** idi. Şehirliler sanat ve ticaretle uğraşırlardı. Şehir halkının ileri gelenleri bilginler, komutanlar ve hükümet adamlarıydı. Köylüler çiftçilik yaparlardı. **Yörük** denilen göçebe Türkler ise sürülerinin ürünüyle geçinirlerdi.

Konya, Sivas, Kayseri, Erzurum gibi birçok şehirlerimizde, o devirde yapılmış **medrese** yapıları bugün de durmaktadır. Medreseler o zamanın yüksek okullarıydı. Buralarda hem İslâm diniyle ilgili dersler, hem de fen bilgileri okutulurdu. Bilimde ve hekimlikte çok ilerlemiştik. **Mevlânâ Celâleddin** ve **Yunus Emre** o devirde yetişmiş büyük Türk şairleridir.

Mimarlık, güzel yazı, **minyatür** denilen resim çeşidi, çinicilik, maden ve ağaç işlemeciliği, dokumacılık ve halıcılık da bu devirde ileri bir durumdaydı.

4 — Anadolu Selçuklu Devletinin Parçalanışı:

Yazık ki bu ülke Anadolu Selçukluları devrinde de uzun zaman rahat kalmadı. Türkler, önce batıdan gelen **Haçlı ordularına** karşı koymak zorunda kaldılar. Ondan sonra da doğudan gelen **Moğol** saldırıları başladı. Haçlı seferleri **XI.** yüzyıl sonlarında başlamıştır. Moğol saldırısı da **XIII.** yüzyıl ortalarında oldu. Sonunda Anadolu Selçukluları Devleti de parçalandı. Yurdumuzda **beylik** denilen küçük küçük birtakım devletler kuruldu.

Anadolu'da kurulan Türk beyliklerinden biri de **Osmanlı Beyliği** idi. Bu beylik, ötekilerin en küçüğü idi. Fakat çok iyi yönetiliyordu. Bu yüzden, Osmanlı Beyliği kısa zamanda gelişti. Öteki beylikleri ortadan kaldırıp Anadolu'muzda millî birliği yeniden kurmayı başardı.

XIV. yüzyıl başında kurulan ve **XX.** yüzyıla kadar yaşayan **Osmanlı Devleti** zamanla çok güçlendi, çok ilerledi. Yeniçağın en büyük imparatorluklarından biri oldu. **Türkiye Cumhuriyeti** işte bu devletin çökmesinden sonra, Türklerin yeniden kurdukları bir devlettir.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Türklerin Anadolu'ya yerleşmesini sağlayan Malazgirt savaşı ne zaman, kimlerle yapıldı? Türk ordusunun başında kim bulunuyordu?

2 — Anadolu Selçuklu devleti nasıl yönetiliyordu? Başkenti neresiydi?

3 — Anadolu Selçukluları batıdan ve doğudan gelen düşmanlarla savaşmak zorunda kalmışlardı. Bu düşmanlar kimlerdi?

4 — Çevrenizde Anadolu Selçukluları devleti, yahut daha sonra kurulan beylikler zamanından kalma yapılar var mı? Varsa, bunların kimler tarafından ve niçin yaptırılmış olduğunu, bugün nasıl kullanıldığını araştırınız.

OSMANLI DEVLETİ NASIL KURULDU?

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Osmanlı Devletinin Kuruluşu.
2 — Orhan Beyin Zamanı.
3 — Türklerin Rumeli'ye Geçişi.
4 — Murat Beyin Zamanı.
5 — Osmanlı Devletinde İlk Yönetim Kuruluşları.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Türkiye haritasına bakarak Anadolu'da Ankara, Söğüt, İzmit ve Bursa'yı bulunuz.
2 — Rumeli'de Gelibolu, Makedonya, Bosna, Edirne ve Kosova'yı gösteriniz.
3 — Sözlükte «tekfur, papa, vezir, devşirme, yeniçeri, sipah» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Osmanlı Devletinin Kuruluşu:

Osmanlı Türkleri de Selçuklular gibi, **Oğuz Türklerindendir.** Bunlar, Oğuz Türklerinin **Kayı** adı verilen boyundandılar. Onlar da Anadolu'ya Orta Asya'dan göç etmişlerdir. Ancak, ne zaman geldikleri kesin olarak bilinmiyor. Söylentilere ve tarih geleneklerimize göre, Kayı boyunun beyi **Süleyman Şah**, Fırat ırmağını geçerken atından düşüp boğuldu (Resim: 12). Süleyman Şahın dört oğlu vardı. Bunlardan ikisi, kendilerine bağlı olan boylarla, geri dönüp tekrar Orta Asya'ya yollandılar. **Ertuğrul** ve **Dündar** beylere bağlı olanlar da Anadolu'ya geçtiler. O zamanlar Anadolu

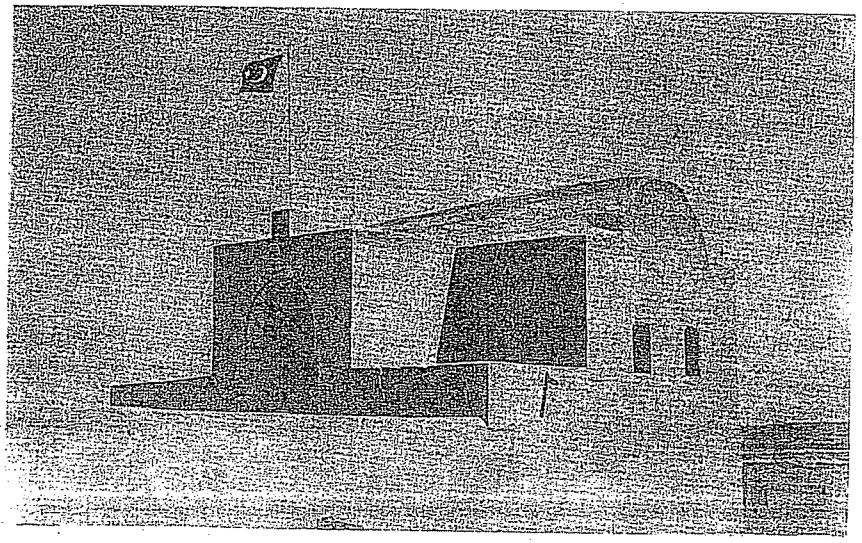

Resim: 12 — Fırat ırmağı kıyısında Süleyman Şah'ın türbesi. Şimdi Suriye ülkesinde kalmış olan bu türbede, bugün de Türk askerleri nöbet tutar ve buraya Türk bayrağı çekilir.

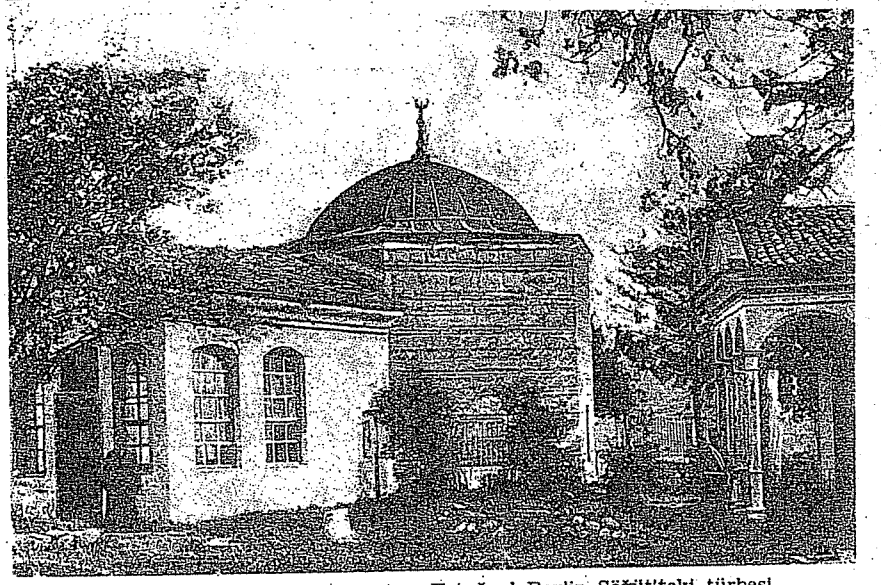

Resim: 13 — Osmanlıların atası Ertuğrul Bey'in Söğüt'teki türbesi

Selçuklu sultanı **I. Alâeddin Keykubat**'tı. Kayıların Anadolu'ya yerleşmelerine izin verdi. **Ankara** yakınlarında **Karacadağ** yöresini yurt edindiler. Bu bölge, Selçuklu devletinin ucunda, **Bizans** toprakları sınırında bulunuyordu.

Bizanslılarla Selçuklular arasında sık sık savaşlar olurdu. Kayıların beyi **Ertuğrul Gazi** de erleriyle birlikte bu savaşlara katıldı. Kayı Türkleri, bu savaşlarda Bizanslıların elinde bulunan **Söğüt** kasabasını aldılar. Oraya yerleştiler. Kışın Söğüt'te, yaz aylarında da **Domaniç** yaylasında otururlardı (Resim: 13).

Ertuğrul Beyin ölümünden sonra, Kayıların başına oğlu **Osman Bey** geçti (Resim: 14).

Resim: 14 — Osmanlı devletinin kurucusu Osman Bey

Bu sıralarda, İran'daki **İlhanlılar** devletinin Anadolu Selçukluları üzerindeki baskısı artıyordu. **Konya** şehrinde oturan Anadolu Selçuklu sultanının hiç gücü kalmamıştı. Moğollar, Anadolu'yu kendi eyaletleri gibi yönetmeye başlamışlardı.

Selçukluların böyle zayıf düşmesinden yararlanan bazı Türkmen beyleri kendi bölgelerinde ayrı ayrı beylikler kurmaya başladılar. Osman Bey de onlar gibi yaptı. O da kendi bölge-

sinde 1299 yılında bir devlet kurdu. Bu devlete, eski Türk geleneklerine uyularak, kurucusunun adıyle **Osmanlı Beyliği** dendi. Bu beyliğin yönetimine giren Türklere de **Osmanlı** denildi.

Osmanlı Beyliğinin toprakları pek dardı. Osman Bey, sınır boylarındaki Bizans derebeyleriyle sürekli savaşlar yaptı. Onlardan aldığı yerlerle yurdunu genişletmeye koyuldu. Bu yüzden, babası gibi, ona da **Gazi** denilmiştir.

BİZANS'IN DURUMU:

Osmanlı Devletinin kurulduğu sıralarda batı komşusu **Bizanslılardı**. Marmara bölgesinde bulunan bugünkü **İzmit, Bursa, Bilecik** illerimiz o zaman Bizanslıların elindeydi. Marmara'nın güneybatı kıyıları ise, yine bir Türk beyliği olan **Karesi Beyliğinin** buyruğu altında idi.

Bizans Devleti, o devirde sönük bir durumda idi. Anadolu bölgesini **tekfur** adı verilen derebeyleri yönetiyorlardı. Bunlar bağımsız gibiydiler. Her biri sağlam ve yüksek duvarlarla çevrili kasabalarda otururlardı. Hepsi kendine buyruktu. Aralarında da birlik yoktu. Yurtlarını kötü yönetir, halkı ağır vergiler altında ezerlerdi.

Osman Bey zamanında işte bu tekfurların yönetiminde bulunan Bizans topraklarından birçok şehir ve kasaba alındı (Harita: 5).

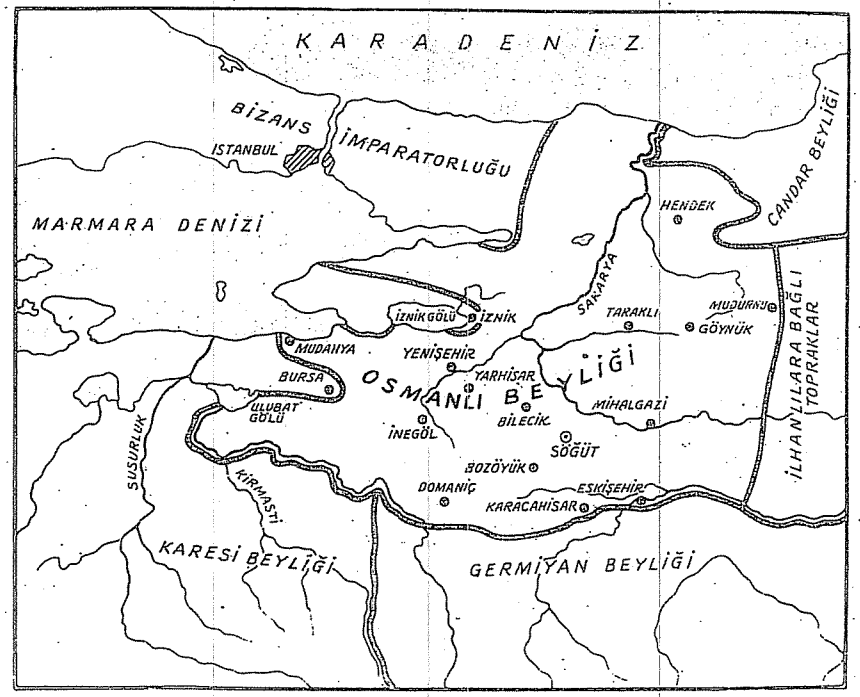

Harita: 5 — Osman Bey zamanında Osmanlı Beyliği

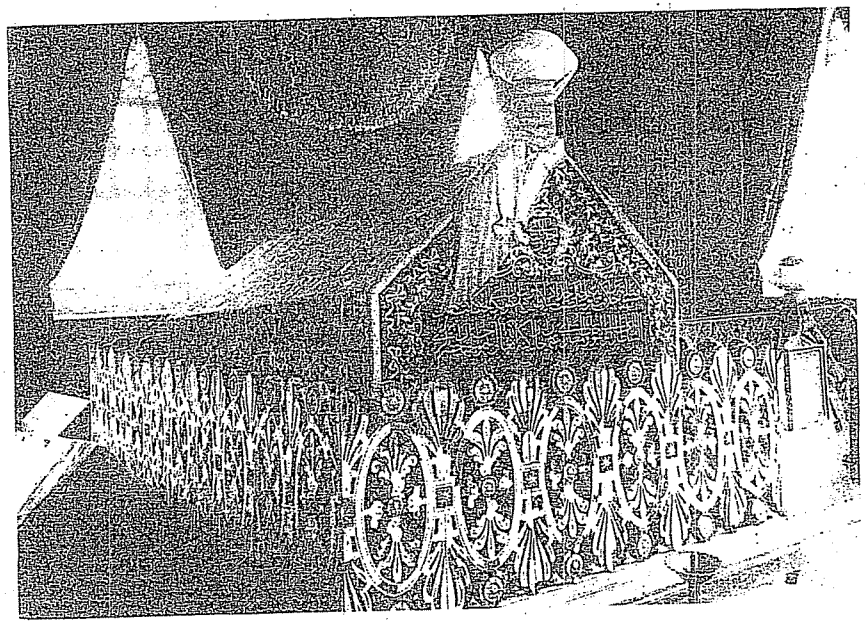

Resim: 15 — Bursa'da Osman Beyin türbesi

Bursa'nın alınması sırasında Osman Gazi öldü. Ölüm döşeğindeki isteğine uyularak, cenazesi Bursa'ya götürülüp oraya gömüldü (Resim: 15).

Osman Gazi değerli bir komutan ve çok iyi bir insandı. Adalete çok önem verirdi. Bu yüzden, buyruğu altına giren yerlerdeki Rumlar da devlete candan bağlandılar. Osmanlılar doğrulukla, adaletle iş görüyorlardı. Kimse kimsenin hakkını yemiyordu. Devlet sınırlarının kısa zamanda genişlemesini sağlayan sebeplerin biri de bu olmuştur.

Osman Beyin yerine oğlu **Orhan Bey** geçti (1324).

2 — Orhan Beyin Zamanı:

Orhan Bey babasının tuttuğu yoldan yürüdü. Yapılan sürekli savaşlarla devlet sınırları genişletildi. Bizanslıların elinde bulunan birçok Anadolu kasabası Türklerin eline geçti. Türk akıncıları İstanbul'un karşısındaki **Üsküdar** önlerine kadar ilerlediler.

Osmanlı Beyliğinin güneybatısındaki **Karesi Beyliği** karışıklık içindeydi. Orhan bey, bundan yararlanarak, Karesi topraklarını da kendi ülkesine kattı. Karesi Türklerinin katılmasıyle Osmanlı Beyliği daha çok güçlendi.

Artık Bizanslıların Anadolu ile hemen hemen hiç ilgileri kalmamıştı. Osmanlılar, bundan sonra **Rumeli**'ye Avrupa'daki Bizans topraklarına geçme hazırlıklarına başladılar.

3 — Türklerin Rumeli'ye Geçişi:

Resim: 16 — Orhan Bey zamanında basılan ilk Osmanlı paralarından biri

XIV. yüzyılda **Bizans İmparatorluğu** çok kötü bir duruma düşmüştü. Anadolu'daki toprakları Osmanlıların eline geçmişti. Batıdan, yani Balkanlardan da **Sırplar** sıkıştırıyordu.

Sırplar, Istanbul'u alarak Balkan birliğini kurmak istiyorlardı. Sırp kralı, bu düşünce ile, Bizans'ın elindeki **Trakya** topraklarını almaya uğraşıyordu. Osmanlılar bu durumdan yararlandılar. Orhan Beyin büyük oğlu **Süleyman Paşa**, komutasındaki Türk kuvvetleriyle Rumeli'ye geçti. Bizans İmparatorluğunu korumak için Sırplarla çarpıştı.

Bu olaydan yararlanarak, Türkler Trakya bölgesini iyice tanıdılar. Türklerin bu yardımlarına karşılık, Bizans İmparatoru da Orhan Beye **Gelibolu** yarımadasında **Çimpe** kalesini verdi. Türkler, dönüşte buraya asker bıraktılar (1353). Bu kale Türklere, ilerisi için, önemli bir köprü başı oldu.

Süleyman Paşa, dört beş yıl içinde Gelibolu yarımadası ile Marmara kıyılarındaki birçok kasabayı ele geçirdi.

Orhan Bey değerli bir devlet başkanıydı. Ülkesinin yönetimini düzenledi. İlk Osmanlı parası da onun zamanında basılmıştır (Resim: 16). Oğlu Süleyman Paşa da onun en büyük yardımcısı olmuştu.

Orhan Bey ölünce, Osmanlı Beyliğinin başına Orhan Beyin ikinci oğlu **Murat Bey** geçti (1362).

4 — Murat Beyin Zamanı:

Murat Beyin ilk zamanlarında Rumeli'de birçok şehir ve kasaba alındı. Anadolu'dan getirilen Türkler buralara yerleştirildi (Resim: 17).

SIRP SINDIĞI SAVAŞI :

Türklerin Trakya'yı kısa bir zamanda ele geçirmeleri Balkan devletlerini ürküttü. Sıranın kendilerine yaklaşmakta olduğunu anladılar. Türkleri Rumeli'den atmak için birleştiler. **Papa** da Hıristiyanları Müslüman Türklere karşı kışkırttı. Eski Haçlı ordularına benzer bir ordu kuruldu. Türkler de savaşa hazırlandılar. Fakat, daha iki ordu karşılaşmadan, **Hacı İlbey** komutasındaki öncü kuvvetlerimiz, **Sırp Sındığı** denilen yerde, bir baskınla düşman askerlerini bozguna uğrattı. Sırp Sındığı, Edirne'nin biraz kuzeyindedir. Bu olaya tarihimizde **Sırp Sındığı savaşı** denir (1364).

Sırp Sındığı savaşından sonra, Osmanlılar, Balkan yarımadasındaki topraklarını daha da genişlettiler.

I. KOSOVA SAVAŞI:

Bir ara, Türk akıncıları **Bosna** topraklarında bir baskınla yenilgiye uğramıştı. Bu başarı, Balkan devletlerini yüreklendirdi. **Bulgarlarla Sırplar** ve birtakım **Arnavutlar** Türkleri Rumeli'den çıkarmak için, aralarında anlaştılar. Murat Bey, bu bağlaşmayı haber aldı. Bulgar ve Sırp kuvvetlerinin birleşmesine meydan vermedi. Bir ordumuz, önce hızla Bulgaristan üzerine yürüdü. Bulgarları yenerek birtakım topraklarını ele geçirdi. Bulgar kralı Osmanlı Devletinin buyruğu altına girdi.

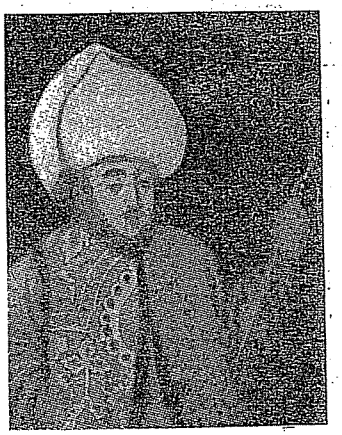

Resim: 17 — Kosova savaşı kahramanı I. Sultan Murat

Murat Beyin komutasındaki ordu da Sırplar ve öteki Haçlılarla **Kosova**'da savaşa tutuştu. Türklerin kahramanca çarpışmaları karşısında düşman kuvvetleri bozguna uğradı. Sırp kralı ve birçok ünlü komutanları öldürüldü (1389). Tarihimizde bu şanlı savaşa **Birinci Kosava savaşı** denir. Çünkü, altmış yıl kadar sonra, aynı ovada ikinci bir savaş daha yapılmış ve onu da yine şanlı Türk orduları kazanmıştır (Resim: 18).

Savaş bittikten sonra, bir Sırplı, hile ile Murat Beyin yanına sokuldu. Birdenbire üstüne saldırıp onu hançerledi. Birkaç saat sonra kahraman hükümdar öldü. Yerine, Kosova savaşında büyük yararlıklar gösteren büyük oğlu **Yıldırım Bayezit** geçti (1389).

Murat Beyin zamanında, Anadolu'daki Türk beyliklerinden **Germiyanoğulları** ve **Hamitoğulları** beyliklerinin birtakım toprakları da alınmıştır. **Ankara** şehri de o devirde Osmanlı ülkesine katıldı. Osmanlı Devletinin sınırları hem Anadolu'da, hem Rumeli'de genişledi. Osmanlı Beyliği büyük bir devlet durumuna geldi.

Resim: 18 — Bir Sırplı, Murat Beyin yanına sokuldu, birdenbire üstüne saldırıp onu hançerledi.

5 — Osmanlı Devletinde İlk Yönetim Kuruluşları:

Önce Orhan Bey, sonra Murat Bey zamanlarında devlet için yeni düzenler konulmuştur. Devlet yönetimi, genel olarak Selçuklularınkine benziyordu. Osmanlılarda devlet başkanına **Bey** denirdi. Beylik babadan oğula kalırdı. Beylerin buyruğu kanun gibiydi. Fakat bu buyrukların Türk gelenek ve göreneklerine, din kurallarına uygun olması gerekti. Beyler halk arasında, gösterişten uzak yaşarlardı. Önemli devlet işleri, Beyin başkanlığında toplanan **Divanda** görüşülürdü. Beylerin devlet işlerinde **Vezir** denilen yardımcıları vardı. Adalet işlerine **Kadılar** bakardı. Adalet, doğruluk, halktan yana olmak Beylerin ve devlet adamlarının temel düşüncesiydi. Bu yüzden, Osmanlı yönetimindeki halk çok mutluydu.

Ülke, **Rumeli** ve **Anadolu** adlarıyle iki büyük **eyalete** ayrılmıştı. Eyaletler de **sancaklara**, sancaklar **kazalara** ayrılıyordu.

Orhan Bey zamanında daimî ve düzenli askerî kuvvetler kurulmuştu. Bu kuvvetler, yaya ve atlı askerlerden meydana geliyordu. Ülke genişleyince ordunun düzenini de değiştirmek gerekti. Murat Bey zamanında bir **devşirme kanunu** çıkarıldı. Rumeli'de yeni alınan yerlerdeki birtakım Hıristiyan çocukları devşirilerek yeni bir askerlik ocağı kuruldu. Bu askerler yaya ve atlı olarak iki bölüme ayrılmıştı. Yaya askerlere **Yeniçeri**, atlı askerlere **sipah** denirdi. Bunlar, askerlik görevinden başka hiç bir iş yapmazlardı. O devrin en düzenli ve savaşçı askerleri bunlardı. Bunların hepsine birden **Kapıkulu askerleri** denirdi.

Bundan başka, alınan yerler, Selçuklular devrinde olduğu gibi, **timarlara** ayrılmıştı. Savaş zamanında **timarlı sipahileri** de tımar sahiplerinin komutasında hükümdarın buyruğu altında toplanıp savaşa katılırlardı.

Böylece, Osmanlı Devleti XIV. yüzyılın ikinci yarısında hem Anadolu'da, hem Rumeli'de çok üstün bir duruma gelmişti.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Osmanlı Devletini kimler kurdu, devlete niçin bu ad verildi?
2 — Osman Bey ve Orhan Bey zamanlarında Bizans'a bağlı komşu beylikler nasıl yönetiliyordu?
3 — Türkler Rumeli'ye ne zaman, nasıl ve kimin komutasında geçtiler?
4 — Sırp Sındığı savaşı niçin, kimler arasında oldu? Savaşı kimler kazandı?
5 — Ankara şehri ne zaman Osmanlı ülkesine katılmıştır?
6 — Osmanlı Devletinde ilk düzenli ordu ne zaman ve nasıl kuruldu?
7 — Osmanlı Devletinin hızla gelişmesinin başlıca sebepleri nelerdir?
8 — İlk Osmanlı parası kimin zamanında basılmıştır?

BİRİNCİ KOSOVA ZAFERİNDEN İSTANBUL'UN ALINIŞINA KADAR

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Yıldırım Bayezit Zamanı.
2 — Niğbolu Savaşı.
3 — Ankara Savaşı.
4 — Mehmet Çelebi ve Anadolu'da Türk Birliğinin Yeniden Kuruluşu.
5 — II. Murat Zamanı.
6 — Varna ve İkinci Kosova Savaşları.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Asya'da Doğu Türkeli, Batı Türkeli, İran, Irak, Hindistan, Çin ve Azerbaycan ülkelerini gösteriniz.
2 — Batı Türkeli'nde Semerkant, Belh ve Suriye'de Şam şehirlerini bulunuz.
3 — Avrupa'da Arnavutluk, Sırbistan, Niğbolu, Varna, Kosova ve Edirne ile Tuna ırmağını gösteriniz.
4 — Anadolu'da Sıvas, Ankara ve Bursa'yı bulunuz.
5 — Sözlükte «talan, kölemen» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Yıldırım Bayezit Zamanı:

Osmanlı Devletinin 1299 yılında, küçük bir beylik halinde, nasıl kurulduğunu öğrendiniz. Osman, Orhan ve Murat beyler zamanlarında bu beyliğin nasıl hızla gelişip büyüdüğünü de gördünüz. Murat Bey, kazandığı I. Kosova savaşından sonra, savaş meydanında vurulup şehit edilmişti. Yerine büyük oğlu **Yıldırım Bayezit** geçti (1389).

Yıldırım Bayezit de babasının ve dedelerinin yolundan gitti. Osmanlı Devletini daha da büyültmeye, güçlendirmeye çalıştı. Devletin güvenini sağlamak için yapılması gerekli iki önemli iş vardı:

1 — Rumeli topraklarında iyice yerleşmek,
2 — Anadolu'daki beylikleri ortadan kaldırıp Türk birliğini kurmak.

Yıldırım Bayezit, önce Osmanlıların Rumeli'de iyice yerleşmelerini sağlamaya çalıştı. **Bulgar Krallığının** bütün toprakları ele geçirildi. **Tuna** ırmağı Osmanlı Devletinin doğal sınırı oldu. Bütün **Makedonya, Yunanistan'ın** da bir kesimi Türklerin eline geçti.

Yıldırım Bayezit **İstanbul'u** da almak istiyordu. Böylece, Türk toprakları arasında sıkışıp kalmış olan **Bizans** devleti ortadan kalkmış olacaktı. Osmanlı Devletinin güvenliği için, Bizans'ın ortadan kalkması şarttı. Bayezit, bu düşünce ile, İstanbul boğazının Anadolu yakasında **Anadolu hisarını** yaptırdı. Kuvvetli bir ordu ile İstanbul'u kuşattı (Resim: 19).

2 — Niğbolu Savaşı:

Türklerin Balkanlara yerleşmesi Avrupalıları ürkütüyordu. Hele Bizans'ın kuşatılışı onları çok telâşlandırdı. Macarlar, bu durumdan çok

korktular. Macar kralının ve Papanın kışkırtmalarıyle, Türklere karşı bir haçlı ordusu kuruldu.

Macar kralının başında bulunduğu bu kuvvetli ordu, Tuna'yı geçerek ırmağın kıyısındaki Niğbolu kalesini kuşatti. Niğbolu kalesi, Doğan Bey adlı bir Türk kahramanının komutasında idi. Kale dayandı. Türkler teslim olmadılar.

Yıldırım Bayezit, Istanbul önündeki ordusunun fazla kuvvetini alıp hızla Niğbolu'ya yetişti (Resim: 20). Düşmanın çokluğuna bakmadan savaşa girdi. Ustalıklı manevralarıyle düşman ordusunu yok etti (1396).

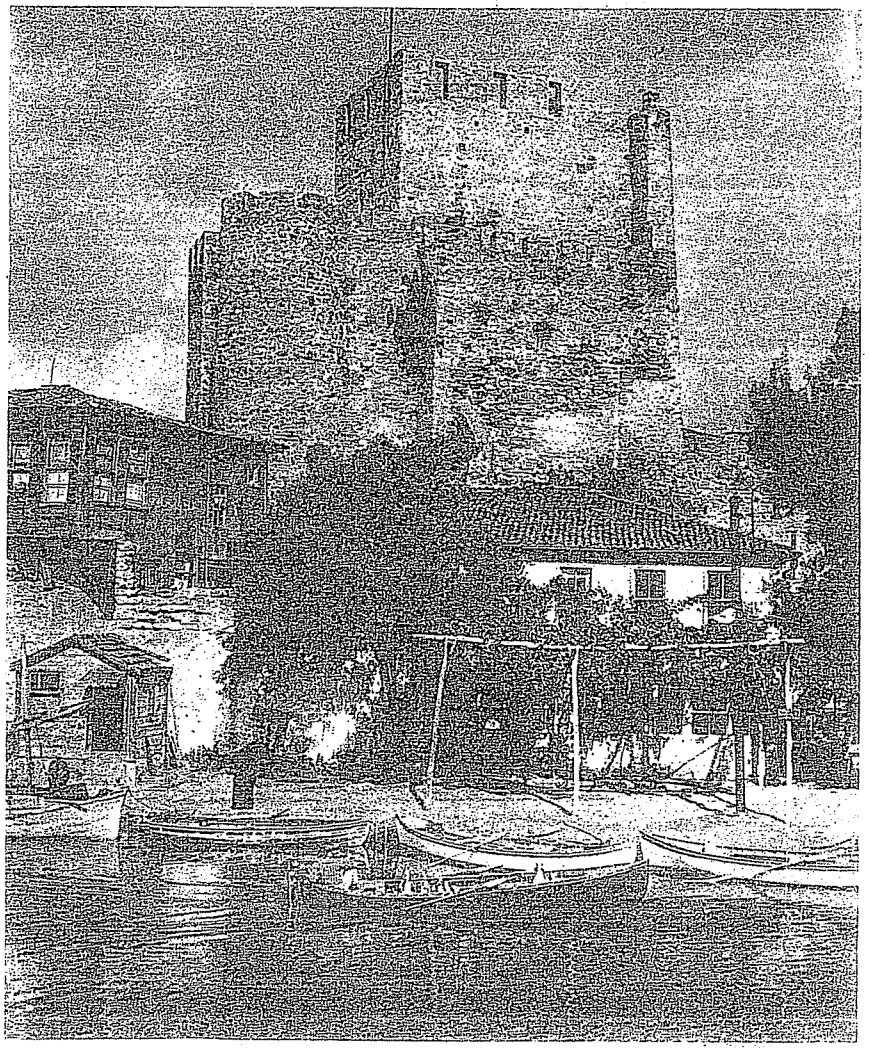

Resim: 19 — Yıldırım Bayezit'in Istanbul boğazının Anadolu yakasında yaptırmış olduğu Anadoluhisarı

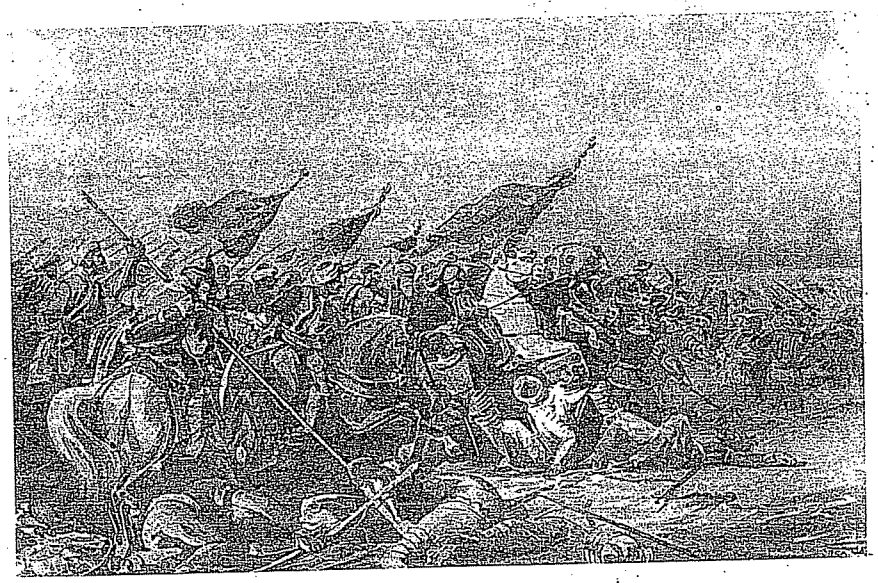

Resim: 20 — Niğbolu meydan savaşı

Yıldırım Bayezit, bu büyük başarıdan sonra, Istanbul'un kuşatılmasına daha sıkı bir şekilde devam etti. Şehir, artık son günlerini yaşıyordu. Fakat, talih Bizanslılara bir kere daha yardım etti. Bu sefer de Anadolu'da Timur tehlikesi baş göstermişti.

3 — Ankara Savaşı:

Timur, Batı Türkeli'nde bir boy beyinin oğluydu. Gençliği savaşlar içinde geçti. Birkaç kere ölüm tehlikesi atlattı. Bu çarpışmalardan birinde ayağı sakatlanmıştı. Bunun için, kendisine Timurlenk (Aksak Timur) denilmiştir (Resim: 21).

Timur, sürekli savaşlardan sonra, Moğolları Batı Türkeli'nden çıkarıp attı. Kendi yerine göz dikenleri de yendi. Belh şehrinde toplanan bir kurultay Timur'u emir, yani hükümdar seçti (1369).

Timur, ünlü bir komutan olduğu gibi değerli bir yönetim adamıydı. Büyük ordularının başında Batı Türkeli'nden başka İran, Irak ve Doğu Anadolu'yu da ele geçirmişti. O zamanlar Avrupa Rusyasının doğu ve güney bölgelerini elinde tutan Altınordu adlı Moğol devletini de yenmişti. Hindistan'a girip şehirleri talan etmiş, Mısır'daki Kölemen devletini de vergiye bağlamıştı. Timur, böylece Doğu Türkeli'nden Anadolu'daki Osmanlı Devleti sınırlarına kadar uzanan geniş bir imparatorluk kurmuştu. Şimdi de Anadolu topraklarını ele geçirmek istiyordu.

Timur, bu ülküsünü gerçekleştirmek için, siyasal olaylardan yararlanma yolunu tuttu:

1 — Timur'un ülkelerini aldığı **Irak** ve **İran** hükümdarları Yıldırım Bayezit'e sığınmışlardı.

2 — Bayezit'in topraklarını ellerinden aldığı Anadolu Beyleri de Timur'un yanına kaçmışlardı.

3 — Her iki tarafa sığınan beyler de iki hükümdarı birbiriyle çarpıştırmaya çalışıyorlardı. Böylece ülkelerine yeniden kavuşmak, beyliklerini yeniden kurmak istiyorlardı.

Timur, Bayezit'e sığınan beylerin kendisine gönderilmesini istedi. Ayrıca, Osmanlılar tarafından ülkeleri alınan Anadolu beyliklerinin yeniden kurulmasını ileri sürdü.

Yıldırım Bayezit gururlu ve atılgan bir hükümdardı. Timur'a çok ağır sözlerle dolu mektuplar gönderdi.

Bunun üzerine Timur, Osmanlı Devletine bağlı olan **Sıvas** şehrini kuşatıp aldı. Şehri savunanları kılıçtan geçirdi. Fakat daha ileri gitmekten çekindi. Mısır'daki **Kölemen** devleti üzerine yürüyerek **Şam** şehrine kadar girdi. Böylece Kölemenlerin Osmanlılara yardımlarını önlemiş oluyordu. Bir süre sonra yine Anadolu üzerine yürüdü. Ankara önlerine kadar geldi.

Yıldırım Bayezit, bunu öğrenince, Timur'la savaşa karar verdi. Istanbul kuşatmasını bırakıp ordusuyle Anadolu'ya geçti.

İki ordu Ankara önünde karşılaştı. **28 temmuz 1402** cuma günü savaş başladı. Osmanlı ordusu Timur ordusunun hemen hemen yarısı kadardı.

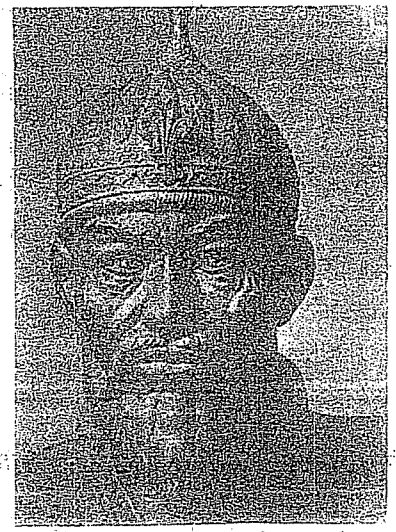

Resim: 21 — Timur'un yakın zamanlarda yapılmış bir heykeli

Böyle olduğu halde, Bayezit bütün gücüyle Timur ordusuna saldırdı. Timur, bu zorlu saldırış karşısında korkulu saatlar geçirdi.

Yıldırım'ın ordusu zaferi kazanmak üzere iken, birdenbire savaşın gidişi değişti. Ordunun sol kanadında Kara Tatarlar vardı. Sağ kanadında da Osmanlı ülkesine katılmış olan beyliklerin tımarlı sipahileri bulunuyordu. Timur, Kara Tatarları gizlice elde etmişti. Bunlar, düşmana saldıran Yıldırım'ın askerlerini yandan ok yağmuruna tuttular. Sağ kanattaki tımarlı askerleri de Timur ordusunda bulunan beylerinin yanına geçtiler.

Osmanlı ordusu güç duruma düşmüştü. Geri kalan kuvvetler arasında da bir çözülme oldu. Rumeli askerleri

Yıldırım'ın büyük oğlu **Emir Süleyman** ile savaş meydanından çekildiler. Yedek kuvvetler de, Yıldırım'ın oğullarından **Mehmet Çelebi** ile savaş meydanından ayrıldılar.

Az bir kuvvetle düşman karşısında kalan Yıldırım Bayezit, sonuna kadar kahramanca çarpıştı. Fakat savaşı kazanamadı; esir düştü.

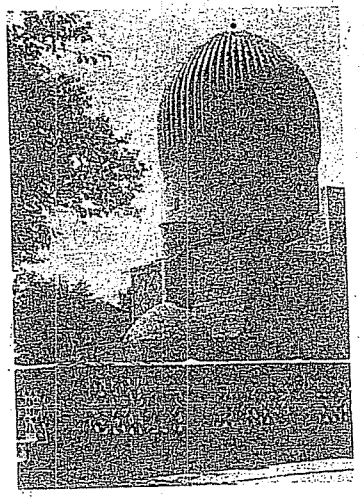

Resim: 22 — Semerkant'ta Timur'un türbesi

ANKARA SAVAŞININ SONUÇLARI :

Yıldırım Bayezit, Timur'un yanında birkaç ay esir yaşadıktan sonra öldü. Bu acıya dayanamamıştı.

Timur, kendisine sığınmış olan beylerin topraklarını geri verdi. Yeniden kurulan bu beylikleri kendi ülkesine bağladı. Sonra, büyük bir ordu ile **Çin**'deki Moğol devleti üzerine yürüdü. Fakat, yolda hastalanıp o da öldü (Resim: 22).

Timur ordusu Anadolu'dan çekildikten sonra, Yıldırım'ın oğulları arasında hükümdarlık kavgaları başladı. Ankara savaşının en kötü sonucu buydu. Çünkü, Anadolu'da kurulmuş olan Türk birliği iyice parçalanmış oluyordu. Ayrıca Türklerin Istanbul'u almalarını da 50 yıl geciktirdi.

Yıldırım'ın oğulları arasında başlayan iç savaşlar **1402** yılından **1413**'e kadar sürdü. Osmanlı Devletinin varlığı tehlikeye düştü. Sonunda Yıldırım Bayezit'in oğullarından **Mehmet Çelebi** kardeşlerine üstün gelerek devleti yıkılmaktan kurtardı ve padişah oldu.

4 — Mehmet Çelebi ve Anadolu'da Türk Birliğinin Yeniden Kuruluşu:

Mehmet Bey, Rumeli'de kardeşiyle yaptığı savaşı kazandıktan sonra, Anadolu'ya döndü. Osmanlılar arasındaki kardeş kavgasından yararlanmaya kalkan **Karaman Beyi** Bursa'yı kuşatmıştı. Fakat, Mehmet Çelebi'nin Anadolu'ya geçtiğini haber alınca, kuşatmayı bırakıp Konya'ya çekildi. Karamanlılarla Osmanlılar arasında yapılan savaşta üstünlük Mehmet Çelebi tarafında kaldı.

Mehmet Çelebi **1421** yılında ölmüş ve yerine oğlu **III. Murat** hükümdar olmuştur (Resim: 23).

5 — II. Murat Zamanı:

II. Murat zamanında Anadolu beyliklerinin çoğu yeniden Osmanlı ülkesine katılmıştır. Yalnız Karaman Beyliği ve Candaroğulları (Bu beyli-

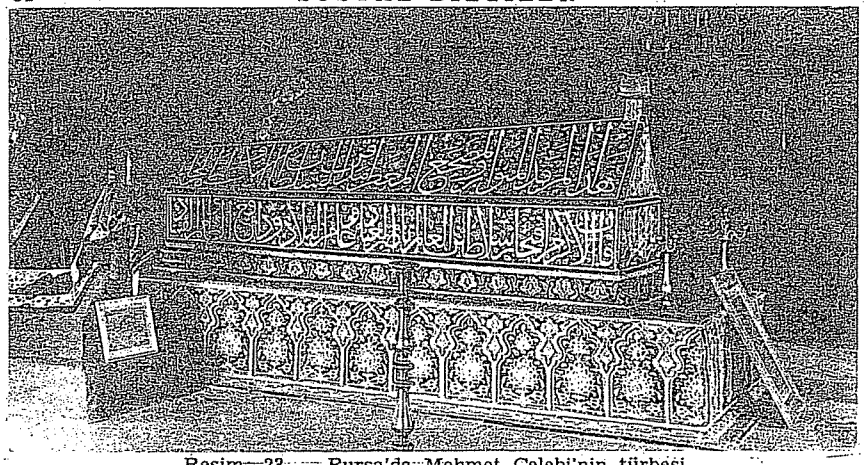

Resim: 23 — Bursa'da Mehmet Çelebi'nin türbesi

ğin sonraki adı İsfendiyaroğulları'dır) bir kısım topraklarını koruyabildiler.

Dedesi Yıldırım Bayezit gibi, II. Murat da Bizans'ı ortadan kaldırmak istiyordu. Yıldırım Bayezit Istanbul'u iki kere kuşatmıştı. Fakat birincisi Niğbolu savaşı yüzünden, ikincisi de Ankara savaşı yüzünden başarıya ulaşamamıştı. II. Murat da Istanbul'u kuşattı. Fakat şehri ele geçiremedi.

Devlet durumunu düzelttikten sonra, Balkanlarda yeniden savaşa girişildi. **Arnavutluk** topraklarının büyük bir parçası alındı. **Sırbistan** da Osmanlı Devletine vergi veren bir devlet haline geldi.

Türklerin Balkanlardaki üstünlüğünü çekemeyen **Macarlar**, Sırbistan işlerine karışmaya kalkıştılar. Bunun üzerine Macarlarla savaşa girişildi. Türk akıncıları **Tuna**'yı aşıp Macar topraklarına girdiler. Fakat başarı kazanamadılar. Bundan umutlanan Macarlar, Sırp topraklarına saldırarak Osmanlı ordusunu yendiler. II. Murat, Balkanlara çekildi. İlerleyen düşman ordusunu burada durdurabildi.

Bu zor durum karşısında Macarlarla uyuşulup on yıllık bir barış yapıldı. Sırp toprakları geri verildi.

Barış antlaşması yapıldıktan sonra, II. Murat padişahlıktan çekildi. Yerine oğlu **II. Mehmet**'i geçirdi.

6 — Varna ve İkinci Kosova Savaşları:

II. Mehmet, babasının yerini aldığı zaman daha 14 yaşındaydı. Macarlar, Osmanlı Devletinin bir çocuk hükümdarın elinde kaldığını görünce, bundan yararlanmak istediler. Antlaşmayı bozdular.

VARNA SAVAŞI:

Macar ordusu yeniden Balkan yarımadasına girdi. Bu ordunun başında Macar kralı **Ladislas** ile Erdel beyi **Jan Hunyad** bulunuyordu. Jan Hunyad ünlü bir şövalye ve değerli bir komutandı.

Edirne'deki çocuk hükümdar, devlet adamlarının öğütlerine uyarak babasının yardımını istedi. II. Murat, Anadolu ordusunun başında, Istanbul boğazından geçip hızla Edirne'ye vardı. Kapıkulu ve Rumeli askerlerini de alarak **Varna** önünde düşmanın büyük ordusuyle karşılaştı **(1444)**.

Savaş sırasında, Yeniçerilerden **Timurtaş** adlı bir yiğit, Macar kralının atının ayağına bir balta vurarak atı ve kralı yere düşürdü. Kralın düştüğünü gören **Koca Hızır** adlı ihtiyar bir Yeniçeri de hemen koşup kralın başını kesti. II. Murat, kralın kesik başını uzun bir sırığa bağlatıp düşman askerlerine göstertti. Bu durum Macarları şaşırttı. Jan Hunyad, ancak savaş meydanından kaçarak canını kurtardı.

Macar kralı, yaptığı antlaşmayı bozmanın cezasını çekmiş, savaş sona ermişti. Artık tehlike atlatılmıştı. Fakat II. Murat hükümdarlığı yeniden ele aldı.

II. KOSOVA SAVAŞI :

Macarlar, **1448** yılında, Türklerin üzerine bir kere daha saldırdılar. I. Murat zamanında büyük bir zafer kazandığımız **Kosova**'da düşmanla bir kere daha boy ölçüştük. I. Kosova savaşında Türk ordusuna I. Murat komuta etmişti. II. Kosova savaşında da II. Murat komuta ediyordu. Macar ordusunun başında **Jan Hunyad** vardı. Türkler, Macar ordusunu tam bir yenilgiye uğrattılar. Bu zaferle Türklerin Balkanlardaki durumu iyice kuvvetlendi. Artık Türkleri Balkanlardan çıkaracak bir kuvvet kalmamıştı.

II. Murat, **Arnavutluk krallığı** ile de sürekli savaşlara girişti. Fakat bu bölge çok dağlıktı. Askerin ilerlemesine elverişli değildi. Kesin bir sonuç alınamadı.

II. Murat **1451** yılında öldü. Yerine oğlu **II. Mehmet** yeniden hükümdar oldu.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Yıldırım Bayezit hükümdar olduğu zaman, Osmanlı Devletinin güvenliğini sağlamak için yapılması gerekli iki önemli iş vardı. Bunlar nelerdir?

2 — Yıldırım Bayezit, Istanbul'u almak için şehri iki kere kuşatmıştı. İkisinde de kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı. Bunların sebepleri nelerdir?

3 — Niğbolu savaşını kimlere karşı yaptık? Sonu ne oldu?

4 — Timur da Yıldırım Bayezit de birer Türk hükümdarıydı. O halde Ankara Savaşı niçin yapıldı?

5 — Yıldırım Bayezit Ankara Savaşını niçin kaybetti? Bu yenilginin en kötü sonucu ne olmuştur?

6 — Ankara savaşından sonra Anadolu'da Türk birliğini yeniden kuran kimdir?

7 — II. Mehmet önce kaç yaşında hükümdar oldu? Sonra neden yerini yine babasına bıraktı?

8 — Varna ve İkinci Kosova savaşlarını kimlere karşı yaptık? Sonuçları ne oldu?

9 — Birinci Kosova savaşıyle İkinci Kosova savaşının birbirine benzeyen tarafları nelerdir?

TÜRKLERİN ISTANBUL'U ALIŞI VE OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN KURULUŞU

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Istanbul'u Almak için Yapılan Hazırlıklar.
2 — Istanbul'un Alınışı.
3 — Istanbul'un Alınışının Dünya Tarihi Üzerindeki Etkileri.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Istanbul'un kaba bir planını çizerek Boğaziçi'ni, Haliç'i ve Marmara denizini gösteriniz.
2 — Sözlükte «haliç, fatih, imparatorluk, İpek yolu, ortaçağ, yeniçağ» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Istanbul'u Almak için Yapılan Hazırlıklar:

II. Mehmet 1451 tarihinde ikinci defa devlet başkanı oldu. 21 yaşındaydı. Ünlü ve değerli öğretmenler elinde yetiştirilmişti. Zamanının sayılı bilginlerindendi. Birkaç yabancı dil biliyordu. Bu değerli hükümdarın başa geçmesiyle Osmanlı Devleti için yeni bir devir başlamıştır.

Genç padişahın en büyük ülküsü Istanbul'u almaktı. Bu şehri devletin başkenti yapmak istiyordu. Bu amaçla ordularını hazırlamaya başladı. Önce, büyük dedesi Yıldırım Bayezit'in Istanbul boğazına yaptırmış olduğu Anadoluhisarı'nın karşısında Rumelihisarı'nı yaptırdı (Resim: 24). Böylece, Istanbul'un kuşatılması sırasında Karadeniz'den Bizans'a gelebi-

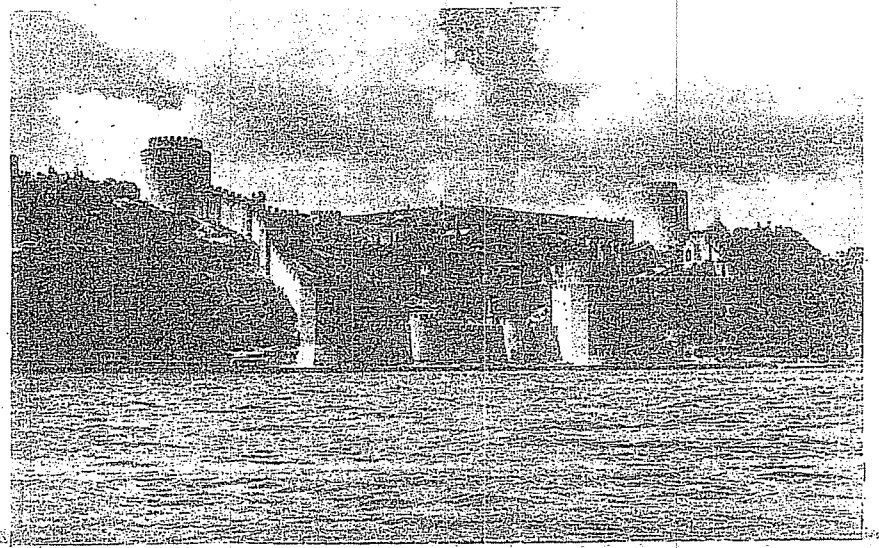

Resim: 24 — Anadoluhisarı karşısında, Fatih Sultan Mehmet'in yaptırmış olduğu Rumelihisarı

Resim: 25 — Fatih'in Istanbul kuşatmasında kullandığı toplardan biri

lecek yardımcı kuvvetlerin yolunu kesmiş oluyordu. Daha sonra Istanbul'u çevreleyen yüksek kale duvarlarını yıkmak için büyük toplar döktürdü. Geceli gündüzlü, hiç durmadan çalışılarak ordunun bütün hazırlıkları tamamlandı (Resim: 25).

2 — Istanbul'un Alınışı:

Türkler, 1453 yılının nisan ayı başlarında, 200 000 kişilik bir ordu ve 400 parça deniz kuvveti ile Istanbul'u karadan ve denizden kuşattılar.

Bizans devleti çok küçülmüş, artık bir şehir devleti durumuna gelmişti. Çaresizlik içindeydi. Fakat üç yanı denizlerle çevriliydi. Üstelik, karadan ve denizden, her yanı sağlam duvarlarla çevrilmişti. Hele kara tarafındaki kale duvarları çok kuvvetliydi. Bu duvarların önünde de geniş hendekler vardı.

Bizans'ın son imparatoru XI. Kostantin de savunma hazırlıklarına girişti. Kral,

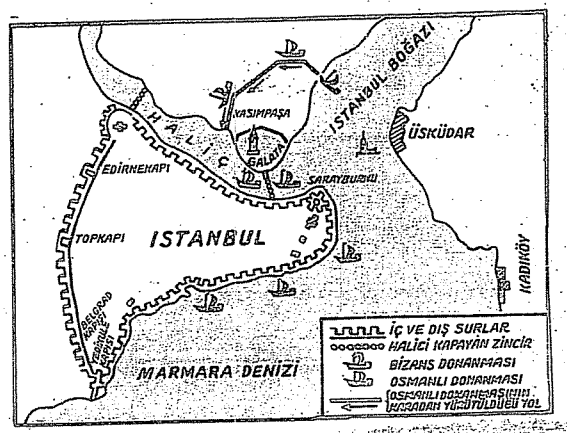

Harita: 6 — Istanbul'un kuşatılması ve donanmanın karadan yürütülerek Haliç'e indirildiği yol

Resim: 26 — Denizde yapılan savaşı kaybettiğimizi gören Mehmet Bey, öfkesinden, atını denize sürmüştü.

Türklere karşı savaşmak için Avrupa'dan kara ve deniz yollarıyle yardımcı kuvvetler geleceğini umuyordu. Türk gemilerinin Haliç'e girememesi için Istanbul'la Galata arasına zincir gerdirdi (Harita: 6).

Türk topları, 6 nisan sabahından başlayarak, çok zorlu ve sürekli atışlarla şehrin kale duvarlarını dövmeye koyuldu. Büyük taş gülleler duvarlarda gedikler açıyordu. Fakat, Bizanslılar da bunları hemen o gece onarıyorlardı.

Bizanslıların dayanmasını desteklemek için, birkaç büyük gemi ile Avrupa'dan yardımcı kuvvetler geldi. Türk donanması bu gemileri karşılayarak çetin

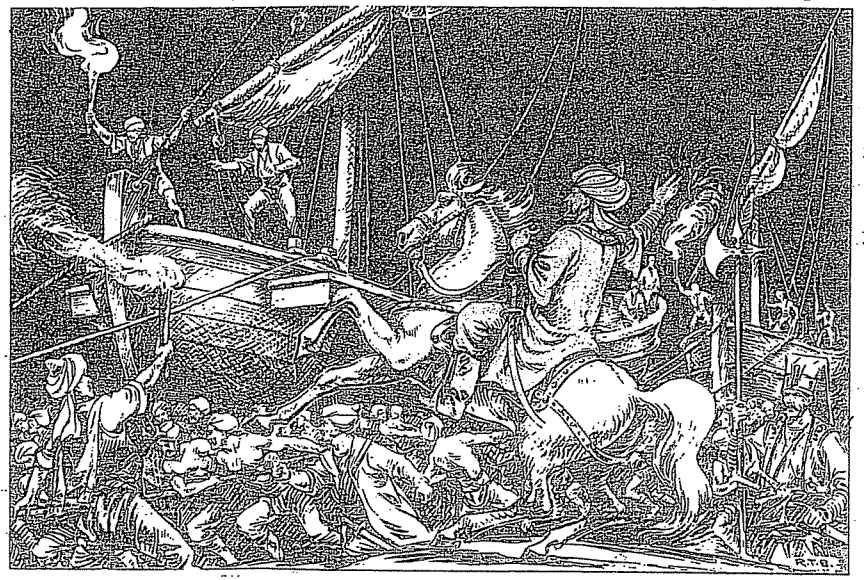

Resim: 27 — Fatih Sultan Mehmet'in gemilerini karadan yürüterek Haliç'e indirişi

bir savaş yaptı. Fakat düşman gemilerinin Haliç'e girmelerini önleyemedi. II. Mehmet, bu başarısızlık karşısında çok öfkelendi. Donanma komutanını değiştirdi (Resim: 26).

Türk gemileri zinciri aşıp Haliç'e giremiyordu. Hükümdar, hiç kimsenin aklına gelmeyen bir işe girişti. Galata kale duvarlarının arkasından 70 gemisini kızaklarla çektirip karadan Haliç'e indirdi (Resim: 27). Kendi buluşlarıyle havan topları döktürerek, Haliç'teki Bizans donanmasıyle yardıma gelen yabancı gemileri topa tutturdu. Böylece bu gemiler zararsız hale getirildi. Haliç yönünden de Bizans duvarları önünde çarpışmalar başlamış oldu.

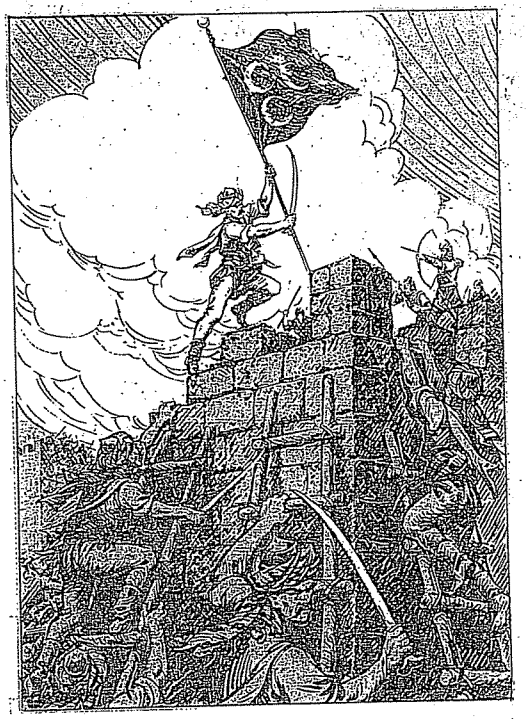

Resim: 28 — Istanbul surlarına Türk bayrağını ilk diken Ulubatlı Hasan adlı kahraman bir yeniçeri oldu.

Kanlı savaşlar günlerce sürdü. İki taraftan da binlerce insan öldü.

Savaşın son günlerinde Türk topları duvarların kimi yerlerini çökertmişti. II. Mehmet, artık Bizans'ın son günlerinin geldiğini anladı. Coşturucu bir söylev vererek Türk subay ve erlerinin çabalarını artırdı. 29 mayıs 1453 salı sabahı, gün doğarken son saldırıya geçildi. Bu saldırı sonunda Türkler şehre girdiler (Resim: 28). Sokak savaşları kısa sürdü. Son Bizans imparatoru da sokak savaşlarında ölmüştü. Bizanslıların birçoğu yabancı gemileriyle Avrupa'ya kaçtı.

Çarpışmalar sona erince, II. Mehmet büyük bir törenle şehre girdi. Bu büyük başarı dolayısıyle, kendisine Fatih denildi. Fatih Sultan Mehmet şehrin düzenini yoluna koydu. Bir zaman sonra da Istanbul'u başkent yaptı.

3 — Istanbul'un Alınışının Dünya Tarihi Üzerindeki Etkileri:

Istanbul, ortaçağda çeşitli ordular tarafından birçok kere kuşatılmıştı. Fakat bir türlü alınamamıştı. Istanbul'u almak şerefini, başında Fatih Sultan Mehmet'in bulunduğu kahraman Türk ordusu kazandı.

İstanbul'un alınışı, yalnız Türk tarihinde değil, bütün dünya tarihinde önemli etkiler yapmıştır. **İstanbul'un alınmasıyle ortaçağ sona erdi, yeniçağ başladı.**

Şimdi bu olayın sonuç ve etkilerini belirtelim:

a) Bizans devleti Osmanlı toprakları arasında sıkışıp kalmıştı. Varlığını koruyabilmek için, türlü entrikalar çeviriyordu. Bu yüzden Osmanlı ülkesinde sık sık iç savaşlara sebep oluyordu. Osmanlı şehzadelerini birbirine düşürüp karışıklıklara yol açıyordu. Bundan başka, Balkan ve Avrupa devletlerini kışkırtıp kuvvetli ordular karşısında Osmanlıları güç durumlara sokuyordu. Bu olaylar Osmanlı Devletinin genişlemesine az çok engel oluyordu. Istanbul'un alınmasıyle Bizans entrikaları sona erdi. Anadolu ve Rumeli toprakları birleştirilmiş oldu. Bu olaydan sonra, Osmanlı orduları Asya'dan Avrupa'ya, Avrupa'dan Asya'ya kolaylıkla geçebildiler.

b) Istanbul, Osmanlı Devletinin başkenti olunca Balkanlardaki ve Anadolu'daki sınırları kısa zamanda genişledi. Osmanlı Devleti bir **imparatorluk** haline geldi.

Türklerin Istanbul'u alışının dünya tarihi üzerindeki etkileri de şunlardır:

a) Istanbul'un alınışından sonra, **Cenevizliler** Karadeniz'den çıkarıldılar. **İpek yolu** denilen kara yolundan gelen değerli malların çıkış iskeleleri Türklerin eline geçti. Bu yüzden, Avrupalılar Hindistan'a gidilecek başka bir yol, bir deniz yolu aramaya koyuldular. Yıllarca uğraşarak bu yolu buldular. Böylece coğrafya keşifleri gelişti. İnsanlar dünyayı daha çok tanıdılar. Bu da yeni bir devrin başlamasına yol açtı.

b) Fatih'in büyük toplarla Istanbul kale duvarlarını yıktırması, Avrupa'daki kralların gözlerini açtı. Onlar da büyük toplar döktürdüler. Her biri kendi başına buyruk olan derebeylerinin şatolarını yıktılar. Böylece bölge devletleri kalkıp krallıklar kuvvetlendi. Avrupa'nın siyasal durumu değişti. Bu olaylarla ortaçağ kapandı. 1453 yılından 1789 Fransız devrimine kadar süren yeniçağ başlamış oldu.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Istanbul ne zaman Türklerin eline geçti? Bu başarıyı kazanan Türk hükümdarı kimdir?
2 — Istanbul, daha önce hangi padişahlar zamanında kuşatılmıştı? Niçin alınamamıştı?
3 — Fatih Sultan Mehmet Istanbul'u almak için ne gibi hazırlıklar ve savaş tekniğinde ne gibi yenilikler yapmıştı?
4 — Istanbul'un alınışının kaçıncı yıldönümündeyiz?
5 — Istanbul'un alınışının Türklere ne gibi yararları oldu?
6 — Istanbul'un alınışının dünya tarihi üzerinde ne gibi etkileri oldu?
7 — Fatih Sultan Mehmet'in kişiliği hakkında neler biliyorsunuz?

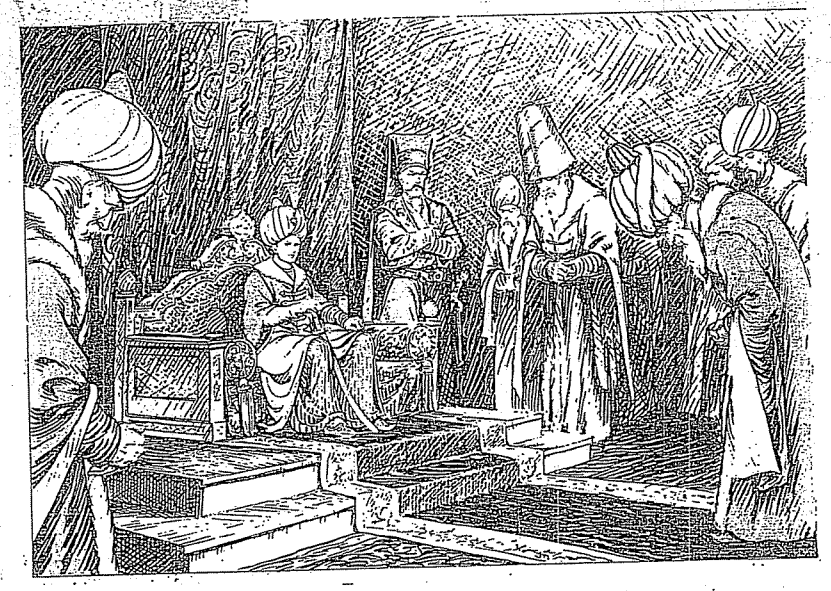

Fatih Sultan Mehmet önce 14 yaşında padişah olmuştu.

FATİH'İN İLK HÜKÜMDARLIĞI VE SONRA BAŞARDIĞI BÜYÜK İŞLER

II. Sultan Murat, Macarlarla 10 yıllık bir barış antlaşması yaptıktan sonra, padişahlıktan çekilmiş, yerine oğlu Mehmet Beyi geçirmişti. Macar kralı, Osmanlı Devletinin 14 yaşında bir çocuğun eline kaldığını duyunca antlaşmayı bozdu. Ordusuyle Tuna ırmağını aşıp Balkanlar üzerine yürüdü. Eflak prensi de kendi kuvvetleriyle bu orduya katıldı. Böylece meydana gelen düşman ordusu Karadeniz kıyısındaki Varna şehrine doğru ilerledi.

Edirne'de, çocuk hükümdarın önünde bir meclis toplandı. Başvezir Halil Paşa ile öteki bütün komutanlar, Mehmet Beye, babasını Manisa'dan çağırmasını, ordunun komutasını onun almasını söylediler.

— Babanız Sultan Murat, savaşlar yapmış, bilgili bir komutandır. Asker onu başında görmezse güvenle dövüşemez. Yeniliriz, dediler.

Yalnız Zağnos Paşa, yeni beylerinin de Türk ordusunu babası kadar ustalıkla yönetebileceğini söyledi. Çünkü, Mehmet Bey, sekiz dokuz yaşından beri Manisa'da bulunuyordu. Orada devrin en büyük bilginlerinden Molla Güranî'den ders alarak büyümüştü. On iki on üç yaşından beri de Manisa valisi olarak, ilin yönetimini eline almıştı.

Zağnos Paşayı dinleyen olmadı. Mehmet Bey de hem komutanları kırmamak, hem babasını çekemiyormuş gibi görünmemek, hem de askerin cesaretini artırmak için, babasını ordunun başına çağırdı.

Fakat, Murat Beyin oğluna güveni fazlaydı. «Ben sana beyliği ne diye bıraktım? Böyle çetin zamanlarda ordunun başına geçmek Beyin ödevidir.» diye cevap gönderdi. Beri yanda da Başvezirle komutanlar «Sultan Murat ordunun başına geçmezse muhakkak yeniliriz.» diyorlardı. Bunun üzerine, Mehmet Bey bir mektup daha yazarak, babasını bir daha çağırdı:

«Baba, eğer padişah sensen, ödevin yurdu düşmandan korumaktır. Gel, ordularının başına geç, yurdunu koru. Eğer padişah bensem, sana emrediyorum: gel, ordularımın başına geç, düşmanı yen!» dedi.

Oğlunun bu ikinci çağrısı üzerine, Murat Bey Manisa'dan Edirne'ye gitti. Türk ordusunun komutasını üzerine aldı. Varna'da yapılan büyük meydan savaşında düşman ordusunu yok etti.

Bu büyük zaferden kısa bir zaman sonra, Mehmet Bey, yine vali olarak Manisa'ya gitti. Değerli öğretmeni Molla Güranî de yanındaydı. Babasının ölümüne kadar, yani 7 yıl orada kaldı. Bu sefer yabancı dillere merak sardı. Arapça, Farsça, Latince, Yunanca öğrendi. 21 yaşında ikinci defa padişah olduğu vakit, aynı zamanda genç bir bilgindi.

Fatih Sultan Mehmet, en büyük hükümdarlarımızdan biridir. Yalnız Istanbul'u almakla kalmamış, 20'den fazla devleti ortadan kaldırıp topraklarını kendi ülkesine katmıştı. Eşsiz bir komutan olduğu gibi büyük bir siyaset ve devlet adamıydı. Yurdun ekonomik kalkınması ve güzel yapılarla bezenmesi için de çok çalışmıştır. 30 yıl süren ikinci hükümdarlığı zamanında 308 cami, 57 medrese, 59 hamam, 29 bedesten ve iş hanı yapılmıştır. Istanbul'daki Kapalıçarşı, Fatih ve Eyüp camileri, Çinili Köşk bunların arasındadır. Fatih medresesi de Istanbul'da kurulan ilk Türk üniversitesidir.

Fatih, bilginlere, adalet adamlarına çok saygı gösterirdi. Edebiyat ve güzel sanatlara meraklıydı. Kendisi de şairdi. Kendi adıyle anılan bir kanunla, Osmanlı devlet kuruluşunu yeniden düzenlemiştir.

Istanbul'da, kendi adıyle anılan caminin önündeki türbede gömülüdür.

TÜRKİYE'NİN GÜNEY KOMŞULARI

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Türkiye'nin Güney Komşuları Olan Arap Ülkeleri.
2 — Suriye.
3 — Irak.
4 — Asya'nın Öteki Arap Ülkeleri.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Haritada Suriye'yi bulunuz. Bu ülkenin hangi denizde kıyısı olduğunu söyleyiniz.
2 — Yine haritada Irak'ı bulunuz. Bu ülkenin hangi denizde kıyısı olduğunu söyleyiniz.
3 — Suriye ve Irak'tan geçen Dicle ve Fırat ırmakları hangi ülkeden geliyor, hangi denize dökülüyor?
4 — Suriye'de Şam, Halep; Irak'ta Bağdat, Basra, Musul şehirlerini gösteriniz.
5 — Haritada Ürdün, Suudî Arabistan, Yemen, Kuveyt ve Maskat ülkelerini bulup gösteriniz.
6 — Sözlükte «Mezopotamya, bedevî» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Güney Komşularımız Olan Arap Ülkeleri:

Yurdumuzun güneyinde, komşumuz olan birtakım Arap ülkeleri vardır (Harita: 7). Bunların başlıcaları **Suriye, Irak, Ürdün, Lübnan, Suudi Arabistan** ve **Yemen**'dir. **Suriye** ile **Irak**, aynı zamanda sınır komşularımızdır. Bu komşu Arap ülkelerini tanımamız gerekir. Çünkü bu ülkeler yüzyıllarca Türk yönetiminde kalmıştı. Bu devletlerle bugün de yakın ilişkilerimiz vardır.

2 — Suriye:

Suriye, Güney Anadolu'da sınır komşumuzdur. Yüzölçümü 185 600 kilometre karedir. Irak topraklarıyle Akdeniz arasında yer alır. Fakat bu ülkenin Akdeniz kıyıları geniş değildir. Çünkü kıyı boyunca, Suriye'den ayrı bir devlet olan **Lübnan Cumhuriyetinin** toprakları uzanır.

Suriye bir çiftçilik ve hayvancılık ülkesidir. Tahıl, üzüm, turunçgiller, pamuk, şekerkamışı ve zeytin yetiştirir. Çöllerde yaşayan göçebe Araplar hayvancılık yapar. Bunlar da davar, deve ve at beslerler. Suriye'de ipek böcekçiliği de yapılır. Elde edilen ipekler ülke içinde işlenir. Fakat ipek dokumacılığı daha çok el dokumacılığı halindedir. İpek dokuma fabrikaları azdır. Dericilik, zeytinyağcılık ve sabunculuk da yapılır.

Suriye, dış ticaretini deniz yollarından yararlanarak yapar. Demiryolları azdır. Bu ülkenin demiryolları, Türkiye'den gelen demiryollarının uzantısıdır ve bizden kalmıştır.

Suriye ile Türkiye arasındaki ticaret o kadar önemli değildir. Biz, Suriye'ye canlı hayvan, tütün, taşkömür, ara sıra buğday, kuru yemiş gibi şeyler satarız. Ondan kumaş ve iplik alırız.

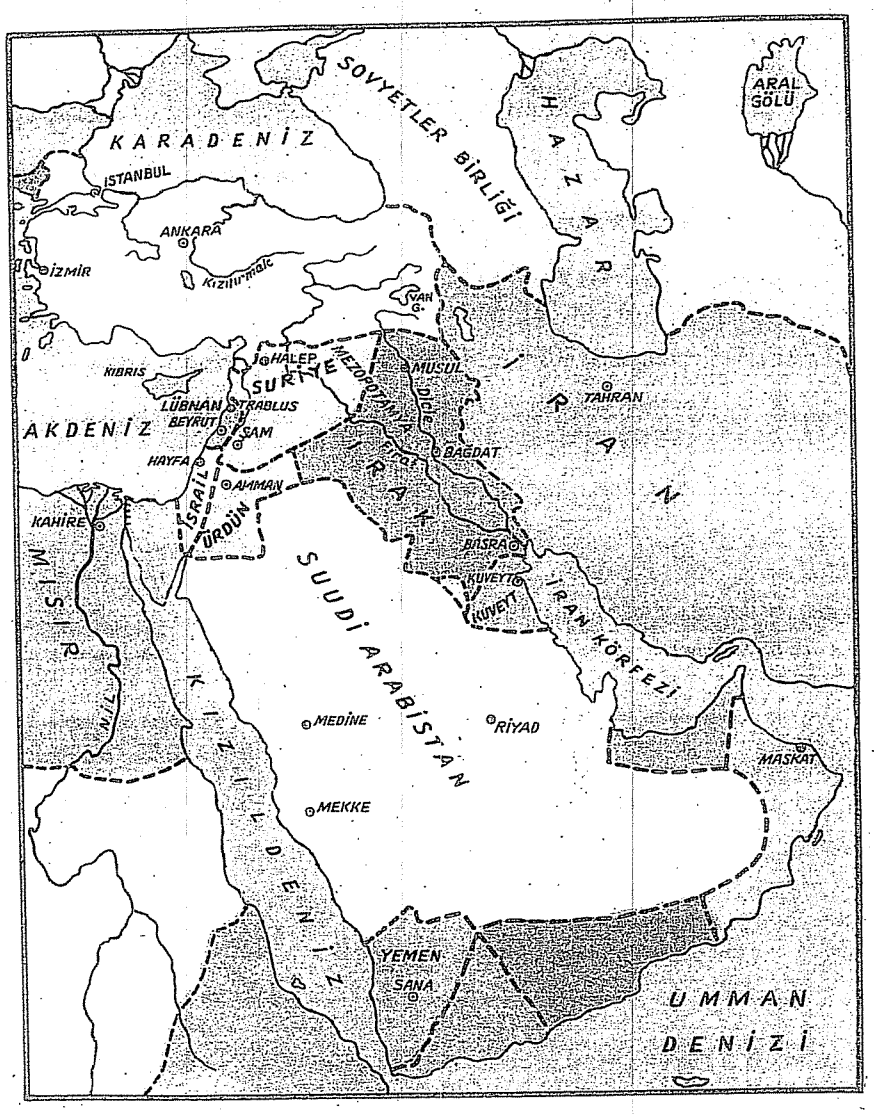

Harita: 7 — Türkiye'nin güney komşuları

Suriye'nin batı yöreleri dağlıktır. Dağlar burada, aralarında derin çukurluk bulunan iki sıra meydana getirirler. Bu sıralardan kıyı boyunda bulunana Lübnan dağları denir. Bu dağların bulunduğu bölge daha çok Lübnan Cumhuriyeti toprakları içinde kalır.

Suriye'nin doğu kesimi, üzerinde çöller bulunan bir platodur. Bu platonun kuzey parçalarını Türkiye'den gelen ve sonra Irak topraklarına

geçen Fırat ırmağı keser. Fırat yakınlarında, sulama yapılabilen yerlerde halk, yerleşmiş çiftçidir. Buralarda köyler vardır.

Ülkenin en büyük akarsuyu, Türkiye toprakları içinde Akdeniz'e dökülen Asi ırmağıdır.

Suriye'nin içerilerinde iklim, çöl iklimidir. Kıyılarında ise yazın sıcak ve kurak, kışın yağmurlu olan Akdeniz iklimi görülür. Dağ sıraları arasındaki çukurluklarda iklim serttir. Çünkü denizin iklimi yumuşatıcı etkisinden yararlanamaz.

Suriye, Osmanlı İmparatorluğu zamanında, yüzyıllarca Türk yönetiminde kalmıştır. Osmanlı devletinin yıkılışından sonra bizden ayrıldı. Şimdi cumhuriyetle yönetilen bağımsız bir devlettir. Başkenti bağlar, bahçeler arasında güzel bir şehir olan Şam şehridir (Resim: 29).

Suriye'nin nüfusu 5,5 milyondur. Ahalisi Arap ve Müslümandır. Kuzey bölgelerinde çok Türk vardır. Türklerin en kalabalık olduğu yer de, Kuzey Suriye'de en büyük şehir olan Halep'tir.

Suriyeliler, Hatay bölgemizle yurdumuzun birtakım güney yörelerini kendi ülkelerine katmak hevesindedirler. Zaman zaman bu isteklerini meydana vuran davranışlarda bulunurlar ve iyi komşuluk kurallarına saygı göstermezler.

Suriye ile Türkiye arasında aşılması güç doğal bir sınır yoktur. Bu yüzden, iki ülke arasında kaçakçılık olayları da çok olmaktadır.

3 — Irak:

Irak, güneydoğuda sınır komşumuzdur. Toprakları kuzeyden güneye doğru uzanarak İran körfezine varır. Yüzölçümü 444 000 kilometre karedir.

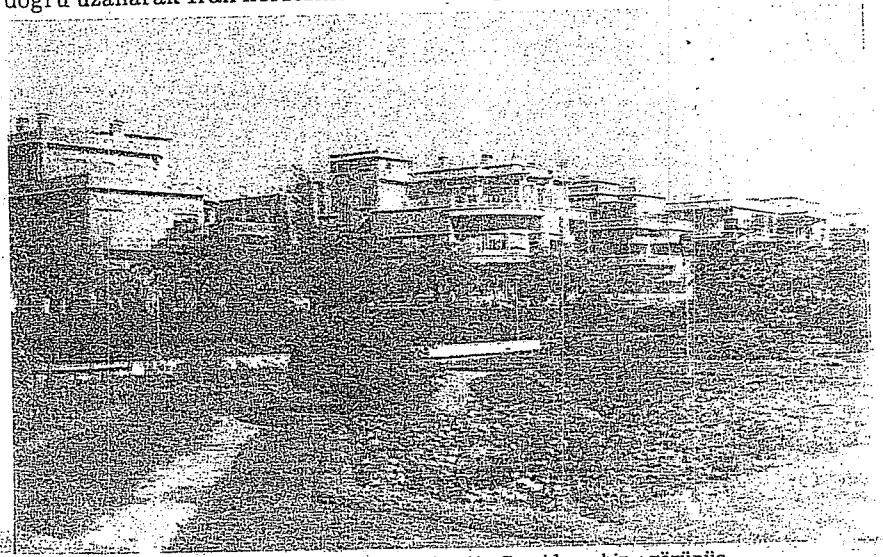

Resim: 29 — Suriye'nin başkenti Şam'dan bir görünüş

İrak'ın kuzeyinde, **Musul** bölgesinde zengin petrol kaynakları vardır. Buradaki petrol kuyularından çıkarılan petroller, kalın demir borularla Akdeniz kıyısındaki **Trablus** ve **Hayfa** limanlarına akıtılır. Trablus şehri Lübnan Cumhuriyetinin, Hayfa da **İsrail** devletinin önemli limanlarıdır. Irak petrolleri bu limanlardan gemilere yüklenerek yabancı ülkelere gönderilir ve bu ülkeye pek çok gelir sağlar.

Petrol geliri dışında, Irak bir çiftçilik ve hayvancılık ülkesidir. Buğday, pirinç, pamuk, hurma en çok yetiştirilen ürünlerdir. Çok da hayvan beslenir. Endüstri fazla gelişmemiştir.

Irak, dış ticaretini daha çok deniz yollarıyle yapar. Irak'ın demiryolları da vardır ve Türkler zamanından kalmadır. Türkiye'den gelen demiryolu **Musul**'dan ve **Bağdat**'tan geçerek **Basra**'ya varır. Ayrıca, Bağdat'la Beyrut arasında düzgün bir otomobil yolu vardır. **Beyrut**, Akdeniz kıyısında bir limandır ve Lübnan Cumhuriyetinin başkentidir. Bu şehir, Irak'ın da Akdeniz'de iskelesi durumundadır.

Irak en çok Hindistan'la ve Birleşik Krallıkla ticaret yapar. Bizimle alışverişi çok önemsizdir. Başka ülkelere petrol, hurma, pamuk satar. Onlardan kumaş, makine gibi şeyler alır.

Bu ülkenin kuzey kesimleri, çok yüksek olmayan dağlık bir bölgedir. İran körfezine doğru düzlükler uzanır. Anadolu'muzdan gelen **Dicle** ve **Fırat** ırmaklarının suladığı bu düzlüklere **Mezopotamya** denir. Batı kesimi bir platodur.

İrak'ın iklimi kuzeyde serttir. Kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. Batıdaki plato kesiminde çöl iklimi görülür. Mezopotamya'da ise yazlar çok

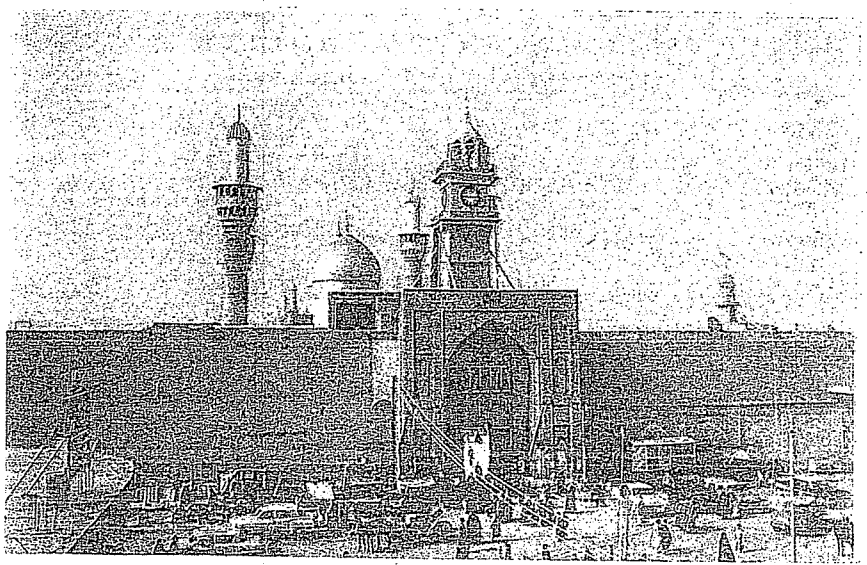

Resim: 30 — Irak'ın başkenti Bağdat şehrinden bir görünüş

sıcak geçer. Güneye doğru gidildikçe sıcaklar daha da artar. Kışlar soğuk geçmez.

Irak ülkesine hayat veren, kaynakları yurdumuzda olan Dicle ve Fırat ırmaklarıdır. Bu iki ırmak, aşağı Mezopotamya'da birleşir. **Şattularap** adı verilen bir akarsu meydana gelir. Şattularap İran körfezine dökülür. İran körfezinden Dicle'ye giren küçük vapurlar, bu ırmak kenarındaki **Bağdat** şehrine kadar çıkarlar.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında, Irak Türk toprakları arasında bulunuyordu. Bu ülke de Birinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye'den ayrılmıştır. Şimdi cumhuriyetle yönetilen bağımsız bir devlettir. Başkenti **Bağdat** şehridir (Resim: 30).

Irak'ın nüfusu 7 milyondur. Ahalinin çoğu Araptır. Musul bölgesinde de birçok Türk yaşar. Bu ırktaşlarımıza son zamanlarda çok kötülükler yapılmış, pek çok suçsuz Türk öldürülmüştür. Irak'ta Kürtler de vardır.

Iraklı Arapların birtakımı çöllerde, bozkırlarda dolaşan hayvancı göçebelerdir. Bunlara **bedevî** denir. Davar, at, deve besler, sürülerinin ürünleriyle geçinirler.

4 — Asya'nın Öteki Arap Ülkeleri:

Asya'da Suriye ile Irak'tan başka Arap ülkeleri de vardır. Bunların da adlarını ve yerlerini öğrenmelisiniz:

Lübnan: Suriye'nin batısında, Akdeniz kıyısında bulunan bir ülkedir.

Ürdün: Filistin'in doğusunda, Suriye, Irak ve Arabistan'la çevrilmiş bir ülkedir.

Suudî Arabistan: Arabistan yarımadasının çok yerini kaplar. Müslümanların hac için gittikleri Mekke ve Peygamberimiz Hz. Muhammed'in türbesinin bulunduğu Medine şehri bu ülkededir.

Yemen: Arap yarımadasının güneybatısında bulunan bir ülkedir.

Kuveyt: İran körfezinin iç kesiminde bulunan bir ülkedir.

Maskat: Arabistan yarımadasının güneydoğusundadır.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Suriye'nin başlıca geçim kaynağı nedir? Nasıl yönetilir? Başkenti neresidir?

2 — Irak'ın başlıca geçim kaynağı nedir? Nasıl yönetilir? Başkenti neresidir?

3 — Bu komşu ülkelerin bizimle geçmişteki ve bugünkü ilişkileri nelerdir? Bizimle iyi komşuluk yapıyorlar mı?

AKDENİZ'DEKİ VE DOĞUDAKİ KOMŞULARIMIZ

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Türkiye'nin Akdeniz'deki ve Doğudaki Komşuları.
2 — Kıbrıs.
3 — İsrail.
4 — İran.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Haritada Kıbrıs adasını bulunuz.
2 — Yine haritada İsrail'i bulunuz. Hangi denizlerde kıyısı olduğunu gösteriniz.
3 — Haritada İran'ı gösteriniz. Hangi ülkelerle komşu olduğunu ve hangi denizlerde kıyısı bulunduğunu inceleyiniz.
4 — Bu üç ülkeden Türkiye ile en canlı ilişkisi olan Kıbrıs'tır. Bunun sebeplerini araştırınız.
5 — Sözlükte «İsa, Hıristiyanlık, Müslümanlık» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Türkiye'nin Akdeniz'deki ve Doğudaki Komşuları:

Türkiye'nin ikisi Akdeniz'de, biri de doğu sınırında yer alan üç komşusu daha vardır:

a) Bunlardan biri, Osmanlı İmparatorluğu zamanında Akdeniz'deki Türk adalarından biri olan Kıbrıs'tır. Kıbrıs bugün bağımsız bir cumhuriyettir.

b) İkincisi, yine Osmanlılar zamanında Türk toprakları arasında bulunan Filistin'de kurulmuş olan İsrail devletidir.

c) Üçüncüsü de Anadolu'muzun doğusunda, yüzyıllardan beri sınır komşumuz olan İran krallığıdır.

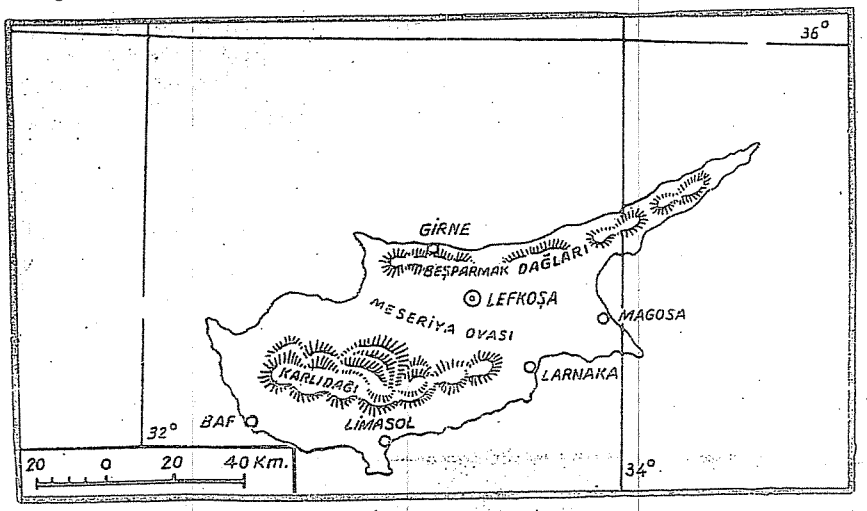

Harita: 8 — Kıbrıs

Şimdi, Türkiye'nin yakın ilgileri bulunan bu üç ülkeyi tanımaya çalışalım.

2 — Kıbrıs:

Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de, kıyılarımızdan 75 kilometre uzaklıkta bulunan bir adadır (Harita: 8). Yüzölçümü 9 000 kilometre kareden fazladır. Bu ada, 1571 tarihinde Osmanlı İmparatorluğuna katılmış ve yüzlerce yıl Türk yönetiminde kalmıştı. 1878'de, yapılan özel bir anlaşma iie, adanın yönetimi İngilizlere bırakıldı. Birinci Dünya Savaşı sonunda bir İngiliz sömürgesi haline getirildi. 1960 yılında da burada bağımsız bir cumhuriyet kuruldu.

Kıbrıs'ın nüfusu 600 000 kadardır. Bunun 120 000 kadarı Türktür. Başkenti Lefkoşa'dır (Resim: 31). Magosa da başkentin iskelesi durumundadır.

Kıbrıs, Türklerle Rumların ortaklaşa yönetiminde kurulmuş bir devlettir. Fakat, bu ortaklaşa yönetimi benimsemeyen Rumlar, yapılmış olan antlaşmaları hiçe saydılar. Türkleri yönetim işlerine karıştırmak istemediler. Bu yüzden, oradaki kardeşlerimizle Rumlar arasında bir iç savaş

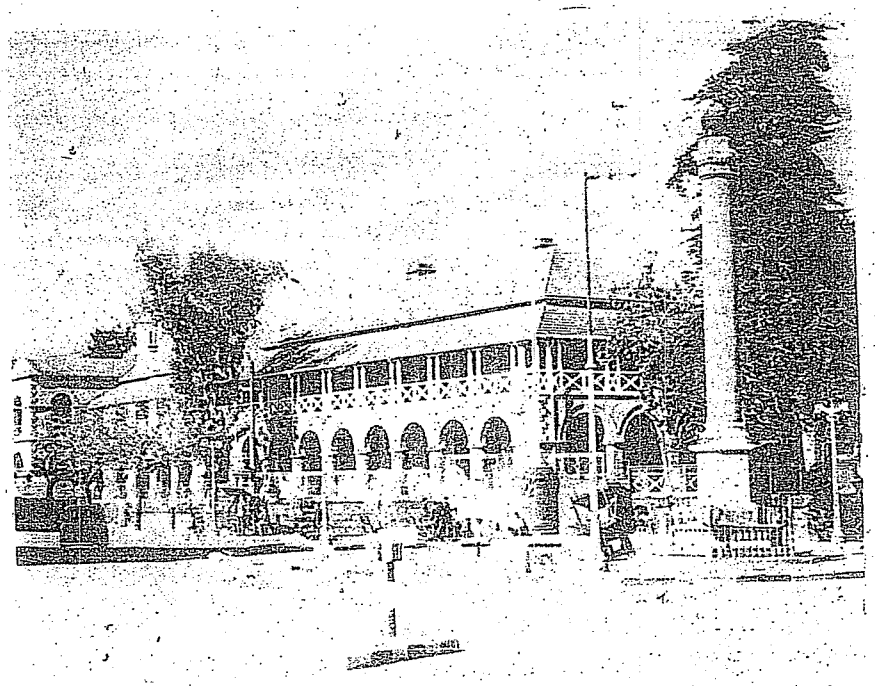

Resim: 31 — Kıbrıs'ın başkenti Lefkoşa'da Atatürk meydanı

başladı. Bugün savaş durmuştur. Ama, zaman zaman Türklere saldırılar yapılmakta, baskılar sürüp gitmektedir. Kıbrıs sorununa adaletli bir çözüm yolu bulmak için yapılan görüşmeler daha sona ermemiştir.

Yunanistan'ın Kıbrıs anlaşmazlığındaki tutumu da komşuluğa hiç yakışmayacak biçimdedir. Yunanlılar, adayı kendi ülkelerine katmak istiyorlar. Bunu başarırlarsa, Türkiye'yi güneyden de kuşatmış olacaklardır. Bu bakımdan, Kıbrıs sorunu Türkiye için çok önemlidir. Kıbrıs Türklerinin güvenliğini sağlamak için, Türkiye'den adaya bir alay gönderilmiştir.

Kıbrıs adasının kuzey ve güney yöreleri dağlık, bu dağlık yöreler arası da ovalıktır. İklimi Akdeniz iklimidir. Dağların denize bakan yüzlerinde yağış daha çoktur. İç ve çukur yerlerde yağış azdır. Adada en canlı iş tarımdır. En çok üretilen de tahıldır. En değerli ürünleri patates, pamuk, susam, tütün, üzüm, keçiboynuzu (bir çeşit meyve), turunçgiller ve zeytindir. Hayvancılık, ipek böcekçiliği, balıkçılık çok gelişmiştir. Madenlerden en çok bakır, krom ve amyant bulunur.

Kıbrıs'ta en gelişmiş endüstri şarapçılıktır. Tütün ve sigara, sabun, konserve fabrikaları da vardır. Ev dokumacılığı canlıdır. En başta ipek dokumacılığı gelir. Başka üklelere tarım ürünleri ve maden satar. Başka ülkelerden makine, kumaş, buğday, şeker, çay, kahve alır.

3 — İsrail:

Akdeniz'deki komşu devletlerden biri de İsrail'dir. İsrail, Filistin ülkesinde bulunur. Akdeniz'in doğusunda, Lübnan sınırından başlayarak güneyde Lut gölüne kadar uzanır. Yüzölçümü 21 000 kilometre karedir. Bu toprakların yarıdan çoğu çöldür. Yalnız batı kenar bölümlerinde Akdeniz iklimi yer alir ve buraları zeytin, portakal, limon, palmiye ağaçlarıyle süslüdür. İçerilere doğru gidildikçe bozkırlar ve çöller başlar.

İsrail, örnek bir çalışma ile, çok kısa zamanda kalkınmış bir ülkedir. İsrailliler, sulama işlerini düzenleyerek, geniş kurak bozkırlarda bağlar, bahçeler meydana getirmişlerdir. Başlıca ürünleri turunçgiller, üzüm, tahıl ve zeytindir.

İsrail bir endüstri memleketi olmaya yönelmiştir. Bu amaçla, birçok fabrika kurmuş ve bu işte çok ilerlemiştir. Kimya endüstrisine hammadde veren bazı madenler işletilir. Petrol de arıtılır. Deniz ve hava yollarıyle ulaştırma işleri de çok gelişmiştir.

İsrail demiryolları Türkler zamanından kalmadır. Biz, İsrail'e balık, canlı hayvan, pamuk gibi şeyler satarız. Ondan fabrika ürünleri alırız.

Filistin 1516 yılında Osmanlı devleti topraklarına katılmıştı. 400 yıl Türk yönetiminde kaldı. İsrail devleti 1948 yılında kuruldu. Cumhuriyetle yönetilir. Nüfusu 2,5 milyondur. Bunun büyük çoğunluğu Yahudi, pek azı Araptır. Başkenti, Müslümanlarca da Hiristiyanlarca da kutsal sayılan tarihi Kudüs şehridir. Irak petrolleri borularla Hayfa limanına akıtılarak burada işlendikten sonra dış ülkelere yollanır (Resim: 32).

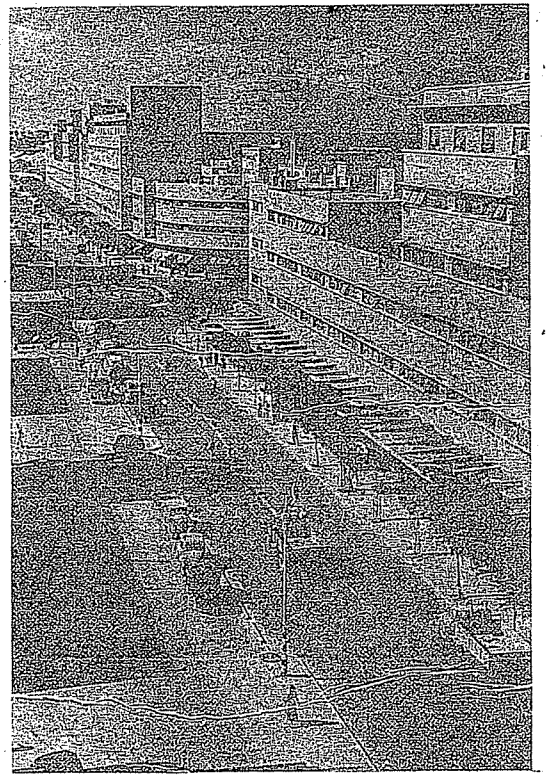

Resim: 32 — Hayfa'dan bir görünüş

Hıristiyanlar, İsa peygamberin doğduğu ülke olduğu için, Filistin topraklarını kutlu sayarlar. Avrupalılar, Haçlı seferlerine, bu toprakları Müslümanların elinden kurtarmak amacıyle girişmişlerdi. Fakat, Filistin asıl Yahudilerin yurdu olarak tanınır. Çünkü Yahudiler, ilkçağda burada bir krallık kurmuş ve epeyce uzun bir tarih devri yaşamışlardı.

İlkçağdan başlayarak, Filistin birçok akınlara uğramış, çeşitli ulusların eline geçmiştir. Bu yüzden, Yahudiler yurtlarından çıkmış, dünyanın dört bucağına yayılmışlardır. Ülke Türk yönetiminden çıktıktan sonra, yabancı ülkelerde yaşayan birtakım Yahudiler yeniden buraya göç etmeye başladılar. Filistin'de geniş topraklar satın aldılar. On binlerce Yahudi Filistin'de yerleşti. İsrail devleti kurulduktan sonra da Yahudiler hızla çoğalmaya başladılar.

Fakat, bütün Arap devletleri, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasını kabul etmediler. Bu yüzden, Araplarla İsrailliler arasında bitmez tükenmez savaşlar başladı. Bu kanlı savaşlar bugün de sürüp gitmektedir. Bütün bu çatışmalar sırasında, Yahudiler, İsrail devletini şaşılacak bir hızla geliştirmeyi başardılar. Bugün İsrail, Yakın Doğu'nun en ileri ülkelerinden biri olmuştur.

4 — İran:

İran, doğuda sınır komşumuzdur (Harita: 9). Yeryüzünün en eski devletlerinden biri olan İran, ilkçağda büyük bir imparatorluktu. Bu ülke, yüzyıllar boyunca birçok akınlara uğramış, fakat her zaman bir İran devleti yaşamıştır. İran'ın toprakları bizim topraklarımızdan geniştir (1 600 000 kilometre kare). Nüfusu 26 milyondur. İranlılar da, bizim gibi,

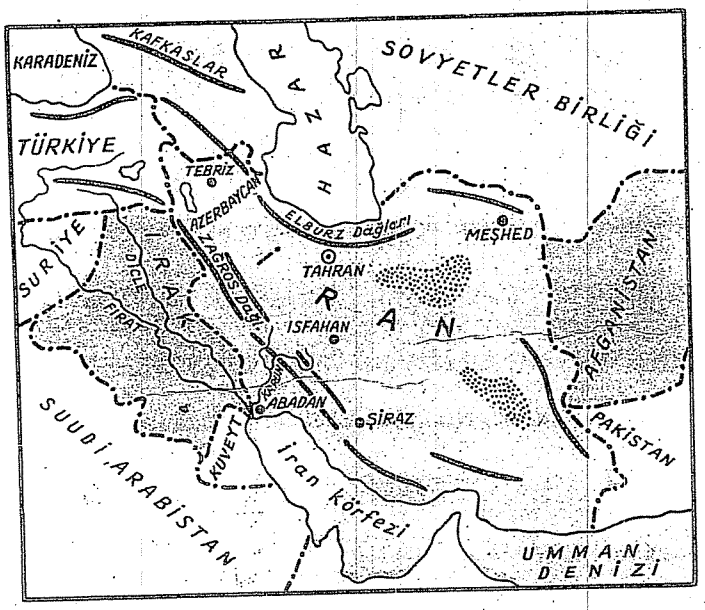

Harita: 9 — İran

Müslümandırlar. Bu ülkede çok Türk de vardır. Özellikle **İran Azerbaycanı** denilen kuzeybatı İran'da ahali hep Türktür. Bu Türklerin ulusal merkezleri de **Tebriz** şehridir.

İran da, Türkiye gibi **CENTO** antlaşmasına katılmış ülkelerden biridir. Bu antlaşma, Türkiye, İran, Pakistan ve Birleşik Krallık arasında, kendi bölgemizde barışı korumak, ekonomi ve kültür alanlarında karşılıklı yardımlaşma amacıyle kurulmuştur. Bu yüzden de İran'la Türkiye arasındaki ilişkiler her gün biraz daha artmakta, gelişmektedir.

Bugünkü İran, Türkiye'deki Atatürk devrimlerini örnek alarak kalkınma yoluna girmiş ülkelerden biridir. Başlıca özelliği de bir petrol ülkesi oluşudur. Dünyanın en çok petrol elde edilen ülkeleri arasında yer alır. Meşrutiyetle yönetilen bir krallıktır. Başkenti **Tahran** (Resim: 33), büyük şehirleri **Tebriz, Isfahan** ve **Abadan**'dır.

Petrolce zenginliği bir yana bırakılırsa, İran bir çiftçilik ve hayvancılık ülkesidir. Tahıl, üzüm, hurma, pamuk yetiştirilir. Çok koyun beslenir. Hayvancılık yapanlar daha çok göçebelerdir. Beslenen koyunların yünü, İran'da en önemli işlerden biri olan halıcılıkta kullanılır. İran halıları bütün dünyada ünlüdür. Bu sanat, daha çok İran Türklerinin elindedir. İran'da ipek böceği de beslenir ve çok ipek elde edilir. İpek dokumacılığı, bu ülkede eskiden beri canlıdır. Endüstri de gelişme yolundadır.

İran'da birçok otomobil yolları, bir de uzun demiryolu yapılmıştır. Bu demiryolu kuzeyden güneye doğru uzanarak, Hazar gölü kıyılarını İran körfezi kıyılarına bağlar.

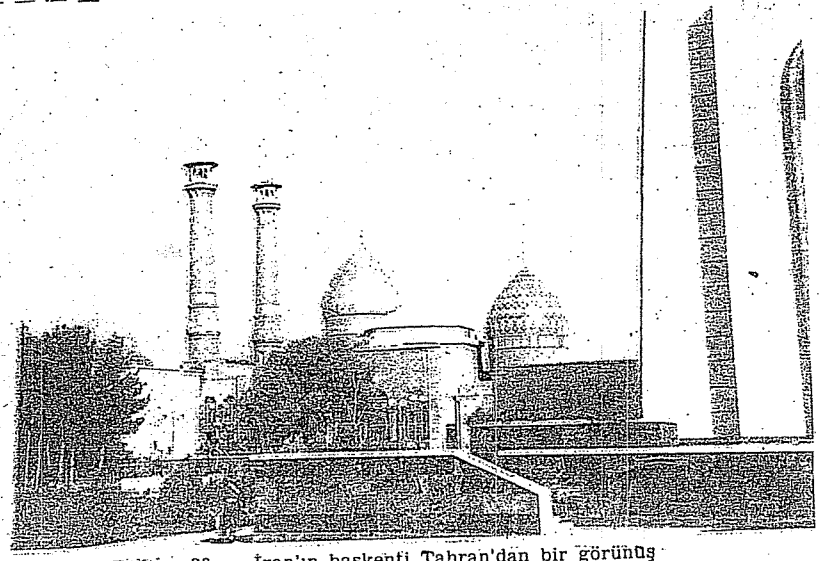

Resim: 33 — İran'ın başkenti Tahran'dan bir görünüş

İran, ticaretini Hazar gölü ve İran körfezi yoluyle yapar. İran - Erzurum - Trabzon kara yolu da bu ülke için elverişli bir ticaret yoludur. Başka ülkelere petrol, halı gibi şeyler satar. Fabrika ürünleri satın alır. Bizimle alışverişi önemsizdir.

İran, sıradağlarla kuşatılmış yüksek bir ülkedir. Çevre dağlarının en yüksek olanları Hazar gölü boyunca uzanan Elburz dağlarıdır. Elburzların eteğinde, Hazar gölü boyunca sulak ve verimli ovalar vardır. Ülkenin batısını ve güneyini kaplayan kenar dağlarının eteklerinde ve sıradağlar arasında da verimli ovalar yer alır. Halk, daha çok buralarda yerleşmiştir.

İran'ın önemli bir ırmağı yoktur. Dağlardan inen akarsuların çoğu kapalı bölgelerde, tuzlu bataklıklar içinde kaybolur. İklim, Hazar gölü kıyılarına yakın yerlerde yumuşaktır. Hazar gölü boyunca uzanan dağlar ormanlıktır. Çünkü buralar Hazar gölü üstünden gelen nemli rüzgârlardan yararlanır. Öteki dağlık yerler de biraz yağmur alır. Onun için buralarda da biraz orman vardır. İç İran'da da birtakım sıradağlar görülür. Bu bölgedeki çukur yerlerde tuzlu göller, bataklıklar ve kum çölleri yer almıştır. Bozkırlarda hayvancılıkla geçinen göçebeler dolaşır. Buralarda nüfus pek seyrektir. Hele çöllük yerler büsbütün ıssızdır.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Kıbrıs adası Türkiye'den kaç kilometre uzaklıktadır? Yüzölçümü ne kadardır?

2 — Kıbrıs'ın nüfusu ne kadardır? Bunun ne kadarı Türktür?

3 — İsrail'in göze çarpan başlıca özelliği nedir?

4 — İran nasıl yönetilir? Başkenti neresidir? Nüfusu ne kadardır?

5 — Bu üç ülke ile geçmişteki ve bugünkü ilişkilerimiz nelerdir?

KUZEY KOMŞUMUZ: SOVYETLER BİRLİĞİ

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Sovyetler Birliği: Eski Rusya.
2 — Sovyetler Birliği'ne Toplu Bakış.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Haritaya bakarak Sovyetler Birliği'nin Avrupa ve Asya'da nerelere kadar uzandığını ve Türkiye ile nerede sınır komşusu olduğunu inceleyiniz.
2 — Sözlükte «çar, üs, bozkır» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Sovyetler Birliği: Eski Rusya.

Kuzey komşumuz **Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği** çok geniş bir ülkedir (Harita: 10). Bu ülkeye çoğu zaman kısaca **Sovyetler Birliği**, yahut eski adıyle **Rusya** da diyoruz. Türkiye gibi, Sovyetler Birliği'nin de hem Avrupa'da, hem de Asya'da toprakları vardır. Yüzölçümü 22 400 000 kilometre karedir. Bütün doğu Avrupa ile Asya'nın **Sibirya**, **Batı Türkeli** ve **Kafkasya** ülkeleri bu devletindir. Kafkasya, Doğu Anadolu'muzun yanıbaşındadır. Bunun için, Sovyetler Birliği ile burada sınır komşusuyuz.

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler yüzyıllardan beri süregelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında Ruslarla aramızda birçok savaşlar oldu. Anayurdumuz olan **Orta Asya** ülkesinin büyük bir kısmı, bugün Sovyetler Birliği sınırları içindedir. Bu ülkede yaşayan Türklerin toplamı da Türkiye nüfusunu aşkındır.

Rusya, 1917 yılına kadar bir krallıktı. Krallarına Çar denilirdi. 1917 yılında yapılan bir devrimle çarlık yıkıldı. Onun yerine komünist yönetiminde birtakım cumhuriyetler kuruldu. Sovyetler Birliği 15 cumhuriyetin birleşmesiyle meydana gelmiştir.

Sovyetler Birliği dünyanın en güçlü devletlerinden biridir. Tarım, hayvancılık, endüstri ve bilim alanlarında çok ilerlemiştir. Uzay araştırmalarında da Amerika Birleşik Devletleri ile yarışma halindedir.

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler, Atatürk devrinden beri **barış içinde komşuluk** temeline dayanmaktaydı. Fakat, İkinci Dünya Savaşından sonra, Sovyetler Birliği'nin bizden toprak ve üs istemesi durumu değiştirdi. Türkiye bu isteklere karşı çıkınca Sovyetler Birliği vaz geçti ama, aradaki dostluk bir süre bozuldu.

Şimdi siyasal ilişkiler yeniden düzelmiştir. Aramızdaki alışveriş de önemlidir. Bütün bunlar, bu sınır komşumuz hakkında yeterli bilgiler edinmemizi gerektirir.

2 — Sovyetler Birliği'ne Toplu Bakış:

Sovyetler Birliği topraklarının denizden yüksekliği, çoğu yerde fazla değildir. Çukur ovalar, az yüksek platolar geniş alanlar kaplar. En

yüksek yerler Kafkasya'da, Batı Türkeli'nde ve Doğu Sibirya'dadır.

Avrasya'nın en geniş bölümünü kaplayan Sovyetler Birliği toprakları ılık denizlerin etkisinden uzaktır. Ülkeyi kuzeyden ve doğudan kuşatan denizler kışın donar. Kuzeybatısındaki **Baltık** denizi ile güneyindeki **Karadeniz** de bu geniş ülkenin iklimini yumuşatmada etkili olamayan birer iç denizdir. Ülke, batıdan doğuya ve kuzeyden güneye doğru çok büyük bir bütün halinde yayılmıştır. Doğuda, Büyük Okyanus ile **Ohotsk** kenar denizi de ancak Doğu Sibirya'nın kenar bölgelerine, yaz rüzgârlarıyle birlikte bir miktar yağış bırakır. Bu denizlerin yumuşatıcı etkileri iç kısımlara kadar ulaşamaz. Bu durum, ülkede genellikle sert bir kara ikliminin yerleşmesine yol açar.

Sovyetler Birliği'nde kışlar çok sert geçer. Dünyanın en soğuk yerleri, bu ülkenin Asya bölümündeki Sibirya'dadır. Ülkenin kuzeyinde **Kuzey Buz Denizi** vardır. Bu deniz boyunca uzanan bölgeler donan bataklıklarla kaplıdır. Yazın bile yalnız yüzündeki buzların çözülerek alt kısımlarının donuk kaldığı bu bataklıklar, tarıma yaramayan yerlerdir.

Bu bölgeden sonra, güneye doğru inilince, çoğunlukla çam ve benzeri ağaçlardan meydana gelen büyük orman alanları başlar. Bunun da güneyinde bir kısmı ekilip biçilmeye, bir kısmı da hayvancılığa elverişli olan **bozkırlar** (step bölgeleri) bulunur.

Sovyetler Birliği'nde çöller bile vardır. Batı Türkeli'nin çukur yerleri böyledir. Bu çöller, yazın Arabistan çölleri kadar sıcak, kışın da ırmakları bile donduracak kadar soğuk olur.

Ülkenin Avrupa kesiminde, Karadeniz'e doğru uzanmış olan **Kırım** yarımadası vardır. Kırım'ın güney kıyılarıyle **Kafkasya**'nın Karadeniz kıyılarında ise iklim, iç kısımlara göre, çok değişiktir. Soğuk kuzey rüzgârlarından yüksek dağlarla korunmuş olan bu bölgelerde oldukça yumuşak bir iklim görülür.

Sovyetler Birliği'nde birçok büyük ırmak vardır. Bunların en uzunları Sibirya'dakilerdir. Fakat bu ırmaklar yılın birçok aylarında dondukları, yaza doğru da taşarak çevrelerini bataklık haline getirdikleri için, pek yarayışlı değillerdir. Ülkenin Avrupa topraklarındaki ırmaklar çok daha yararlıdır. Suları bol, akışları yavaştır. Taşıtların işlemesine elverişlidirler. Bu bölgedeki ırmakların en uzunu, Avrupa'nın da en uzun ırmağı olan ve Hazar gölüne dökülen **Volga**'dır.

Sovyetler Birliği'nin nüfusu 235 milyondur. Bu bakımdan da dünyanın en büyük ülkelerinden biridir. Fakat halkı dil, ırk ve din bakımlarından çok karışıktır. Sibirya'da, Kafkasya'da ve Türkeli'ndeki halkın çoğu Türktür (Resim: 34). Resmî dil Rusça olmakla birlikte, başka diller de kullanılır.

Birliğin ortak başkenti, 6,5 milyon nüfuslu **Moskova** şehridir (Resim: 35). Baltık denizi kıyısındaki **Lenigrad** ve Karadeniz kıyısındaki **Odesa** önemli limanlardır. Türkeli'ndeki **Semerkant**, **Buhara**, **Taşkent** gibi şehirler, ortaçağ Türk uygarlığının ünlü merkezleri olan birer Türk şehridir.

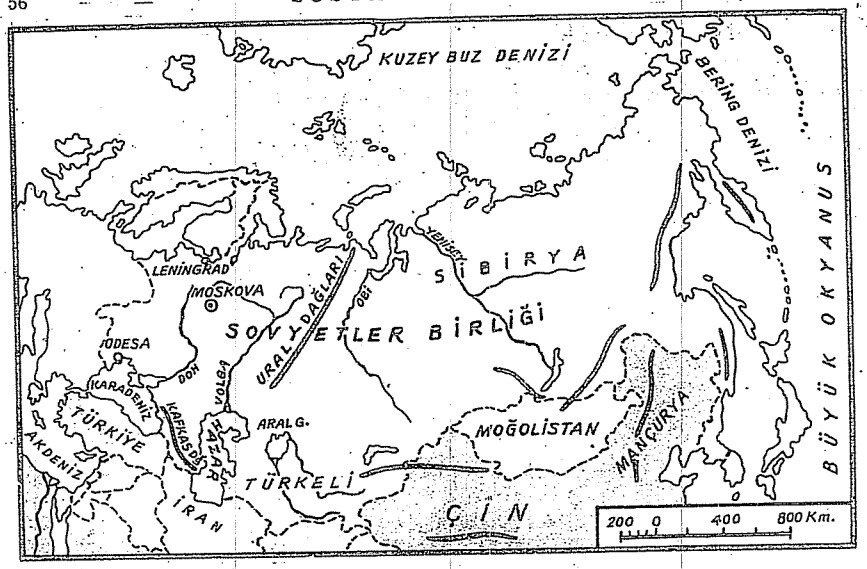

Harita: 10 — Sovyetler Birliği

Verimli toprakları bol olan Sovyetler Birliği çeşitli ürünler yetiştirir. Türkeli'nde ve Kafkasya'da pamuk ve çay da yetiştirilir. Orman alanları çok geniştir. Bol bol yakacak ve kereste elde edilen bu ormanlarda kürkiü av hayvanları da çoktur.

Sovyetler Birliği'nde hayvancılık, ırmak ve deniz balıkçılığı da çok gelişmiştir. Türkeli'nde ve Kafkasya'da çokça üretilen **karagül** cinsi

Resim: 34 — Sovyetler Birliği ülkelerinden Kazakistan'ın başkenti Alma Ata çevresinde çadırlarda yaşayan Türkler

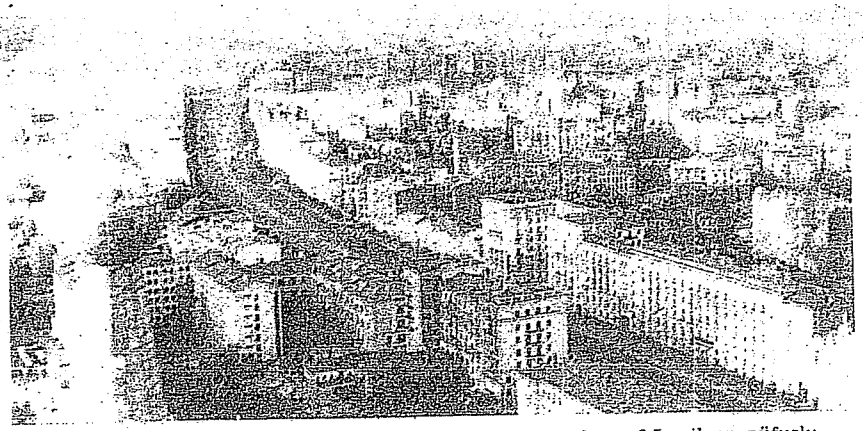

Resim: 35 — Sovyetler Birliği'nin başkenti olan Moskova 6,5 milyon nüfuslu büyük bir şehirdir.

koyunların yeni doğmuş kuzularından elde edilen postlarla **astragan** denilen değerli kürkler yapılır. Bunlar, bütün dünya pazarlarında aranır ve ülkeye önemli gelirler sağlar.

Sovyetler Birliği, çeşitli maden yatakları ve petrol bakımından zengin bir ülkedir. En geniş petrol yatakları, Kafkasya'da **Bakû** bölgesindedir. Burada elde edilen petrolün bir kısmı Karadeniz'deki **Batum** limanından başka ülkelere gönderilir. Bu ülkede çeşitli endüstri kolları da çok gelişmiştir.

Sovyetler Birliği'nde ulaştırma işleri de ileridir. Kara yolları, demiryolları çoktur. Irmaklarda ve bunları birbirine bağlayan kanallarda yazın gemiler, kışın donanların üzerinde de kızaklar işler. Ticaret gemileri çok, hava yolları da işlektir.

Sovyetler Birliği, öncelikle kalabalık nüfusunun ihtiyacını karşılamak zorundadır. Tarım ve fabrika ürünlerinin büyük bir kısmını içeride kullandığından, yabancı ülkelere fazla bir şey satacak durumda değildir. Bu yüzden kendisi de dışarıdan çok mal alamaz. Bizden tarım ürünleri alır, buna karşılık fabrika ürünleri satar.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Rusya, Boğazları ele geçirmek için yüzyıllar boyunca bizimle savaşmıştır. Bunun sebebi nedir?
2 — Sovyetler Birliği'nin en büyük akarsuyu hangisidir? Nereye akar?
3 — Sovyetler Birliği'nde hangi uluslar yaşar? Ülke nasıl yönetilir?
4 — Sovyetler Birliği'nin göze çarpan başlıca özellikleri nelerdir?
5 — Sovyetler Birliği, yabancı ülkelerden eskisi kadar mal satın almamaktadır. Neden?
6 — Sovyetler Birliği'nin başkenti neresidir?
7 — Sovyetler Birliği'nin zenginlik kaynakları nelerdir?

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN YÜKSELME DEVRİ

FATİH, II. BAYEZİT VE YAVUZ SELİM ZAMANLARI

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Yükselme Devri Ne Zaman Başladı?
2 — Fatih Sultan Mehmet Zamanı.
3 — II. Bayezit Zamanı.
4 — Yavuz Sultan Selim Zamanı.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Avrupa haritasında Tuna ve Sava ırmaklarıyle Sırbistan, Arnavutluk ve Eflak ülkelerini; Belgrat, Bosna, Hersek, Venedik ve Napoli şehirlerini; Mora ve Kırım yarımadalarıyle Midilli adasını gösteriniz.
2 — Anadolu'da Amasra, Trabzon, Erzincan, Maraş, Konya, Adana, Van şehirleriyle Fırat ırmağını; İran'da Tebriz; Suriye'de Halep, Şam; Mısır'da Kahire şehirlerini ve Arap yarımadasında Hicaz'ı gösteriniz.
3 — Sözlükte «Şiilik, derviş» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Yükselme Devri Ne Zaman Başladı?

Osmanlı Devleti, 1299 yılında, ufacık bir beylik halinde kurulmuştu. Bu beylik hızla gelişip büyüdü. Güçlü bir devlet oldu. 1453 yılında İstanbul'un alınmasıyle de yeni bir duruma girdi. Bu olaydan önceki 150 yıllık devir **Kuruluş Devri** sayılır.

Tarih yazarları, 1453'ten 1579 tarihinde Sadrazam Sokollu Mehmet Paşanın ölümüne kadar geçen zamana da **Yükselme Devri** demişlerdir (Harita: 11)

Yükselme devrini Fatih Sultan Mehmet açtı (Resim: 36). Bu devirde Osmanlı ülkesinin sınırları çok genişledi. Devlet, bir imparatorluk haline geldi. Şimdi, Türklüğe şan ve şeref kazandıran, bizi uygarlıkta en yüksek dereceye ulaştıran bu devrin başlıca olaylarını gözden geçirelim.

2 — Fatih Sultan Mehmet Zamanı:

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u başkent yaptıktan sonra, devleti tam bir güven içine almaya çalıştı. Bu da Osmanlı Devletinin tabiî sınırlara ulaşmasına bağlıydı. Fatih, 28 yıl bu ülkü ile, durmadan savaşmıştır. Bu amaçla yapılan savaşları üç bölümde inceleyebiliriz:

1 — Balkan yarımadasında sınırların genişlemesi,
2 — Anadolu'da sınırların genişlemesi,
3 — Denizaşırı yerlerin alınması.

A) BALKAN YARIMADASINDA SINIRLARIN GENİŞLEMESİ:

Fatih Sultan Mehmet, işe Balkanlardan başladı. Dedeleri, Balkan yarımadasında birçok yerler almışlar, Anadolu'dan getirdikleri Türkleri

buralara yerleştirmişlerdi. Balkanlarda Osmanlılara komşu birtakım devletler vardı. Bunların kimisi Osmanlı üstünlüğünü tanımışlardı. Osmanlı Devletine küçük bir vergi vererek kendi kendilerini yönetiyorlardı. Bunların dostluğuna güven olmazdı. Yarımadada tutunabilmek için, Osmanlı sınırlarını doğal sınırlara ulaştırmak gerekti.

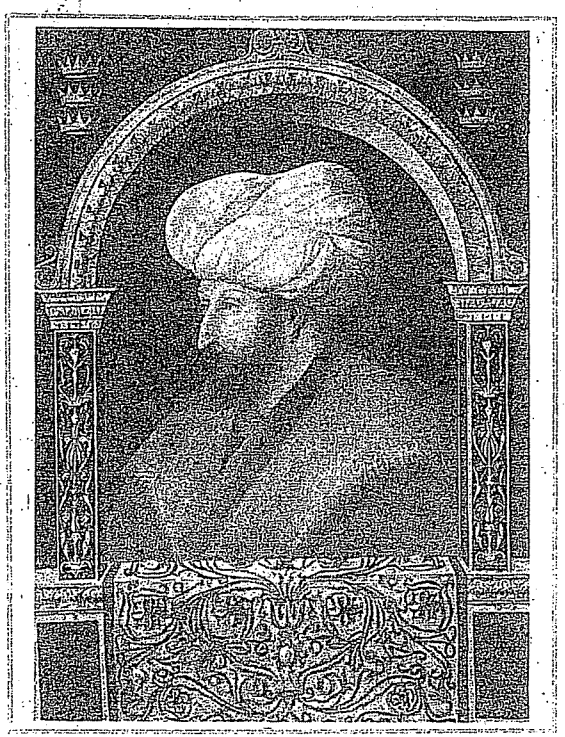

Resim: 36 — Fatih Sultan Mehmet.
Bu resmi, Fatih'in İtalya'dan getirtmiş olduğu ressam Bellini yapmıştı. Şimdi Londra'da Eritiş Müzeum'dadır.

Fatih, bu amaçla birçok savaşlara girmek zorunda kaldı. Sonunda **Sırbistan, Mora yarımadası, Bosna, Hersek** ve **Arnavutluk** ülkeleri Türk topraklarına katıldı. Bugünkü Romanya topraklarından olan **Eflak** bölgesi de imparatorluğa bağlı bir prenslik haline getirildi. Yalnız Sırbistan'daki Belgrat şehri Macar krallığına bağlı kaldı. Balkan yarımadasının batı kıyılarındaki birkaç liman ve iskele de İtalya'daki **Venedik** cumhuriyetine bırakılmıştı. Böylece, Balkanlarda tabiî sınırlara ulaşmış olduk.

B) ANADOLU'DA SINIRLARIN GENİŞLEMESİ:

Türk birliğini tamamlamak ve tabiî sınırlara ulaşmak için Anadolu'da da savaşlar gerekiyordu. Fatih bu ülküsünün de epeyce bir kısmını gerçekleştirdi.

Önce, Karadeniz kıyısında bir Ceneviz sömürgesi olan Amasra'yı aldı. Sonra bugünkü Sinop ilimizde bulunan **İsfendiyar Beyliğini** ortadan kaldırdı. Başkenti Trabzon olan **Rum Pontus Krallığına** son verdi. Daha sonra da ikide bir Osmanlı Devletine güçlük çıkaran **Karaman Beyliği** üzerine yürüdü. Bu beylik topraklarının çoğunu eline geçirdi.

Anadolu'da, Osmanlı ülkesine katılmamış olarak Adana'daki **Ramazanoğulları Beyliği** ile Maraş dolaylarındaki **Dulkadır Beyliği** kaldı.

Bunlardan başka, Doğu Anadolu bölgesi de Osmanlı sınırları dışında kalıyordu.

OTLUKBELİ SAVAŞI:

Doğu Anadolu **Akkoyunlu** devletinin elinde bulunuyordu. Akkoyunlu devleti de bir Türk imparatorluğu idi. Fatih zamanında, bu devletin başında **Uzun Hasan** adında bir hükümdar vardı. Uzun Hasan Anadolu, İran ve Horasan ülkelerini eline geçirmiş, Akkoyunlu devletini çok güçlendirmişti. Bu başarıları yüzünden de şımarmıştı. Kendisine Timur süsü vererek, zamanının en değerli ve ünlü hükümdarı olan Fatih'i küçümsüyordu. Vaktiyle Timur nasıl Yıldırım Bayezit'i yenip esir etmişse o da Fatih'i yeneceğini umuyordu.

Fatih'le Uzun Hasan arasındaki gerginlik, savaşın başlamasına yol açtı. İki hükümdarın orduları, Erzincan yakınlarında **Otlukbeli** denilen yerde savaşa tutuştular. Uzun Hasan büyük bir bozguna uğradı (1473).

Zaferi Uzun Hasan kazansaydı, Anadolu'da Türk birliği bir kere daha parçalanacaktı. Öyle olmadı. Uzun Hasan'ın yenilgisi, doğudaki öteki bölgelerin de Osmanlı topraklarına katılmasına yol açtı.

Uzun Hasan'ın ölümünden sonra, Akkoyunlu devleti de uzun zaman yaşayamayıp dağılmıştır. Yerine **Safevi** devleti kurulmuştur.

Fatih'in çalışmalarıyle, devlet sınırları Anadolu'da Fırat ırmağına ve Toros dağlarına kadar dayanmıştı. Bütün Anadolu'nun Osmanlı topraklarına katılmasını da Fatih'in torunu **Yavuz Sultan Selim** başarmıştır.

C) DENİZAŞIRI YERLERİN ALINMASI :

Fatih zamanında Osmanlı donanması da geliştirilmiş ve denizaşırı birtakım ülkeler ve adalar da alınmıştır. Bu devirde, Akdeniz'deki **Venedik Cumhuriyeti** ve **Napoli Krallığı** ile savaşlar yapıldı. Çanakkale boğazı önündeki adalarla **Midilli** adası ve Yunan denizindeki birtakım adalar elimize geçti.

Fatih, Trabzon'u aldıktan sonra, Karadeniz'de Türk egemenliğini kurmaya çalıştı. Doğudan gelen **İpek yolunun** bazı iskeleleri, Karadeniz'in kuzeyindeki **Kırım** yarımadasında bulunuyordu. Buraların da Türk egemenliğine geçmesi gerekliydi.

Kırım Türkleri, hükümdar ailesi arasındaki taht kavgalarından bıkmış, usanmışlardı. Osmanlı Devleti gibi güçlü bir Türk imparatorluğuna bağlı olmayı kendileri için çok yararlı gördüler. Halkın isteği üzerine, **Kırım Hanlığı** Osmanlı İmparatorluğuna bağlandı. Yalnız içişlerinde kendi kendilerini yönetebileceklerdi.

Fatih, son günlerinde, İtalya'nın güneyine kuvvetli bir donanma yolladı. Karaya bir ordu çıkarıldı. Kıyıdaki limanlardan biri alındı. Bu çıkarma, İtalya topraklarının ele geçmesi için bir başlangıçtı. Fakat, Fatih'in 1481 yılında birdenbire ölümü bu işi durdurdu. Ordu ve donanma geri döndü.

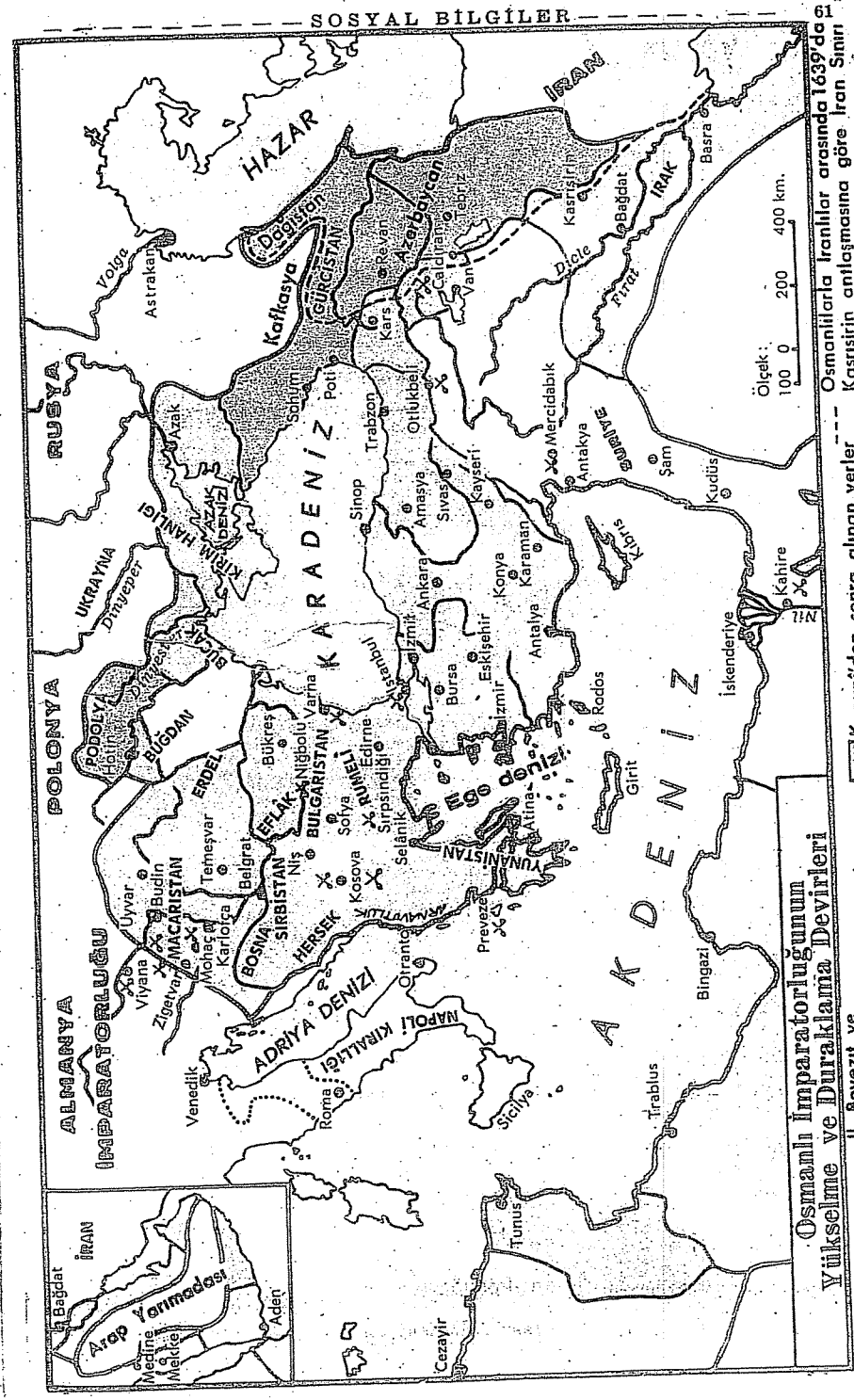

Osmanlı İmparatorluğunun Yükselme ve Duraklama Devirleri

II. Bayezit ve I. Selim zamanı — Fatih zamanı — Kanuni zamanı — Kanuni'den sonra alınan yerler --- Kasrışirin anlaşmasına göre İran Sınırı

Harita: 11 — Osmanlı İmparatorluğunun Yükselme ve Duraklama devirleri

3 — II. Bayezit Zamanı:

II. Bayezit 1481 yılında padişah oldu. Babası gibi değerli ve hareketli bir hükümdar değildi. Küçük kardeşi Cem, kendisini hükümdarlığa daha lâyık görüyordu. Emrindeki eyalet askerleriyle Bursa üzerine yürüyüp şehri ele geçirdi. Hükümdarlığını ilân etti. İki kardeş arasında savaş başladı. Cem, bu savaşlarda yenildi. Rodos şövalyelerine sığınmak zorunda kaldı. Rodos şövalyeleri Cem'i Fransa'ya götürdüler. Fatih'in bu değerli oğlu, sonunda Papa'nın eline düştü. Bayezit, Papa'ya para göndererek kardeşini zehirletip öldürttü (Resim: 37).

II. Bayezit zamanında yapılan başarılı işler çok değildir. Yalnız Boğdan prensliği de, Eflak gibi Osmanlı İmparatorluğuna bağlı bir beylik haline sokuldu. Bir de Mora yarımadasındaki bazı kıyı şehirleri Venediklilerden alındı.

II. Bayezit din bilginleri ve dervişlerle vakit geçiriyor, devlet işlerini vezirlerine bırakıyordu. Hükümdarın yönetim ve siyaset alanındaki zayıflığı devleti de güçten düşürüyordu.

İran'da Şah İsmail adlı bir Türk, yıkılan Akkoyunlu devletinin yerine Safevî devleti adıyle yeni bir devlet kurmuştu. Başkanı bulunduğu Şiilik mezhebini Anadolu Türkleri arasında yaymak, sonra da bu toprakları kendi ülkesine katmak istiyordu. Bu yüzden Türk ordularıyle Şiiler arasında çarpışmalar başladı. Durum, Osmanlılar için kötüye gidiyordu.

Bu kötü durumu büyük bir üzüntü içinde izleyenlerden biri de II. Bayezit'in Trabzon valisi bulunan oğlu şehzade Selim'di. Selim, yeniçeri ordusunun yardımıyle, babasını tahttan indirdi. Hükümdarlığı ele geçirdi (1512).

4 — Yavuz Sultan Selim Zamanı:

II. Bayezit zamanında devlet, siyaset alanında bir duraklama devri geçirmişti. Yavuz Sultan Selim, babasının Şah İsmail'e karşı güttüğü siyaseti beğenmiyordu (Resim: 38). Şiiliğin Anadolu'da yayılması ve bunların hazırladığı ayaklanmalar, Anadolu topraklarının elden çıkması tehlikesini doğurmuştu. Yavuz, hükümdar olunca devlet işlerini düzenledi. Ordu işlerini yoluna koydu. Şah İsmail ile savaş hazırlıklarına başladı.

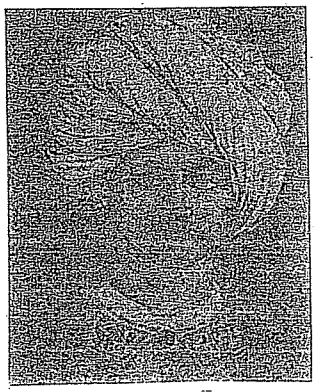

Resim: 37 — Cem Sultan.

ÇALDIRAN SAVAŞI

Yavuz Sultan Selim, önce Anadolu'daki Şiileri sindirdi. Sonra İran üzerine yürüdü.

Şah İsmail, Türk ordusunu yormak, yıpratmak için Doğu Anadolu'nun birçok şehir ve kasabalarını yakıp yıkarak geri

çekildi. Türk ordusu, uzun ve yorucu yürüyüşlerden sonra, Doğu Anadolu'ya girdi. Şah İsmail durmadan çekiliyordu. Nihayet, bugünkü Van ili bölgesinde, Çaldıran'da iki ordu karşılaştı. Çetin bir savaş oldu. Türk ordusu savaşı kazandı (1514). Şah İsmail, karısını ve hazinelerini de savaş alanında bırakarak, kaçıp canını kurtarabildi. O devirde İran'ın başkenti olan Tebriz şehri, kahraman Yavuz'a kapılarını açtı (Resim: 39).

Resim: 38 — Yavuz Sultan Selim

Çaldıran zaferiyle Doğu Anadolu toprakları Osmanlı İmparatorluğuna katıldı. İran, Osmanlılar için tehlike olmaktan çıktı.

FİLİSTİN VE MISIR'IN ALINMASI:

Yavuz Sultan Selim zamanında, Suriye ve Mısır topraklarında Kölemen (Memlûk) devleti vardı. Bu devletin başkenti Kahire şehriydi. Arap yarımadasındaki Hicaz bölgesi de bu devletin buyruğu altında bulunuyordu. Fatih Sultan Mehmet zamanından beri Kölemenlerle Osmanlıların arası açıktı.

Çaldıran zaferinden sonra, Türk ordusu, Maraş dolaylarındaki Dulkadır Beyliğini de Osmanlı ülkesine katmıştı. Böylece Anadolu'nun siyasal birliği tamamlanmıştı. Bu başarı üzerine iki devletin arası yeniden açıldı.

Mısır sultanının komutasında kuvvetli bir ordu Osmanlı sınırları boyuna gelince, Yavuz Sultan Selim hemen harekete geçti. İki ordu, Suriye'nin kuzeyinde Halep şehrinin yanındaki Mercidabık ovasında karşılaştı. Savaşı, birkaç saat içinde Türk ordusu kazandı. Bütün Suriye ve Filistin şehirleri Osmanlıların eline geçti (1516).

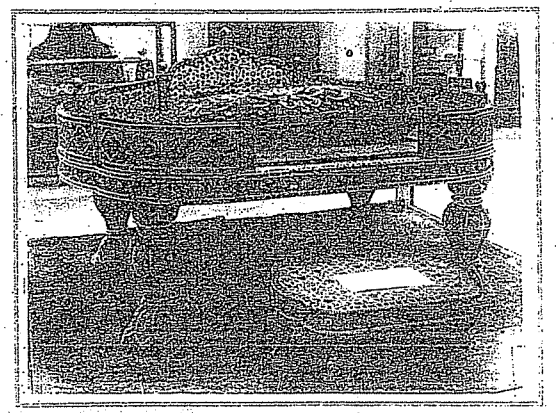

Resim: 39 — Şah İsmail'in tahtı (Istanbul'da Topkapı Sarayı Müzesinde).

Yavuz, bir yılda hazırlıklarını tamamladıktan sonra Mısır üzerine

yürüdü. Kahire yanında **Ridaniye** köyü çevresinde çetin bir savaş yapıldı. Türk ordusu bu savaşı da kazandı; **Kahire**'ye girdi **(1517)**. Bütün Mısır alındı.

Bu büyük zaferden sonra, Hicaz emiri de **Mekke** ve **Medine**'nin anahtarlarını göndererek, Yavuz Selim'e boyun eğdi. Böylece **Hicaz** da Osmanlı topraklarına katıldı.

Yavuz, Mısır'ı aldıktan sonra, orada hükümet işlerini düzenledi. Kahire'de Kölemen sultanlarının buyruğu altında kalan son Abbasî Halifesini yanına alarak Istanbul'a döndü.

Bir söylentiye göre, Yavuz Istanbul'a dönüşünde Ayasofya camisinde din bilginlerini toplamış; bunların kararıyle Halifeliği üzerine almıştır. Böylece halifelik Abbasîlerden Osmanlı padişahlarına geçmiş oldu.

Yavuz Sultan Selim, bu savaşta Kölemenlerin hazinelerini de ele geçirmişti. Bu hazineleri Istanbul'a getirdi.

Yavuz Selim, Mısır seferinden sonra çok yaşamadı. Çıkardığı şirpençe denilen çıbanı vaktinden önce yardırdığı için, kısa bir hastalıktan sonra öldü **(1520)**. Yavuz Selim, Osmanlı padişahlarının en büyüklerindendir. Kısa süren hükümdarlığı zamanında İmparatorluk çok genişledi. Mısır'ın alınmasıyle Türkler **Afrika** topraklarına da el atmış oldular.

Yavuz'un amacı Safevî devletini ortadan kaldırmak ve Orta Asya'ya kadar gidip oralardaki Sünnî Türkleri de buyruğu altına almaktı. Vakitsiz ölmeseydi, bu amacını gerçekleştirebileceği şüphesiz gibiydi. Bilime önem veren, okumayı seven, aydın bir hükümdardı. Çok iyi Farsça bilirdi. Bu dilde şiirler de yazmıştır. Onun ölümü üzerine, oğlu **Kanunî Sultan Süleyman** padişah oldu. Osmanlı İmparatorluğunun yükselme devrini o sürdürdü.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Osmanlı İmparatorluğunda Yükselme Devri ne zaman başladı? Buna göre, İmparatorluğun kuruluş devri kaç yıl sürmüştür?
2 — Fatih zamanında Balkan yarımadasında nerelere kadar vardık? Anadolu'da kimlerden, nereleri aldık?
3 — Kırım Türk ülkelerine nasıl katıldı?
4 — Otlukbeli savaşı kimlere karşı yapıldı? Bu savaşı kaybetseydik ne olurdu?
5 — Çaldıran savaşı ne zaman, kimlere karşı yapıldı? Savaşı kim kazandı?
6 — Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz Osmanlı ülkesine nasıl katılmıştır?
7 — Yavuz Sultan Selim'in ülküsü neydi?
8 — Halifelik Osmanlı padişahlarına nasıl geçti?

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN YÜKSELME DEVRİ

II

KANUNİ VE SOKOLLU MEHMET PAŞA ZAMANLARI

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Kanunî Sultan Süleyman Zamanı (Mohaç Meydan Savaşı, Birinci Viyana Kuşatması, Doğuda Kazanılan Zaferler, Denizlerde Kazanılan Zaferler).
2 — Sokollu Mehmet Paşa Zamanı (Kıbrıs Adasının Alınması, İnebahtı Savaşı).

DERSE HAZIRLIK:

1 — Haritada Kafkasya, Avusturya, Macaristan, Trablusgarp, Tunus, Fas ve Yemen'i; Hazar gölünü, Azak denizini, Hint okyanusunu; Rodos ve Kıbrıs adalarını; Don ve Volga ırmaklarını; Belgrat, Mohaç, Budapeşte, Viyana, Zigetvar, Preveze, İnebahtı ile Tebriz ve Bağdat şehirlerini gösteriniz.
2 — Sözlükte «elçi, eyalet, amiral, şövalye» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Kanunî Sultan Süleyman Zamanı:

Osmanlı İmparatorluğunda yükselme devrini **Fatih Sultan Mehmet** açmıştı. Onun ölümünden sonra, **II. Bayezit** zamanında, yükselme hızı azaldı; durur gibi oldu. Bayezit'ten sonra, **Yavuz Sultan Selim** zamanında Osmanlı İmparatorluğu yeniden hızla yükselmeye başlamıştı.

Yükselme devri, Yavuz'un oğlu **Kanunî Sultan Süleyman** zamanında daha da hızlanmıştır. Sultan Süleyman, 1520 yılında padişah oldu. Büyük dedesi Fatih Sultan Mehmet'in yaptığı kanunlara yenilerini katarak imparatorluk işlerini düzenlediği için, kendisine **Kanunî** denilmiştir (Resim: 40).

Fatih Sultan Mehmet zamanında, devlet sınırları **Tuna** ve **Sava** ırmaklarına ulaşmıştı. **Macaristan**'la komşu olmuştuk. Kanunî padişah olunca, Macarlar, öteden beri vermekte oldukları vergiyi ödemek istemediler. Gönderilen Türk elçisini de haksız yere öldürdüler. Bu olay, Macarlarla savaşın başlamasına yol açtı. Türk ordusu önce, Macarların elinde bulunan **Belgrat** şehrini aldı.

Bunun üzerine, Macar kralı **Layoş** (II. Lui), Ispanya kralı ve Alman imparatoru V. Şarl (Şarlken) ile anlaştı. Şarl, o devirlerde Avrupa'nın en güçlü hükümdarıydı. Layoş, Şarl'ın kız kardeşiyle evlendi. Kendi kız kardeşini de **Avusturya** hükümdarı **Ferdinand**'a verdi. Bu akrabalık bağlarıyle desteklenen Macar kralı, ordusuyle sınır boyundaki Osmanlı kalelerine saldırdı.

MOHAÇ MEYDAN SAVAŞI:

Bu sıralarda, İspanya ile Fransa savaş halindeydi. Fransa kralı yenilmiş, esir düşmüştü. Kralın annesi, oğlunun kurtarılması için padişahtan yardım istiyordu. Bu olaylar üzerine, Kanunî hem kralı kurtarmak,

Resim: 40 — Kanunî Sultan Süleyman

hem de Layoş'u cezalandırmak amacıyle harekete geçti. Kuvvetli bir ordu ile Macaristan üzerine yürüdü. Macar ordusuyle Türk ordusu **Mohaç** ovasında karşılaştılar. Türkler, Macar ordusunu birkaç saat içinde yok ettiler (1526). Türk ordusu Macarların başkenti olan **Budin**'e (Şimdiki Budapeşte şehri) girdi.

Kanunî, Macaristan'ı kendi ülkesine katmadı. Macar beylerine kendilerine bir kral seçmelerini emretti. Böylece, Macaristan Osmanlı Devleti koruyuculuğu altına girdi.

BİRİNCİ VİYANA KUŞATMASI :

Türk ordusu Istanbul'a döndükten sonra, **Avusturya** hükümdarı **Ferdinand**, ordusuyle Budin üzerine yürüdü. Karısı adına Macar tahtı üzerinde hak sahibi olduğunu ileri sürüyordu. Budin'i aldı.

Bunun üzerine, Türk ordusu hızla Macar topraklarına girip Budin'i kurtardı. Oradan kuzeye doğru ilerleyerek, Avusturya'nın başkenti **Viyana**'yı kuşattı (1529). Şarl da Ferdinand da Türklerle meydan savaşı yapmayı göze alamadılar. Üç hafta süren kuşatma bir sonuç vermedi. Çünkü, Türkler kale kuşatılması için gerekli topları getirmemişlerdi. Yalnız meydan savaşı yapmaya hazırlıklıydılar. Kış yaklaşınca ordu geriye döndü.

Viyana kuşatmasından sonra, Avusturyalılarla Osmanlılar arasında savaşlar bitmedi. Her seferinde de Osmanlılar üstün geldiler. Türk orduları Avusturya ve güney Almanya topraklarında dolaştı. Nihayet, Avusturyalıların isteği üzerine, bir barış yapıldı. Bu antlaşma gereğince, Avusturyalılar, ellerinde bulunan birtakım Macar topraklarına karşılık, Türklere her yıl 30 000 altın verecekler, Macaristan işlerine de karışmayacaklardı.

Bir zaman sonra, Macar kralı ölünce Macaristan Osmanlı topraklarına katıldı.

Kanunî'nin son günlerinde Avusturyalılarla bir savaş daha yapıldı. İhtiyar padişahın katıldığı bu son savaşı büyük vezir **Sokollu Mehmet** Paşa yönetti. Türk ordusu Zigetvar kalesini kuşattı (1566). Hastalığı artan Kanunî, kalenin alınmasından birkaç saat önce, çadırında ölmüştü. Sokollu, kaleyi aldıktan sonra, ordu ile Belgrat'a döndü. Bir zaman sonra da Avusturyalılarla yeniden barış yapıldı.

KANUNÎ ZAMANINDA DOĞUDA KAZANILAN ZAFERLER:

Yavuz Sultan Selim zamanından beri İran'la barış yapılmamıştı. İranlılar, Türk ordusunun çekilmesinden sonra Tebriz'i yeniden ele geçirmişlerdi. İran şahı, Türk ordularının Avrupa'daki savaşlarla oyalanmasını fırsat bildi. Doğu Anadolu topraklarını almak hevesine kapıldı. Bu yüzden, İranlılarla yeniden savaşlar başladı.

Kanunî zamanında İran'la üç savaş yapılmıştır. İlkinde **Tebriz** İranlılardan geri alındı. Ordu, İran dağlarını aşarak Irak topraklarına girdi. **Bağdat**'ı aldı. İran'a bağlı olan bütün **Irak** ülkesi Osmanlıların eline geçti (1534).

Bundan sonra İranlılarla iki savaş daha yapıldı. Üçüncü savaştan sonra, İran şahının isteği üzerine, barış yapıldı. **Amasya antlaşması** gereğince, Azerbaycan'la merkezi olan Tebriz, Doğu Anadolu ve Irak Osmanlılarda kaldı.

KANUNÎ ZAMANINDA DENİZLERDE KAZANILAN ZAFERLER:

Kanunî'nin ilk yıllarında **Rodos** adası alınmış, buradaki Hıristiyan şövalye hükümetine son verilmişti.

Kanunî zamanında Türk donanması çok kuvvetlendi. Sultan Süleyman, donanmanın komutasını ünlü Türk denizcisi **Barbaros Hayreddin Paşa**ya verdi (Resim: 41). Barbaros yeni yapılan gemilerle güçlendirilen Türk donanmasıyle Ege adalarının çoğunu Osmanlı topraklarına kattı. O bu işlerle uğraşırken, başta **Venedik** ve **İspanya** olmak üzere, Akdeniz'in deniz devletleri birleştiler. Büyük bir donanma ile Yunan denizindeki Türk sularına girdiler.

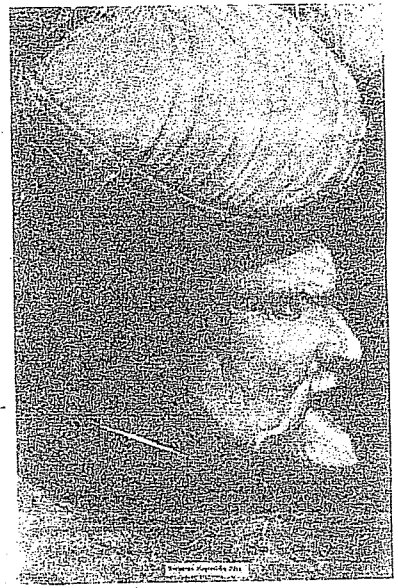

Resim: 41 — Barbaros Hayreddin Paşa

Bunu haber alan Barbaros, kendi emrindeki donanmadan kat kat üstün olan birleşik düşman donanmasına karşı çıktı. İki donanma, Mora yarımadasının batısındaki **Preveze** kalesi önlerinde savaşa tutuştu. Savaşı Türkler kazandı (1538). Bu büyük savaşta düşman donanmasının birçok gemileri batırıldı. Denizcilik tarihinde bu büyük başarıya **Preveze zaferi** denir.

Barbaros Hayreddin komutasındaki Türk donanması Akdeniz'i hemen

hemen bir Türk denizi haline getirdi. Düşman gemileri denize açılamaz oldular. Barbaros'un ölümünden sonra da onun yetiştirdiği ünlü Türk kaptanları deniz üstünlüğünü Osmanlıların elinde tuttular. Bunlardan **Turgut Reis**, Barbaros değerinde bir deniz kurdu idi. **Trablus**'u Osmanlı ülkesine katan odur.

Hint okyanusuna gönderilen donanmalar da **Portekizlilerle** savaşlara girişti. Fakat kesin bir sonuç alamadılar. O zamanlar daha **Süveyş** kanalı açılmamıştı. Bu yüzden, büyük Türk donanması Hint okyanusuna geçemiyordu.

Kızıldeniz kıyısındaki **Yemen** ülkesi de bu devirde Osmanlı İmparatorluğuna katılmıştır.

2 — Sokollu Mehmet Paşa Zamanı:

Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümünden sonra hükümdar olan **II. Selim** ve **III. Murat** zevklerine düşkün adamlardı. Fakat, bunların zamanında da hükümet işlerini yöneten Sadrazam **Sokollu Mehmet Paşa** vardı. Bu büyük devlet adamı, yükselme devrini, ölümüne, yani 1579 yılına kadar başarı ile sürdürmüştür. Onun için, tarihçiler, yükselme devrinin bu bölümüne **Sokollu zamanı** demişlerdir. Sokollu, Kanunî'nin son yıllarında sadrazam olmuştu. Türk tarihinin yetiştirdiği en büyük devlet adamlarından biridir (Resim: 42).

Kanunî zamanında Osmanlı Devletinin sınırları çok genişlemişti. İmparatorluğun sınırları, kuzeyde Kafkaslardan başlayıp bugünkü Güney Rusya topraklarını içine alarak Macaristan'a ulaşıyordu. Batıda, Adriya denizi ve Yunan denizi ile Afrika'da Fas ülkesine dayanıyordu. Sokollu zamanında **Tunus** ve Fas da alındı. Sınır, güneyde Büyük Sahra'ya, Umman denizine ve İran körfezine dayandı. Bu sınırlar içinde 60 milyon insan yaşıyordu. Birçok uluslar İmparatorluğa katılmıştı. Bunların üçte ikisi Türk ve Müslümandı. Sadrazam Sokollu Mehmet Paşa, bu büyük İmparatorluğu üstün bir başarıyla yönetmiş ve yükselme devrini sürdürebilmiştir.

Resim: 42 — Sokollu Mehmet Paşa.

KIBRIS ADASININ ALINMASI:

Güney Anadolu yakınındaki **Kıbrıs** adası Osmanlılar için önemli bir ülke idi. Çünkü Suriye ve Mısır yolu üzerinde bulunuyordu. Bu adanın **Venediklilerin** elinde olması bizim için tehlikeliydi. Kıbrıs'a donanmanın koruduğu kuvvetli bir ordu gönderildi. Bir yıl kadar süren zorlu savaşlardan sonra ada alındı (1571).

İNEBAHTI SAVAŞI:

Kıbrıs'ın Türkler tarafından alınması üzerine, başta **İspanya** ve **Venedik** olmak üzere İtalya'nın öteki denizci devletleri donanmalarını birleştirdiler. Yunanistan'ın güneybatı kıyısında, Korent körfezinde bulunan **İnebahtı** limanında Türk donanmasını yendiler (1571). Bu bozguna, Türk amiralinin acemiliği yüzünden uğramıştık. Pek çok gemimiz battı. Birçok askerimiz şehit oldu. Yalnız ünlü kaptanlarımızdan **Uluç Ali Paşa** kendi gemilerini kurtararak Istanbul'a dönebildi. Uluç Ali Paşa da Barbaros'un yetiştirdiği büyük Türk denizcilerindendir.

Sokollu yılmadı. İnebahtı savaşındaki başarısından ötürü Uluç Ali Paşaya **Kılıç Ali Paşa** adını verdi. Onu donanmanın başına getirdi. Kışın, İstanbul tersanesinde geceli gündüzlü çalışılarak yeni gemiler yapıldı. Kaptan Paşa bu donanma ile Ege denizine çıkınca birleşik düşman donanması çil yavrusu gibi dağıldı. Akdeniz'de üstünlük yine Türklerde kaldı. Venedikliler, Kıbrıs'ı Osmanlılara bırakarak barış istemek zorunda kaldılar.

Sokollu Mehmet Paşa, dış siyasette Avrupalılarla hoş geçinme yolunu tuttu. Barış devrinden yararlanarak, doğuda Yavuz Sultan Selim'in ülküsünü gerçekleştirmek istiyordu. Azak denizine akan **Don** ırmağı ile Hazar gölüne dökülen **Volga** ırmağını bir kanalla birleştirmek düşüncesindeydi. Böylece Karadeniz'le Hazar gölü birbirine bağlanmış olacaktı. İki ırmağın birbirine yaklaştığı yerde işe girişildi. Fakat, Rusların kışkırtmasıyle Kırım Hanı bu işe karşı çıktı. Kanal açılamadı.

Eğer bu kanal açılabilseydi, Türk donanması Karadeniz'den Hazar gölüne geçecekti. Bu donanmanın taşıyacağı ordularla İran ülkesi iki yandan çember içine alınacaktı. İran devleti ortadan kaldırılınca Osmanlı İmparatorluğu ile anayurdumuz arasında sıkı bağlar kurulacaktı. Rusların bu topraklara yerleşmeleri de önlenmiş olacaktı.

Sokollu, 1579 yılında öldü. Ondan sonra devlet işlerinin düzeni bozuldu. Sokollu'nun yerine getirilenler değersiz kimselerdi. Bu yüzden İmparatorluk **Duraklama Devrine** girdi.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Sultan Süleyman'a niçin Kanunî denilmiştir?
2 — Kanunî Sultan Süleyman zamanında Macarlarla niçin savaştık? Savaşların sonu ne oldu?
3 — Türkler Viyana'yı niçin kuşattılar? Sonu ne oldu?
4 — Kanunî zamanında İranlılarla yaptığımız savaşlar nasıl sona erdi?
5 — Yükselme Devrinde denizlerde ve denizaşırı ülkelerde kazandığımız başarılar nelerdir? Bunları hangi ünlü denizcilerimiz kazanmışlardır?
6 — Kanunî nerede, ne zaman öldü? Son sadrazamı kimdi?
7 — Kıbrıs adası ne zaman ve nasıl Türk topraklarına katılmıştır?
8 — Osmanlı İmparatorluğunda Yükselme Devri ne zaman sona erdi? Bu devir kaç yıl sürdü?

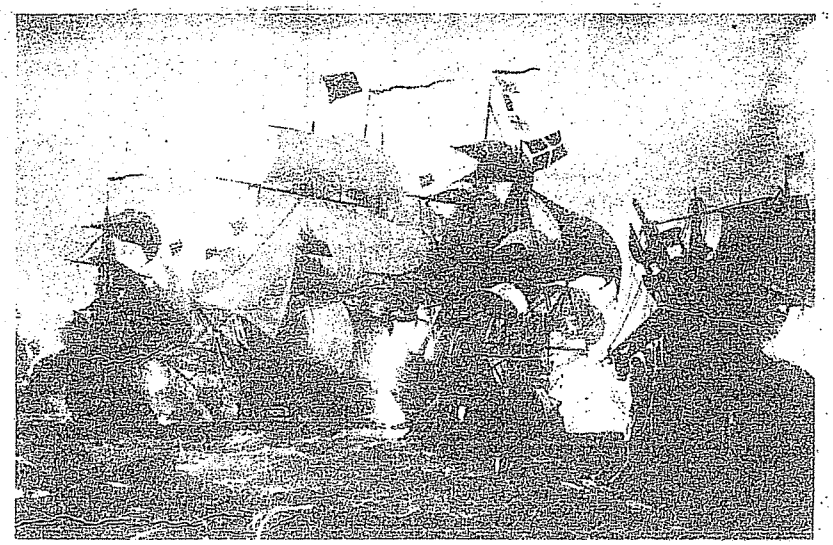

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Preveze savaşı

BARBAROS HAYREDDİN VE PREVEZE SAVAŞI

Barbaros Hayreddin, Eceovalı Yakup adlı bir sipahinin oğludur. Asıl adı Hızır'dı. Hayreddin adını kendisine Kanunî Sultan Süleyman vermiştir. Barbaros lakabını da Avrupalılar takmışlardı.

Hızır'ın babası, 1462 tarihinde, Midilli adası alınırken, Fatih Sultan Mehmet'in ordusunda sipahi olarak bulunmuştu. Ada Türklerin eline geçtikten sonra orada yerleşti. İshak, Oruç, Hızır ve İlyas adlarındaki dört oğlu da orada doğdu. Hızır'la kardeşleri birer denizci olarak yetiştiler. Hızır, bir gün, kardeşi İlyas'la birlikte gemisiyle Rodos yakınlarından geçerken Rodos korsanlarının eline esir düştü. Daha delikanlılık çağında olan İlyas, bu çarpışmada öldü. Hızır da bir zaman Rodos zindanında kaldı ve gemilerde kürekçi olarak çalıştırıldı. Sonra bir fırsatını bulup kaçtı.

O sıralarda büyük kardeşlerinden İshak Midilli'de kalmış, Oruç Reis ise Akdeniz'de korsanlık etmeye başlamıştı. Bir zaman sonra Hızır da Oruç Reis'le birleşip korsan oldu. İki kardeş, kuzey Afrika kıyılarında kendilerine bir barınak buldular. Akdeniz'de Ceneviz, Venedik, Fransız, İspanyol gemilerini ve kıyı şehirlerini vurarak zenginleştiler. Sonunda İspanyollardan Cezayir kalesini alıp küçük bir devlet kurdular. Bu devletin başında Baba Oruç bulunuyordu. Bir süre sonra Baba Oruç bir savaşta vuruldu, Yerine Hızır Reis geçti. İki kardeşin ünü onun adında birleşerek adı Barbaros oldu.

O sıralarda Yavuz Sultan Selim Mısır'ı almıştı. Hızır Reis, Yavuz'a bir heyet göndererek Cezayir'in Osmanlı egemenliğine alınmasını istedi. Yavuz bunu memnunlukla kabul etti ve onu beylerbeyi yaptı. Yanına 2 000 yeniçeri, top ve başka savaş araçları yolladı.

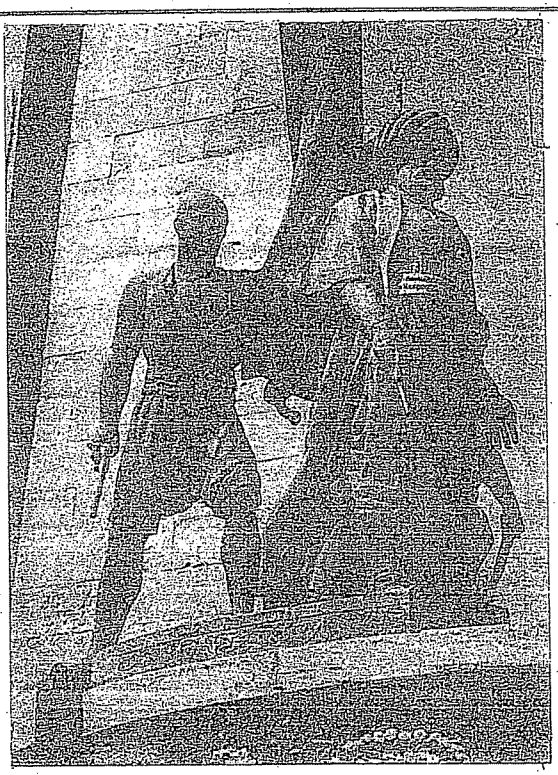

Istanbul'da Barbaros türbesinin karşısında yapılmış olan Barbaros anıtı

Kanunî Sultan Süleyman, 1535 yılında Hızır Reis'i İstanbul'a davet etti. Hızır Reis, kendi eliyle meydana getirdiği donanmasıyle ve her biri bir deniz kurdu olan 18 kaptanıyle İstanbul'a geldi. Kanunî, din ve devlete hayırlı olacağını anladığı bu şanlı amirale Hayreddin adını verdi ve onu Türk donanmasına Kaptan-ı Derya, yani Başamiral yaptı. Barbaros Hayreddin, ölümüne kadar, yani 13 yıl kadar bu görevde kalmıştır.

Barbaros Hayreddin zamanında Akdeniz bir Türk denizi haline gelmişti. Akdeniz'deki bu Türk üstünlüğünü kaldırmak için Avrupalıların düzenledikleri deniz haçlı seferlerini bozdu. 27 eylül 1538 tarihinde kazandığı Preveze deniz zaferi ise dünya denizcilik tarihinde eşi bulunmayan bir başarıdır. Barbaros, bu savaşta İspanya, Venedik, Ceneviz, Portekiz Papalık, Napoli, Sicilya ve Malta hükümetlerinin 600 gemilik birleşik donanmasını daha küçük boydaki 122 gemisiyle, hiç kayıp vermeden, bozguna uğratmıştı. Düşman donanmasına komuta eden Venedik cumhuriyetinin en ünlü kaptanı Andrea Dorya, büyük gemilerinden 128 tanesini kaybettikten sonra, Türk kahramanlarının önünden zor kaçabilmişti.

Barbaros Hayreddin 1546 tarihinde, 73 yaşlarında iken, İstanbul'da ölmüş ve Beşiktaş'ta, çok sevdiği denizin yanındaki türbesine gömülmüştür. 1944'te bu türbenin karşısına bir heykeli dikilmiştir.

OKUMA

TRABLUSGARP FATİHİ TURGUT REİS

Turgut Reis, adı dünyaca tanınmış büyük bir Türk denizcisidir. 1485 yılında Muğla'da doğdu. Yoksul bir köylü çocuğuydu. Önce çobanlık yaptı. Sonra ok atmaya, güreş tutmaya heveslendi. Acar bir kıyı delikanlısı olmuştu. Sonunda bir korsan gemisine levent yazıldı. Bilgili, gözünü budaktan sakınmaz ve çok güçlü bir denizci oldu. Kısa zamanda Reisliğe yükseldi.

O sıralarda Barbaros Hayreddin, Akdeniz'de ün salmış bir korsandı. Turgut onun yanına girdi. Ondan çok şeyler öğrendi. Sayısız akınlara katıldı. Büyük yararlıklar gösterdi. Barbaros Hayreddin Osmanlı Devleti hizmetine girince o, Batı Akdeniz'de yine korsanlıkta kaldı. Fakat Türk donanmasına da hep yardımcı oldu. Preveze zaferinde de büyük yararlıklar göstermiştir.

1540 yılında, Korsika adasında dinlenmeye çekilmişti. Cenovalıların beklenmedik bir baskınına uğradı. Kendisi gibi ünlü bir deniz kurdu olan Salih Reisle birlikte esir düştüler. Üç yıl kadar, düşman gemilerinde zincire vurulup kürek çektirildi. Üç yıl sonra, Barbaros Hayreddin Paşa, Cenova'yı kuşatarak bu iki denizci arkadaşını kurtardı. Turgut Reis, yine Barbaros'un yardımıyle, yeni bir donanma kurdu. İtalyanlara göz açtırmaz, Akdeniz'de yabancı bayrak gezdirmez oldu.

Turgut Reis'in ölümü. (Bu tablo Malta müzesindedir)

Korsanlık yaptığı sıralarda, bir birleşik düşman donanması, Turgut Reis'in Tunus körfezinde Cerbe adasındaki konak yerine bir baskın yaptı. Limanın ağzını düşman gemileri tutmuştu. Denize açılamayacağını anlayan Turgut Reis, gemilerini yağlı tahtalar üstünden kaydırarak, karadan yürütüp, adanın arka tarafına indirdi. Düşman, onun teslim olmasını beklerken, Turgut Reisin kendi limanlarını talan etmekte olduğunu haber alıp şaşakaldı.

Turgut Reis, bu başarısından sonra İstanbul'a çağrıldı. Fakat kendisini çekemeyenler vardı. Bu yüzden, şanına uygun bir görev verilmedi. Turgut da az sonra bu görevden ayrılıp Tunus Beyinin hizmetinde çalışmaya başladı.

V. Şarl, Trablusgarp'ı ele geçirip Rodos şövalyelerine vermişti. Kanuni Sultan Süleyman, Turgut'a, Trablus'u alırsa kendisini oraya vali yapacağını söyledi. Turgut Reis 1554'te bu işi başardı. Fakat, yine kendisini çekemeyenler yüzünden, hükümet sözünde durmadı. Başkasını vali yaptılar.

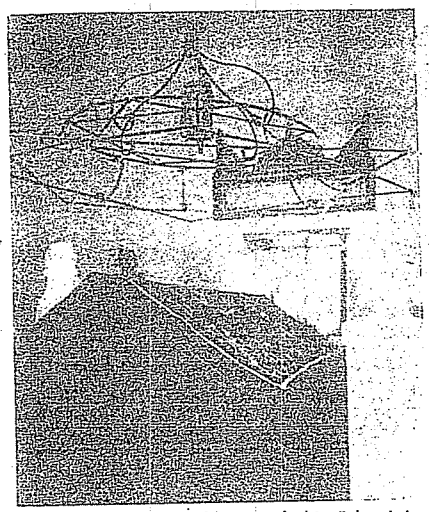

Turgut Reis'in Trablusgarp'taki türbesinin içeriden görünüşü

Turgut Reis, bir gün Edirne'de Kanunî'nin atının dizginlerine yapıştı. Kendisine verilen sözü hatırlattı. Bunun üzerine padişah Turgut'u Beylerbeyi yaptı:

Turgut Reis 11 yıl kadar bu görevde kaldı. 1560 yılında yapılan ünlü Cerbe savaşında da, Piyale Paşa ve Kılıç Ali Paşa ile birlikte büyük yararlıklar gösterdi. Preveze savaşından sonra en büyük deniz zaferimiz olan bu savaşta birleşik düşman donanmasını büyük bir bozguna uğrattık.

Turgut Reis, 1565 yılında, 80 yaşında iken, donanma komutanı olarak Malta savaşına katıldı. Tam adanın alınacağı sırada, bir güllenin parçaladığı bir kaya parçası Turgut'a çarptı. Koca kahraman, aldığı yara ile şehit düştü. Özü, sözü bir, bilgili ve çok kahraman bir komutandı. Türbesi Trablusgarp'tadır.

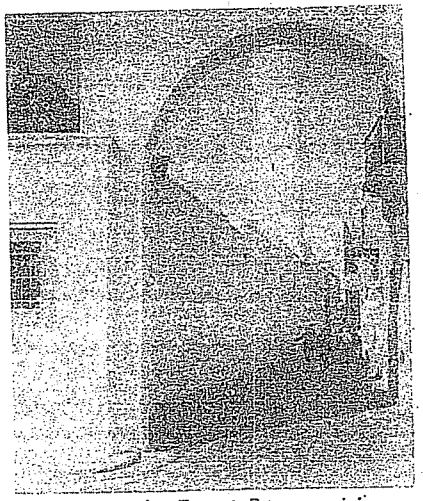

Trablusgarp'ta Turgut Paşa camisi

OKUMA

SOKOLLU MEHMET PAŞA VE HİZMETLERİ

Sokollu Mehmet Paşa, Osmanlı sadrazamlarının en ünlülerinden biridir. 1505 yılında Bosna'nın Sokol kasabasında doğdu. Bir Hıristiyan çocuğuydu. 15 yaşlarında iken, devşirme olarak Edirne'ye getirildi. Müslüman edilip Edirne sarayında okutuldu, yetiştirildi. Sonra zeki ve uyanık bir genç olduğu görülerek, Topkapı sarayındaki Enderun okuluna verildi. Orada Kanunî Sultan Süleyman'ın dikkatini çekti. Devlet hizmetlerinde hızla yükseldi. 1554'te vezir, 1564'te de Sadrazam oldu.

Kanunî'nin son sadrazamı odur. II. Selim'in bütün padişahlığı süresince ve ondan sonra III. Murat zamanında da görevinde kaldı. Böylece 14 yıldan fazla hükümet başkanlığı yaptı.

Sokollu, yurdun hemen her köşesinde, halkın yararlanacağı cami, medrese, çeşme ve benzeri sosyal eserler yaptırmıştır. Çok zeki ve çalışkan bir adamdı.

Kıbrıs adası Türklerin eline geçtikten sonra, Venedikliler, İspanyolların ve İtalya'daki küçük denizci devletlerin donanmalarını birleştirdiler. Böylece, bize karşı büyük bir donanma hazırladılar. Bu donanma, 1571 yılında, İnebahtı'da Osmanlı donanmasını bozguna uğrattı. Sokollu Mehmet Paşa, bu savaşta başarı gösteren Uluç Ali Paşaya, Kılıç Ali Paşa adını verdi. Onu kaptan-ı dreya yaptı. Aynı zamanda, kış içinde hemen yeni bir donanma hazırlanarak baharda Venediklilere karşı çıkılmasını emretti.

Kılıç Ali Paşa, bu kadar kısa zamanda gemilerin yetiştirilemeyeceğini söyleyince, Sokollu:

— Paşa, Paşa! Sen daha bu devleti anlayamamışsın. Bu devlet öyle bir devlettir ki, isterse bütün donanmasının demirlerini gümüşten, halatlarını ibrişimden, yelkenlerini atlastan yapmakta güçlük çekmez! dedi.

İnebahtı bozgunundan sonra, Venedik elçisi Sokollu'yu ziyarete gelmişti. Zeki sadrazam, bu gelişin sebebini anlamakta gecikmedi. Söz arasında, elçiye:

— Beni niçin görmeye geldiğinizi anlıyorum. İnebahtı savaşının üzerimizdeki etkisini öğrenmek istiyorsunuz. Biz, sizden Kıbrıs'ı almakla bir kolunuzu kestik. Siz, donanmamızı yenmekle sakalımızı tıraş etmiş oldunuz. Kesilen kol bir daha yerine gelmez. Ama, tıraş edilen sakal eskisinden daha gür çıkar! dedi.

Sokollu'nun dediği de oldu. 1572 haziranında, Türk donanması 251 parça gemi ile denize açıldı ve yine düşman donanmasına meydan okumaya başladı. Akdeniz'de üstünlük yine bizde kaldı.

Birtakım kusurları olmakla beraber, Sokollu Osmanlı Devletinin yetiştirdiği en büyük devlet adamlarından biridir. 1579 yılında öldü.

OSMANLI UYGARLIĞI

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Osmanlılarda Devlet ve Hükümet Yönetimi (Padişahlar, Devlet Adamları, Divan, Maliye İşleri, Toprak Yönetimi).
2 — Memleket Yönetimi.
3 — Ordu ve Donanma (Kapıkulu Askerleri, Eyalet Askerleri, Donanma).
4 — Halk Toplulukları ve Sosyal Yaşayış.
5 — Tarım, Endüstri ve Ticaret.
6 — Bilim, Eğitim ve Öğretim.
7 — Dil, Edebiyat ve Güzel Sanatlar.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Bulunduğunuz bölgede Osmanlı İmparatorluğu devrinde yapılmış sanat eserleri varsa bunların kimler tarafından yapılmış, yaptırılmış olduğunu öğrenip defterinize yazınız.
2 — Sözlükte «vakıf, tuğra, ulufe, fetva, kapitülasyon» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Osmanlılarda Devlet ve Hükümet Yönetimi:

Osmanlı Devletinin XIII. yüzyıl sonlarında, küçücük bir beylik halinde kurulmuş olduğunu biliyorsunuz. Bu beylik XIV. yüzyılda devlet kurumlarını düzenleyerek hızla gelişti. 150 yıl içinde büyük bir devlet oldu. İstanbul'un alınışından sonra başlayan yükselme devrinde ise bir dünya imparatorluğu haline geldi.

Türkler, bu çağda, yani XV. ve XVI. yüzyıllarda uygarlıkta çok ilerlediler. Bilim, sanat, edebiyat, endüstri ve ticarette de büyük başarılar sağladılar. Bu başarılar, birbiri ardından gelen değerli padişahların ve devlet adamlarının sonsuz çabaları, iyi yönetimleriyle sağlanmıştır.

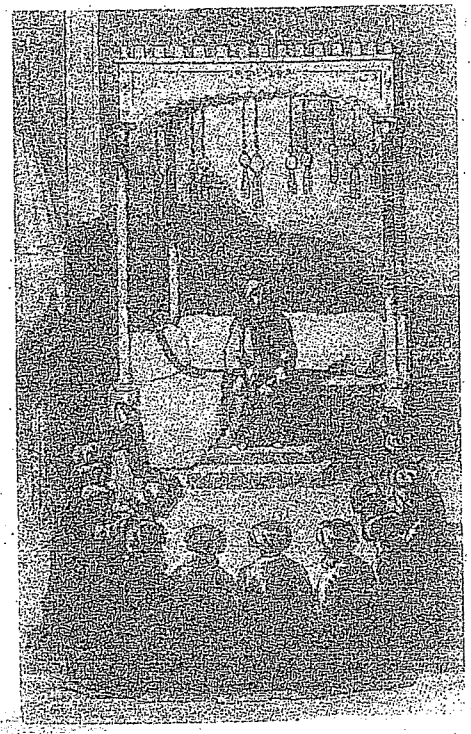

Resim: 43 — Bir tören sırasında Topkapı sarayında Arz odasındaki tahtta oturan padişah

PADİŞAHLAR:

Osmanlı hükümdarlarına önceleri Bey denildiğini biliyorsunuz. Sonradan Han, Hakan, Sultan, Padişah denilmeye baş-

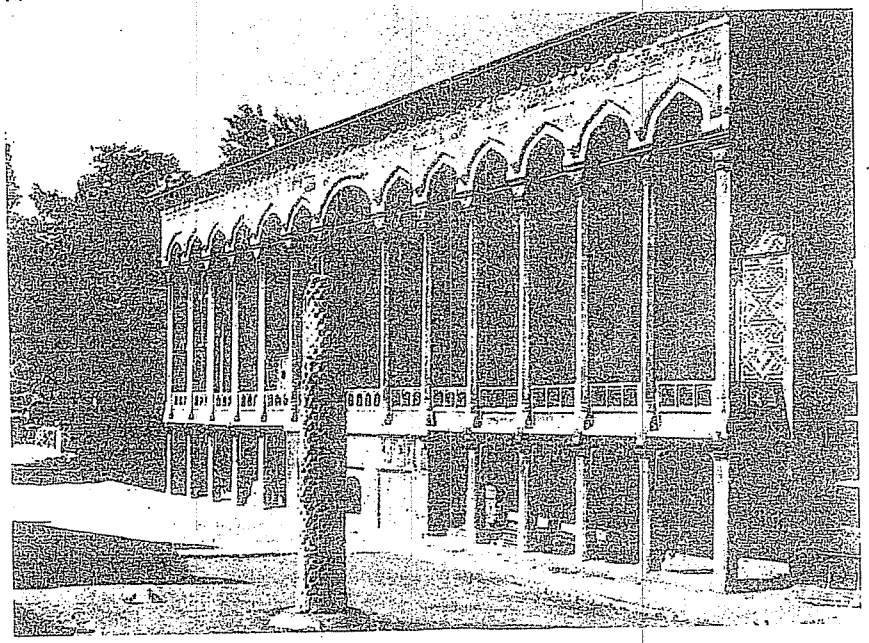

Resim: 44 — Istanbul'da Fatih Sultan Mehmet devrinde yapılmış yapılardan Çinili Köşk.

landı. Yavuz Sultan Selim'den başlayarak **Halife** adını da aldılar. Halife, Müslümanların başkanı, Peygamber vekili anlamına geliyordu.

Devlet **mutlakıyetle** yönetiliyordu. Padişahların yetkisi sonsuzdu. Buyrukları kanun gibiydi. Yalnız, bu buyrukların Türk geleneklerine ve din kurallarına uygun olması gerekliydi (Resim: 43).

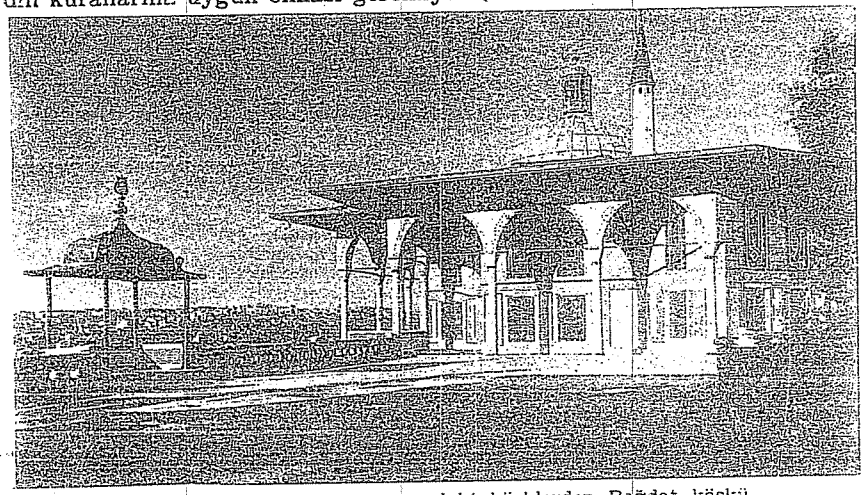

Resim: 45 — Topkapı sarayındaki köşklerden Bağdat köşkü

Önceleri, padişahlar halk arasında, sade bir hayat sürerlerdi. Istanbul'un alınışından sonra **saray** yaşayışı başladı. Fatih Sultan Mehmet, **Topkapı** sarayını yaptırarak kendisini halktan ayırmıştı. Ondan sonraki padişahlar da Bizans imparatorları gibi gösterişli bir yaşayışa başladılar (Resim: 44, 45). Sarayın iç bölümünde padişahın annesi, karıları, cariyeleri otururlardı. Buraya **Harem-i Hümayun** denirdi.

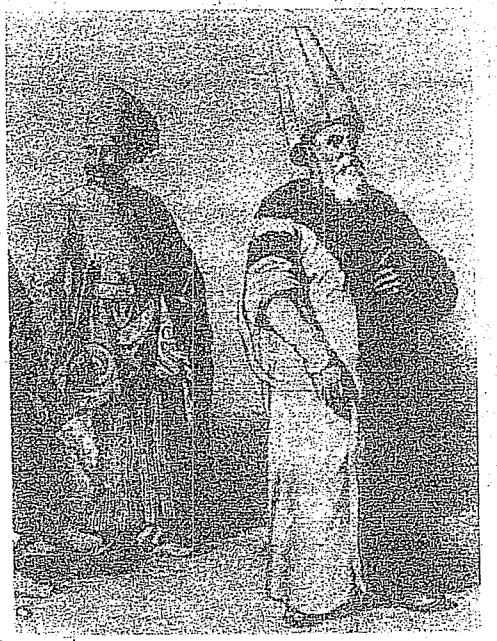

Resim: 46 — Bir sadrazam.

DEVLET ADAMLARI :

Hükümet işlerini büyüklü küçüklü birçok devlet adamı yürütürdü. Bunların başında, önceleri **Veziriazam**, sonraları **Sadrazam** denilen başvezir bulunurdu (Resim : 46). Devlet yönetimi mutlakıyet olduğu için, Sadrazam, padişahın yerine iş gören tek yetkili adamdı. Padişahlar, bu göreve getirdikleri kimselere kendi mühürlerini verirlerdi. Onlar da buyruklarında bu mührü kullanırlardı. Veziriazamdan sonra, başkentte başka vezirler de bulunurdu.

Din işleri başkanına önceleri **Müftü** denirdi. Bunlar, devlet işlerinin din kurallarına göre yürütülmesini sağlarlardı. Verdikleri hükümlere **fetva** denirdi. Halifelik Osmanlı padişahlarına geçince bunların da görev ve yetkileri genişledi. Sonraları, başkentteki Müftülere **Şeyhülislâm** denilmeye başladı. Şeyhülislâm, din işlerinde Halifenin vekili sayılırdı. **Ulema** denilen din adamlarının ve bilginlerin başkanı da oydu. Şeyhülislâm, Sadrazamdan sonra en büyük devlet adamıydı (Resim: 47).

Mahkemelerin en büyük başkanına **Kazasker** denirdi. Sonraları, İmparatorluk ülkeleri genişleyince, kazaskerlerin işleri çoğaldı. Bir Rumeli Kazaskerliği, bir de Anadolu Kazaskerliği meydana çıktı.

Öteki önemli devlet adamları **Defterdar, Nişancı, Yeniçeri Ağası** ve **Kaptan-ı Derya** idi. Defterdar, maliye işlerine bakardı. Divandan çıkan kararlara padişahın imzası olan **tuğrayı** çekmek ve bunları ilgili yerlere göndermek Nişancının göreviydi. Nişancı, bütün kâtiplerin başkanıydı. Yeni alınan yerlerin yazımını da Nişancı yapardı. Yeniçeri Ağası, şimdiki Millî Savunma Bakanı gibiydi. Donanma başamiraline de Kaptan-ı Derya denirdi.

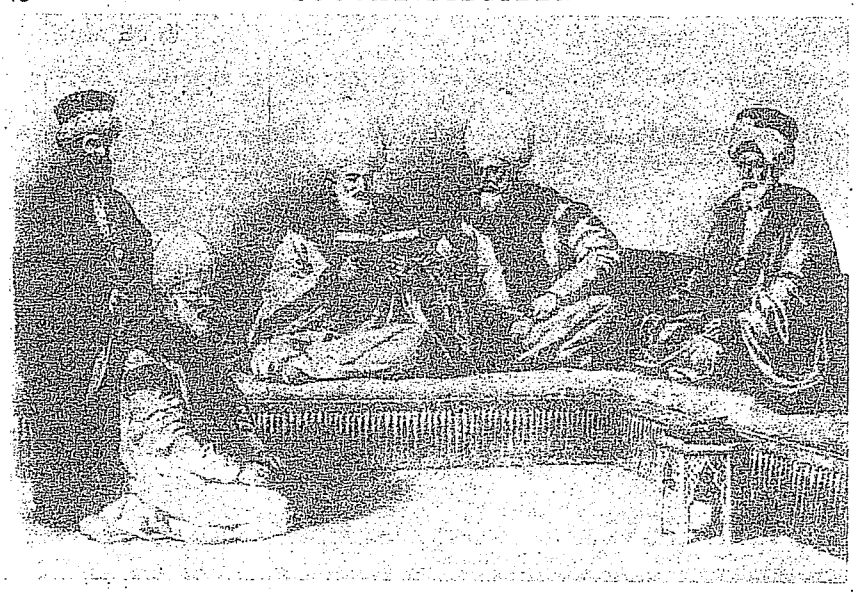

Resim: 47 — Osmanlı devletinde Sadrazamdan sonra en yüksek görevli Şeyhülislâmdı. Ortada oturanlardan soldaki Şeyhülislâm, ötekiler de yüksek din görevlileridir.

DİVAN :

Osmanlı Devletinin kuruluş devrinde devletin önemli işleri, Anadolu Selçuklularında olduğu gibi, Divan adlı bir kurulda görüşülürdü. Bu kurul, İmparatorluk devrinde daha önemli bir duruma geldi. Divan-ı Hümayun adını aldı. Divan, şimdiki Bakanlar Kurulu gibiydi.

Fatih zamanına kadar Divana padişahlar başkanlık ederlerdi. Fatih zamanından başlayarak Sadrazamlar başkanlık eder oldu. Sadrazamlar hükümet başkanı idiler. Öteki vezirlerle Kaptan Paşa, Yeniçeri Ağası, Kazaskerler, Başdefterdar, Nişancı divan-ı hümayun üyesi idiler. Divan kâtipliğini Reisülküttap denilen memur yapardı. Padişah onaylayınca divan kararları yürürlüğe girerdi.

MALİYE İŞLERİ :

Devletin gelir ve giderlerine defterdarlar bakarlardı. Başkentte ve eyaletlerde Defterdar adını taşıyan birçok uzmanlar vardı. Fakat bunların hepsi Başdefterdara bağlıydı. Divan üyesi olan Başdefterdar da şimdiki Maliye Bakanı yerini tutuyordu.

TOPRAK YÖNETİMİ :

Osmanlı ülkesinde topraklar, genel olarak devletindi. Fakat topraklar, ellerindeki tapularla çiftçilerin malı sayılırdı. İşine bakmayan çiftçinin toprağı elinden alınırdı.

Topraklar has, zeamet, tımar adlarıyle bölümlere ayrılırdı. Bunlara genel olarak dirlik denirdi. Dirliklerin geliri, çiftçilerden alınan aşar denilen ve toprak ürünlerinden alınan onda bir vergisiydi.

Hasların geliri çoktu. Bu dirlikler padişahla ailesine ve büyük devlet adamlarına ayrılırdı. Zeamet, ikinci derecedeki devlet adamlarına verilen dirlikti. Tımar ise en az geliri olan dirlikti. Bunlar, savaşlarda büyük yararlıklar gösteren erlere verilirdi.

Zeamet ve tımar sahipleri bölgelerinin düzenine bakar ve savaş zamanında da belli sayıda atlı asker çıkarırlardı.

2 — Memleket Yönetimi:

İmparatorluk, eyalet denilen büyük illere ayrılmıştı. Önceleri bu eyaletler Rumeli ve Anadolu eyaletleri olarak ikiye bölünmüştü. Sonraları sayıları çoğaldı. Her eyaletin başında bir Beylerbeyi bulunurdu. Bunlar, hem sivil yönetimin başı, hem de bölge askerlerinin komutanı idiler. Başkente uzak eyaletlerin özel bir yönetimi vardı. Meselâ Kırım, Eflak, Boğdan, Hicaz eyaletleri iç işlerinde bağımsızdılar.

Eyaletler sancaklara, sancaklar da kazalara ayrılırdı. Sancağın başında Sancak Beyi, kazalarda da Kadılar ve Subaşılar bulunurdu. Kadılar hem hâkimlik yapar, hem de yönetim işlerini görürlerdi. Subaşılar belediye işlerine bakarlardı.

Bunlardan başka daha birçok devlet memuru vardı.

3 — Ordu ve Donanma:

Osmanlı Devleti askerlik temeline dayandığı için, orduya çok önem verilmişti. Devletin ilk yıllarında ordu, eli silâh tutan Türk erlerinden meydana geliyordu. Az bir zaman sonra Devşirme kanunu çıkarıldı. Bu kanuna göre, Osmanlı ülkesinde yaşayan Hıristiyan çocuklarının birtakımı asker yetiştirilmek üzere, devlet emrine alınıyordu. Küçük yaşta bulunan bu çocuklar, Türk ailelerinin yanında Türkçe öğrenerek Müslüman olurlardı. Birkaç yıl sonra, Acemi oğlanlar kışlası denilen bir çeşit askerlik okullarına alınarak yetiştirilirlerdi. Bunların içinden seçkinleri saray hizmetlerine alınırdı. Ötekiler de kapıkulu denilen asker ocaklarına girerlerdi.

KAPIKULU ASKERLERİ:

Kapıkulu askerleri padişahın özel ordusunu meydana getirir-

Resim: 48 — Kapıkulu askerlerinin en seçkin sınıfı olan yeniçerilerin başında Yeniçeri Ağası bulunurdu. Sağda Yeniçeri Ağası, solda Kethüda Bey, geride bir yeniçeri subayı.

Resim: 49 — Yeniçeriler.

lerdi. Bunlar, kapıkulu piyadeleri ve kapıkulu süvarileri olmak üzere iki bölüme ayrılırdı. Bunlar da birtakım ocaklara bölünürdü. Kapıkulu piyadelerinin en önemli ocağı Yeniçeri ocağı idi. En büyük ocak da buydu. Yeniçerilerin birtakımı Istanbul'daki kışlalarında otururlardı. Çoğu sınırlardaki kalelerde ve önemli eyalet merkezlerinde görevlendirilirlerdi (Resim: 48, 49).

Kapıkulu süvarileri de birtakım bölüklere ayrılırdı. Bunlar, atlı oldukları için, Istanbul'da bulunmazlardı. Edirne, Bursa, İzmit dolaylarında otururlardı.

Kapıkulu askerleri padişahın yanında savaşa girerlerdi. Bunlar yalnız askerlik yaparlar, devlet hazinesinden aylık alırlardı. Bu askerlere verilen aylığa ulufe denirdi. Ulufeler üç ayda bir dağıtılırdı.

EYALET ASKERLERİ :

Timarlı sipahiler denilen eyalet askerleri, tımar ve zeamet gibi dirlik sahiplerinin yetiştirdiği atlı askerlerdi. Bu askerlerin her türlü giderleri ve silâhları dirliğin gelirinden sağlanırdı. Yükselme devrinde bunların sayısı 100 - 150 bin arasındaydı.

Akıncı denilen askerler ise sınır boylarında otururlardı. Bunlar, komutanlarının yönetiminde düşman ülkelerine akınlar yaparlardı. Savaş sırasında da ordunun önünde gider, önemli işler görürlerdi.

Eyaletlerin çeşitli adlar alan birçok askerleri daha vardı. Hepsinin görevleri ayrıydı.

Kuruluş ve yükselme devirlerinde Osmanlı ordusu dünyanın en kuvvetli ordusuydu. Fakat bundan sonraki Duraklama Devrinde kapıkulu ocakları da tımarlı sipahileri de çok bozuldu. Ocaklar zorba yatağı haline geldi. Tımar beyleri eskisi gibi bölgelerinin düzenini koruyamaz oldular. Ordunun zayıflaması devlet gücünün de zayıflamasına yol açtı.

DONANMA :

Donanmanın başında Kaptan-ı Derya bulunurdu. Tersane askerleri azap, levent gibi bölümlere ayrılırdı. Azaplar, kapıkuluna bağlı bir ocaktı. Gemileri bunlar yapar, bunlar onarırlardı. Leventler de deniz savaşçılarıydı (Resim: 50).

Donanma, çeşitli savaş gemilerinden meydana gelirdi. Devletin en büyük tersanesi, yani gemi yapım ve onarım yeri Istanbul'daydı (Resim: 51).

4. — Halk Toplulukları ve Sosyal Yaşayış:

Devletin temeli Türklerdi. İmparatorluk devrinde ülkeye katılan geniş topraklardaki halk iki takımdı. Bunların çoğu Müslümandı. Bunlar hukukça Türklerle eşittiler. Ötekiler ise çeşitli din ve mezheplere bağlıydılar. Bunlara reaya denirdi. Rum, Ermeni, Bulgar, Sırp ve Yahudiler, genel olarak, bu adla anılırlardı.

Resim: 50 — Osmanlı İmparatorluğu devrinde bir zırhlı yeniçeri, bir deniz subayı.

Padişahla ileri gelen devlet adamlarının ve zenginle-

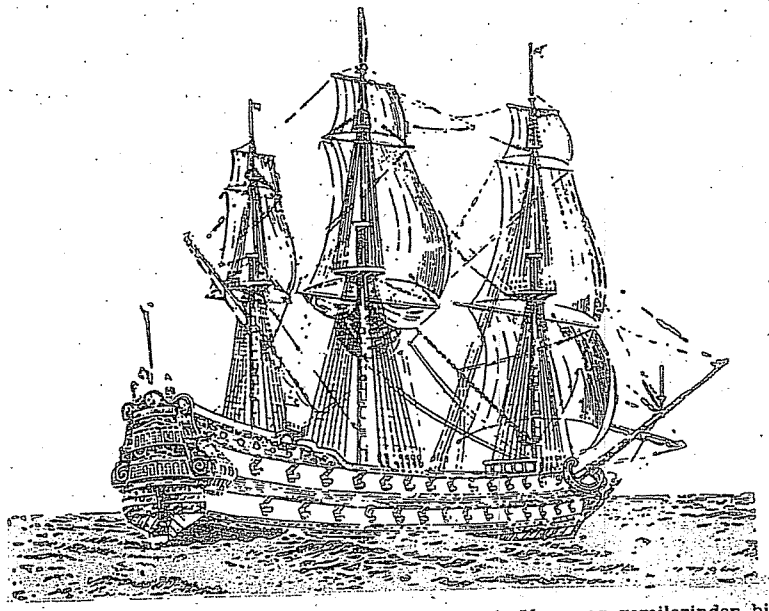

Resim: 51 — XVI. yüzyılda Türk donanmasına bağlı savaş gemilerinden biri

rin yaşayışı halkın yaşayışına benzemezdi. Padişahın sarayında ve üst sınıfın konaklarında **harem hayatı** vardı. Bunların nikâhlı karılarından başka para ile satın alınan ve **odalık** denilen kadınları olurdu. Köylülerin ise yalnız nikâhlı karıları vardı.

Şehir erkekleri cüppeye benzeyen uzun elbiseler ve kürkler giyerlerdi. Başlarında kavuk bulunurdu. Eski mezar taşlarında bunların çeşitleri görülür.

Şehir kadınları, sokağa çıktıkları zaman, arkalarına **ferace** giyerlerdi. Başlarını ve yüzlerini de **yaşmak** denilen bir örtü ile örterlerdi. Çok sonraları **çarşaf** denilen bir örtü kullanmaya başladılar. Köy kadınları ise, tarlada eşlerine yardım ettikleri için, çalışmaya daha elverişli olan giyecekler giyerlerdi.

5 — Tarım, Endüstri ve Ticaret:

İmparatorluk ekonomisinin temeli tarım ve hayvancılıktı. Devlet, yükselme devrinin sonlarına kadar, çiftçinin koruyucusuydu. Dirliklerin düzenli olduğu devirlerde, dirlik sahipleri çiftçiyi korurlardı. Bu düzen bozulduktan sonra köylülere bakılmaz oldu. Zamanla toprak bakımsız, Türk köylüsü aç ve yoksul kaldı. Bu da birtakım ayaklanmalara yol açtı.

Yükselme devrinde, ordunun büyük bir kısmı atlı asker olduğu için, hayvan bakımına çok önem verilirdi. İyi cins atlar yetiştirilirdi.

Savaş araçlarıyle gemileri Türk sanat adamları yaparlardı. Şehirlerde dericilik, saraçlık, dokumacılık ileri bir durumdaydı. İmparatorluğa bağlı ülkeler arasında ticaret canlıydı. Her şehrin pazar yerleri ve çarşıları vardı. Fakat, ticaret daha çok reayanın elindeydi. Türkler çiftçilik, hayvancılık ve sanatla uğraşırlardı. Dış ticaret, önceleri Venedik ve Cenevizlilerle yapılırdı. XVI. yüzyılda bunların yerini Fransızlar aldı.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında Fransızlara birtakım imtiyazlar, yani ayrıcalıklar tanınmıştı. Fransızlar, bu haklardan yararlanarak dış ticaretimizde üstün bir duruma geldiler. Bu haklara **kapitülasyon** denir. Yükselme devrinden sonra kapitülasyonlar başka yabancı devletlere de tanındı ve daha çok genişletildi. Bu da Türk ekonomisinin bozulmasına yol açtı. Bu durumdan yabancılar ve azınlıklar yararlandı.

6 — Bilim, Eğitim ve Öğretim:

Osmanlı Devletinin ilk günlerinden beri bilime önem verilmişti. Bu devirde padişahlar, vezirlerini bilginler arasından seçerlerdi. Kendileri de bilgili adamlardı. Çoğu şairdi.

O zamanların öğretim kurumlarına **medrese** denirdi (Resim: 52). Medreselerde öğretim Arap diliyle yapılırdı. Çünkü Müslümanlığın kutsal kitabı olan Kur'an Arapça idi. Öğretim de Müslümanlık temeline dayanıyordu.

İlk büyük Osmanlı medreseleri İznik, Bursa ve Edirne şehirlerinde

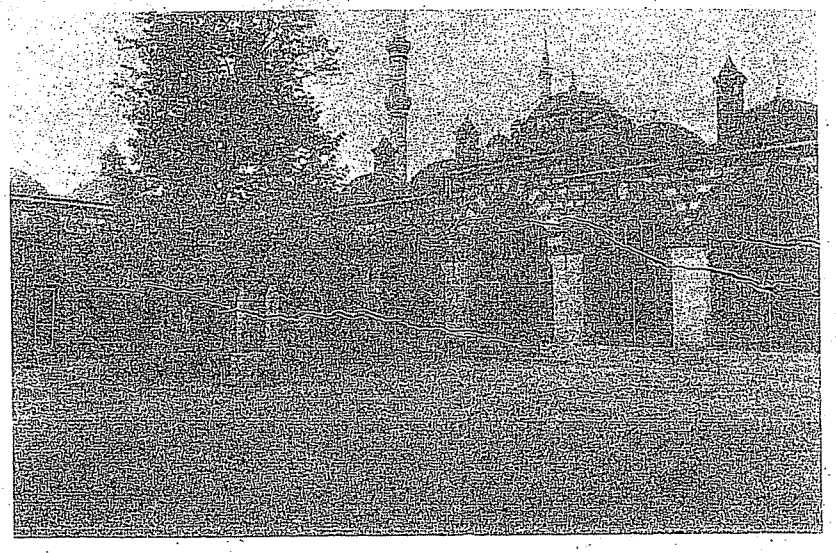

Resim: 52 — İstanbul'da Fatih medreselerinden bir görünüş

kurulmuştu. İstanbul'un alınışından sonra, bu şehir İmparatorluğun hem başkenti, hem de bilim merkezi oldu. En büyük medreseler burada açıldı.

Fatih Sultan Mehmet, yaptırdığı caminin yanında büyük medreseler açtı. Bu medreseler, o devrin en büyük bilim kurumuydu. Zamanın ünlü **müderrisleri**, yani profesörleri burada toplanmıştı.

Kanunî Sultan Süleyman da kendi adıyle anılan caminin yanında büyük medreseler yaptırdı. Bunlar, tıp, yani hekimlik öğretimi de yaparlardı.

Büyük şehirlerde ve kasabalarda da padişahların, devlet adamlarının ve zengin kimselerin yaptırdığı camilerin yanında medreseler, yahut okullar bulunurdu.

Bilim kurumlarının **vakıf** denilen birçok gelir kaynakları vardı.

Medreseyi bitirenler bilim kurumlarında, camilerde görevlendirilirler, Müslüman hukukunu öğrenenler de **kadı**, yani hâkim olurlardı.

Bunlardan başka, Topkapı sarayında **Enderun** okulu vardı. Bu okulu bitirenler önce saray hizmetinde bulunurlardı. Seçkinleri, saraydaki hizmetlerinden sonra devletin yüksek memurluklarında görev alırlardı.

Yazık ki Yükselme Devri sona erdikten sonra, medreselerde de öğretim hızını kaybetti. Tıp, matematik gibi fen bilgilerine önem verilmez oldu. Yalnız din dersleri okutuldu. Halbuki Avrupalılar **Rönesans** adı verilen yenilik hareketlerinden yararlanarak ilerlemeye başlamışlardı. Eskiden, bilim dili Müslümanlar arasında Arapça olduğu gibi, Avrupalılar arasında da Latince idi. Osmanlılarda Yükselme Devri başlarken Avrupa'da da yenilik hareketleri başlamıştı. Her millet kendi millî diliyle kitap yazmaya başladı. Bu yüzden her şeyi daha kolay öğrenmeye başladılar. Üstelik, fen

bilgilerine çok önem verdiler. Bizde kitaplar elle yazılırken Avrupa'da matbaa (basımevi) icat olundu. Kitaplar makine ile basılmaya başladı. Herkes ucuzca kitap alıp okuyabildi. Bu sebeplerle Avrupalılar bizi hızla geçtiler. Bizde ilk basımevi Avrupalılardan 277 yıl sonra kurulabildi. Avrupalılardan geri kalışımızın sebeplerinden başlıcası bu gecikme olmuştur.

7 — Dil, Edebiyat ve Güzel Sanatlar:

Osmanlı Devleti büyüyünce Türk dili birçok ülkelere yayıldı. Çünkü devletin resmî dili Türkçe idi. Arapçadan ve Farsçadan yapılan çeviriler, kanunlar, dilbilgisi kitapları Türk dilinin zenginleşmesine yol açtı.

Selçuklular zamanında yüksek ve aydın sınıflar Farsçaya çok önem vermişlerdi. Farsça bilmeyen aydın sayılmazdı. Bu yüzden, o devrin büyük bir Türk şairi olan **Mevlânâ Celâleddin** bile Mesnevî adlı eserini Farsça yazmıştı. Anadolu beylikleri zamanında Türkçeyi devletin resmî dili olarak kabul eden, **Karamanoğlu Mehmet Beydir** (1277). Osmanlı devletinin ilk zamanlarından başlayarak da güzel dilimiz Türkçe, Farsçanın yerini aldı. Halk ozanları zaten öteden beri Türkçe **türkü, destan, koşma, nefes, ilâhi** gibi eserlerini kendi dilleriyle yazıyorlardı. Kuruluş devrinde aydınlar da onlara uydular.

Fakat, Fatih zamanından biraz önce, Farsça sözler ve kurallar Türk diline alındı. Böylece halk şiirlerinin yanında, halkın anlayamadığı, çoğu Arapça ve Farsça sözlerle dolu yeni bir edebiyat doğdu. Buna **Divan edebiyatı** denir. XVI. yüzyılda yetişen **Fuzulî** ve **Bakî**, ondan sonraki yüzyıllarda **Nef'î** ve **Nedim** ile **Şeyh Galip** bu edebiyatın en ünlü şairleridir.

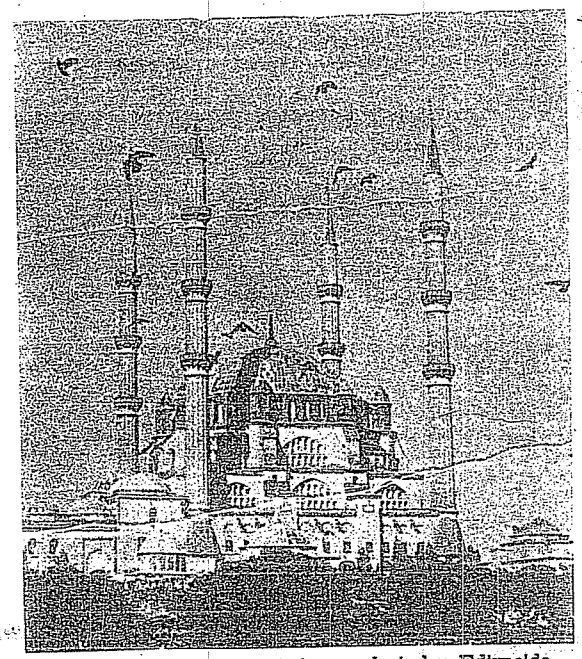

Resim: 53 — Mimar Sinan'ın eserlerinden Edirne'de Selimiye camisi

Edebiyat türlerinden **roman, tiyatro** gibi eserlerin yazılması bizde çok sonraki zamanlarda, XIX. yüzyılda başlamıştır. Türkçülük akımı İmparatorluğun son yıllarına rastlar. Dilimizi yabancı sözlerden temizlemek çabası ise Cumhuriyet devrinde, Atatürk'ün önderliğiyle başlamıştır.

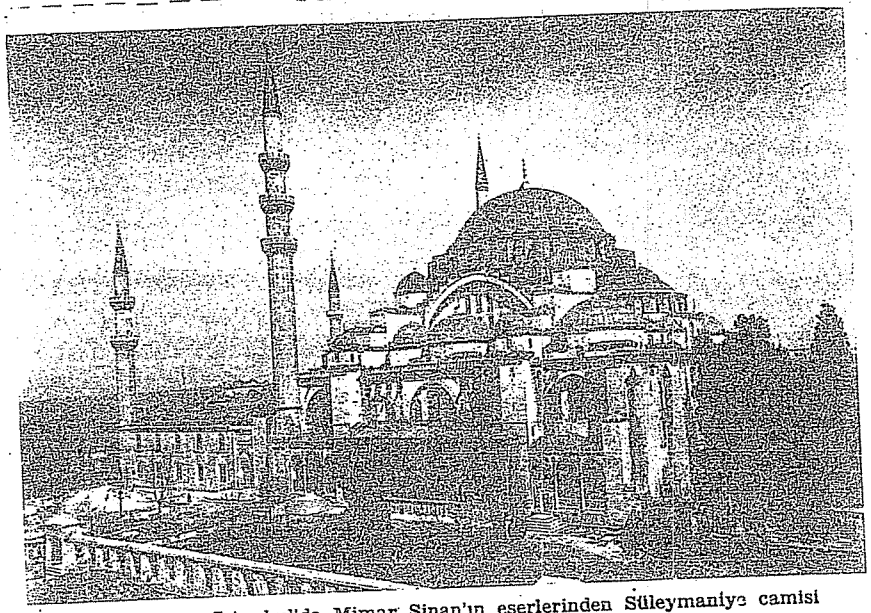

Resim: 54 — Istanbul'da Mimar Sinan'ın eserlerinden Süleymaniye camisi

Osmanlı uygarlığında **güzel sanatlar** çok önemli bir yer alır. Bu alanda, Türkler en çok mimarlığa önem vermişlerdir. İlk zamanlarda Osmanlı mimarlığı Selçuklular devrinin etkisi altındaydı. Bursa, Edirne, İznik gibi şehirlerdeki cami, medrese, türbe gibi yapılar bunu belirtir.

İstanbul'un alınışından sonra Osmanlı mimarlığı çok gelişti. Bu devir eserlerinden olan Topkapı sarayındaki **Çinili Köşk** ile **Bayezit camisi** en önemlilerinden sayılır. XVI. ve XVII. yüzyıllarda yapılan büyük camiler ise Türk mimarlığının en güzel anıtlarıdır. XVI. yüzyılda yapılan Istanbul'daki **Süleymaniye** ve Edirne'deki **Selimiye** camileri bu devrin en parlak eserleridir (Resim: 53, 54). Bu camileri **Mimar Sinan** adlı büyük, dâhi bir mimar yapmıştır. Koca Sinan, İstanbul'da ve öteki büyük şehirlerimizde cami, medrese, köprü, çeşme, hamam, türbe gibi yüzlerce değerli eser yapmıştır (Resim: 55).

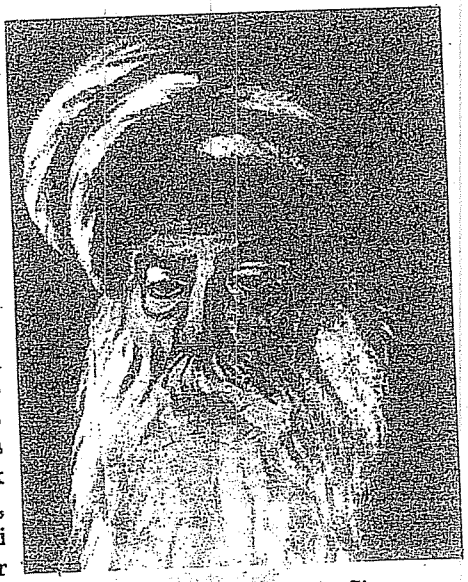

Resim: 55 — Koca Mimar Sinan

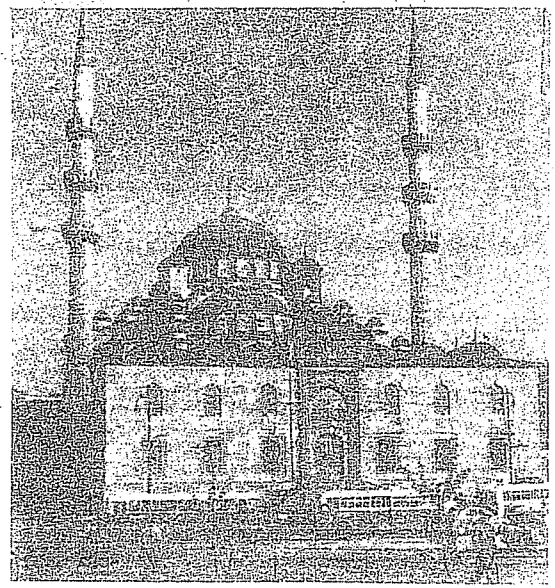

Resim: 56 — Istanbul'da XVII. yüzyıl eserlerinden Yenicami

Osmanlı mimarlığındaki üstünlük XVIII. yüzyılda da sürdü. Istanbul'daki Sultanahmet camisi ile Yenicami (Resim : 56) ve Topkapı sarayındaki Bağdat köşkü ile Revan köşkü Osmanlı mimarlığının en güzel eserlerindendir.

XVIII. yüzyılda Osmanlı mimarlığı yavaş yavaş özelliklerini kaybetmeye başladı. Avrupa etkisi altında kaldı. Bu devirden bugüne kadar kalmış olan yapılarımızın en güzelleri şunlardır: 1766 yılındaki büyük depremde yıkılan Fatih camisinin yerine yeniden ve değişik biçimde yapılmış olan bugünkü Fatih camisi, Nuruosmaniye camisi, III. Ahmet çeşmesi ve Tophane çeşmesi (Resim: 57).

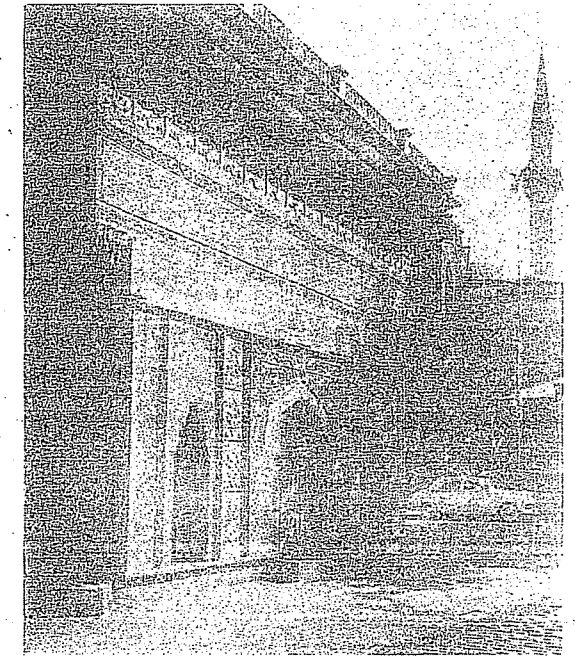

Resim: 57 — Istanbul'da Tophane çeşmesi

Osmanlı sanat adamları, dine aykırı görüldüğü için, heykel yapmamışlardır. Resim sanatı da, aynı düşünce ile, ileri gidememiştir. Osmanlılar, resim yapanlara nakkaş derlerdi. Yükselme Devrinde de, ondan sonraki Duraklama ve Gerileme devirlerinde de ünlü nakkaşlar yetişti. Fakat bu ressamlar Doğu'nun etkisi altında kalmışlardı. Bu yüzden, Avrupalı ressamlar gibi eserler meydana getiremediler. Onların yaptıkları resimlere minyatür denir.

Buna karşılık, hattatlık denilen güzel yazı yazma sanatında çok ileri gitmişlerdi. Süsleme sanatlarından olan kitap kaplama, yaldızlama ve kitapları minyatürlerle bezeme işleri Osmanlı Türklerinin uğraştıkları bir sanat koluydu.

Oymacılık hem tahta, hem taş üzerinde yapılırdı. Kakmacılık da güzel sanatlar arasındaydı.

Çinicilik Türklerin eski bir sanat koluydu. Osmanlı Türkleri de bu sanat kolunda çok çalışmışlardır (Resim : 58). İznik, Kütahya gibi şehirler çinicilik merkezleriydi. Camiler, türbeler, saraylar güzel çinilerle süslenirdi.

Resim: 58 — Istanbul'da yapılmış büyük bir çini kandil (Istanbul Arkeoloji Müzesinde)

Müzik de Osmanlıların önem verdikleri bir sanattı. Ancak, müzik de edebiyat gibi, iki kola ayrılmıştı. Biri halkın, öteki sarayla yüksek ve aydın sınıfın müziği idi. Sarayın ve aydın sınıfın müziği Arap ve Fars etkisi altındaydı. Osmanlı Türkleri bu müziği çok ilerletmişlerdir.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Osmanlı hükümdarlarına hangi adlar verilirdi?
2 — Osmanlılarda en büyük devlet adamları kimlerdi? Bunların görevleri nelerdi?
3 — Osmanlı ordusu nasıl kurulmuştu?
4 — Osmanlı Devletinde ekonomi hangi temellere dayanıyordu?
5 — Kapitülasyon nedir? Bunun Türk ekonomisine ne gibi zararları olmuştur?
6 — Osmanlılar en çok hangi sanat kollarında ilerlemişlerdi? Bunlardan günümüze kadar kalanların en önemlileri nelerdir?
7 — Avrupalılardan geri kalmamızın başlıca sebepleri nelerdir?

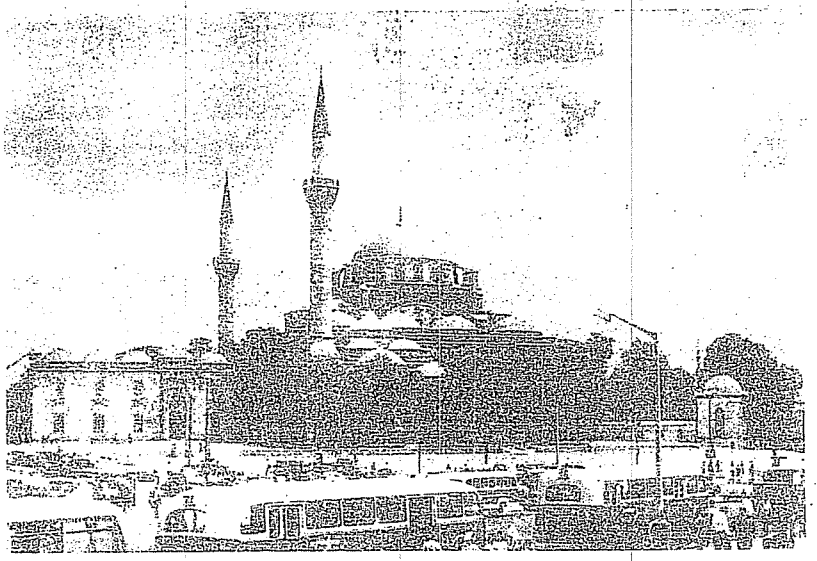

Istanbul'da II. Bayezit'in yaptırmış olduğu Bayezit camisi

EN ÜNLÜ MİMARLARIMIZ VE ESERLERİ

Osmanlı İmparatorluğu devrinde mimarlık sanatında çok ilerlemiştik. Bunun sonucu olarak da, başka ulusların mimarlık eserlerinden apayrı özellikte bir yapı sanatımız meydana geldi.

Istanbul alınmadan önce Bursa başkent olduğundan ilk önemli mimarlık eserleri bu şehirde bulunmaktadır. Bu devirde Bursa'da yapılmış olan camilerin en önemlileri Yıldırım Bayezit camisi, Ulucami, Yeşil cami ve II. Murat camisidir. Bunların arasında, güzelliği ve sanat değeri bakımından en önemlisi, Mimar **Hacı İvaz Paşanın** eseri olan Yeşil camidir.

Yükselme Devrinde Türk mimarlığı da hızla gelişti. Daha önce Bursa ve Edirne şehirlerinde yapılmış olan camilerden çok daha büyük ve sanat değeri çok üstün camiler yapıldı. Bu devirde yapılmış olan binlerce cami arasında 7 büyük «sultan camisi» Türk mimarlığının en büyük sanat anıtlarıdır. Bu camiler şunlardır:

Fatih camisi: Bu camiyi Fatih Sultan Mehmet yaptırmıştı. Mimarları **Sinan Ağa** ile **İlyas Ağa** idi (Bu Sinan Ağaya, sonradan gelen Koca Mimar Sinan'dan ayırmak için, **Eski Sinan** derler). 1463 yılında başlanmış ve yapımı 8 yıla yakın sürmüştü. Fakat bugün gördüğümüz Fatih camisi bu yapı değildir. O zaman yapılan cami 1766 yılındaki büyük bir deprem sonunda yıkılmıştır. Bir yıl sonra, III. Sultan Mustafa yıkılanın yerinde yeni ve eskisinden daha büyük bir cami yaptırmaya başladı ve yapı 1771 yılında tamamlandı. Bu bakımdan, bugünkü Fatih camisi

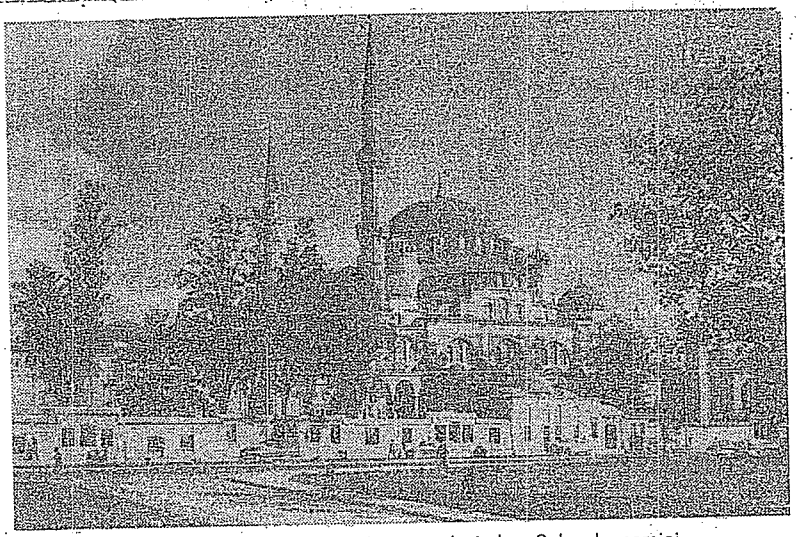

Istanbul'da Mimar Sinan'ın eserlerinden Şehzade camisi

XVIII. yüzyıl Osmanlı mimarlık eserlerindendir. Sultanahmet camisi gibi aydınlık ve iç açıcı bir camidir.

Bayezit camisi: Fatih'in oğlu II. Bayezit tarafından, Istanbul'da yaptırılmıştır. 1501 - 1506 yılları arasında yapılan bu caminin mimarı **Hayreddin Ağa**'dır. Daha önce Bursa'da yapılmış olan Osmanlı camilerini hatırlatır.

Şehzade camisi: Kanunî Sultan Süleyman tarafından, genç yaşında ölen oğlu şehzade Mehmet adına yaptırılmıştır. **Mimar Sinan**'ın eseridir. 1544 yılında başlanmış, dört yılda tamamlanmıştır.

Süleymaniye camisi: Bu da Kanunî'nin kendi adına ve yine **Mimar Sinan**'a yaptırmış olduğu ulu bir camidir. Yapımına 1550'de başlanmış, 7 yılda tamamlanmıştır. Sinan'ın en yüce eseridir.

Selimiye camisi: Kanunî'nin oğlu II. Selim tarafından, Edirne'de yaptırılmıştır. **Mimar Sinan**'ın ustalığını gösterdiği en yüksek eseridir. Yapımı 1569 dan 1575 yılına kadar sürmüştür.

Sultanahmet camisi: Padişah I. Ahmet tarafından Istanbul'da yaptırılmıştır. Mimar **Mehmet Ağa**nın eseridir. Yapımı 1609 - 1616 yılları arasında 7 yılda tamamlanmıştır. Bol pencereli olduğu için çok aydınlık ve iç açıcı bir camidir. Mavi çinilerle kaplı duvarları yapıyı büsbütün güzelleştirir. Avrupalılar bu güzel Türk eserine **mavi cami** derler.

Yeni Cami: Istanbul'daki büyük camilerin sonuncusudur. Bu camiyi III. Sultan Murat'ın eşi olan Safiye Sultan, oğlu III. Mehmet'in padişahlığı sırasında yaptırtmaya başlamıştı. Mimarı, o devrin en ünlü yapı ustası olan **Davut Ağa** idi. Yapıya 1598 yılında başlandı. Fakat, yapı daha birkaç metre yükselmeden Davut Ağa öldü. Eserin tamamlanması mi-

İstanbul'da Mimar Mehmet Ağanın yapmış olduğu Sultanahmet camisi

1766 depreminde yıkılanın yerine yeniden yapılmış olan Fatih camisi

mar **Dalkılıç Ahmet Ağa**ya verildi. Yapı işi sürüp giderken, 1603 yılında padişah öldü. Geleneğe uyularak, annesi de Eski Saray'a gönderildi ve yapı yarıda kaldı.

Ancak 60 yıl sonra, padişah IV. Mehmet'in annesi Turhan Sultan bu yarım kalmış güzel cami ile ilgilendi. Yapıyı kendi parasıyle tamamlatmaya karar verdi. Bu iş için de Başmimar **Kasım Ağa** ve **Hacı Mustafa Ağa** görevlendirildi. Böylece, cami, yapımına başlanışından 65 yıl sonra 1663 yılında tamamlanabildi ve **Yeni Valide camisi** adını aldı. Sonraları kısaca **Yeni cami** denilmeye başlamıştır.

MİMAR SİNAN VE SÜLEYMANİYE'NİN AÇILIŞI

Koca Mimar Sinan 1490 yılında Kayseri'nin Ağırnas köyünde doğmuştur. 1512 yılında, İstanbul'a geldi. Acemi oğlanlar okulunda yetişti. Sonra Yeniçeri Ocağına verildi. Yeniçeri oldu.

Yavuz Sultan Selim ve Kanunî devirlerinde yapılan savaşlara katıldı. Bu savaşlarda yalnız kılıcıyla değil, değerli bir köprücü olarak, sanatıyla da hizmet etti. Bir seferde, Türk ordusu Prut ırmağını geçmek isterken, çok coşkun akan suların üzerinde bütün köprü mimarları köprü kuramadılar. Sonunda Sinan Ağa bunu başardı. Onun bu başarısı büyük komutanların ve Kanunî Sultan Süleyman'ın gözünden kaçmadı. Nihayet 1529 tarihinde Sinan Ağa Mimarbaşı seçildi.

39 yaşında Mimarbaşı olan Koca Sinan 1588 yılına, yani ölünceye kadar bu görevde kaldı. 57 yıl durup dinlenmeden Türk yurdunu birbirinden güzel anıtlarla süsledi. Öldüğü zaman 98 yaşındaydı. En büyük eseri olan Süleymaniye camisinin yanındaki türbesine gömüldü.

Mimar Sinan'ın ilk büyük eseri İstanbul'daki Şehzade camisidir. Kanunî Sultan Süleyman, bu camiyi pek genç yaşta ölen oğlu şehzade Mehmet'in anılması için yaptırmıştı. Padişah bu eseri çok beğendi. Bir yıl sonra, Sinan'a kendi adına da bir cami yapmasını emretti.

Caminin yapılmasına 1550 yılında başlanmıştı. Üzerinden altı buçuk yıl geçmiş olduğu halde yapı bir türlü tamamlanamamıştı. «Bu adam, binayı kara çamurdan bile çıkaramaz!» diye dedikodu başladı.

Bu dedikodular, padişahın kulağına kadar vardı. Kanunî, bir gün ansızın, Süleymaniye'ye gitti. Sinan, o gün mermercilerin atelyesindeydi. Birdenbire padişahı karşısında görünce şaşırdı. Hükümdar kızgındı:

— Bu bina ne zaman tamam olur, tez söyle! diye bağırdı. Sinan:

— Padişahım, iki ayda inşallah tamam olur! diyiverdi.

Halbuki en azından bir yıllık iş olduğu görülüyordu. Kanunî:

— Mimar! dedi. Hele iki ay olunca bitmezse seninle söyleşiriz!

Kanunî gittikten sonra, Mimar Sinan, İstanbul'da ne kadar usta, taşçı, ırgat, işçi varsa topladı. Onlardan takımlar yaparak geceli gündüzlü çalıştırdı. Kendisi de geceleri ancak iki saat uyuyabiliyordu. Tam iki ay sonra cami tamamlanmıştı.

Mimar Sinan, büyük eserinin açılış törenini yapmaya gelen hükümdara anahtarları sundu. Padişah, yanındaki vezirlere sordu:

— Bu caminin kapılarını açmaya içinizde lâyık olan kimdir?

— Padişahım, Mimar Sinan Ağa sayın bir ihtiyardır. Camiyi açmak hepimizden çok ona yaraşır, dediler.

Kanunî Sultan Süleyman, Türk yapı sanatının en büyük eseri olan Süleymaniye'nin anahtarlarını yeniden Sinan'a uzattı:

— Bu yaptığın camiyi, temiz yüreğinle dua ederek, gene sen aç! buyurdu.

Böylece, 1557 yılında, Süleymaniye'nin kapısını Mimar Sinan açtı. O zaman 67 yaşında bulunuyordu.

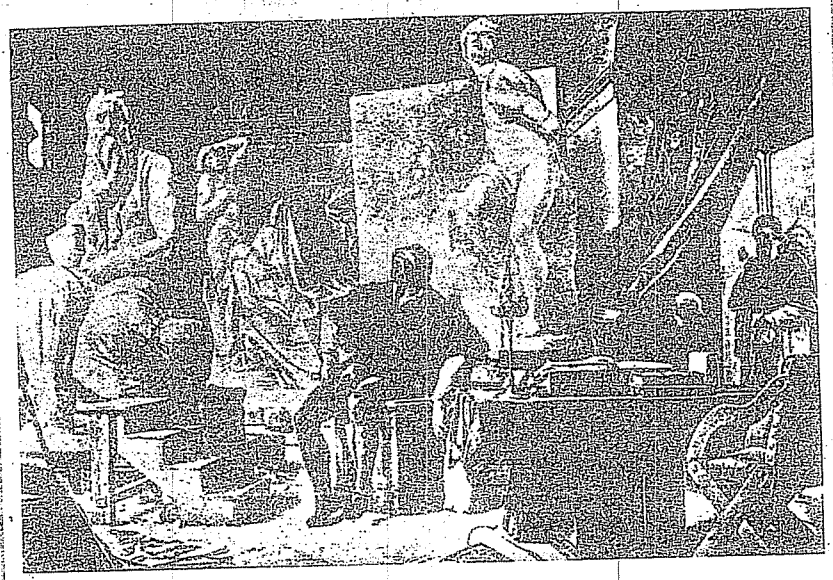

Rönesans devrinin ünlü İtalyan ressam ve heykeltıraşı Mikelanj atelyesinde. Resmin solundaki heykel, sanatçının en ünlü eserlerinden Musa heykelidir.

AVRUPA'DA YENİLİKLER

Türklerin İstanbul'u alışı ile **Yeniçağ** başlamıştı. Ancak, tarih çağları tek olayın etkisiyle, birdenbire başlamaz. Bu olay bir başlangıç sayılır. Ondan sonra gelen olaylar, çağların değişmesini tamamlar. Yeniçağın başlaması da böyle olmuştur. Yeniçağ başlarında Avrupa'da birçok yeni buluşlar oldu ve bu buluşlar sosyal hayatta büyük değişiklikler meydana getirdi.

Avrupa'daki yeniliklerde barut, pusula, kâğıt ve matbaanın kullanılışı önemli yer tutar:

Barut: Barutu önce Çinliler bulmuşlardı. Onlardan Türkler öğrendiler. Avrupalılar da XIV. yüzyılda öğrenip bunu toplarda kullanmaya başladılar. Böylece savaş tekniği değişti. Krallar, derebeylerinin şatolarını yıktılar. Derebeylik yönetimi sona erdi. Mutlakıyetle yönetilen güçlü krallıklar meydana çıktı.

Pusula: Pusulayı da önce Çinlilerin bulduğu söylenir. Müslüman gemiciler, ortaçağda bu aracı kullanıyorlardı. Haçlı Savaşları sırasında Avrupalılar pusulayı Müslümanlardan öğrendiler. XV. yüzyılda bu araçtan yararlanarak okyanuslara açıldılar. Böylece büyük deniz keşifleri başladı. Keşifler sonunda Avrupalılar çok zenginleştiler. Görgüleri, bilgileri ve inançları da değişti.

Rönesans'ın ünlü ressamlarından Rafael — Rafael'ın bir tablosu

Kâğıt: İlkçağda, Anadolu'daki Etiler yazılarını kil levhaları üzerine yazar, sonra bunları pişirerek kiremit haline getirirlerdi. Mısırlılar, papirüs denilen bir bitkiden yaptıkları bir çeşit kâğıt üzerine yazı yazarlardı. Daha sonra, Anadolu'muzdaki Bergamalılar papirüs yerine parşömen kullandılar. Parşömen, bu iş için hazırlanmış keçi, yahut koyun derisiydi.

Bugün kullanmakta olduğumuz kâğıdı ise önce Çinliler ve Orta Asya Türkleri kullandılar. Araplar, kâğıt yapımını Türklerden, Avrupalılar

Rönesans'ın büyük ressamlarından Leonardo Da Vinçi, atelyesinde, yapmış olduğu ünlü Jökond tablosunu arkadaşlarına gösteriyor. Bu tablo şimdi Paris'te Luvr müzesindedir.

Matbaacılığın kurucusu Gütenberg, basımevinde yeni basılan bir kâğıdı inceliyor.

da Müslümanlardan öğrendiler. Matbaacılık ortaya çıktıktan sonra, kâğıt yapımı da gelişti. Kitapların ucuzlaması sağlandı.

Matbaa: İlk kitap basmacılığı da Çin'de başlamıştır. Avrupa'da ise Hollanda'da başladığı söylenir. Fakat onlar harf kalıplarını tahtadan yapıyorlardı. Bugün kullanılan maden harf kalıplarını dökerek basım işlerini geliştiren **Gütenberg** adlı bir Almandır. 1450 yılında, bugünkü basımevlerinin temeli olan ilk basımevini bu adam kurmuştur.

Yazma kitapların yerini basma kitaplar alınca Avrupa'da okuma yazma bilenlerin sayısı hızla arttı. Bu da bilim alanının genişlemesini, insanların uyanmasını sağladı. Bilim, dil ve güzel sanatlarda büyük ilerlemeler oldu. Bu ilerleyişe **Rönesans** denilmiştir. Serbest düşünce ve sanatın yeniden doğması demektir.

Ortaçağda din kitapları Latince yazıldığı için halk bunlardan bir şey anlamazdı. Yeniçağda **İncil** her milletin kendi diline çevrildi. Papazların her dediğine körü körüne inanılmaz oldu. Hıristiyanlık dininde birtakım değişiklikler yapıldı. Alman papazı **Lüter** (Luther) **Protestanlık** mezhebini, Fransız **Kalven** (Calvin) kendi adıyle anılan mezhebi kurdu. İngiltere kralı **VIII. Henri** (Henry) de **Anglikan** kilisesini kurdu. Hıristiyanlık dininin başkanı olan Papalar da **Katolik** mezhebinde birtakım düzenlemeler yapmak zorunda kaldılar. Böylece, Avrupalılar din ve kilise baskısından kurtuldular. Bu da onların hızla ilerlemelerine yol açtı. Hıristiyanlık dininde yapılan bu yeniliklere **reform** denir.

Avrupalılar, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da bilim ve teknik alanında büyük ilerlemeler gösterdiler. Osmanlılar, bu ilerleyişe ayak uyduramadıkları için, Gerileme Devri başladı. XIX. ve XX. yüzyıllarda ise aramızdaki fark büsbütün arttı. Buhar makinesinin ve elektriğin kullanılmaya başlamasıyle, Avrupa yepyeni bir çağa girdi. Fabrikalar kuruldu; buharlı gemiler, tren, otomobil, uçak meydana çıktı. Bunlara kavuşamayan Türk ülkeleri ise Avrupalıların bir pazar yeri haline geldi.

DÜNYA DÖNÜYOR, GECE VE GÜNDÜZLER OLUYOR

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Dünyamız Hem Döner, Hem Dolaşır.
2 — Dünyanın Kendi Ekseni Üzerinde Dönüşü.
3 — Gece ve Gündüz Nasıl Oluyor
4 — Dünyanın Güneş Etrafında Dolaşması.
5 — Mevsimler Nasıl Meydana Geliyor?
6 — Dünyanın Her Yerinde Dört Mevsim Olur mu?
7 — Yeryüzünde Karaların ve Denizlerin Dağılışı.
8 — Yeryüzünde Kaç Kıta Var?

DERSE HAZIRLIK:

1 — Sabahleyin ve akşam üstü hava serin, öğle vakti daha sıcaktır. Bunun sebebini araştırınız.
2 — Yıllık bir cep takvimini inceleyerek, yılın en uzun gece ve gündüzlerinin ne zaman olduğunu; ne zaman gece ile gündüzün eşit olduğunu öğreniniz.
3 — Bu yıl şubat ayı 28 gün mü, yoksa 29 gün mü olacak? Niçin?
4 — Sözlükte «artıkyıl, uzay, elips, mevsim, ilkbahar, yaz, sonbahar, kış, ilkyaz, güz, kıta, okyanus» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Dünyamız Hem Döner, Hem Dolaşır:

Çevirdiğiniz topacın hareketlerine dikkat ediniz. Hem kendi ekseni üzerinde döner, hem de yerde daireler çizerek yürür. Dünyamız da öyledir. Tıpkı topaç gibi, bir yandan kendi ekseni üzerinde döner; bir yandan da güneşin çevresinde dolaşır (Resim: 59).

Şu halde, dünyanın iki çeşit hareketi vardır:

1 — Kendi ekseni üzerinde dönüşü,
2 — Güneşin etrafında dolaşışı.

2 — Dünyanın Kendi Ekseni Üzerinde Dönüşü:

Yerkürenin karşısına geçiniz. Sol elinizle küreye dokunup soldan sağa doğru döndürünüz. Bu küçücük dünya modelinin batıdan doğuya doğru dönmeye başladığını göreceksiniz. Dünya da, kendi ekseni üzerinde batıdan doğuya doğru döner. Dünyanın bu hareketine **günlük hareket** denir. Çünkü, dünya kendi ekseni üzerinde bir kere dönüşünü 24 saatta, yani bir günde tamamlar.

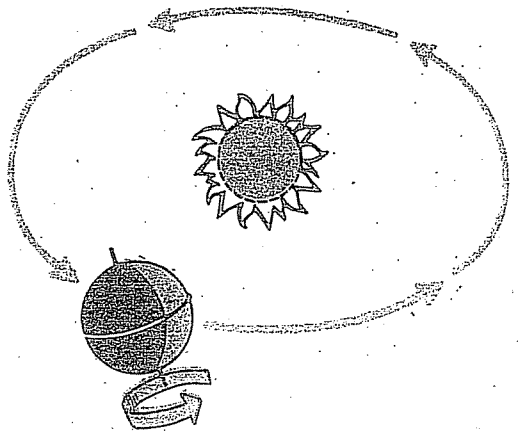

Resim: 59 — Dünya hem kendi ekseni üzerinde döner, hem de güneşin etrafında dolaşır.

Daha doğrusu, insanlar, dünyanın ekseni üzerinde bir kere dönünceye kadar geçen zamana bir gün demişlerdir. Sonra bu bir günlük zamanı 24'e bölmüşler, her bölüme bir saat demişler. Saatı 60'a bölüp adını dakika koymuşlar. Bir dakikalık zamanı da yine 60'a bölüp saniye adını vermişler. Böylece zaman ölçüsü meydana çıkmış.

3 — Gece ve Gündüz Nasıl Oluyor?

Karanlık bir odada bir mum yakalım. Sonra, ortasından bir şiş geçirdiğimiz bir elmayı bu mumun karşısında tutalım. Elmanın muma bakan yüzü, mumdan ışık aldığı için, aydınlanır. Arkada kalan yüzü ise karanlıkta kalır.

Aydınlıktaki yüzün ortasına bir işaret koyalım. Sonra elmayı döndürelim. Aydınlıkken işaretlediğimiz yüz, bu sefer karanlığa geçsin. O zaman da önce karanlıkta olan yüz aydınlanır. Çünkü, bu sefer o taraf mumun ışığı karşısına gelmiştir.

Elmayı durmadan çevirirsek, koyduğumuz işaret, sıra ile bir aydınlıkta, bir karanlıkta kalır. Elma döndükçe, bu hal böylece sürüp gider.

Dünya da güneş karşısında, kendi ekseni üzerinde dönerek günlük hareketini yaparken, güneşe bakan yüzü aydınlanır. Arka yüzü ise karanlıkta kalır. Aydınlanan yerlerde **gündüz**, karanlıkta kalan yerlerde gece olur (Resim: 60).

Demek ki, dünyamızın günlük hareketinden gece ve gündüz doğmaktadır. Dünya, günlük hareketini 24 saatta tamamladığı için, her yer, günün bir kısmını aydınlıkta, bir kısmını karanlıkta geçirir. Onun için de gündüzden sonra gece, geceden sonra gündüz olur.

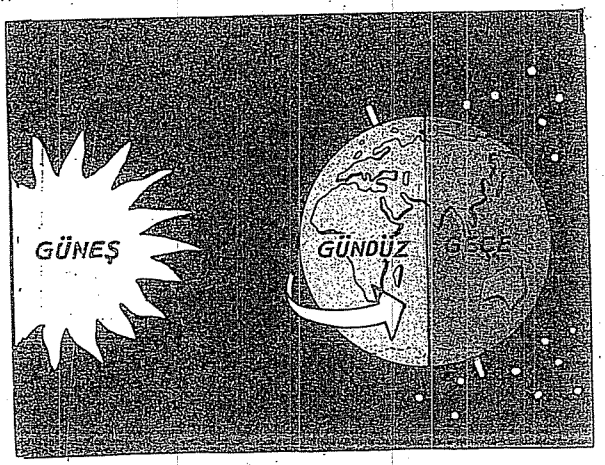

Resim: 60 — Dünya günlük hareketini yaparken güneşe bakan yüzü aydınlanır, arka yüzü karanlıkta kalır. Aydınlanan yerlerde gündüz, karanlıkta kalan yerlerde gece olur.

Acaba 24 saatın kaçı gündüz, kaçı gecedir?

Bu, mevsimlere göre değişir. Meselâ, yurdumuzun da üzerinde bulunduğu orta kuşakta, yazın 24 saatın çoğu gündüz, azı gecedir. Yani gündüzler uzun, geceler kısa olur. Kışın da 24 saatın çoğu karanlıkta, azı aydınlıkta geçer. Yani geceler uzun, gündüzler kısadır.

21 mart ve 23 eylül günlerinde 24 saatın yarısı aydınlık olur. Yani o günlerde gece ile gündüz 12'şer saat olmak üzere birbirine eşittir.

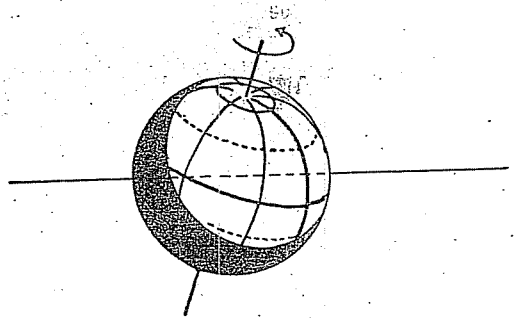

Resim: 61 — Dünyanın ekseni yörüngesine göre eğiktir

Bizim yurdumuzdan kuzeye doğru gidildikçe, yaz mevsiminde gündüzlerin uzunluğu artar; geceler de daha çok kısalır. Kutuplara yakın yerlerde, yazın gündüzlerin, kışın da gecelerin aylarca sürdüğü görülür. Tam kutup noktalarında yıl, bir tek gündüz ile bir tek geceden meydana gelir. Yani, altı ay güneş hiç batmaz. Altı ay da hiç doğmaz.

Ekvatorda ise, geceler ve gündüzler hiç uzayıp kısalmaz. Oralarda her zaman 12 saat gündüz, 12 saat gece olur.

4 — Dünyanın Güneş Etrafında Dolaşması:

Dünyanın güneş etrafındaki dolaşmasına **yıllık hareket** diyoruz. Çünkü, insanlar dünyanın güneş etrafında bir kere dolaşıncaya kadar geçen zamana **yıl** demişlerdir. Bir yıl 365 gündür.

Fakat, dünya, yıllık hareketini tam 365 günde değil, 365 gün ve 6 saatta tamamlar. Artakalan 6 saat ne oluyor?

Bu 6 saatlar dört yılda 1 gün eder. Onun için, dört yılda bir, artan bu bir gün, şubat ayına eklenir; o yıl şubat 29 gün çeker. Böylece o yıl da 366 gün olur. Şubat ayı 29 gün olan yıla **artıkyıl** deriz. Son iki rakamı sıfır olan veya 4 ile ile artıksız olarak bölünebilen yıllar artıkyıldır: 1972, 1976, 1980 gibi.

5 — Mevsimler Nasıl Meydana Geliyor?

Dünyamız, güneş etrafındaki yıllık hareketini yaparken, uzay dediğimiz boşlukta bir yol çizer. Bu yol daire şeklinde değil, **elips** şeklindedir. Bu yola **dünyanın yörüngesi** denir. Dünyanın ekseni de yörüngesine dik değil, biraz eğiktir. Bunun için, dünya üzerindeki her yer, bütün yıl güneşin ışınlarını aynı eğimde almaz. Bazı bölgelere ışınlar, kimi zaman çok eğik, kimi zaman dik, kimi zaman da az eğik gelir. Bunun sonucu olarak da bu bölgeler güneşten gelen ısı ile her zaman aynı derecede ısınmaz (Resim: 61).

Sabah ve akşam saatlarında, güneş ufka yakınken, ışınları bulunduğumuz yere eğik gelir. O zamanlar hava pek sıcak olmaz. Buna **sabah serinliği**, yahut **akşam serinliği** deriz. Öğle üstü, güneş iyice yükselince, ışınları az eğik gelir. O zaman hava sıcak olur. Buna da **öğle sıcağı** deriz

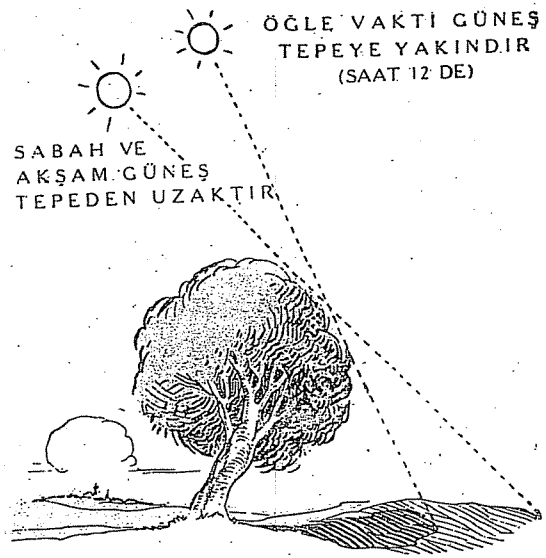

Resim: 62 — Bir günde gölgelerin uzayıp kısalışı

Bundan da ışınların çok eğik geldiği zaman çok ısıttığı anlaşılır (Resim: 62).

Işınların çok eğik geldiği aylarda gündüzler kısadır. Bunun sonucu olarak, oraları az ısınır. Işınların dik, yahut az eğik geldiği aylarda ise gündüzler uzundur. Bunun sonucu olarak da oraları çok ısınır.

Bir yılın 12 ayından bir kısmı çok, bir kısmı orta, bir kısmı az ve nihayet bir kısmı tekrar orta derecede sıcak geçer. Böylece, havaların ılık, sıcak, tekrar ılık, sonra da soğuk oluşuna göre, bir yıl dört bölüme ayrılır. Bu bölümlere **mevsim** diyoruz (Resim: 63).

Dört mevsim vardır: **İlkbahar, yaz, sonbahar, kış.**

İlkbahara **ilkyaz**, sonbahara **güz** de derler.

Genel olarak, kuzey yarım kürede ilkbaharın 21 martta, yazın 22 haziranda, sonbaharın 23 eylülde, kışın 22 aralıkta başladığı söylenir. Bunlar, dünyanın güneş karşısında aldığı dört özel durumun rastladığı

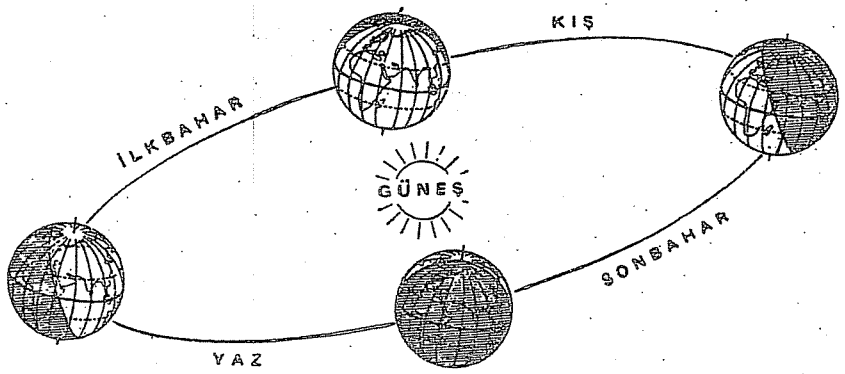

Mevsimlerin oluşu

Resim: 63 — Dünyanın ekseni yörüngesine göre eğiktir. Bu yüzden, güneşin etrafında dönerken çeşitli durumlar alır. Isınması da farklı olur. Güneş ışınlarının dik, az eğik, çok eğik gelmesine göre dünyanın orta kuşak dediğimiz bölgelerinde havalar sıcak, ılık, yahut soğuk olur. Böylece mevsimler meydana gelir.

günlerdir. Astronomi bilimine göre, mevsim başlangıçları bu günler sayılır. Oysa, mevsimler her yerde aynı günlerde başlamaz, yahut sona ermez. Yurdumuzun bazı bölgelerinde mevsimler daha uzun, yahut daha kısa sürer.

Eğer dünyamızın ekseni yörüngesine göre eğik değil de dik olsaydı dört mevsim olmayacaktı. Gecelerle gündüzler de uzayıp kısalmayacaktı. O zaman, ekvator bölgesinde her zaman yaz, kutup bölgelerinde her zaman kış, kutuplarla ekvator bölgesi arasındaki orta kuşaklarda her zaman bahar olacaktı. Gece ile gündüzler, her zaman, her yerde aynı uzunlukta olacaktı.

6 — Dünyanın Her Yerinde Dört Mevsim Olur mu?

Hayır! Güneş ışınlarının dik, az eğik, yahut çok eğik vurması sonucu mevsimlerin oluşuna göre, yeryüzü üç iklim kuşağına bölünür (Resim: 64):

a) **Sıcak kuşak:** Ekvatorun iki yanındaki bölgedir. Güneşin ışınları bu bölgeye her zaman dik, yahut dike yakın gelir. Bunun için, buralar her zaman çok ısınır. Hiç kış olmaz.

Ekvatora çok yakın yerlerde, bütün yıl çok sıcak ve yağışlı bir iklim görülür. Bitkiler çok gelişir. Her taraf çok büyük ve sık ormanlarla kaplıdır. Bu bölgeye **ekvator bölgesi** denir (Resim: 65).

Ekvator bölgesinden kuzeye, yahut güneye doğru gidildikçe durum değişir. Buralarda yağış azaldıkça önce **savan** denilen yüksek otlu yerler, sonra **bozkırlar**, daha sonra da **çöller** yer alır (Resim: 66).

b) **Kutup kuşağı:** Kuzey ve güney kutuplarına yakın bölgelerdir. Buralarda da güneş ışınları her zaman çok eğik gelir. Bu yüzden, buralar her zaman soğuktur. Hiç yaz olmaz.

Bu kuşak da iki bölgeye ayrılır:

1) Kutup kuşağının kutup noktalarına daha yakın olan yerleri her zaman karlar ve buzlarla örtülüdür (Resim: 67).

2) Orta kuşağa yakın yerlere gidildikçe, yosunlar, otlar, birtakım cüce ağaçlar görülür. Bu bitki topluluğuna **tundra** denir.

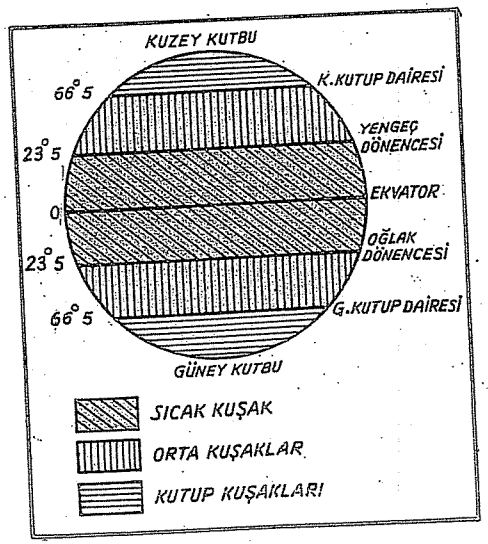

Resim: 64 — Yeryüzünde sıcaklık kuşakları

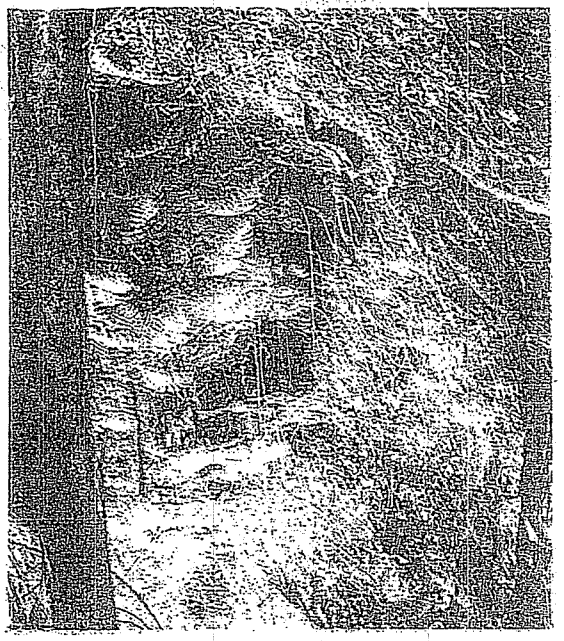

Resim: 65 Ekvator ormanlarından bir görünüş.

İki kutup kuşağı vardır: 1 — Kuzey kutup kuşağı, 2 — Güney kutup kuşağı.

Kutup kuşaklarında biri **soğuk**, öteki **çok soğuk** olmak üzere iki mevsim görülür. Bizim ülkemize yaz mevsimi geldiği zaman kuzey kutup bölgesinde soğuk mevsim başlar. Kış geldiği zaman da çok soğuk mevsim vardır.

c) **Orta kuşak:** Sıcak kuşakla kutup kuşakları arasındaki bölgelerdir. Güneş ışınları bu bölgelere yıl boyunca değişik eğimlerde gelir. Buna göre de dört mevsim görülür. Kuzey orta kuşakta yaz olduğu zaman, güney orta kuşakta kış olur. Kuzey orta kuşakta ilkbahar olduğu zaman da güney orta kuşakta sonbahardır.

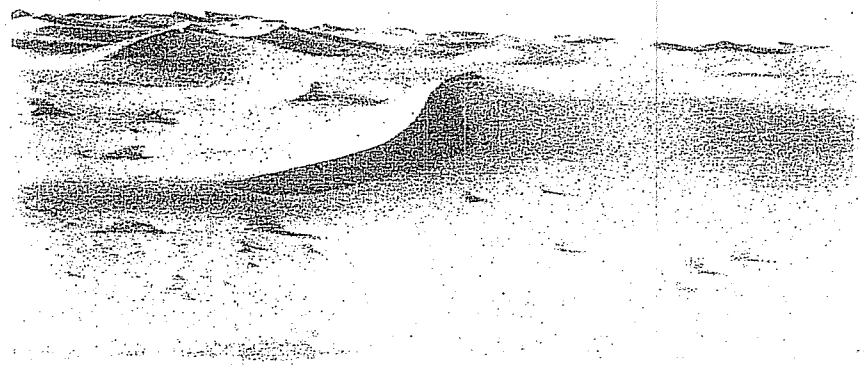

Resim: 66 — Bir kum çölü.

Resim: 67 — Asya'nın kuzeyinde soğuk bölge ülkelerinden bir görünüş.

Yeryüzünde yalnız orta kuşaklarda dört mevsim görülür. Bu bölgelerin yeterli yağmur alan yerleri **ormanlarla** kaplıdır. Yağışı az olan yerlerinde de **bozkırlar** görülür (Resim: 68).

7 — Yeryüzünde Karaların ve Denizlerin Dağılışı:

Dünyanın hareketlerini ve bu hareketlerin sonuçlarını öğrendik. Şimdi de kendisine bakalım:

Yeryüzü birtakım karalar ve denizlerle örtülüdür. Dünyamızın aşağı yukarı dörtte üçünü denizler, dörtte birini karalar kaplamıştır. Karalar

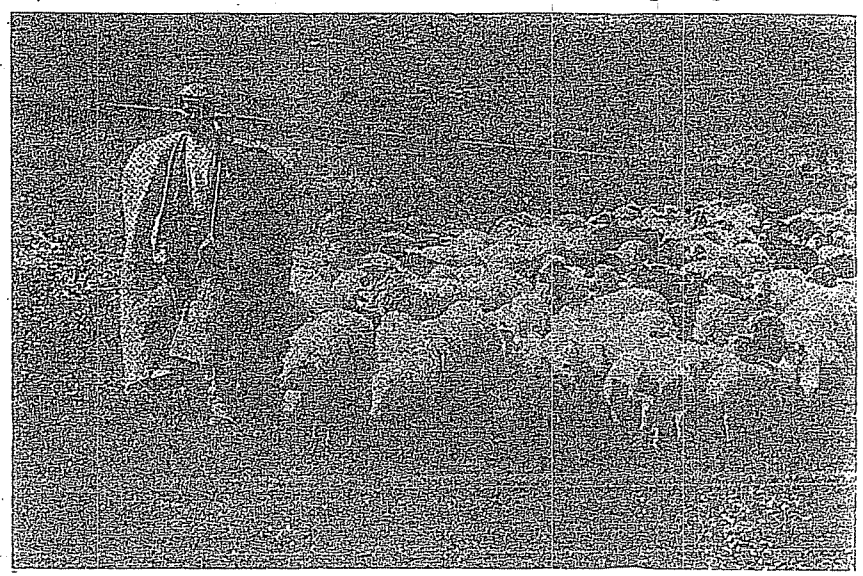

Resim: 68 — Anadolu bozkırlarından birinde ilkbaharda çiçeklerle bezenen otlaklarda otlayan bir koyun sürüsü.

DİYANET - ANKARA - 1961

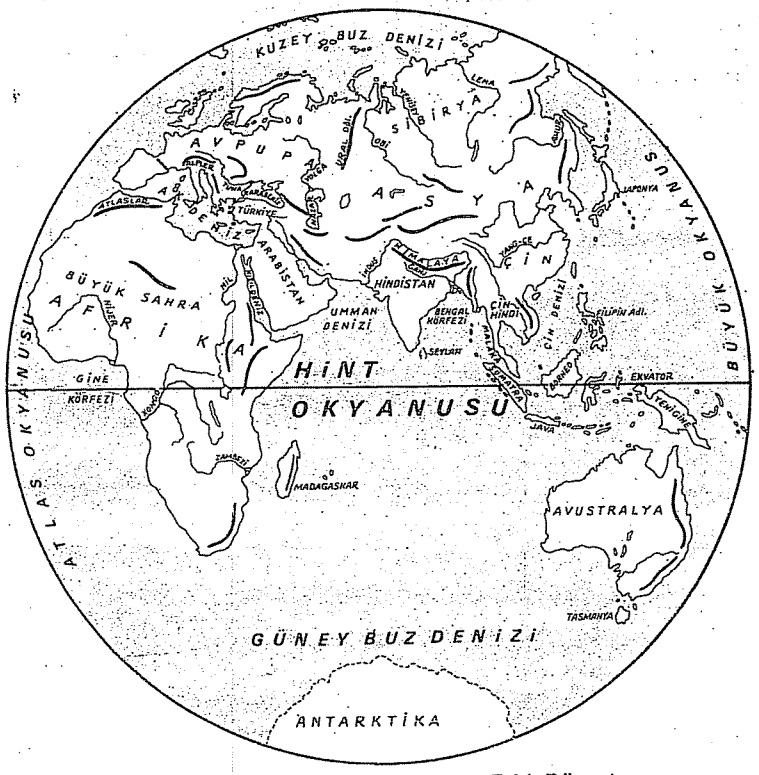

Harita: 12 — Doğu yarımküre (Eski Dünya)

da daha çok kuzey yarımkürede toplanmıştır. Güney yarımkürede denizler çok, karalar azdır.

Yeryüzündeki büyük kara parçalarına **kıta** denir. Karaları çevreleyen çok büyük denizlere de **okyanus** adı verilir. Şu halde, yeryüzünün çoğu yerlerini okyanuslar, azını da kıtalar kaplamıştır.

8 — Yeryüzünde Kaç Kıta Var?

Yeryüzünde 6 kıta vardır. Bunlar, büyüklüklerine göre, şöyle sıralanır: **Avrasya, Afrika, Kuzey Amerika, Güney Amerika, Antarktika, Avustralya.** (Harita: 12, 13).

Bunlardan beşinin üstünde sürekli olarak insan yaşar. Güney kutbu çevresinde bulunan Antarktika kıtasında, her yanı karlar ve buzlarla kaplı olduğu için, insanlar yerleşmemiştir.

Avrasya kıtası Avrupa ve Asya olarak iki bölümdür. Eskiden bunlar ayrı birer kıta sayılırdı. Fakat, Avrupa ile Asya, öteki kıtalar gibi, birbirinden denizlerle ayrılmış değildir. Tersine, geniş bir kara ile bitişiktir. Bu bakımdan, Avrupa ile Asya'yı birlikte ele almak ve her ikisine birden Avrasya demek daha doğrudur.

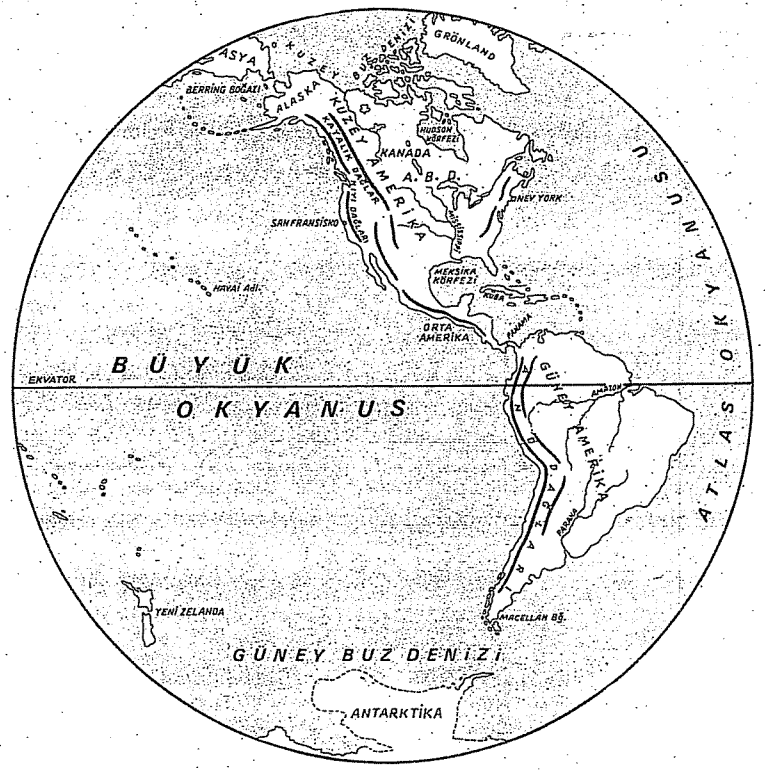

Harita: 13 — Batı yarımküre (Yeni Dünya)

Büyük Okyanustaki bütün adaları bir kıta sayarak bunların hepsine birden Okyanusya diyenler de vardır. Bu da kıtanın tanımına uymaz. Büyük Okyanustaki karaların en büyüğü Avustralya adası olduğu için bu kıtaya da **Avustralya** demek doğrudur.

Eskiden **Kuzey Amerika** ile **Güney Amerika** da birlikte ele alınır ve her ikisine birden **Amerika** kıtası denirdi. Halbuki, Avrasya'dan Süveyş kanalıyle ayrılan Afrika'yı nasıl ayrı bir kıta kabul ediyorsak, birbirinden Panama kanalıyle ayrılan ve her biri büyük bir kara parçası olan Kuzey Amerika ile Güney Amerika'yı da ayrı birer kıta saymak yerinde olur.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Dünya, kendi ekseni üzerinde ne kadar zamanda döner? Bu zamana ne diyoruz?
2 — Dünya, güneşin çevresinde ne kadar zamanda dolaşır? Bu zamana ne diyoruz?
3 — Mevsimler nasıl meydana gelir? Dünyanın her yerinde dört mevsim olmaz. Neden?
4 — Yeryüzünde karalar mı, yoksa denizler mi daha çok yer kaplıyor?
5 — Yeryüzündeki büyük kara parçalarına ne denir?
6 — Kıtaları çevreleyen büyük denizlere ne ad verilir?
7 — Yeryüzünde kaç kıta vardır? Büyüklükleri sırasıyle adlarını söyleyiniz.

ESKİ DÜNYA, YENİ DÜNYA

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Eski Dünya, Yeni Dünya.
2 — Asya'ya Toplu Bakış.
3 — Avrupa'ya Toplu Bakış.
4 — Afrika Kıtasına Toplu Bakış.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Yerküreye bakarak, Eski Dünya kıtalarını çevreleyen okyanusların adlarını okuyunuz.
2 — Asya, Avrupa ve Afrika'daki büyük ırmakların ve çevrelerindeki büyük adalarla yarımadaların adlarını haritadan okuyunuz.
3 — Sözlükte «Eski Dünya, Yeni Dünya, Avrasya, tundra, çöl, ada, yarımada, körfez, vaha» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Eski Dünya, Yeni Dünya:

Avrasya kıtası ile Afrika kıtası birbirine çok yakın, hatta bitişiktir. Buralarda yaşayan insanların çok eski zamanlardan beri bildikleri bu kara parçalarına **Eski Dünya** denir.

Eski Dünya'dan çok uzaklarda bulunan **Kuzey Amerika** ve **Güney Amerika** kıtaları ise yakın zamanlarda bulunmuştur. Bunun için, bu kıtalara da **Yeni Dünya** adı verilmiştir.

Kıtaların en büyüğü Avrasya'dır (Harita: 14). Kuzey yarımkürede bulunan bu kıta, Eski Dünya dediğimiz kara topluluğunun büyük bir kısmını kaplar. Bu büyük kara parçasının doğu bölümüne Asya, batı bölümüne de Avrupa denir.

2 — Asya'ya Toplu Bakış:

Avrasya'nın Asya bölümü, yalnız başına da, öteki kıtalardan daha büyüktür (44 000 000 kilometre kare). Güneybatıda Afrika kıtasından **Kızıldeniz**'le ve **Süveyş kanalı** ile ayrılır. Kuzeydoğuda **Kuzey Amerika** kıtasına çok yaklaşmıştır. Asya ile Kuzey Amerika'yı, burada **Bering boğazı** birbirinden ayırır (Harita: 15)

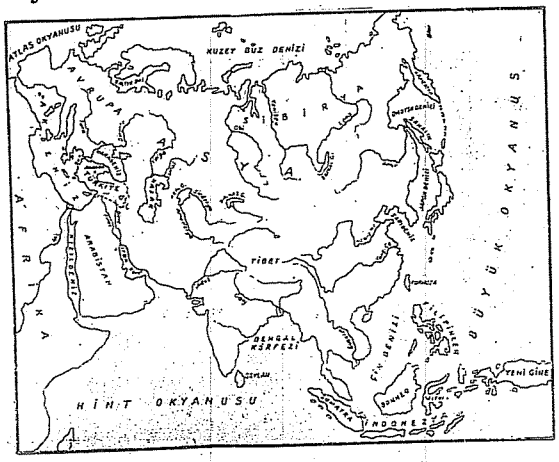

Harita: 14 — Avrasya kıtası.

Dünyanın en yüksek dağları, en yüksek platoları Asya'dadır. Asya'nın buzlarla örtülü ıssız düzlükleri olduğu gibi, büyük çölleri, yemyeşil verimli ve geniş ovaları da vardır.

Harita: 15 — Asya.

Bu büyük kara parçasının ortasında, **Pamir** yüksek ülkesi bulunur. Burası, değişik yönlere uzanan birçok sıradağların toplaştığı bir düğüm yeri gibidir. Buradan ayrılan **Himalayalar, Tanrı dağları** ve **Altay dağları** çok ulu dağlardır (Resim: 69). Himalayalar üzerine, 8 882 metre yüksekliktеki **Everest** tepesi dünyanın en yüksek tepesidir.

Bu ana gövdenin kuzeyinde Sibirya, doğusunda Kuzey Çin ovası, batısında Batı Türkeli'nin çukur bölgesi bulunur. Güneyi, büyük ırmakların suladığı geniş ve verimli ovalarla çevrilmiştir.

Asya'nın, değişik yönlerde birtakım uzantıları da vardır. Bunlar: Güneydoğuda **Çin Hindi**, güneyde **Hindistan**, güneybatıda **Arabistan** ve batıda **Anadolu** yarımadalarıdır.

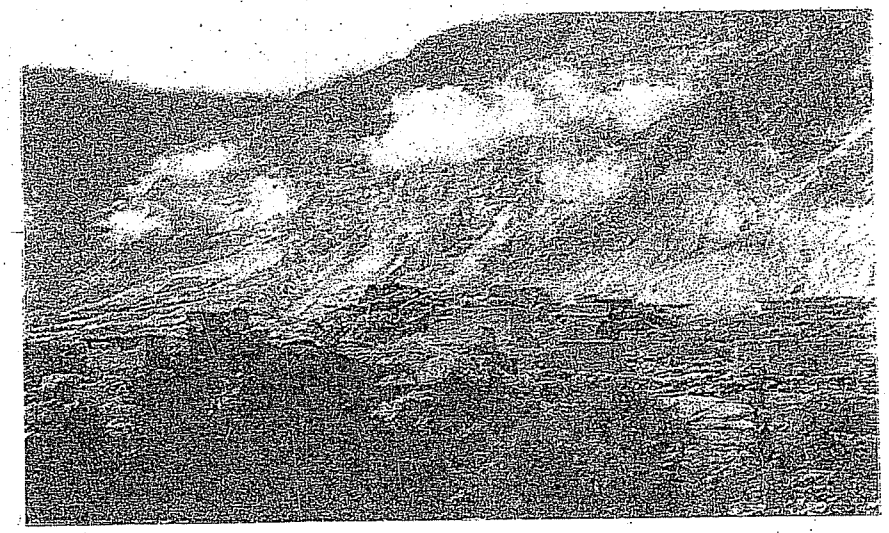

Resim: 69 — Himalaya dağlarından bir görünüş.

Denizler, karalara fazla sokulmuş değildir. Kuzeydeki denizler donduğundan, bu kıyılar ulaştırma bakımından önemsizdir. Doğuda, Büyük Okyanusun kenar denizleriyle güneydoğuda Hint okyanusunun geniş körfezlerinde kıyılar, çoğunlukla düzdür. Yalnız doğuda Japon adalarıvie batıda Anadolu'muzun çok girintili çıkıntılı olan Ege kıyıları ulaştırma işlerine çok elverişlidir.

Bu pek büyük kara parçasında oldukça değişik iklim bölgeleri göze çarpar:

Kuzey Asya, yeryüzünün en soğuk yerlerini de içine alan soğuk bir bölgedir. Sibirya'nın kuzeyi **tundralarla** kaplıdır. Ortasında **çam ormanları** vardır. Bunların güneyinde de büyük **bozkırlar** yer almıştır.

Asya'nın orta kuşak içinde kalan iç bölgelerinde sert bir kara iklimi görülür. Yağış, genellikle azdır. Bu bölgenin çoğu yerinde yazları çok sıcak, kışları da pek soğuk olan çöller bulunur. Kışın göller, ırmaklar bile donar. Çöllerde dikenli bitkiler ve çalılar, yer yer hiç bir bitkinin yetişmediği kum alanları da vardır. Buralarda kum fırtınalarına yakalanan kervanların kum yığınları altında gömülüp kaldıkları olmuştur. İç Asya'da, büyük kısmı Moğolistan'da kalan **Gobi** çölü dünyanın en geniş çöllerinden biridir. Platolarda bozkırlar bulunur. Batı Türkeli'nin çukur yerleriyle İran, bu bölgeye girer.

Asya'nın orta kuşak içindeki kıyı kesimlerinde, yani doğuda Japon adalarıyle doğu Asya kıyıları, batıda Anadolu ve Suriye kıyılarında ise iklim yumuşaktır. Japon adalarıyle Anadolu'nun kuzey kıyıları çok yağışlıdır. Anadolu'nun batı ve güney kıyılarıyle Suriye kıyılarında ise **Akdeniz iklimi** görülür.

Güney Asya'nın büyük bir kısmı sıcak kuşak içindedir. Dünyanın en çok yağış alan bazı yerleri buradadır. İndonezya, Çin Hindi ve Güney Çin de bu bölgede kalır. Yüksek ağaçlı ormanlar, bu bölgede geniş alanlar kaplar.

Asya'nın değişik özelliklerde, uzun akarsuları vardır: Kuzey Buz Denizine dökülen Sibirya ırmakları kışın donar, yazın da büyük taşkınlar yaparlar. Doğuda, Büyük Okyanusa dökülen **Sarırmak** (Hoangho) durmadan yatak değiştiren azgın bir akarsudur. Zaman zaman büyük can ve mal kayıplarına yol açtığından, Çinliler buna «Allah'ın belâsı» derlermiş. Aynı denize dökülen **Gökırmak** (Yangçe) ise, gemilerin çok içerilere kadar işleyebildiği, akışı düzenli ve ulaştırmaya elverişli bir ırmaktır.

Güneyde, Hindistan'daki iki büyük ırmakla güneybatıdaki **Dicle** ve **Fırat**, geçtikleri yerlere hayat veren yararlı akarsulardır.

Asya ile Avrupa bölümleri arasında yer alan **Hazar** gölü, dünyanın en büyük gölüdür. Sibirya'nın ortasında bulunan **Baykal** gölü de yeryüzünün en derin gölüdür (1 741) metre). Bunlar, büyük ırmaklarla beslenirler.

Asya, çok zengin bir kara parçasıdır. Petrol ve taşkömür yatakları çoktur. Kalay, bakır, demir, altın gibi çeşitli madenleri de boldur. Ormanları çok geniş alanlar kaplar. Bu ormanlarda ve Sibirya'nın soğuk bölgelerinde kürklü av hayvanları yaşar. Denizlerle bazı göllerde ve akarsularda balıkçılık da çok gelişmiş ve önemli bir geçim kaynağı haline gelmiştir.

Asya, değişik iklim bölgelerinde çeşitli bitkilerin yetişmesine ve hayvancılığa da elverişlidir. Başlıca tahıl çeşitleri yanında şekerkamışı, çay, pamuk ve kauçukla türlü sıcak iklim meyvelerini yetiştiren bölgeleri de vardır.

Asya'nın doğu ülkeleri, ipek böceği yetiştirilmesinde, pek eski zamanlardan beri, ileri gitmiş ve bu konuda öteki dünya ülkelerine önderlik etmişlerdir.

Japonya'da, Çin'de, Batı Türkeli'nde endüstri de gelişmiş ve canlı bir durumdadır. Fakat, genel olarak, Asya ülkeleri endüstride geridir, hammadde ve yiyecek şeyler satar, çeşitli fabrika ürünleri satın alırlar.

Asya'nın nüfusu **1 900 000 000**'dur. Asya'daki ülkelerin kimisi, Türkiye ve Japonya gibi bağımsız devletlerdir. Kimisi, Hindistan gibi, bir birlik içinde bağımsızdır. Bazı ülkeler de birer sömürgedir.

3 — Avrupa'ya Toplu Bakış:

Avrupa, Avrasya kıtasının batıya doğru uzanan bir yarımadası gibidir (Harita: 16). Doğuda Asya'ya bitişiktir. Burada **Ural dağları** ile **Kafkas dağları**, Asya ve Avrupa bölümleri arasında sınır sayılır. Afrika kıtasından da **Cebelitarık** boğazıyle ayrılmıştır. Yüzölçümü **10 000 000** kilometre karedir.

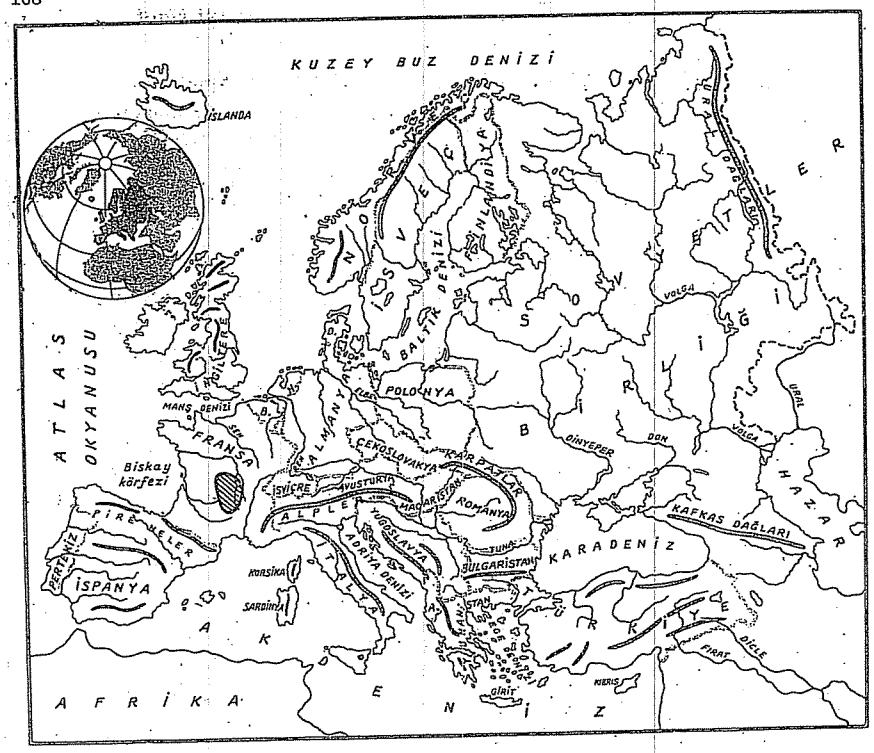

Harita: 16 — Avrupa.

Avrupa, Asya kadar dağlık değildir. Dağlarının yükseklikleri de daha azdır. En yüksek dağları, Orta Avrupa ile Kuzey İtalya arasında yer almış olan **Alp dağlarıdır**. Bu dağların en yüksek tepesi, 4 810 metre yükseklikteki **Monblan** (Mont Blanc) tepesidir.

Avrupa'da bunlardan başka, Fransa ile İspanya arasında, Apenin ve Balkan yarımadalarında da yüksekçe dağlar vardır. Avrupa'nın kuzeybatısında İskandinavya yarımadasındaki dağlarla doğu Avrupa'daki Ural dağları ve Avrupa'nın öteki dağları, genellikle aşınmış, yıpranmış ve oldukça alçalmış dağlardır.

Avrupa'nın doğusundaki toprakların denizden yüksekliği, çoğu yerde fazla değildir. Çukur ovalar, az yüksek platolar oldukça geniş yer kaplar. Bunlar Orta Avrupa'da uzanarak Atlas okyanusuna ulaşır. Kıyılarda ve dağlar arasındaki çukurluklarda da geniş ovalar vardır.

Avrupa'nın kıyıları çok girintili çıkıntılıdır. Bu kıyılarda ve kıyıların yakınlarında birçok yarımada, kenar denizi, körfez ve ada görülür.

Topraklarının büyük kısmı orta kuşakta bulunduğundan, Avrupa'nın iklimi, çoğu yerde ılımandır. Bunda, toprakların fazla yüksek olmaması ve bölgenin denizlerin yumuşatıcı etkisinden yararlanabilmesi de rol oynar. Bununla birlikte, Avrupa'nın sert iklim gösteren yerleri de vardır:

Güney Avrupa'da Akdeniz iklimi görülür. Toprak, yaz kış yeşil duran makilerle örtülüdür.

Batı Avrupa, serin ılıman ve bol yağışlı bir iklime sahiptir. Kışları çok soğuk değildir. Yazları da serin geçer. Bol yağışlar yılın hemen her mevsimine dağılmıştır. Avrupa'nın **kuzeybatı bölgeleri**, kutba yakın olduğu halde, çok soğuk olmaz. Çünkü burada, kıyı açıklarından geçen sıcak su akıntıları bölgeyi etkisi altına alır.

Orta Avrupa iklimi serttir. Yazlar sıcak, kışlar çok soğuk olur. Pek fazla olmayan yağışlar, her mevsimde görülür.

Doğu Avrupa'da ise kışın ırmakları donduracak kadar şiddetli soğuklar görülür.

Kuzey Avrupa'da iklim soğuktur. Kuzey Buz Denizine yakın bölgelerde yerler donmuştur. Çok kısa süren yaz mevsiminde ancak yerleri kaplayan karlar ve buzlar erir. Toprağın da yalnız üst kısımları dondan kurtulur. Alt kısımları donuk kalır. Bu bölgelerde ancak yosunlar ve bazı çalılar yetişir. Bu soğuk bölgeden güneye doğru biraz inilince büyük çam ormanları başlar.

Batı, Orta ve Doğu Avrupa'nın birçok kesimi ormanlarla örtülüdür. Batı Avrupa'nın kıyı bölgeleriyle dağlarında zengin çayırlar vardır. Buraları, özellikle sığır yetiştirilmesine çok elverişli olan yerlerdir. Koyunculuk da oldukça ileridir.

Avrupa'nın en uzun ırmakları, bölgenin en geniş yeri olan doğu kesimlerindedir. Bunlar, genellikle hızlı akmayan, taşkınlıklar yaparak çevrelerine zarar vermeyen düzenli akarsulardır. Üzerlerinde gemiler işler; bölgelerine büyük ulaştırma kolaylıkları sağlarlar. Hazar gölüne dökülen **Volga**, Avrupa'nın en büyük ırmağıdır (Resim: 70). Almanya'dan

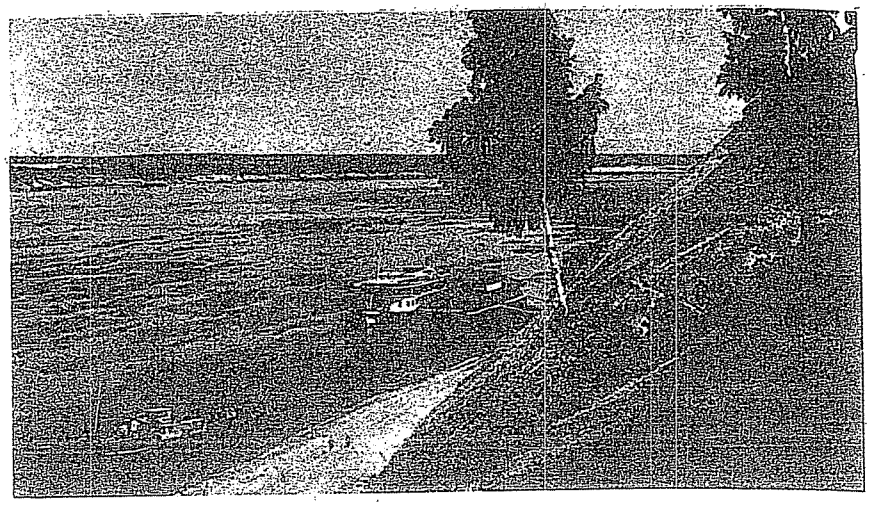

Resim: 70 — Avrupa'nın en büyük ırmağı olan Volga'dan bir görünüş.

Resim: 71 — Tuna ırmağından bir görünüş.

çıkıp birçok ülkeyi geçtikten sonra Karadeniz'e dökülen **Tuna** da büyük ve çevresine çok yararlı bir ırmaktır (Resim: 71).

Avrupa'nın Akdeniz'e dökülen ırmakları ise böyle değildir. İlkbaharda, karlar eridiği zaman taşarlar. Geniş alanları basan sular çok zararlı olur. Yazın da bu ırmakların suları iyice azalır. İber, Apenin ve Balkan yarımadalarındaki akarsularda bu durum çok görülür.

Avrupa'da birçok da göl vardır. Bunların en büyüğü, Sovyetler Birliği sınırları içinde bulunan **Ladoga** gölüdür. Alp dağları arasında bulunan göller de, çok güzel görünüşleriyle buraları süslerler (Resim: 72).

Avrupa'nın zenginlik kaynakları da çoktur. Madenleri çeşitli ve boldur. Değişik iklim bölgelerinde tahıldan portakal ve zeytine kadar türlü tarım ürünleri yetiştirilir.

Hayvancılık da çok gelişmiştir. Orta, Batı ve Kuzeybatı Avrupa ülkeleri, özellikle çok verimli sığırların, çeşitli koyun cinslerinin fazla yetiştirildikleri yerlerdir. Buralarda süt, et, deri gibi hayvan ürünlerinin işlenmesiyle ilgili sanatlar da ileridir.

Avrupa'nın geniş ve bakımlı ormanlarından çok büyük yararlar sağlanır. Buralarda türlü av hayvanları; deniz, ırmak ve göllerinde de çeşitli balıklar avlanır.

Orta ve kuzeybatı Avrupa ülkelerinde endüstri ile birlikte ticaret de çok gelişmiştir. Bu bölgelerin fabrikalarında hemen her çeşit mal yapılarak endüstride geri kalmış ülkelere satılır. Bu ülkeler, sattıkları endüstri mallarına karşılık, türlü hammaddelerle çeşitli tarım ürünleri satın alırlar.

Avrupa ülkelerinde çeşitli yollar ve kara, deniz, hava ulaştırma araçları da pek çoktur.

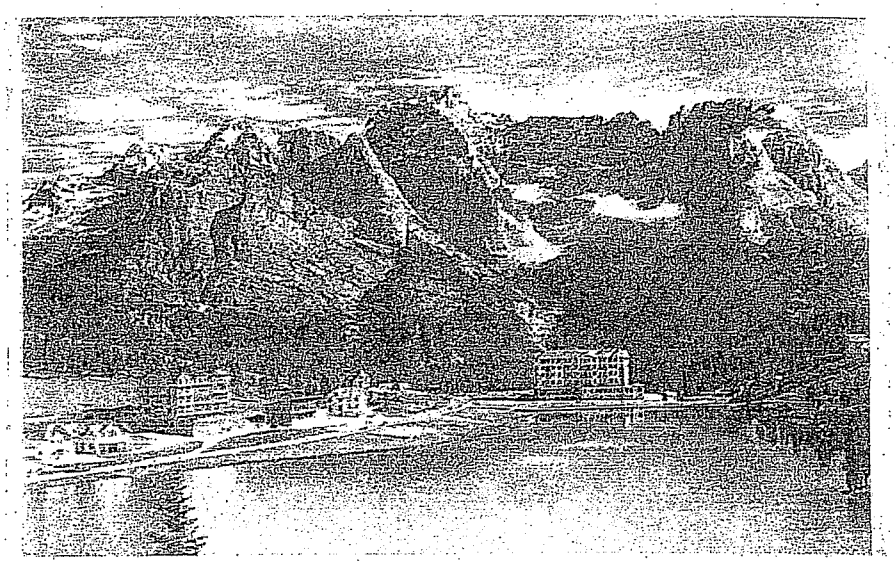

Resim: 72 — Alp dağları üzerinde bir göl.

Avrupa'nın nüfusu **660** milyondur. Avrupa'da, kimi büyük, kimi küçük birçok bağımsız devlet vardır. Bunların bir kısmı cumhuriyetle yönetilir. Bir kısmı da meşrutiyetle yönetilen krallıklardır.

4 — Afrika Kıtasına Toplu Bakış:

Afrika kıtası, Eski Dünya kara topluluğunun güneybatısını kaplar. Yüzölçümü **30 000 000** kilometre karedir (Harita: 17). Genellikle yüksek bir plato durumundadır. Kıyılarında girinti ve çıkıntı çok azdır. Denizler, kıtanın içerilerine sokulmamıştır. Dağları, genellikle kıyılara yakın yerlerde bulunur.

Doğu Afrika platosunda yükselen **Kilimanjaro** dağı, sönmüş bir yanardağdır. Kıtanın en yüksek dağı budur. Bu yörede, biraz daha kuzeyde **Habeşistan dağları** vardır. Kıtanın kuzeybatısında **Atlas dağları**, güney kısmında da **Kap dağları** bulunur.

Afrika'nın kuzey ve güneyinde geniş çöller yer almıştır. Kuzeydeki çöle **Büyük Sahra** derler.

Ekvator, Afrika'nın ortasından geçer ve kıtanın çoğu yeri sıcak bölge içinde kalır. Ekvatordan uzaklaşıldıkça iklimde de değişiklikler görülür:

Ekvatora yakın yerler çok sıcaktır. Buralarda bol ve sürekli yağmurlar yağar. İnsan ayağı basmamış çok sık ormanlar bulunur. Bataklıklar da çoktur. Buralarda birçok vahşî hayvan yaşar. Buralarda birtakım ilkel insanlar da vardır. Fakat sayıları pek azdır.

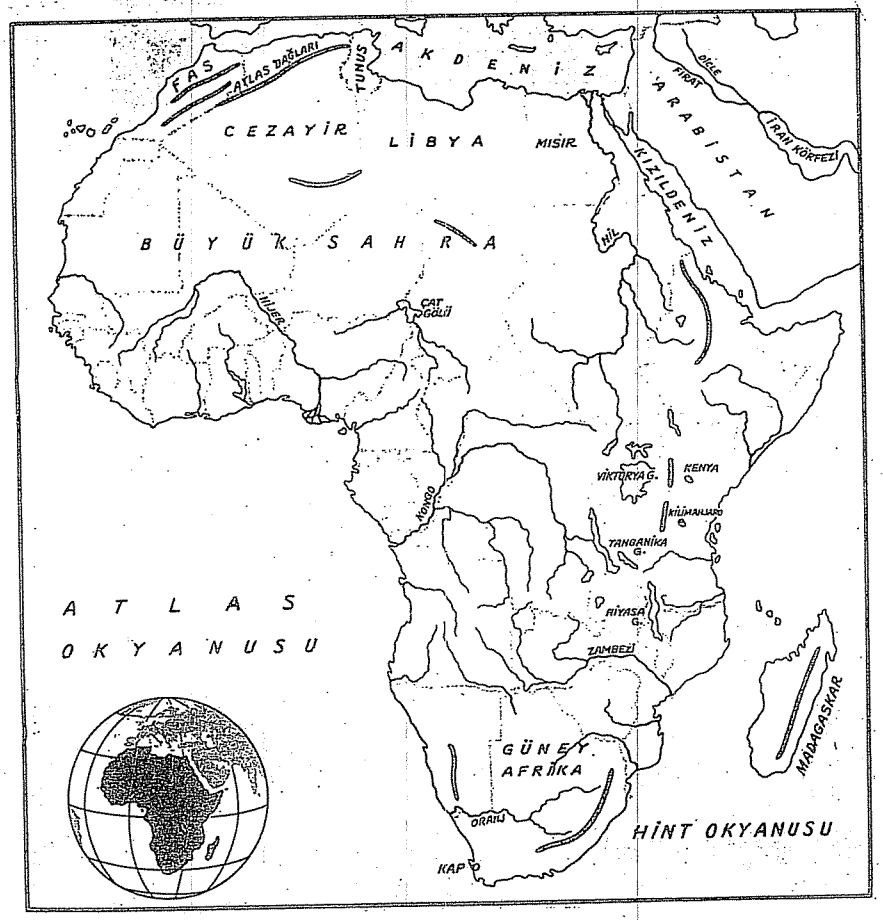

Harita: 17 — Afrika kıtası.

Ekvatordan kuzeye ve güneye doğru biraz uzaklaşan bölgelerde iklim, ekvatora yakın bölgelerdeki kadar olmamakla birlikte, yine de sıcak ve yalnız yaz mevsimlerinde yağışlıdır. Buralarda savanlar bulunur.

Bu bölgenin de kuzey ve güneyinde kalan kısımlara gidildikçe bozkırlara, daha sonra da çöllere geçilir. Kuzeydeki çöl daha geniştir. Bu çöllerde de iklim sıcaktır. Buralarda kış olmaz. Fakat gündüzleri hava çok sıcak, geceleri ise üşütecek kadar soğuktur. Yağmur çok seyrek yağar. Hiç yağmur görmeyen yerler de vardır.

Çöllerde, kuyu başı ve kaynak gibi, su bulunan yerlere rastlanır. Buralara vaha denir (Resim: 73). Çölün başka yerleri hemen hemen bitkisiz, çıplak olduğu halde, vahalarda bazı bitki, ağaççık ve

ağaçlar yetişir. Bunlar arasında hurma ağaçları çokça görülür. Çöl yolcuları vahalarda susuzluklarını giderir, ağaçların gölgesinde serinler; meyve verme zamanlarında da bunlardan yararlanırlar.

Kıtanın kuzeybatısıyle en güney ucunda Akdeniz iklimi görülür.

Afrika kıtasındaki dört büyük akarsuyun en önemlisi Nil ırmağıdır. Dünyanın en uzun ırmağı olan Nil, yatağı boyunca çevresindeki toprakları bol bol sulayarak çok verimli hale getirir ve halkın geçimini sağlar.

Resim: 73 — Bir vaha.

Afrika'nın doğu bölgesinde birtakım göller de vardır.

Çok zengin bir kıta olan Afrika'da altın, elmas ve bakır madenleri çoktur. Petrol de vardır. En önemli ürünleri pamuk, çay, kahve ve kauçuktur. Davar ve at gibi hayvanlarla deve de çok yetiştirilir. Deve, çöl koşullarına en dayanıklı ve buralarda kullanılmaya çok yarayan bir hayvandır.

Bazı Afrika ülkelerinde fabrikalar kurulmuşsa da, endüstri gelişmiş değildir. Yolları da çok azdır.

Afrika'nın nüfusu 320 milyondur. Yakın zamanlara kadar hemen bütün Afrika büyük devletlerin sömürgesi durumundaydı. Yalnız bir iki bağımsız devlet vardı. Bugün uyanmış olan Afrika'daki sömürgelerin pek çoğu bağımsızlıklarına kavuşmuş bulunuyor.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Asya, Avrupa ve Afrika'daki en önemli dağlar hangileridir?
2 — Dünyanın en yüksek tepesi hangi kıta üzerindedir? Adı nedir? Denizden yüksekliği kaç metredir?
3 — Avrupa'nın en yüksek tepesinin adı nedir? Yüksekliği kaç metredir?
4 — Avrupa'nın iklimi çok yumuşaktır. Neden?
5 — Asya, Avrupa ve Afrika'nın başlıca zenginlik kaynakları nelerdir?

YENİ DÜNYA'YA GİDİYORUZ

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Akdeniz, Bizim Deniz!
2 — Okyanus Nedir?
3 — Yeni Dünya'ya Deniz Yoluyle Nasıl Gidilir?
4 — Kuzey Amerika Kıtasına Toplu Bakış.
5 — Güney Amerika Kıtasına Toplu Bakış.
6 — Avustralya Kıtasına Toplu Bakış.
7 — Antarktika Kıtasına Toplu Bakış.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Haritaya bakarak Akdeniz'deki büyük yarımadaları, adaları ve körfezleri söyleyiniz.
2 — Haritaya bakarak Akdeniz'e hangi kıtalardan hangi büyük ırmakların aktığını söyleyiniz.
3 — Yerküreye bakarak yeryüzündeki okyanusların adlarını okuyunuz ve bunların hangi kıtaları birbirinden ayırdığını söyleyiniz.
4 — Cebelitarık boğazının hangi denizleri birbirine bağladığını araştırınız.
5 — Süveyş kanalının hangi denizleri birbirine bağladığını inceleyiniz.
6 — Orta Amerika'da bir kanal açılmıştır. Bu kanalın adını ve hangi okyanusları birbirine bağladığını söyleyiniz.
7 — Sözlükte «kıstak, Süveyş kanalı, Panama kanalı» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Akdeniz, Bizim Deniz!

Eski Dünya'nın ortasında büyük bir deniz yer almıştır. Avrasya ve Afrika kıtalarının kucakladığı bu denize **Akdeniz** diyoruz (Harita: 18). Osmanlı İmparatorluğu zamanında, Akdeniz bir Türk denizi haline gelmişti.

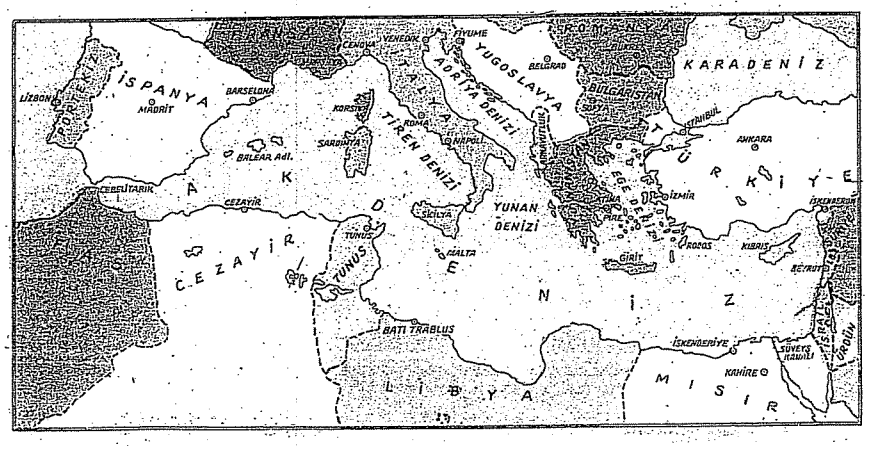

Harita: 18 — Akdeniz.

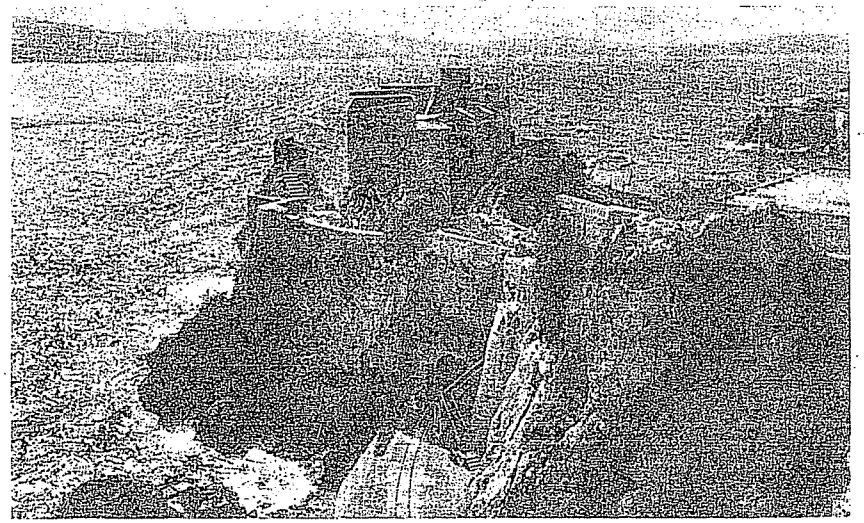

Resim: 74 — Avrupa yakasındaki Cebelitarık kayalığından Cebelitarık boğazının görünüşü.

Akdeniz büyük bir denizdir. Yurdumuzu çeviren denizlerin de en büyüğüdür. Onun da kıyılara daha çok sokulmuş birtakım kolları vardır: Kuzeydoğusundaki **Ege denizi**, kuzeyindeki **Yunan denizi** ve **Adriya denizi**, kuzeybatısındaki **Tiren denizi**, Akdeniz'in kolu olan önemli kenar denizleridir.

Akdeniz'de birçok ada vardır. En önemlileri Doğu Akdeniz'de **Kıbrıs** ve **Girit** adaları, ortada **Sicilya** adası, Batı Akdeniz'de **Sardinya** ve **Korsika** adalarıdır.

Akdeniz çevresinde birtakım körfezler de yer almıştır. Anadolu kıyılarında **İskenderun** ve **Antalya** körfezleri bizimdir. Yunanistan kıyılarında da birçok küçük körfez sıralanır. Kuzeyde **Cenova** ve **Marsilya** körfezleri bulunur.

Akdeniz'e dökülen başlıca ırmaklar şunlardır: Türkiye'den **Seyhan** ve **Ceyhan**; Mısır'dan **Nil**; İtalya'dan **Tiber**; Fransa'dan **Ron** (Rohn); İspanya'dan **Ebro**.

Akdeniz, doğudan batıya doğru uzanan bir iç denizdir. Fakat kapalı bir deniz değildir. Akdeniz'den Atlas okyanusuna ve Hint okyanusuna geçilebilir.

Batı'da Akdeniz'le Atlas okyanusu arasında **Cebelitarık boğazı** vardır (Resim: 74). Bu boğaz, Avrupa ile Afrika'yı birbirinden ayırır; Akdeniz'le Atlas okyanusunu birbirine bağlar.

Asya ile Afrika arasında da 1869 yılında açılmış olan **Süveyş kanalı** vardır. Bu kanal da Asya ile Afrika'yı birbirinden ayırır; Akdeniz'i Kızıldeniz'e ve oradan Hint okyanusuna bağlar. Oradan da öteki okyanuslara geçilebilir (Resim: 75).

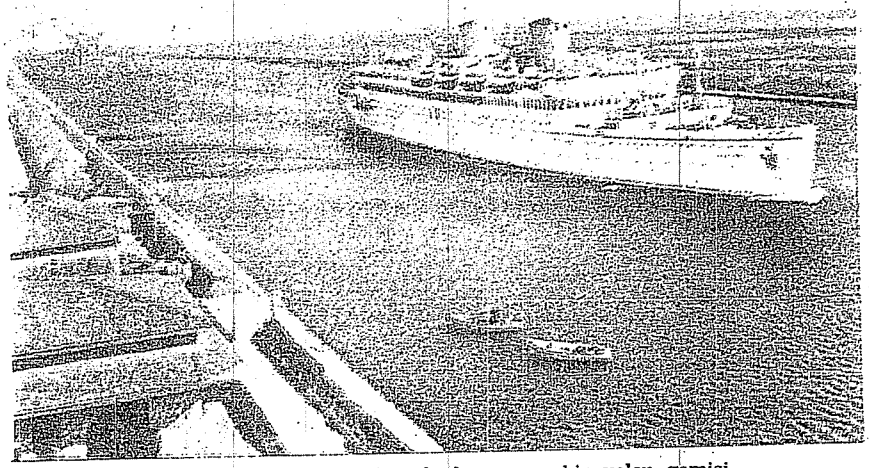

Resim: 75 — Süveyş kanalından geçen bir yolcu gemisi.

2 — Okyanus Nedir?

Kıtaları birbirinden ayıran engin denizlere **okyanus** denir. Yeryüzünde üç okyanus vardır (Resim: 76):

Atlas okyanusu: Avrupa ile Afrika ve Amerika kıtaları arasındaki büyük denizdir.

Hint okyanusu: Asya'nın güneyinde ve Afrika ile Avustralya kıtaları arasındaki büyük denizdir.

Büyük Okyanus: Asya ile Avustralya ve Amerika kıtaları arasındaki büyük denizdir.

Büyük Okyanus	Atlas okyanusu	Hint okyanusu
180 000 000 km²	106 000 000 km²	75 000 000 km²

Resim: 76 — Okyanusların yüzölçümleri.

3 — Yeni Dünya'ya Deniz Yoluyle Nasıl Gidilir?

Bir dünya haritasına bakarak, deniz yoluyle Amerika ve Avustralya kıtalarına nasıl gidebileceğimizi araştıralım.

Önce Kuzey ve Güney **Amerika** kıtalarına gidelim:

Türkiye limanlarından birinden, meselâ Istanbul'dan gemiye bindiğimizi düşünelim. Gemi Marmara denizini, Çanakkale boğazını, Ege denizini geçtikten sonra Akdeniz'e çıkar. Akdeniz'den Atlas okyanusuna ulaşmak için, Cebelitarık boğazından geçmek gerekir. Şu halde, Akdeniz'in doğusundan ta batısına kadar yol alarak bu boğaza varacağız. Gemi, Cebelitarık'tan ayrıldıktan sonra, yine hep batıya doğru giderse **Amerika** kıtalarına varır. Zaten Amerika'yı bulan **Kristof Kolomb** da böyle yapmıştı. Yalnız, o Istanbul'dan değil, Cebelitarık'ın hemen dışındaki **Palos** limanından yola çıkmıştı.

Şimdi de **Avustralya** kıtasına gidelim:

Türkiye'den Avustralya'ya gitmek için üç yol vardır:

1 — Gemi ile Atlas okyanusuna çıktıktan sonra, batıya değil, Afrika'nın batı kıyıları boyunca güneye doğru ineriz. Afrika'nın güney ucunu dolaşarak Hint okyanusuna çıkarız. Oradan da Büyük Okyanusa geçerek Avustralya'ya varırız.

2 — Süveyş kanalı açıldıktan sonra, Akdeniz'den Hint okyanusuna geçmek çok kolaylaşmıştır. Bunun için, artık bütün Afrika kıtasını dolaşmak gerekmiyor. Gemimiz, Süveyş kanalından Kızıldeniz'e, oradan Hint okyanusuna geçer. Oradan da, kısa yoldan, Büyük Okyanusa geçip Avustralya'ya ulaşırız.

3 — Yurdumuzdan Avustralya'ya gitmek için üçüncü bir deniz yolu daha vardır. O da önce Kuzey Amerika'ya gitmek, Kuzey Amerika ile Güney Amerika arasındaki **Panama** kanalından geçerek Büyük Okyanusa varmaktır. Fakat bu da uzun sürer. Bizim için en kısa deniz yolu, Süveyş kanalından geçen yoldur.

4 — Kuzey Amerika Kıtasına Toplu Bakış:

Kuzey Amerika kıtası, batı yarımkürededir. Kuzey kutup bölgesinden güneye doğru uzanır. Yüzölçümü **24 000 000** kilometre karedir (Harita: 19). Kuzeybatıda Avrasya kıtasının Asya bölümüne iyice yaklaşır. Burada, Kuzey Amerika ile Asya arasında **Bering** boğazı vardır. Kuzey Amerika kıtasının nüfusu **310** milyondur. Kıtanın en önemli ülkeleri de **Amerika Birleşik Devletleri** ile **Kanada**'dır.

Kuzey Amerika çok zengin bir kıtadır. Kömür, petrol, demir ve daha birçok çeşit maden bulunur. Orman bakımından da çok zengindir. Kıtanın kuzeyindeki **Kanada** ülkesinde uçsuz bucaksız çam ormanları vardır.

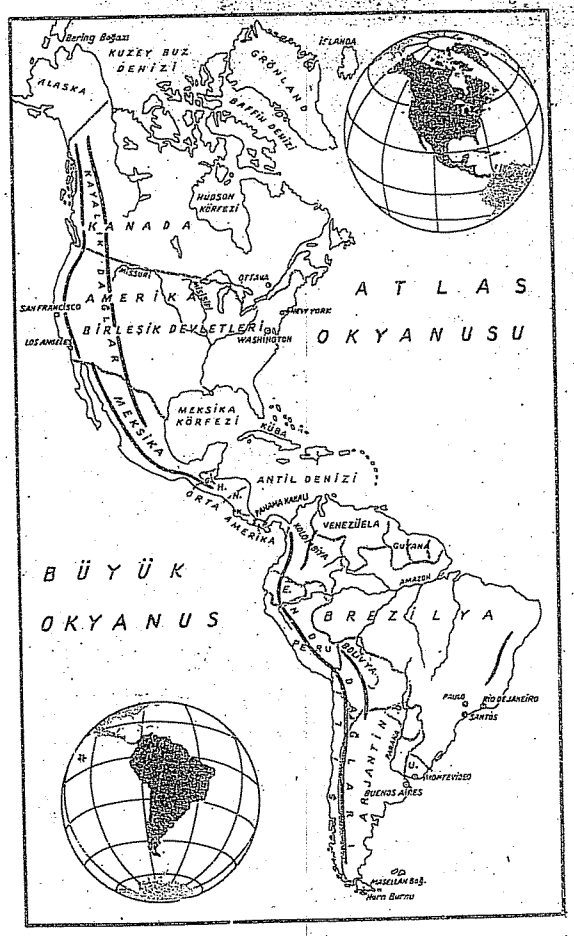

Harita: 19 — Kuzey ve Güney Amerika kıtaları.

Bu kıtada hayvancılık ve hayvan ürünlerinin değerlendirilmesi işleri de çok gelişmiştir. Dünyanın en büyük sığır ve koyun sürüleri bu kıtadadır. Kuzey Amerika'da kürklü av hayvanları da çoktur.

Tarımda çok ilerlemiş olan bu kıtanın tarım ürünleri de çeşitlidir. Buğday, mısır, pamuk, tütün ve çeşitli meyveler, en çok yetiştirilen ürünlerdir. Hemen bütün tarım işleri makinelerle yürütülür. Yer yer hayvan gücünden de yararlanılır.

Amerika Birleşik Devletleri ile Kanada'da endüstrinin çeşitli kolları çok gelişmiştir. Türlü bilimsel araştırma ve çalışmalarda da bu ülkeler pek büyük gelişmeler göstermişlerdir. Kuzey Amerika kıtası, ticaret bakımından Avrupa'ya benzer. Fakat ondan daha da ileridir. Dışarıdan türlü hammaddeler alır ve çok çeşitli fabrika ürünleri satar.

Kuzey Amerika, bütün batısı boyunca sıradağlarla çevrilmiştir. Bu dağların en önemlileri **Kayalık dağlar**'dır. Kıtanın doğu kesimindeki dağlar ise çok yüksek değildir. Batı ve doğudaki dağların arasında kalan iç kısımda büyük platolar ve ovalar vardır. Bunlar, Kuzey Buz Denizi kıyılarından Meksika körfezine kadar uzanırlar. Kuzey Buz Denizi kıyıları çok girintili çıkıntılı olduğu halde Atlas okyanusu ile Büyük Okyanus kıyılarında girinti ve çıkıntılar azdır.

Kuzey Amerika kıtası, kuzeyden güneye doğru inildikçe, başlıca üç iklim bölgesi gösterir: Kutup kuşağı içinde kalan kuzey bölgesinde soğuk iklim görülür. Deniz etkisinden uzak bulunan orta kuşak bölümünde sert bir **kara iklimi** vardır. Bu bölgenin Büyük Okyanus kıyılarında bol yağışlı

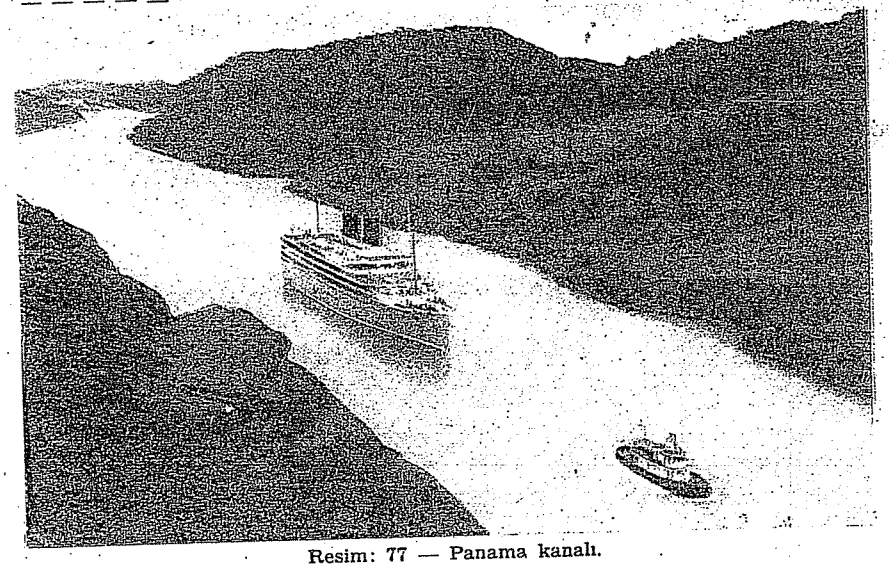

Resim: 77 — Panama kanalı.

yumuşak bir iklim görülür. Kıtanın sıcak kuşak içinde kalan güney kesimlerinde de çok yağışlı sıcak bir iklim göze çarpar. Bu bölge sık ormanlarla kaplıdır.

Dünyanın en uzun akarsularından biri olan **Misisipi** (Mississippi) ırmağı da Kuzey Amerika'dadır.

Bu kıtada birçok da göl vardır. Bunlardan yan yana bulunan beş tanesi çok büyüktür ve birbirine bağlıdır. Bunların da en büyüğü, Marmara'mızın 7 katı büyüklüğünde olan **Superior** gölüdür.

Dünyanın en ünlü çağlayanlarından biri olan **Niyagara** (Niagara) şelâlesi de Kuzey Amerika'dadır.

5 — Güney Amerika Kıtasına Toplu Bakış:

Güney Amerika kıtası, Kuzey Amerika'nın güneyinde uzanır. Yüzölçümü **18 000 000** kilometre karedir (Harita : 19). Bu iki kıta arasında dar bir kıstak bulunur. Burada açılmış olan **Panama kanalı**, Atlas okyanusu ile Büyük Okyanus arasında deniz taşıtlarının geçişini sağlar (Resim: 77). Daha güneyde, bu iki okyanus arasındaki geçiş ise **Macellan boğazından** yapılır.

Güney Amerika kıtasının nüfusu **190** milyondur. Kıtanın en önemli ülkeleri de **Brezilya** ve **Arjantin**'dir.

Bu kıta da maden ve orman bakımından çok zengindir. Bunlar arasında petrol önemlidir. Hayvancılık, özellikle sığır ve koyun yetiştiriciliği çok ileridir. Çeşitli iklim bitkileri arasında en çok yetiştirilenler kahve, kakao, şekerkamışı ve kauçuktur. Güney Amerika, başka ülkelere tarım ürünleri ve çeşitli hammaddeler satar. Onlardan türlü fabrika ürünleri alır.

Güney Amerika kıtasının batı kısmı, boydan boya sıradağlarla çevrilmiştir. Bu dağlara **And dağları** denir. And dağları üzerinde birtakım yüksek platolar vardır.

Kıtanın orta kısımlarında ise büyük ırmakların suladığı geniş düzlükler yer almıştır.

Güney Amerika'nın başlıca akarsuları **Amazon** ve **Parana** ırmaklarıdır. Amazon, dünyanın suyu en bol olan ırmağıdır. Taştığı zamanlar, bir deniz gibi, çok geniş alanları kaplar. Çevresi balta girmemiş ormanlarla kaplıdır.

Kıtanın ekvator bölgesindeki kısımlarında iklim sıcak ve çok yağışlıdır. Buralarda çok sık ormanlar vardır. Orta kuşak içinde bulunan bölgenin kıyı kesimlerinde iklim ılıman ve yağışlı; iç kesimlerde de sert ve az yağışlıdır.

Güney Amerika kıtasında soğuk iklim bölgesi yoktur.

6 — Avustralya Kıtasına Toplu Bakış:

Avustralya, kıtaların en küçüğüdür. Yüzölçümü 9 000 000 kilometre karedir (Harita: 20). Avustralya'nın kuzeyinde **Yeni Gine**, doğusunda **Yeni Zeland**, güneyinde de **Tasmanya** adaları vardır. Büyük Okyanusa serpilmiş daha binlerce adacık bulunur (Resim: 78).

Avustralya'nın doğu kıyıları dağlarla çevrilmiştir. Batı kısmı ise

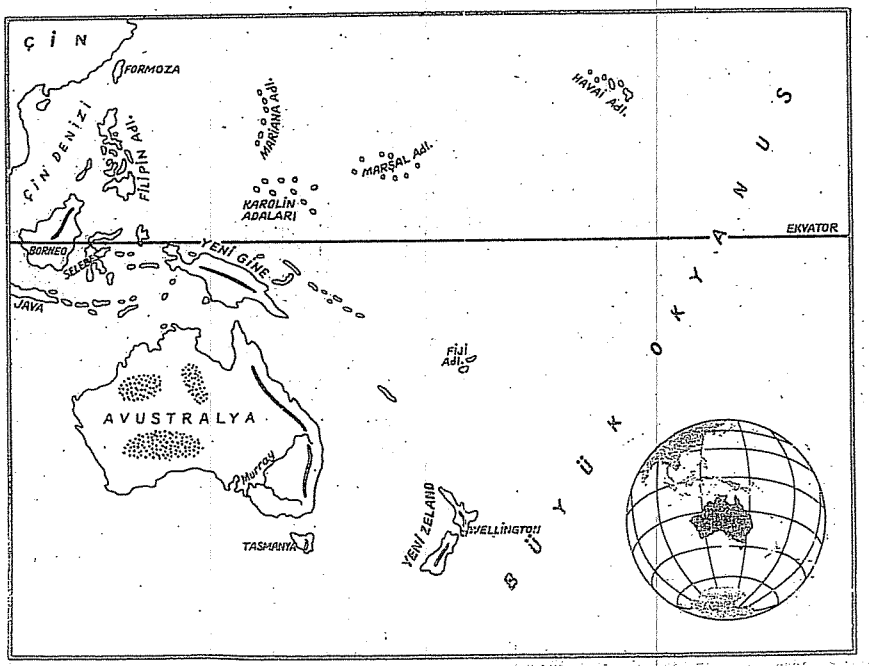

Harita: 20 — Avustralya kıtası.

üzerinde çöller bulunan geniş bir platodur. Çukur olan orta kısımlarında da çöller bulunur. Bu adanın kuzey ve kuzeydoğusunda iklim sıcak ve yağışlıdır. Güneydoğu ve güneybatı bölgelerinde Akdeniz iklimi görülür. Bu yüzden yaşamaya en elverişli olan yerleri buralarıdır. İç kısımlarda sert bir çöl iklimi vardır.

Yeni Zeland ve Tasmanya adalarında iklim ılımandır.

Avustralya, genel olarak bir tarım ülkesidir. Bu kıtada hayvancılık ve özellikle koyunculuk çok gelişmiştir. Et ve süt endüstrileri, yün ve deri sanayii de ileridir. Altın, taşkömür, demir madenleri bakımından da oldukça zengindir.

Avustralya kıtasının nüfusu 18 milyondur. Bu kıtada Avustralya ve Yeni Zeland'dan başka adalarda Avrupalı beyazlar azdır. Bu adalardaki halkın bir kısmı siyah ırktan, bir kısmı sarı ırktandır. Adaların bazılarında da birtakım ilkel insanlar yaşar.

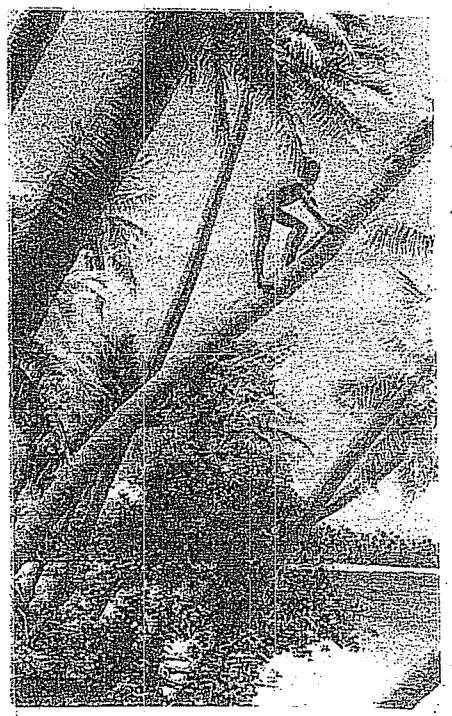

Resim: 78 — Büyük Okyanustaki Fiji adalarından bir görünüş.

7 — Antarktika Kıtasına Toplu Bakış:

Antarktika kıtası Güney Kutup Bölgesini kaplar. Her yanı karlar ve buzlarla kaplı olduğu için, üzerinde insanların yerleşip yaşamasına elverişli değildir. Yalnız zaman zaman, araştırmalar ve incelemeler yapmak üzere, buraya birtakım bilim adamlarından meydana gelen topluluklar gitmektedir.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Akdeniz'deki üç büyük yarımadadan hangisinde topraklarımız vardır? Buraya ne denir?

2 — Okyanus nedir? Yeryüzünde kaç okyanus vardır? Adları nelerdir?

3 — Kuzey ve Güney Amerika kıtalarından gemi ile Türkiye'ye hangi yollardan gelinir?

4 — Kuzey Amerika ile Güney Amerika'nın birbirine benzeyen ve benzemeyen tarafları nelerdir?

5 — Avustralya'nın başlıca zenginlik kaynakları nelerdir?

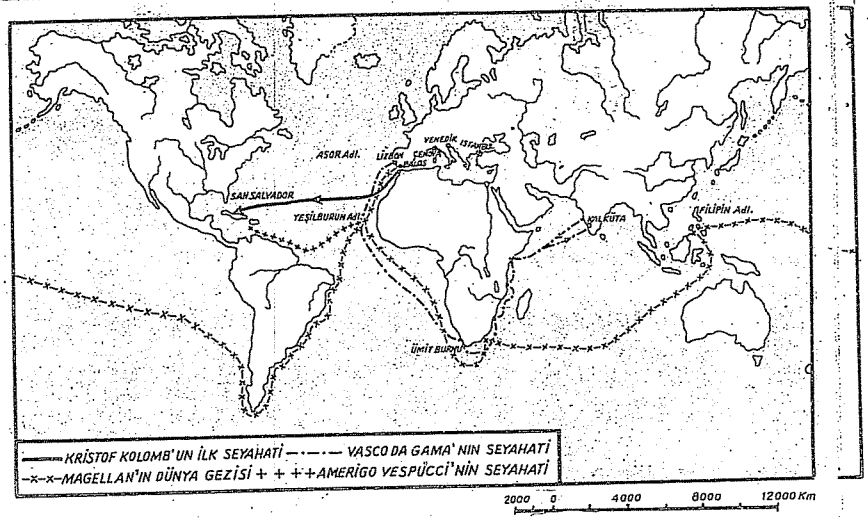

Büyük keşifler haritası

DÜNYAMIZ NASIL KEŞFEDİLDİ?

XIII. yüzyılda **Marko Polo** (Marco Polo) adında Venedikli bir tüccar, Asya'da büyük bir geziye çıkmış, Çin'e kadar gitmişti. Onun bu gezi ile ilgili anıları, çok sonra, kitap halinde yayınlandı. Marko Polo'nun anılarıyle, Çin ve Hint ülkelerinin zenginliği, Avrupalıların masallarına, hatta rüyalarına girdi.

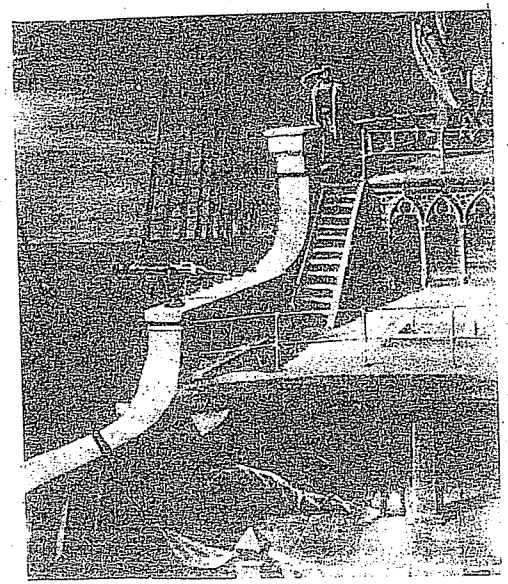

Kristof Kolomb, Santa Maria adlı gemisinin güvertesinde, karayı görmeye çalışıyor.

Baharat denilen tarçın, biber, karanfil, zencefil gibi şeyler ve kıymetli taşlar, ipekli kumaşlar, halılar, porselenler, güzel kokular Avrupa'ya hep bu ülkelerden geliyordu. Bu değerli mallar, Avrupalı tüccarlara iki yoldan getirilip satılırdı:

Birinci yola **Baharat yolu** denirdi. Bu yol, Uzak Doğu ülkelerinden ve Hindistan'dan, Kızıldeniz'in kuze-

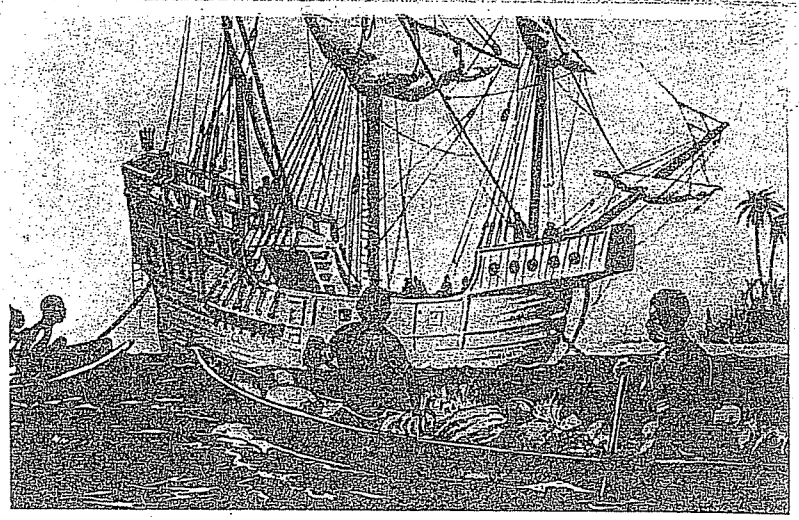

Vasko Da Gama'nın gemisi Afrika kıyılarında.

yindeki Süveyş körfezi kıyılarına kadar gelen deniz yoluydu. **İpek yolu** adı verilen ikinci yol ise, Çin'i İç Asya ülkelerinden geçerek batıya bağlayan kara yoluydu. Bu yolda işleyen kervanlar, Türkellerinden geçtikten sonra, ya Hazar gölü üzerinden, yahut İran üzerinden Karadeniz kıyılarına varırlardı.

Bu çağlarda, Karadeniz'in ve Akdeniz'in gemici milletleri, İtalya'daki **Venedikliler** ve **Cenevizliler**di. Bunlar, İpek yoluyle, yahut Baharat yoluyle bu kıyılara kadar getirilen değerli malları oralardan alıp Avrupalılara satarlardı. Bu yüzden çok para kazanıyorlardı.

Türkler İstanbul'u aldıktan sonra, Cenevizli İtalyanlar Karadeniz'den çıkarıldılar. Bunlarla alışveriş eden Portekizlilerle İspanyolların da işi bozuldu. Akdeniz'de de birçok korsanlar vardı. Bunlar da tüccar gemilerini soyup duruyorlardı. Bu yüzden, Avrupalılar Uzak Doğu'dan gelen malların çıktığı yerlere giden güvenli bir yol bulmak istediler. Hindistan'a giden başka bir yol aramaya koyuldular.

Ortaçağda, Avrupalılar dünyanın dümdüz olduğuna inanırlardı. Çünkü Hıristiyan din adamları böyle söylüyorlardı. Müslüman bilginlerse dünyanın yuvarlak olduğunu bilirlerdi. Yeniçağ başlarında Avrupalılar, din adamlarının kendilerine aşıladığı yalan yanlış bilgilerden sıyrılmışlardı. İlkçağda yaşamış bilim adamlarının ve Haçlı Seferleri sırasında yakından tanıdıkları Müslümanların eserlerinden yararlanarak uyanmışlardı.

O zamanlara kadar Kutupyıldızına bakarak yol bulan, bulutlu gecelerde ve gündüzleri engin denizlere açılmaktan korkan gemiciler de pusula kullanmaya başlamışlardı. Bu yüzden, onlar da yüreklendiler.

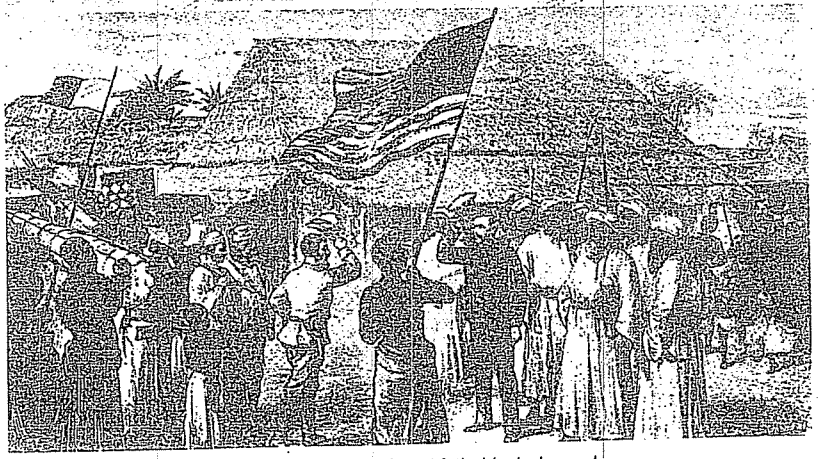

Stanley'le Livingston'un Afrika'da buluşmaları.

Hindistan'a yeni bir yol bularak zengin olmak için engin denizlere açılmayı göze aldılar. Büyük deniz keşifleri böyle başladı.

Kristof Kolomb adlı bir İtalyan denizcisi, dünya yuvarlak olduğuna göre, hep batıya doğru yol alarak, Hindistan'a varılabileceğini düşündü. Bu amaçla Atlas okyanusuna açılarak **1492** yılında, Kuzey Amerika'ya yakın küçük bir adaya yanaştı. Burayı Asya'nın doğusundaki adalardan biri sandı. Sonra Büyük Antil adalarını buldu. İspanya'ya döndükten sonra, birkaç sefer daha yaptı. Fakat bu yerlerin yeni bir kıta olduğunu anlayamadı. Yeni bulunan bu yerlerin başka bir kıta olduğunu ortaya koyan **Amerigo Vespuçi** (Amerigo Vespucci) adlı başka bir İtalyan denizcisi oldu. Yeni bulunan kitaya da bu yüzden **Amerika** denildi.

Avrupa'dan Hindistan'a giden yolu ilk bulanlar, Portekizliler oldu. Onlar, Kristof Kolomb'un tersine, doğuya doğru giderek Hindistan'a varmaya çalıştılar. **Vasko da Gama** (Vasco da Gama) adlı bir kaptan, Afrika kıtasını dolaşarak Hint okyanusuna çıktı ve **1498** yılında Hindistan'a vardı.

Macellan (Magellan) adında Portekizli bir kaptan da, birkaç gemi ile, Güney Amerika'nın Atlas okyanusu kıyılarını dolaşıp Büyük Okyanusa geçti. Filipin adalarına yanaştı. Orada yerlilerle yapılan bir çarpışmada öldü. Arkadaşları, Hint okyanusu yoluyle, Afrika'yı da dolaşarak, **1522** yılında İspanya'ya döndüler. Böylece, ilk defa, dünyanın çevresi dolaşılmış oldu. Dünyanın yuvarlaklığı da kesin olarak anlaşıldı.

Bunlardan başka, birçok kâşifler, çeşitli yönlerde gezilere çıkarak, dünyamızı tanımaya ve tanıtmaya çalıştılar. Bu büyük kâşiflerden biri de ünlü İngiliz denizcisi **Cems Kuk** (James Cook) tur. Bu büyük gezgin, 1768 - 1779 yılları arasında Büyük Okyanusun her yanını dolaştı. Yanında birtakım bilim adamları da vardı. Avustralya, Yeni Zeland, Yeni Gine, İndonezya adalarını bulan odur.

Sven Hedin'in Orta Asya çöllerinde kendi eliyle yaptığı resimlerden biri.

Hindistan'a yol bulmak için başlayan coğrafya keşifleri, zamanla bilim alanına döküldü. Denizlerde yapılan keşiflerin yerini kıtalar içinde, bilinmeyen yerleri tanımak amacıyle yapılan geziler aldı. Bu çeşit geziler yapan ünlü kâşiflerden biri de İsveçli **Sven Hedin**'dir. Sven Hedin, aynı zamanda iyi bir yazar ve ressamdı. XIX. yüzyıl sonlarında, Asya'nın içerilerinde büyük geziler yaptı. Yazdığı kitaplar ve yaptığı resimlerle, İç Asya ülkelerini dünyaya tanıttı.

Yine XIX. yüzyıl sonlarında, Afrika'nın iç bölgelerinde dolaşan **Livingston** ve **Stanley** adlı İngiliz kâşifleri, coğrafya bilimine büyük yararlıklarda bulundular. Bunlar da Afrika kıtasının o zamana kadar bilinmeyen ve geçilmesi en güç bölgelerini dünyaya tanıttılar.

Birçok kâşif de Kuzey ve Güney kutuplarına gitti. Kuzey Kutup noktasına **1909** yılında ilk ayak basan, Amerikalı kâşif **Peri** (Peary) oldu **1911** yılında da Norveçli kâşif **Amundsen** Güney Kutbuna vardı.

Böylece, bir yandan denizciler, bir yandan serüven meraklıları, bir yandan da bilim adamları yeryüzünü karış karış dolaştılar.

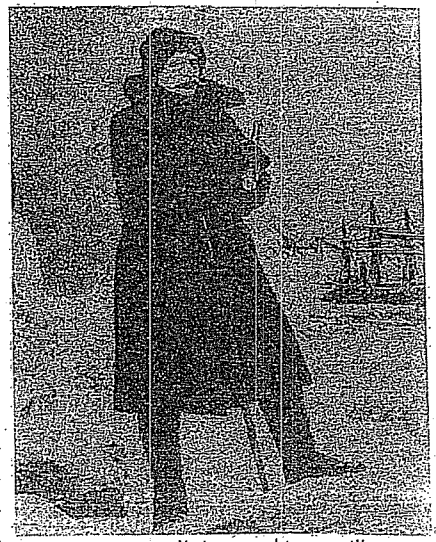

Güney Kutup noktasına ilk defa ayak basan Amiral Peri

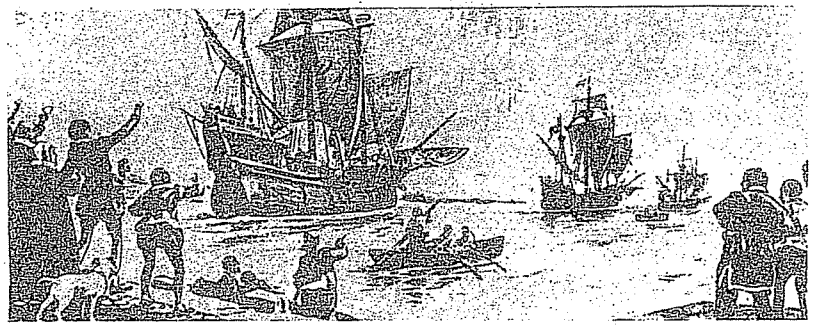

Kristof Kolomb'un Hindistan'a yeni bir yol bulmak için Palos limanından yola çıkması

HİNDİSTAN'I ARARKEN YENİ DÜNYAYI BULDU

Amerika'yı bulan Kristof Kolomb ünlü bir İtalyan denizcisidir. 1451 yılında Cenova'da doğdu. Bir dokumacının beş oğlundan en büyüğü idi. 14 yaşında gemiciliğe başladığını söylemiştir. Üniversitede okumuş olduğu da biliniyor. 1478 yılında Portekiz'e gitti. Orada bir kaptanın kızıyle evlendi. Bu arada Latince ve Portekizceyi de öğrenmiş, coğrafya bilimine merak sarmıştı. Yıllarca kitap okudu, incelemeler yaptı. Eski gemicilerin başlarından geçenleri dinledi. Sonunda şu düşünceye vardı:

Dünya yuvarlaktır. O halde, Hindistan'a varmak için mutlaka doğuya doğru gitmek gerekmez. Hep batıya doğru giderek de Hindistan'a ulaşılabilir!

Bu düşünceye dayanarak, bir deniz yolculuğuna çıkmaya karar verdi. Bu arada, Portekizlilerin hizmetinde çalışarak, mesleğinde ilerlemiş, kaptan da olmuştu. Portekiz kralına baş vurarak düşüncelerini anlattı. Fakat kral, çeşitli sebeplerle, Kolomb'a istediği gemileri veremedi. Bunun üzerine, Kolomb İspanya'ya geçti. Düşüncelerini İspanya kraliçesi İsabella'ya anlattı. Onu da inandıramadı. Tam Fransa'ya gitmeye kalktığı sırada bazı İspanyol ileri gelenleri araya girdiler. Kraliçe, Kolomb'un dediklerini yapmayı kabul etti. Böylece, Kolomb, düşüncelerini kabul ettirmek için Portekiz ve İspanya'da 10 yıla yakın bir zaman didinmiş durmuştur.

Kristof Kolomb

Kolomb'un emrine Santa Maria, Pinta ve Nina adlı üç gemi verildi. Amiral gemisi olan Santa Maria'da 52 tayfa, ötekilerinde 18'er tayfa vardı. 3 ağustos 1492'de İspanya'nın Palos limanından yola çıktılar. Hep batıya doğru yol alıyorlardı. İlk günler yolculuk pek iyi gidiyordu. 17 eylülde tayfalar

homurdanmaya başladılar. Çünkü bir türlü kara görünmüyordu. Kolomb, dünyayı çok küçük sanmıştı. İkide bir ayaklanan tayfaları zorla yatıştırabiliyordu.

İlk gezisinden dönen Kolomb, kraliçeye getirdiği hediyelerle kızıl derili esirleri sunduktan sonra başından geçenleri anlatıyor.

Sonunda, 12 ekim cuma günü, sabaha karşı, ay ışığında karayı gördüler. Sevinç içinde «Kara! Kara!» diye bağrışmaya başladılar. Ertesi gün, öğleye doğru karaya varıldı. Kristof Kolomb, elinde İspanyol bayrağı, yanında tayfaları, karaya çıktı. Hep beraber toprağı öpüp Tanrı'ya şükrettiler. Burası bir adaydı. Kolomb bu adaya San Salvador adını verdi. Doğu Hindistan adalarından birine vardığını sanıyordu. Onun için, orada rastladıkları kızıl derili yerlilere «Hintli» dediler. Bu yüzden, Batılılar, bugün bile Amerika yerlilerine «Hintli» derler. Halbuki, burası Antil adalarından biri olan Bahama adasıydı.

Ondan sonra birkaç ada daha keşfettiler. Haiti adasından ayrılırken Santa Mariya kayalara çarpıp parçalandı. 4 ocak 1493'te dönüş yolculuğuna çıktılar. 15 martta İspanya'ya döndüler. İspanya kral ve kraliçesi Kolomb'u büyük bir törenle karşıladı. Kâşif, yanında kızıl derili esirler ve çeşitli hediyeler getirmişti. Kendisine «Okyanus Amirali» denildi.

Kristof Kolomb, yeni bulduğu ülkeye 1493 eylülünde bir sefer daha yaptı. Bu sefer emrine 17 gemi verilmişti. Orada yerleşmek için 1 500 erkek, 2 de papaz götürüyordu. Bunlar, yerlileri Hıristiyan yapacaklardı. Bu sefer 21 günde karaya vardılar. Yeni birtakım adalar keşfettiler. Oralardaki altın madenlerini işletmeye başladılar.

Kolomb, 1498 yılında 6 gemi ile üçüncü sefere çıktı. Bu sefer Güney Amerika'yı gördü. Fakat, Haiti'ye yerleşenler arasında geçimsizlik çıkmıştı. Kolomb'la kardeşlerini kraliçeye şikâyet ettiler. Kolomb, zincire vurulup geri getirildi. İspanya'ya dönüşünde kraliçeye yazdığı bir mektupla başından geçenleri anlattı. Bunun üzerine yeniden eski adına ve görevine kavuştu.

1502 yılında 4 gemilik bir filo ile son seferine çıktı. Bu sefer Orta Amerika'ya gitti. Zorlu fırtınalar atlattı. Yerlilerle çarpışmak zorunda kaldı. Birçok kayıplar vererek 1504 yılında İspanya'ya döndü. Artık sağlığı bozulmuştu. Kraliçe ölmüştü. Kral da kendisiyle ilgilenmiyordu. Hayatının son günlerini hastalık ve yoksulluk içinde geçirdi. 20 mayıs 1506'da öldü. Ölünceye kadar da yeni bir kıta bulmuş olduğunun farkına varamadı.

OKUMA

DÜNYAYI İLK DEFA NASIL DOLAŞTILAR?

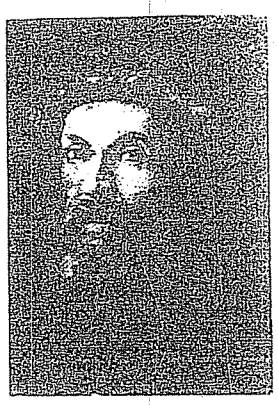

Macellan (Magellan)

Deniz yoluyle ilk defa dünya çevresini dolaşma gezisini yapan Macellan (Magellan), ünlü bir Portekiz denizcisidir. 1480 yılında Portekiz'in Sabrosa şehrinde doğdu. Soylu bir ailenin çocuğuydu. Saray hizmetinde yetişti. 25 yaşında donanmaya girdi. İyi bir denizci oldu. O da Kristof Kolomb gibi, hep batıya giderek Doğu ülkelerine ulaşılabileceğine inanıyordu. Bu düşüncesini gerçekleştirmek için, Portekiz kralına baş vurup yardım istedi. Fakat kral bu işin zorluklarını göz önüne alarak, Macellan'ın isteğini yerine getirmedi.

Bunun üzerine Macellan Portekiz hizmetinden çıkıp İspanya'ya gitti. O günlerde İspanya, Kristof Kolomb'un başarısından duyulan sevinç içinde çalkanıyordu. O sırada İspanya kralı olan V. Şarl, bu Portekizli denizciyi iyi karşıladı. Beş küçük gemi vererek, onun düşündüğü yolculuğa çıkmasını sağladı.

Macellan 20 eylül 1519'da gemileriyle İspanya'dan yola çıktı. Hemen fırtınalarla karşılaştılar. Ama, aralık ayının başında, Güney Amerika'da şimdiki Brezilya'nın Rio de Janeiro körfezine vardılar. Orada birkaç hafta kaldılar. Macellan, batıdaki okyanusa geçebilmek için bir geçit arıyordu. Bunun için de kıyıda gördüğü her girintiye giriyor, sonra bunun bir ırmak ağzı olduğunu anlayınca geri dönmek zorunda kalıyordu.

Güney yarımküresinde kış yaklaşmıştı. Tayfalar yolculuktan bezmişlerdi. Kaptanlarına karşı ayaklandılar. Fakat Macellan onlara «Açlıktan gemi direklerindeki meşinleri bile kemirsek yolumuzdan dönmeyeceğiz!» dedi. Böylece, Güney Amerika'nın doğu kıyıları boyunca güneye doğru inmeye devam ettiler.

1520 yılının ekim ayında, gemiler geniş bir boğaza girdi. Macellan'ın küçük gemileri tayfalara korku veren bu girintili çıkıntılı boğazda 22 gün yol aldı. Sonunda, kıtanın batısındaki okyanusa ulaştılar. Bu deniz, Atlas okyanusundan daha sakin bir denizdi. Onun için, Macellan bu okyanusa **Pasifik**, yani «sakin» adını verdi. Batı ülkelerinde Büyük Okyanusa bugün de Pasifik okyanusu derler. Geçtikleri boğaza da Macellan boğazı adı verilmiştir.

Macellan, Büyük Okyanusu iki haftada geçebileceğini ummuştu. Halbuki, yolculuk yiyecek sıkıntıları ve hastalıklar içinde 99 gün sürdü. Sonunda, Büyük Okyanus adalarından birine ulaştılar. 1521 martında Marian adalarına, daha sonra da Filipin adalarına varıldı.

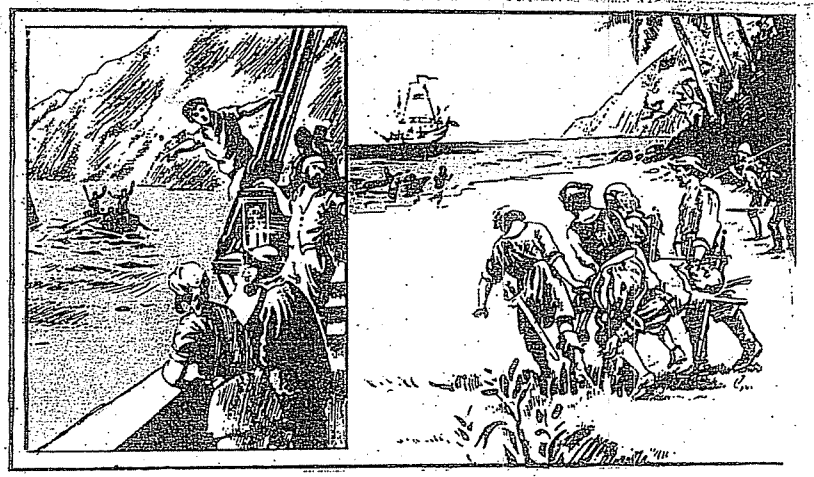

Solda Macellan boğazının bulunuşu. Sağda Filipin adalarında yapılan bir çarpışmada ölen Macellan'ın arkadaşları tarafından taşınışı.

Macellan bu adalardaki yerlilerle iyi geçinmeye çalışıyordu. 1521 nisanının 27. günü, bir kabile başkanına yardım için, onun düşmanlarıyle çarpışırken öldürüldü.

Macellan'ın arkadaşları, geri kalan gemileriyle yollarına devam ettiler. Büyük Okyanustan sonra Hint okyanusunu geçip Afrika'nın güneyinden dolaşarak, 1522 yılı eylülünde İspanya'ya vardılar. Üç yıl önce yola çıkan beş gemiden bir gemi, 270 kişiden ancak 31 kişi geriye dönebilmişti.

Macellan giriştiği büyük gezinin sonunu göremedi. Fakat, arkadaşlarının İspanya'ya dönmesiyle, düşüncesi gerçekleşmiş oldu. Doğu ülkelerine batıdan yol bulunmuştu. İnsanlar ilk defa dünya çevresini dolaşmışlardı. Dünyanın yuvarlak olduğu iyice kesinleşmişti.

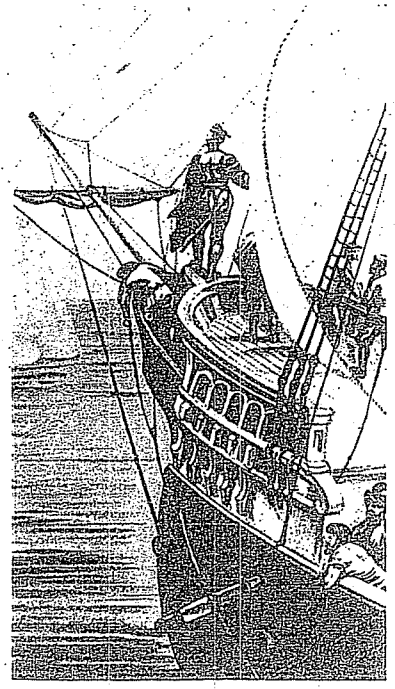

Macellan'ın gemisi Atlas okyanusundan Büyük Okyanusa geçerken

KITALARIN NÜFUSU VE TÜRKLERİN YERYÜZÜNDE DAĞILIŞI

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — İnsanların Yeryüzünde Dağılışı.
2 — Kıtaların Yüzölçümleri ve Nüfusları.
3 — Yeryüzündeki İnsan Irkları.
4 — Yeryüzündeki Diller.
5 — Yeryüzündeki Dinler.
6 — Türk Aslından Olan ve Türkçe Konuşan İnsanlar.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Bulunduğunuz bölgede en kalabalık şehir neresidir? Bir yerin hangi sebeplerle kalabalıklaştığını araştırınız.
2 — Sözlükte «ırk» kelimesini bulup karşılığını defterinize yazınız.

1 — İnsanların Yeryüzünde Dağılışı:

Bugün, yeryüzünde yaşayan insanların tutarı 3 milyarı aşmıştır. Doğum çokluğu ve sağlık işlerinin eski devirlere göre daha ileri oluşu yüzünden, dünya nüfusu hızla artıyor. İnsanlar, eskisine göre, daha uzun yaşıyorlar. Bu artan nüfusu yedirmek, içirmek, barındırmak ve bugünkü uygarlığın verimlerinden yararlandırmak gittikçe güçleşmektedir.

İnsanlar, dünyanın her yanına eşit olarak dağılmış değildirler (Harita: 21).

İklimi elverişli, geçim kaynakları zengin olan yerlerde çok insan yaşar. Onun için, yeryüzünün böyle yerleri çok kalabalıktır. Kilometre kare başına 1 000 kişi düşen yerler vardır.

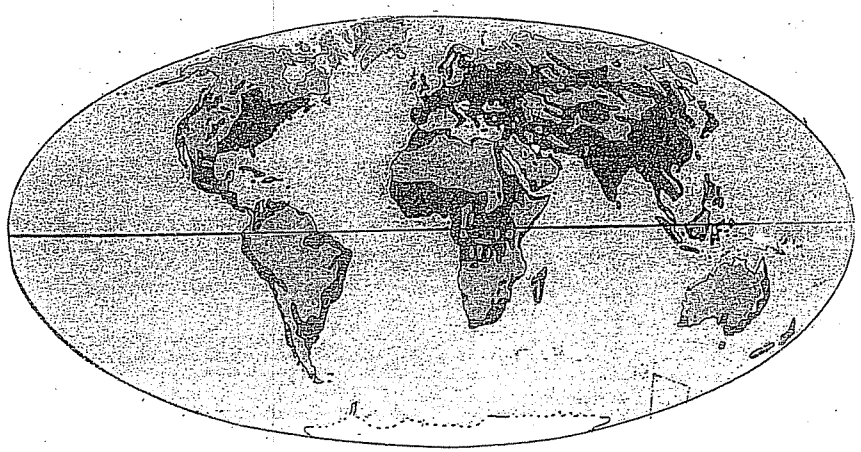

Harita: 21 - Yeryüzünün tenha ve kalabalık yerleri. Siyah yerler kalabalık, gri yerler tenhadır.

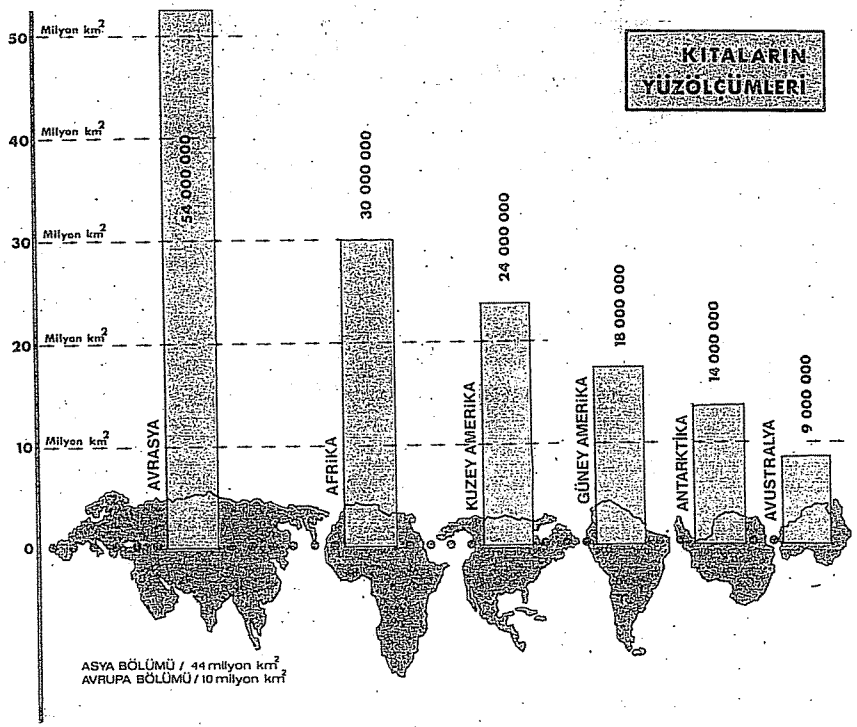

Resim: 79 — Kıtaların yüzölçümleri

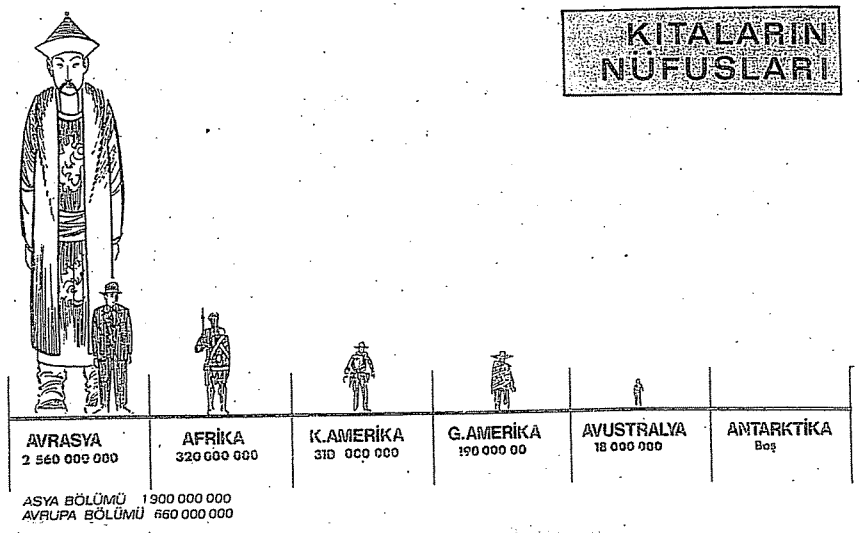

Resim: 80 — Kıtaların nüfusları

2 — Kıtaların Yüzölçümleri ve Nüfusları:

Kıtaların yüzölçümlerini ve nüfuslarını, yani üzerlerinde yaşayan insanların sayısını 79 ve 80 sayılı resimlerde görüyorsunuz:

Bazı ülkelerde, nüfus çokluğu yüzünden, insanlar geçim zorluğu çekmektedir. Onun için böyle ülkelerde birtakım insanlar, geçim kaynakları daha çok olan ülkelere göç etmektedirler. Almanya, İtalya, Birleşik Krallık, Japonya gibi ülkelerden Amerika ve Avustralya kıtalarına göç edilmektedir. Çünkü, bu kıtaların toprakları geniş, nüfusları da azdır. Yeni Dünya'nın nüfusu, Eski Dünya'dan göç eden insanlarla artmaktadır.

Bir de endüstride çok gelişmemiş ülkelerden, çalışmak için, yabancı ülkelere giden insanlar vardır. Bunlar, gittikleri ülkelerde bir zaman çalıştıktan sonra yine kendi yurtlarına dönerler. Türkiye, Yugoslavya ve İtalya'dan Avrupa'nın endüstride çok ilerlemiş ülkelerine giden işçiler bu çeşittendir.

Son yıllarda Türkiye'den bu şekilde Avrupa'nın çeşitli ülkelerine gitmiş yüz binlerce işçi vardır.

3 — Yeryüzündeki İnsan Irkları:

İnsanlar, derilerinin rengine göre üç ırka ayrılırlar:
1 — Beyaz ırk, 2 — Sarı ırk, 3 — Siyah ırk (Resim: 81, 82, 83).

a) Yeryüzündeki insanların yarısına yakını beyaz ırktandır. Bu ırk, aynı zamanda dünyaya en çok yayılmış olan ırktır. Orta, Güney ve Batı Asya ile Avrupa ve Kuzey Afrika, Kuzey Amerika beyaz ırktan insanların yaşadığı yerlerdir. Türkler, Hintliler, İranlılar, Araplar, Musevîler, Mısır, Kuzey Afrika ve Büyük Sahra yerlileriyle Habeşistan ahalisi ve Avrupalılar bu ırktandır. Keşiflerden sonra Amerika ve Avustralya'ya göç eden beyaz ırktan insanlar, bu kıtalarda da hemen her yerde çoğunluğu elde etmişlerdir.

b) Sarı ırk, sayısı ve yayıldığı alanlar bakımından, ikinci gelir. Daha çok Doğu Asya ülkelerinde yaşarlar. Japonlar, Çinliler, Moğollar

Resim: 81 — Beyaz ırktan bir Türk çocuğu.

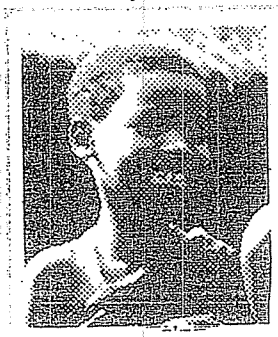

Resim: 82 — Siyah ırktan bir zenci çocuğu.

Resim: 83 — Sarı ırktan bir Çinli çocuk.

ve Tibetliler bu ırktandır. Amerika'nın yerli ahalisi olan kızılderilerle Kuzey Kutup bölgesinde yaşayan Eskimolar da bu ırktan sayılır.

c) Siyah ırk, sırada üçüncü gelir. Bunlara **zenci** denir. Asıl yurtları Afrika'nın sıcak bölgeleridir. Afrika'da, Hindistan'ın güneyinde, Hint Adalarında, Avustralya ile birtakım Büyük Okyanus adalarında yaşarlar. Bu ırktan insanlar, genellikle, öteki ırklara göre geri kalmışlardır. Bunların arasında yamyamlık eden ilkel insanlar bile vardır.

4 — Yeryüzündeki Diller:

Bütün insanlar aynı dili kullanmazlar. Yeryüzünde yüzlerce dil konuşulmaktadır. Başlıca diller şunlardır:

1 — **Türkçe:** Türkiye Türkleriyle Türk aslından olan insanlar arasında konuşulur.

2 — **Hint - Avrupa dilleri :** İngilizce, Fransızca, İspanyolca, İtalyanca, Almanca, Rusça ile Hindistan'da konuşulan Hindu dili ve İranlıların kullandığı Farsça bu gruptandır.

Bu dillerden en yaygını İngilizcedir. Birçok ülkede ikinci dil haline gelmiştir.

3 — **Samî dilleri :** Arapça ve İsraillilerin kullandığı İbranice bu gruptandır. Arapça daha yaygındır. Müslümanların kutsal kitabı olan **Kur'an** da Arapçadır.

4 — **Uzak Doğu dilleri:** Çince ve Japonca bu gruptandır. Dünyada en çok konuşulan diller bunlardır.

5 — Yeryüzündeki Dinler:

İnsanların bağlı oldukları dinler de üç gruba ayrılır:

1 — **Tek tanrıya inanılan dinler :** Müslümanlık, Hıristiyanlık ve Musevîlik böyledir. Yeryüzündeki Müslümanların sayısı 460 milyon kadardır.

Hıristiyanlık daha çok yayılmıştır. Hıristiyanların sayısı 1 milyara varır. Musevîlerin sayısı da 20 milyon kadardır.

2 — **Çok tanrıya tapılan dinler :** Bu dinlerde, çoğunlukla güneşe, tabiat kuvvetlerine yahut atalara tapılır. Meselâ, Hindistan'da yaygın olan **Brahma** dinine bağlı olanlar birçok tanrıya inanırlar. Bunlardan üç tanesi en önemlileri sayılır. Birincisi bütün varlıkların yaratıcısı, ikincisi koruyucusu, üçüncüsü yıkıcısıdır.

Bu dinlere uyanların tutarı da 1 milyarı aşar.

3 — **Ruhlara tapılan dinler:** Bunlar da Büyük Okyanus ile Hint okyanusu adalarında ve Afrika kıtasındaki ilkel insanların bağlı oldukları dinlerdir.

6 — Türk Aslından Olan ve Türkçe Konuşan İnsanlar:

Türklerin anayurdu Orta Asya'dır. Fakat, tarih boyunca, Eski Dünya'nın birçok yerlerine göç ederek oralarda yerleşmişlerdir. Bugün yer

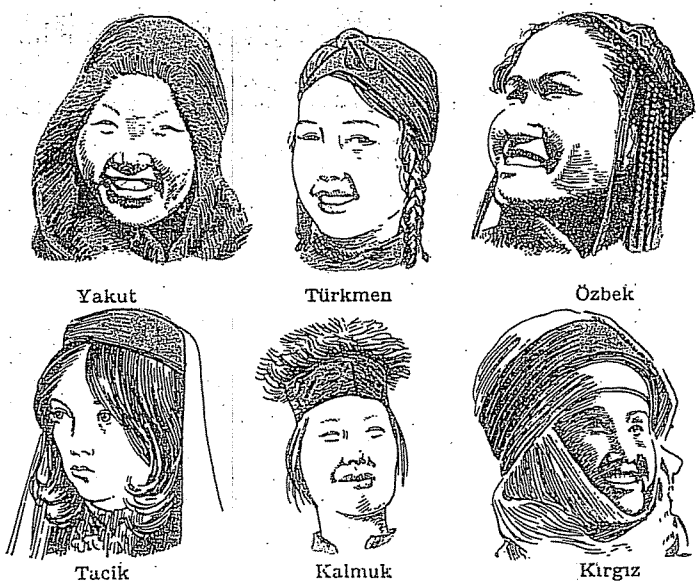

Resim: 84 — Çeşitli adlarla anılan kan kardeşlerimizden birkaç tip

yüzünde yaşayan Türklerin sayısı 75 - 80 milyon kadardır. Bunun yarısı Türkiye'dedir (Resim: 84).

Türk aslından olan ve Türkçe konuşan insan toplulukları üç gruba ayrılır:

1 — Türkiye Türkleri, 2 — Kuzey Türkleri, 3 — Türkistan Türkleri.

a) Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan Türklerle Balkanlarda, Besarabya ve Dobruca'da, Kıbrıs'ta, Suriye'de, İran'da, Irak'ta ve Azerbaycan'da yaşayan Türkler birinci gruptandır.

b) Kırım'da ve Kafkasya'da yaşayan Türkler ikinci gruptandır.

c) Sibirya Türkleri, Yakutlar, Başkurtlar ve Kuzey Hindistan Türkleri de üçüncü gruptandır.

Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Arjantin, Cezayir, Avustralya, İngiltere, Mısır ve Yemen'de yerleşmiş Türkler de vardır.

Türkçe, Tatarca, Kalmukça, Türkmence, Yakutça ve bazı Kafkas dilleri Türk dillerindendir.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Yeryüzünün nüfusu durmadan artıyor. Bunun sebepleri nelerdir?
2 — Yeryüzünde ilk uygarlıklar büyük ırmak boylarında kurulmuştur. Bugün hangi bölgelerde kalabalık insanlar yaşıyor?
3 — Yeryüzünde hangi ırktan, hangi dinden insanlar daha çoktur? Hangi diller daha çok yaygındır?
4 — Yeryüzünde ne kadar Türk var? Ne kadarı Türkiye'de yaşıyor? Başka hangi ülkelerde Türkler var?

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN DURAKLAMA DEVRİ

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Duraklamanın Sebepleri.
2 — Duraklama Devrinin İç Olayları (Durumu Düzeltmeye Çalışanlar).
3 — Duraklama Devrinin Dış Olayları (İran Savaşları, Avusturya Savaşları, Öteki Savaşlar).
4 — İkinci Viyana Kuşatması.
5 — Savaşların Sonu ve Karlofça Antlaşması.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Haritada Haçova, Kanije, Viyana, Dalmaçya ve Podolya ile Azak denizini, Mora yarımadasını ve Girit adasını gösteriniz.
2 — Sözlükte «cülus, bahşiş, ganimet, zorba, celâlî» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Duraklamanın Sebepleri:

Osmanlı Devletinin Yükselme Devri, İstanbul'un alınışından Sadrazam Sokollu Mehmet Paşanın ölümüne kadar sürmüştü. Bu tarihten, yani 1579'dan 1683 yılında yapılan ikinci Viyana kuşatmasına kadar geçen devreye de İmparatorluğun **Duraklama Devri** denir.

Bu devirde de İmparatorluğun sınırları biraz daha genişlemiştir. Çünkü Avusturya'dan birtakım kaleler, Venedik'ten Girit adası alınmıştı. Lehistan'dan da Podolya bölgesini ele geçirmiştik. Fakat, birçok iç ve dış sebeplerle, artık Yükselme Devri sona erdi, Duraklama Devri başladı.

İÇ SEBEPLER:

1 — Bu devrin padişahları bilgisiz, değersiz kimselerdi. Çoğu, vakitlerini eğlence ile geçirir, devlet işleriyle ilgilenmezdi. Bunlardan birtakımı da çocukken padişah olmuştu. Bu yüzden, devlet işlerini ya anneleri, yahut karıları yürütmüştür. Onlar da bilgisizliklerinden bu işleri başaramamışlardır.

Bu devir padişahlarından ancak birkaçı savaşlara katılmıştır. Çoğu, saraylarına kapanarak komutanlığı vezirlerine bırakmışlardır. Halbuki, Osmanlı ordularının padişahların komutasında savaşa gitmesi bir gelenek olmuştu. Padişahları başlarında göremeyince subay ve erlerin savaş çabası gevşiyordu.

Yetkileri sonsuz olan padişahların değersiz kimselerden olması, duraklamanın başlıca sebeplerindendir.

2 — Bu devirde, hükümet işlerini çeviren devlet adamlarının da çoğu değersiz, hatta ahlâksız kimselerdi. Bunlar, saraydaki hatırlı kişilere dayanarak işbaşına gelirlerdi. Eyaletlere, sancaklara, kazalara gönderilen

hükümet adamlarının çoğu da rüşvet vererek iş sahibi olurlardı. Bunlar, gittikleri yerlerde, verdikleri parayı kat kat halkın sırtından çıkarırlardı. Adalet ve doğruluk kalmamıştı. Bu yüzden, halkın da devlete, hükümete güveni kalmamıştı.

3 — Sarayda savrukça para harcanıyordu. Her padişah değiştikçe kapıkulu subay ve erlerine **cülus bahşişleri** veriliyordu. Sürekli savaşlar için durmadan para harcanıyordu. Bu sebeplerle devlet maliyesinin düzeni bozulmuştu. Savaşlarda eskisi gibi büyük başarılar elde edilemediği için, ordu eli boş dönüyordu. Artık **ganimetler** kazanılamıyordu. Devletin gelirleri giderlerini karşılayamaz olmuştu.

4 — Eski gelenek ve göreneklere saygı gösterilmediği için kapıkulu ocaklarının düzeni bozulmuştu. Önüne gelen yeniçeri ve sipah oluyordu. Bu asker ocakları zorbalar yatağı haline gelmişti. İkide bir saraya ve hükümet adamlarına karşı ayaklanıyorlardı. Padişahları tahttan indiriyor, bazılarını öldürüyorlardı. Hükümetin ileri gelenlerini görevlerinden uzaklaştırıyor, çoğu zaman da kafalarını uçuruyorlardı.

Tımarlı sipahileri, yani eyalet askerleri de bozulmuştu.

5 — Eyaletlerde, hükümetin adaletsizliğinden yararlanan zorbalar türemişti. Halkın devlete güveni kalmadığı için, bu gibi elebaşılar binlerce silâhlı insanı arkasına takabiliyorlardı. Bunlar da ortalığı kasıp kavuruyor, üzerlerine gönderilen kuvvetleri bozguna uğratıyorlardı. Devlete karşı yapılan bu ayaklanmaların elebaşılarına **Celâlî** denirdi. Celâlî ayaklanmalarını bastırmak çok zor oluyordu. Bunların içinde, geçici bir zaman için hükümet kurmuş olanlar bile vardır.

DIŞ SEBEPLER :

1 — Batılılar, **Rönesans** ve **Reform** olaylarıyle ilerlemeye başlamışlardı. Artık Avrupalılar, ortaçağın yalnız papazların dediklerine körü körüne inanan geri kafalı, bilgisiz insanları değildi. Dilde, bilimde, güzel sanatların her kolunda çok ilerlemişlerdi. Savaş tekniğini de geliştirerek, üstün silâhlarla donatılmış güçlü ordular meydana getirdiler. Büyük savaş gemileri yaparak deniz üstünlüğünü ele geçirdiler. Fatih Sultan Mehmet'ten örnek alarak, oradaki krallar da büyük toplar döktürdüler. Eskiden şatolarına sığınıp kendilerine kafa tutan derebeylerini dize getirdiler. Krallıklar güçlendi. Kuvvetli devletler, Osmanlılarla boy ölçüşmeye başladı.

Artık Avusturya da kendini koruyabilecek duruma gelmişti.

2 — Doğuda, İran'ın **Şah Abbas** gibi değerli bir hükümdara kavuşması, Osmanlı Devleti için çok zararlı olmuştu. Uzun süren savaşlar İmparatorluğu yoruyordu.

2 — Duraklama Devrinin İç Olayları:

Yukarıda belirttiğimiz sebeplerle, İmparatorluk içten, dıştan çöküntüye doğru sürüklendi. Devletin düzeni bozuldu, itibarı sarsıldı. Halkın

hükümete karşı güveni kalmadı. Yeniçeri ve Celâlî ayaklanmaları devletin gücünü sarstı. Uzun süren savaşlar devlet hazinesini tüketti. Halka çeşitli vergiler yükletildi. Bu da milleti yoksulluğa sürükledi. Artık devlet ve tımarlılar köylüleri koruyamaz olmuştu. İmparatorluk her yönden sarsılmaya başladı.

DURUMU DÜZELTMEYE ÇALIŞANLAR :

Durumun kötüye gittiğini gören birkaç hükümdar ve devlet adamı da görüldü. Bunlar, çöküntüyü durdurmak için, türlü yollara baş vurdular. Bu çabayı gösterenler **Kuyucu Murat Paşa**, padişah **III. Osman**, **IV. Murat** ve **Köprülülerdir.**

Padişah **I. Ahmet** zamanında Sadrazam olan **Kuyucu Murat Paşa** Anadolu'da 100 000'e yakın insan öldürterek Celâlî ayaklanmalarını durdurabildi.

Tarihimizde **Genç Osman** diye anılan **II. Sultan Osman**, bozulan düzeni düzeltmek için, işe kendi sarayından başladı. Sonra Yeniçerileri yola getirmek istedi. Fakat, gençliği, tecrübesizliği ve yakınlarının boşboğazlığı yüzünden başarıya ulaşamadı. Bir ayaklanma ile padişahlığı da elinden gitti. Yeniçeriler, onu Yedikule zindanında öldürdüler.

IV. Murat çocukluk çağında padişah olmuştu. Onun zamanında da Yeniçeriler birkaç kere ayaklandılar. Padişahın gözü önünde Sadrazamı parçaladılar. Padişah büyüyünce yönetimi eline aldı. Ağır cezalara çarptırma yoluyle zorbaları sindirdi. Binlerce insan öldürttü. Geçici bir zaman için devletin gücüne saygı uyandırdı. Fakat, o da İmparatorluğu kemiren hastalığın içyüzünü anlayamamıştı. Köklü düzenler kuramadı. Ölümünden sonra işler yine bozuldu.

Yerine geçen kardeşi **Deli İbrahim** zamanı ile onun yedi yaşında padişah olan oğlu **IV. Mehmet**'in ilk zamanları karışıklıklar içinde geçti. Devlet işleri eskisinden de çok bozuldu. Bu durum **Köprülüler devrine** kadar sürdü.

Köprülü Mehmet Paşa, Duraklama Devrinin ikinci yarısında iş başına geldi (Resim: 85). Kısa zamanda düzen sağladı. Anadolu'daki ayaklanmaları da bastırdı. Onun ölümünden sonra oğlu **Fazıl Ahmet Paşa** Sadrazam oldu (Resim: 86). Akıllı, bilgili bir devlet adamıydı. Hükümet işlerini başarılı bir siyasetle yürüttü. Onun da pek genç yaşta ölümü üzerine, Köprülü Mehmet Paşa'nın damadı **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa** Sadrazam oldu.

Resim: 85 Koprülü Mehmet Paşa

3 — Duraklama Devrinin Dış Olayları:

Resim: 86 — Köprülü Fazıl Ahmet Paşa

Duraklama Devrinde İran'la ve Avusturya ile, yıllarca süren savaşlar olmuştur.

İRAN SAVAŞLARI:

İlk savaş, Şokollu Mehmet Paşanın son yıllarında başlamıştı. İran'daki hükümdar ailesi arasında saltanat kavgaları vardı. Birtakım devlet adamları, bundan yararlanarak kolayca zafer kazanma hevesine kapıldılar. İran'a savaş açmak için padişah **III. Murat'ı** kandırdılar. Şokollu, savaşı gereksiz, hatta zararlı görüyordu. Fakat padişaha söz geçiremedi. İran'la savaş başladı ve aralıklı olarak **1577**'den **1639**'a kadar sürdü.

İlk açılan savaşta Türk ordusu birçok başarılar kazandı. **Özdemiroğlu Osman Paşa** ve **Ferhat Paşa** gibi ünlü komutanların çalışmalarıyle, yapılan antlaşma ile üstünlük bizde kaldı. Azerbaycan'ın bir bölgesi ile Güney Kafkasya Osmanlı sınırı içine alındı. İmparatorluğun sınırı Hazar gölüne kadar dayandı.

İran devletinin başına geçen **Şah Abbas** adlı değerli hükümdar, sonraki savaşlarda bu yerleri geri aldı. Hatta. bir ara Bağdat şehri de İranlıların eline geçti. **IV. Murat'ın** yaptığı seferlerle şehri geri aldık. **1639**'da yapılan antlaşma ile Bağdat bizde kalmak üzere savaşa son verildi. Bu savaşlar uzun yıllar devleti yordu. Birçok insan kaybına ve devlet hazinesinin boşalmasına yol açtı.

AVUSTURYA SAVAŞLARI:

XVI. yüzyılın sonlarından başlayarak ikinci Viyana kuşatmasına kadar, Avusturya ile iki savaş yapıldı:

1 — İlk savaş, birtakım Osmanlı devlet adamlarının zorlamaları yüzünden açılmıştı. İlk yıllar başarısızlıkla geçti. İmparatorluğa bağlı olan **Eflak, Boğdan, Erdel** beylikleri Avusturyalılarla birlik oldular. Fakat sonra **Haçova** savaşında Türk ordusu Avusturyalıları bozguna uğrattı.

Bu olaydan üç yıl sonra **Kanije** kalesini aldık. Kanije komutanı **Tiryaki Hasan Paşa**, kaleyi kurtarmaya gelen büyük bir Avusturya ordusunu, az bir kuvvetle yendi.

Türk ordularının baskısı karşısında Eflak, Boğdan, Erdel beylikleri savaştan çekildiler. Avusturyalılar güç bir duruma düşüp barış istediler. Böylece **1606 Zitvatorok antlaşması** yapıldı. Bu antlaşma gereğince, Avusturyalılardan aldığımız kaleler bizde kaldı. Fakat Kanunî zamanından beri Avusturyalılardan almakta olduğumuz **30 000** altın vergi kaldırıldı. Bunun yerine, bir kerelik **200 000** karakuruş (bir çeşit küçük altın para) alındı. Avusturya hükümdarı İmparator olarak tanındı.

Bu barış, Osmanlı İmparatorluğunun eşit şartlarla yaptığı ilk antlaşmadır.

2 — Köprülüler devrinde de Avusturyalılara karşı yeniden savaş açıldı Osmanlı ordusu bu savaşı başarıyla bitirdi. Avusturya'dan birkaç kale alındı.

ÖTEKİ SAVAŞLAR :

İran ve Avusturya savaşlarından başka, **XVII.** yüzyılda **Lehistan'a** karşı iki kere savaş açıldı. İkincisinde Lehistan'dan büyük bir bölge alındı.

Venediklilerle de **Girit** adası için yapılan savaşlar uzun yıllar sürdü. Bir ara Venedikliler Çanakkale boğazını zorladılarsa da **Köprülü Mehmet Paşa** boğazın düşman eline geçmesini önledi. Oğlu **Fazıl Ahmet Paşa** da Girit adasında Venediklilerin en kuvvetli kalesini aldı. Yapılan antlaşma ile **Girit** bizde kaldı **(1669)**.

4 — İkinci Viyana Kuşatması:

Kanunî zamanında yapılan antlaşmalarla birtakım Macaristan toprakları Avusturyalıların yönetimine bırakılmıştı. Avusturyalılar buraları çok kötü yönetiyorlardı. Bu yüzden, Macarlar Avusturyalılara karşı ayaklandılar. Avusturyalıların kötü yönetiminden ve baskısından usanan Macar beyleri, Osmanlılardan yardım istediler.

O sırada Osmanlı hükümetinin başında Köprülü'nün damadı **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa** bulunuyordu (Resim: 87). Sadrazam, bu işleri siyaset yoluyle çözemedi. Hazırladığı büyük bir ordu ile Viyana önüne gelerek şehri kuşattı **(1683)**.

Resim: 87 — Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

Avusturya'nın başkenti olan Viyana'nın daha önce **Kanunî Sultan Süleyman** tarafından kuşatılmış olduğunu biliyorsunuz. 154 yıl sonra Türkler bir kere daha Viyana kapılarına dayanmışlardı.

Bu olay, Avrupa'da büyük bir korku ve telâş uyandırdı. Papanın kışkırtması üzerine, Lehistan kralı, ordusuna katılan yardımcı kuvvetlerle birlikte, Avusturyalıların yardımına koştu. Kara Mustafa Paşa, Kırım ordusunu düşman kuvvetlerinin ırmağı geçmesini önlemekle görevlendirmişti.

Kırım Hanı bu görevini yapmadı. Yapılan savaşta ordumuz yenilerek geri çekilmek zorunda kaldı.

Bu başarısızlığı üzerine, padişahın buyruğu ile, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa öldürüldü. Halbuki, birtakım kusurları da olsa, bu değerli vezirin öldürülmemesi gerekirdi. O sırada onun yerini alacak bir devlet adamı yoktu.

Ordularımız Macaristan'dan geri çekilmeye başlayınca, Avrupalılar Türklere karşı bir **Kutsal Bağlaşma** yaptılar. Papanın kışkırtmasıyle **Avusturya, Lehistan, Venedik** devletleri anlaştılar. Sonraları **Rusya** da bunların arasına katıldı. Düşmanlar her yandan sınırlarımıza saldırdılar.

5 — Savaşların Sonu ve Karlofça Antlaşması:

İkinci Viyana kuşatmasıyle başlayan savaşlar **1699** yılına kadar sürdü. Türk orduları, bölümlere ayrılarak, bağlaşma devletleriyle çeşitli sınırlarda savaşmak zorunda kaldı. Ordunun bölünmesi, üstünlüğünü sarsmıştı. Bu duruma düştüğü halde yıllarca dayandı. Avusturyalılara karşı Macaristan'ı, Lehistan'a karşı Podolya'yı korudu. Venedik'e karşı Dalmaçya ve Mora'yı, Ruslara karşı da Azak kalesini savundu.

Bir ara, Avusturyalılar Macaristan'ı aldıktan sonra Tuna'yı geçip Sırpların yaşadığı topraklara girdiler. Türk ordularını yenerek Balkan dağlarına sarktılar.

Resim: 88 — Köprülü Fazıl Mustafa Paşa

İşler kötüye gidiyordu. Av ve eğlencelerle vakit geçiren padişah **IV. Mehmet** tahttan indirildi. Yerine kardeşi **II. Süleyman** geçirildi. Yeni padişah Edirne'de divan topladı. Alınan bir kararla, Köprülü Mehmet Paşanın küçük oğlu **Fazıl Mustafa Paşa** Sadrazam oldu (Resim: 88). Yeni Sadrazam, önce devlet yönetimini, maliyeyi ve orduyu düzenledi. Sonra Avusturyalılarla savaşa girişti. Değerli vezirin komutasındaki ordu, Avusturyalıları bozgundan bozguna uğrattı ve Sırbistan'dan çıkardı.

Öteki bölgelerde de başarılı savaşlar yapıldı. Halkın sevgisini kazanan Sadrazam, Macaristan'ı kurtarmak için, Tuna'yı aşarak Avusturyalılar üzerine yürüdü. Yapılan çetin savaşta

alnından vurularak şehit oldu. Bu değerli ve kahraman devlet adamının ölümü üzerine, ordu Belgrat'a çekildi.

Fazıl Mustafa Paşa, en güç, en korkulu bir zamanda hükümetin başına geçmişti. İmparatorluk devrinin en ünlü ve değerli devlet adamlarından biridir. Eğer yaşasaydı, Macaristan'ı kurtarması ve İmparatorluğun onurunu koruması kuvvetle umulurdu. Bu da gösteriyor ki, milletimizin başına, çalışkan, bilgili, özü sözü doğru devlet adamları geçince, en tehlikeli zamanlarda bile, başarılar kazanılıyordu.

Yazık ki, Fazıl Mustafa Paşanın yerini tutabilecek kımse yoktu. Macaristan'ı kurtarmak için birçok savaşlar yapıldı, ama başarı elde edilemedi. Dört devletle birden yapılan bu savaşların sonu gelmeyeceği ve kaybedilen toprakların geri alınamayacağı anlaşıldı. **1699 Karlofça barışı** ile savaşlara son verildi.

KARLOFÇA BARIŞ ANTLAŞMASI:

25 yıllık bir süre için imzalanan Karlofça antlaşması **Osmanlılarla Avusturya, Lehistan, Venedik** devletleri arasında yapılmıştı. Bu antlaşmaya göre:

a) Macaristan'ın ufak bir parçası Osmanlılara bırakıldı.
b) Macaristan ve Erdel toprakları Avusturya'ya verildi.
c) Mora ve Dalmaçya Venediklilere kaldı.
ç) Podolya ve Ukrayna Lehistan'a bırakıldı.

Karlofça barış konuşmalarına Rus delegeleri de katılmıştı. Fakat bunların antlaşma imzalamaya yetkileri yoktu. Orada Ruslarla ancak üç yıllık bir ateşkes anlaşması imzalandı.

Bir süre sonra, Rus çarı **Deli Petro'nun** elçileri Istanbul'a geldi. **Ruslarla da 1700 Istanbul antlaşması** imzalandı. Bu antlaşma gereğince de Azak kalesi ile dolaylarındaki kaleler Rusya'ya verildi.

Böylece, İmparatorluğun birtakım toprakları, ilk defa, savaşı kazanan devletler arasında paylaşılıyordu. Bu hal **XVIII.** yüzyılda birçok kere tekrarlandı. İmparatorluk her yönden gerilemeye başladı.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Osmanlı İmparatorluğunda Duraklama Devri ne zaman başladı, ne zamana kadar sürdü?
2 — Duraklamanın iç sebepleri nelerdir?
3 — Duraklamanın dış sebepleri nelerdir?
4 — Türkler Viyana'yı ilk defa ne zaman kuşatmışlardı? İkinci Viyana kuşatması ne zaman oldu? Bu iki kuşatmada başarısızlıklarımızın sebepleri neler olmuştur?
5 — Duraklama Devrinde Avrupalılarla yaptığımız en önemli barış antlaşması hangisidir? Neden?
6 — Duraklama Devrinde İmparatorluğun kötü durumunu düzeltmeye çalışanlar kimlerdir? Bunların sonu ne oldu?

BÜYÜK VEZİRLER AİLESİ: KÖPRÜLÜLER

XVII. yüzyılda Köprülü ailesinden yetişen büyük devlet adamları, üstün başarılarıyle ün salmışlardır. Onun için, 35 yıl kadar süren bu devre **Köprülüler Devri** denir.

IV. Mehmet 6 yaşında padişah olmuştu. Devlet işlerini annesi Turhan Sultanın yardımıyle yönetiyordu. Ana oğul, bilgisizlikleri, beceriksizlikleri yüzünden bu işleri yürütemiyorlardı. Yeniçeri zorbaları padişahı da devlet adamlarını da hiçe sayıyorlardı. Turhan Sultanın yakınları, devleti bu karışık durumdan kurtarmak için, ihtiyar fakat değerli bir vezir olan Köprülü Mehmet Paşanın sadrazam yapılmasını salık verdiler. Mehmet Paşa, valide sultana kendisine ancak çok geniş yetkiler verilirse bu görevi kabul edebileceğini söyledi. Turhan Sultan razı oldu Köprülüler Devri de böylece başladı.

Köprülü Mehmet Paşa, şimdi Samsun'un bir ilçesi olan Vezirköprü'de doğmuştur. 1656 yılında sadrazam oldu. 75 yaşında öldü. 5 yıldan fazla hükümet başkanlığında kaldı. Devletin eski düzenini sağlamak için çok kan döktü. Venediklileri Ege denizinden attı Transilvanya'yı da kurtardı. Ölümünden önce, padişaha kendisinin yerine büyük oğlu Fazıl Ahmet Paşayı sadrazam yapmasını vasiyet etti.

Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa da 1635 yılında Vezirköprü'de doğmuştur. Babası Mehmet Paşa okumuş bir adam değildi. Fakat oğullarını çok iyi okutmuş, çok iyi yetiştirmiştir. Fazıl Ahmet Paşa daha 22 yaşında iken Süleymaniye Medresesinde Müderris, yani Profesör olmuştu. Babasının isteği üzerine, bilim hayatından ayrılıp devlet hizmetine girdi. 24 yaşında vezir oldu. Valiliklerde bulundu, sadrazam vekilliği yaptı.

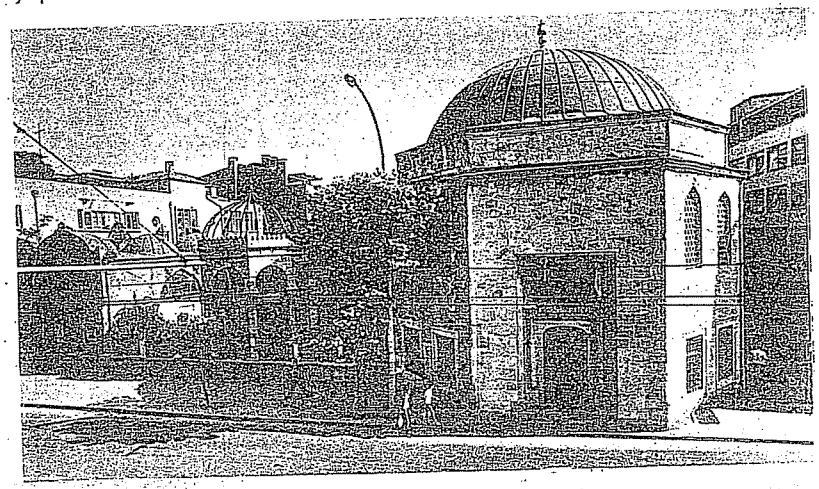

Istanbul'un 8 köşeli tek camisi olan Köprülü camisi, solunda da Köprülüler türbesi.

Babası ölünce, padişah, Köprülü Mehmet Paşanın sözüne uyarak onu sadrazam yaptı. Böylece 27 yaşında hükümet başkanı oldu. Onun yönetimi babasınınkinden üstün oldu ve adı Türk tarihine en büyük devlet adamlarımızdan biri olarak geçti. Avusturya, Lehistan savaşlarına katıldı. Yıllardan beri sürüp giden Girit savaşını zaferle bitirip adayı Türk topraklarına kattı. 15 yıl sadrazamlıkta kaldı. Fakat içkiye düşkün olduğu için sağlığı bozulmuştu. Vakitsiz öldü.

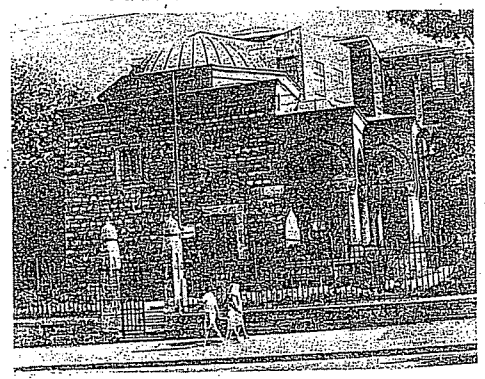

Köprülülerin türbesine yakın bir yerde bulunan Köprülü Kütüphanesi

Babası gibi, o da birçok sosyal hayır kurumları meydana getirmiştir. 1676 yılında öldü. İstanbul'da Çemberlitaş yakınındaki babasının türbesinde gömülüdür. Onun seferde olduğu zamanlarda, eniştesi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa kendisine vekâlet ederdi. Köprülü ailesinden yetişen büyük devlet adamlarımız arasında Merzifonlu Kara Mustafa Paşayı da saymak yerinde olur.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa 1634 yılında Merzifon'da doğmuştur. Köprülü Mehmet Paşanın damadıydı. Onun yanında yetişmiş, valilik, kaptan paşalık yapmıştı. Fazıl Ahmet Paşanın ölümü üzerine sadrazam oldu. İlk giriştiği savaşlardaki başarılarından cesaretlenerek Viyana'yı almaya kalkıştı. Budin valisi ihtiyar İbrahim Paşanın sözlerine kulak asmadığı için, bu kuşatma başarısızlıkla sona erdi, bir bozguna döndü. Bu yüzden de kafası vuruldu.

Halbuki, onun yerine getirilecek kuvvetli bir devlet adamı yoktu. Yenilginin acısını yine o çıkarabilirdi. Yerine getirilen sadrazamlardan hiç biri bir varlık gösteremediler. Sonunda, sadrazamlığa Köprülü'nün küçük oğlu Fazıl Mustafa Paşa getirildi.

Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa 1638 yılında doğmuştur. Ağabeysi gibi, o da iyi bir eğitim görmüş ve bir bilgin olarak yetişmişti. Sonradan ağabeysinin ve eniştesinin yanında devlet hizmetine girmiştir. 1689'da sadrazam oldu. Devlet yönetimini kısa zamanda düzenledikten sonra sefere çıktı. Avusturyalıları yenerek, elimizden çıkan birçok ülkeleri geri aldı. İkinci Avusturya seferinde Salankamen meydan savaşında, askerlere cesaret vermek için en önde savaşırken alnından vurularak şehit oldu (1691). İki yıldan az süren sadrazamlığında büyük işler başarmıştır. O da babasının yanında gömülüdür.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN GERİLEME DEVRİ

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Gerileme Devrinde Osmanlı İmparatorluğu.
2 — Gerileme Devrinde Ruslarla İlişkilerimiz.
3 — Gerileme Devrinde Avusturyalılarla İlişkilerimiz.
4 — Lâle Devri.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Haritada Prut ırmağı ile Azak denizini ve Ege bölgemizde Çeşme'yi gösteriniz.
2 — Sözlükte «Lâle Devri, ayaktakımı» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.
3 — Çevrenizde bir basımevi varsa, sınıfça oraya gidip kitap, dergi ve gazetelerin nasıl basıldığını yerinde görünüz.

1 — Gerileme Devrinde Osmanlı İmparatorluğu:

1683 yılında yapılan ikinci Viyana kuşatmasındaki başarısızlıkla Osmanlı İmparatorluğunda Gerileme Devri başlamıştı. Bu devir de 1792 yılına kadar sürmüştür (Harita: 22).

Karlofça barışından sonra, padişahlar ve devlet adamları, kaybettiğimiz toprakları geri almak siyasetini güttüler. Fakat, bunu başarabilmek için yeteri kadar güçlü olmadığımızın farkında değillerdi. Avrupa'nın gittikçe dev adımlarıyle ilerlediğini göremiyorlardı. İmparatorluğun başarısızlık sebepleri yalnız bunlar da değildi. Kökten bir değişme yapmak, eski devlet örgütlerini günün yeni ihtiyaçlarına göre düzenlemek gerekiyordu. Osmanlı devlet adamları bu işi tam olarak başaramadılar. Avusturya bu yüzyılda çok kuvvetli duruma gelmişti. Rusya da çok ilerlemiş ve gelişmişti.

XVIII. yüzyıl sonlarına kadar sönük ve güçsüz bir devlet olan Rusya'nın I. Petro ile başlayan kalkınmasını da fark edemediler. XVIII. yüzyılın sonlarında Rusya'nın başına geçen çar I. Petro, milletinin geriliğini görerek, ülkesini kökten düzeltmeye çalıştı. Rus halkının geriliğini gidermek için, zorlu devrimler yaptı. Böylece yüksek sınıfı Avrupalılaştırdı. Okullar, fabrikalar açtırdı. Kuvvetli bir ordu meydana getirdi. Rusların bu ilerleyişi XVIII. yüzyılda da devam etti.

2 — Gerileme Devrinde Ruslarla İlişkilerimiz:

Osmanlı İmparatorluğunun Gerileme Devrinde ilk savaş Ruslarla yapıldı. Rusların yalnız Kuzey Buz Denizinde kıyıları vardı. Bildiğiniz gibi, bu deniz kışın aylarca donar. Bu kıyılar Batı Avrupa limanlarına da uzaktır. Bunun için, Ruslar Baltık ve Karadeniz kıyılarını almak istiyorlardı. Baltık kıyıları İsveç'in, Karadeniz kıyıları da Osmanlı İmparatorluğunun egemenliği altındaydı.

Bu devirde Ruslarla yaptığımız savaşları şöylece sıralayabiliriz:

1 — Rusların 1700 İstanbul antlaşması ile Azak kalesini ele geçirdiklerini biliyorsunuz. Ruslar, böylece Karadeniz'e açılan Azak denizinde bir limana sahip olmuşlardı.

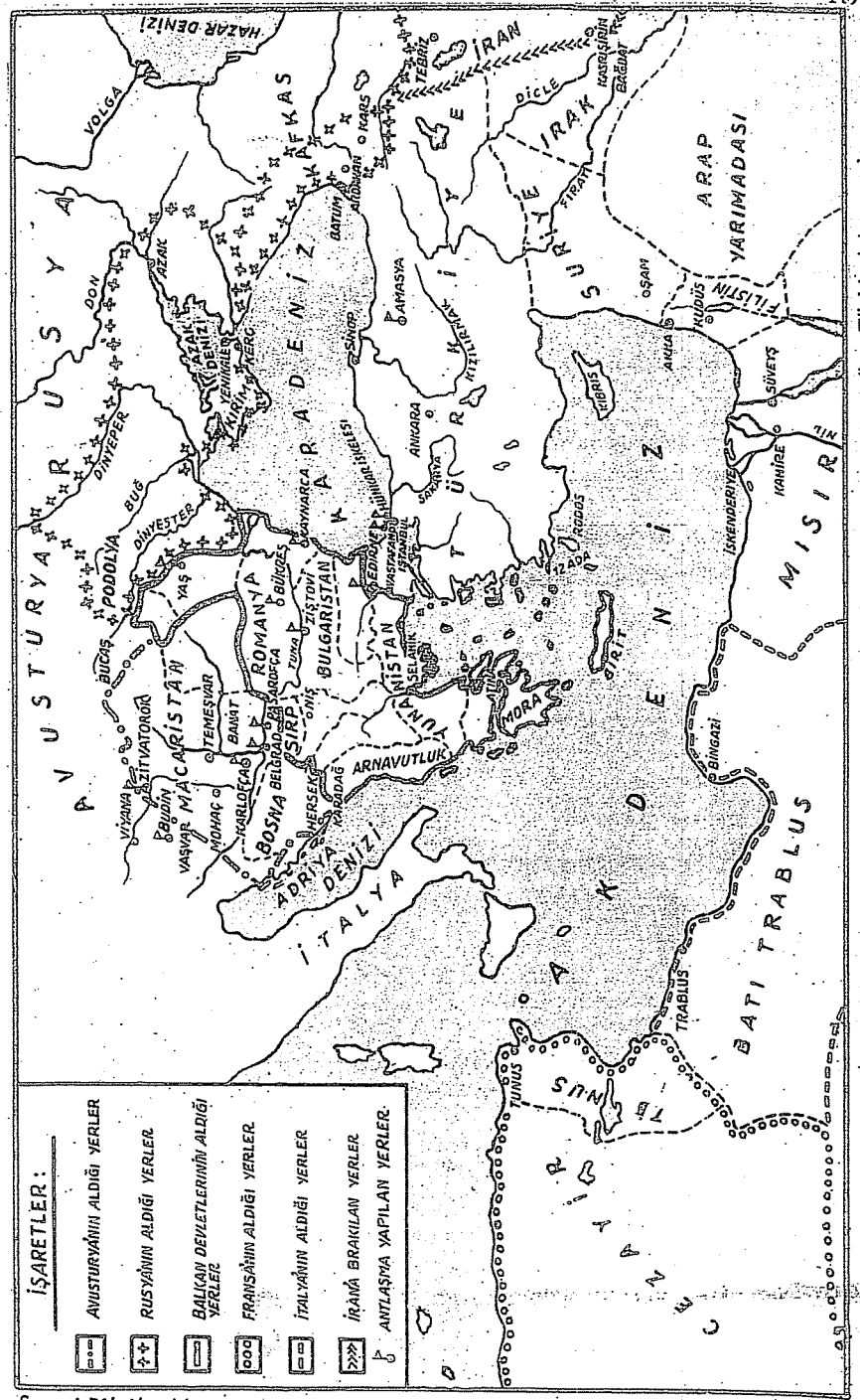

Harita: 22 — Osmanlı İmparatorluğunun Gerileme Devri Lozan Antlaşmasına göre Türkiye'nin sınırları

I. Petro, XVIII. yüzyıl başlarında Lehistan'la anlaşarak, İsveç krallığının elindeki Baltık kıyılarını da elde etmek istedi. Bu yüzden başlayan savaşta, İsveç ordusu önce başarılar kazandı. Fakat Ruslar, kısa zamanda yeni kuvvetler toplayarak saldırdılar ve İsveç ordusunu yok ettiler.

İsveç kralı Demirbaş Şarl, canını kurtarmak için Osmanlılara sığındı. Petro'nun ülküsünü, amaçlarını açıklayarak devlet adamlarımızı uyardı. Ruslar, İsveç kralını kovalarken Osmanlı sınırları içerilerine girmişlerdi. Bu saldırıyı ileri sürerek, Ruslara savaş açtık.

Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa komutasındaki Türk ordusuna Kırım kuvvetleri de katıldı. I. Petro'yu Prut bataklığında kuşattık. Petro için ordusuyle ölmek, yahut esir olmaktan başka çare kalmamıştı. Petro, yanındakilere, Osmanlıların bütün isteklerine boyun eğmelerini söyledi.

Yarısından fazlası artık savaş yapamayacak duruma düşmüş olan Rus ordusu her yandan ateş altına alınmıştı. Baltacı Mehmet Paşa yürüyüş emrini vermek üzere iken Rusların barış görüşmeleri için gönderdiği delegeler geldi. Yanındaki adamlar, Mehmet Paşaya barışa yanaşmasını öğütlediler. Yeniçerilerin bir saldırı emrini dinlememelerinden çekinen Paşa da onlara uydu.

Azak kalesinin geri verilmesi, sınırdaki Rus kalelerinin yıkılması, İsveç kralı Demirbaş Şarl'ın yurduna serbestçe dönmesi ve Rusların Lehistan işlerine karışmamaları şartlarıyle Prut antlaşması yapıldı (1711).

Böylece, Baltacı Mehmet Paşanın bilgisizliği ve cesaretsizliği yüzünden, büyük bir fırsatı kaçırdık. Petro, Rus ordusuyle birlikte yok olmaktan ve dolayısıyle, Rusya kesin bir yıkımdan kurtulmuş oldu.

Petro ise, birkaç yıl sonra, gizlice, bize karşı Avusturya ile anlaştı.

2 — Ruslar, Prut antlaşmasının Lehistan'la ilgili maddesine saygı göstermediler. Avusturya ile birleşerek, kral seçiminde Lehliler üzerinde baskı yaptılar. Bunu hoş görmeyen Osmanlı Devleti de, birtakım sınır olayları yüzünden, 1736'da Ruslara savaş açtı.

Osmanlılara karşı Ruslarla gizli antlaşma yapmış olan Avusturyalılar da savaşa girdiler. Türk ordusu Avusturyalıları yendi. Ruslarla yaptığı savaşlarda da bazı başarılar elde etti. Avusturyalılar, Belgrat antlaşmasını yaparak savaştan çekildiler. Bunun üzerine yalnız kalan Ruslar da İsveç'in baskısı karşısında İkinci Belgrat barışını imzalamak zorunda kaldılar. Bu antlaşma gereğince de Azak kalesini yeniden ele geçirdiler (1739).

3 — Ruslar, Lehistan yurtseverlerini kovalayarak Osmanlı sınırlarını aşmış ve şehirlerimizden birinde, kaçan Lehlilerle birlikte Müslümanları da öldürmüşlerdi. Bunun üzerine Ruslarla yeniden savaşa girişildi. Altı yıl süren bu savaşta Türk orduları karada ve denizde yenildiler. Ruslar bir yandan Kırım'a girdiler, bir yandan da Balkanlara doğru ilerlemeye başladılar.

Öte yandan Ruslar, Baltık donanmalarını Batı Avrupa denizlerini dolaştırıp Akdeniz'e soktular. İzmir yakınlarındaki Çeşme limanında bulunan donanmamızı yaktılar. Bu kötü durum karşısında Rusya ile Kaynarca antlaşması yapıldı (1774). Bu antlaşma gereğince:

a) Osmanlı İmparatorluğuna bağlı Kırım Hanlığı bağımsız oldu.

b) Ruslar, Azak denizi bölgesini ele geçirdiler.

c) Rusya, Karadeniz'deki ticaret gemilerini Boğazlardan serbestçe geçirip Akdeniz'e çıkarma hakkını kazandı.

ç) Bunlardan başka, antlaşmadaki ustalıklı sözlerle, Ruslar Osmanlı uyruğu olan Ortodoksların koruyucusu oluyorlardı. Artık Osmanlı İmparatorluğunun iç işlerine de karışacaklardı.

Bu antlaşma ile bir Türk yurdu olan Kırım, İmparatorluktan ayrılıyordu. Rusların bunda gizli düşünceleri vardı. Kırım Hanlığı tek başına kendini koruyabilecek durumda değildi. Bunun için, Ruslar bir zaman sonra bu ülkeyi ele geçireceklerini hesaplıyorlardı. Öyle de oldu: Önce Kırım'a Ruslardan yana olan bir Han getirdiler. Kırım'ın iç işlerine karışmaya başladılar. Bir zaman sonra da Kırım'ı kendi ülkelerine kattılar.

Bu olay Osmanlıları çok üzdü. Fakat Ruslarla yeni bir savaş göze alınamadı. Birkaç yıl sonra, Ruslar Avusturya ile gizli bir bağlaşma yaptılar. Buna göre, iki devlet birlikte savaşacaklar ve Türkleri Balkanlardan ve İstanbul'dan çıkaracaklardı.

4 — Ruslar ve Avusturyalılar XVIII. yüzyıl sonlarında sınır boylarımızda gösteriler yapmaya başladılar. Biz de her iki devlete karşı yeniden savaşa giriştik. Fakat, ordularımız yenilgilere uğradı. Bu sırada Fransa'da Fransız Devrimi oluyordu. Fransız milleti krallarına karşı ayaklanmıştı. Mutlakıyet yönetimine son verilip meşrutiyet kurulmasını istiyorlardı (1789). Mutlakıyetle yönetilmekte olan bütün Avrupa devletleri bu olayla ilgilendi. Fransız devrimini kendileri için de bir tehlike saydılar. Devrimin getirdiği hürriyet, eşitlik düşüncelerinin kendi ülkelerine de sıçramasından korktular. Herkes kendi telâşına düştü. Avusturya, Osmanlılarla savaştan vaz geçti. Kazandığı toprakları geri verip savaştan çekildi. Rusya da tek başına kalınca barışa yanaştı. Fakat, yapılan antlaşma ile, Osmanlı topraklarından birazını daha aldı.

3 — Gerileme Devrinde Avusturyalılarla İlişkilerimiz:

XVIII. yüzyıl boyunca Osmanlılarla Avusturyalılar arasında üç savaş yapılmıştır. Avusturyalılar, bu savaşlardan ilkini Venediklilerle, öteki ikisini Ruslarla birlikte yaptılar:

1 — Karlofça antlaşmasıyle elimizden çıkan toprakları kurtarmak isteyen Osmanlı devlet adamları, Azak kalesini ele geçirdikten sonra, Venediklilerle savaşa giriştiler. Ordumuz Mora'ya girdi. Başarılı savaşlarla bu yarımadayı aldı. Bunun üzerine Avusturyalılar, Karlofça antlaşmasına saygı göstermediğimizi ileri sürerek, bize savaş açtılar. Yapılan savaşları Avusturyalılar kazandı. 1718 Pasarofça antlaşması ile savaşa son verildi.

Bu antlaşma gereğince, Karlofça barışında Osmanlıların elinde kalan birtakım Macar topraklarını, Batı Eflak'ı, Kuzey Sırbistan'ı ve Kuzey

Bosna'yı ele geçirdiler. Osmanlılar, yalnız Venediklilerden aldıkları Mora'yı ellerinde tutabildiler.

2 — Avusturyalılar, birkaç yıl sonra, Ruslarla birlik olarak, bizimle yeniden savaşa giriştiler. Bu sefer, ordumuza biraz çekidüzen verildiği için, Avusturyalılar yenildi. 1739 Belgrat antlaşması yapıldı. Bu antlaşmaya göre, Avusturyalılar Pasarofça antlaşması ile elde ettikleri Macaristan'ın küçük bir parçasını koruyabildiler. Batı Eflak ve Kuzey Sırbistan ile Bosna'yı Osmanlılara geri vermek zorunda kaldılar.

3 — Avusturyalılar, XVIII. yüzyıl sonlarında, yukarıda gördüğünüz gibi, Türkleri Balkanlardan atmak ve Osmanlı topraklarını paylaşmak için, Ruslarla birlikte, yeniden savaşa giriştiler. Fakat, Fransız Devrimi yüzünden, savaştan çekilmek zorunda kaldılar.

Bu olaylar, Osmanlı İmparatorluğunun bu iki devlete karşı artık kendini koruyamaz duruma düştüğünü gösteriyordu. Eğer gerekli düzenlemeler yapılmazsa devletin yaşaması güçleşecekti. İşte bu kötü durum karşısında ufak tefek düzenlemelere girişildi. Fakat bunlar İmparatorluğun yaşaması için yeterli ölçüde olmadı.

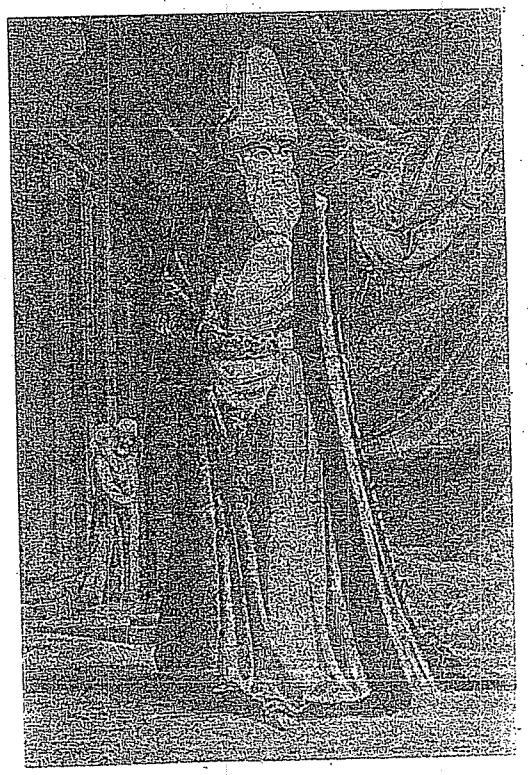

Resim: 89 — Sadrazam Damat İbrahim Paşa.

4 — Lâle Devri:

XVIII. yüzyılın başlarında Osmanlı Devletinin başında padişah III. Ahmet bulunuyordu. Pasarofça barışından biraz önce, Sadrazamlığa Nevşehirli İbrahim Paşayı getirmiş ve kızını vererek onu kendine damat yapmıştı (Resim: 89).

Padişah da damadı da zevk ve eğlenceye düşkün adamlardı. Edebiyat ve sanattan da hoşlanıyorlardı. 1718 Pasarofça barışı imzalandıktan sonra, padişahla damadı kendilerini eğlenceye verdiler. Avrupa'ya gönderdikleri elçilerin orada görüp anlattıkları yaşayışa özendiler. Duyduklarını yapmak istediler.

İstanbul'un Kâğıthane ve Boğaziçi gibi güzel yerlerinde süslü saraylar,

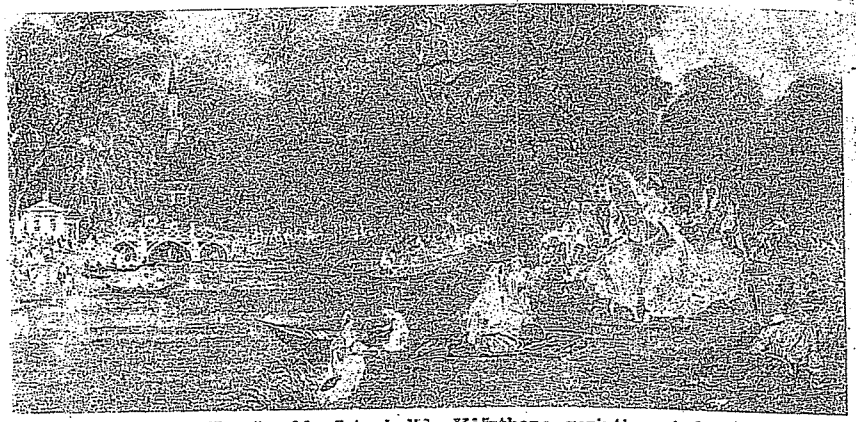

Resim: 90 — XVIII. yüzyılda Istanbul'da Kâğıthane gezinti yerinden bir görünüş

yaptırdılar. Bunların çevrelerinde türlü çiçek ve özellikle lâle bahçeleri yapıldı. Öteki devlet adamları da padişahla sadrazama uydular. Onlar da aynı işleri yapmaya, aynı yaşayışa giriştiler. Devrin seçme çiçeği lâle oldu. Bu çiçeğe karşı herkeste bir merak uyandı. Bu yüzden, 1718 yılından 1730 yılına kadar süren zevk ve eğlence devrine Lâle Devri denilmiştir (Resim: 90).

Halk, padişahla adamlarının eğlence ve zevkleri için ağır vergiler ödüyordu. Bu yüzden, yoksul halk, padişahla devlet adamlarına karşı derin bir öfke duyuyordu.

Ancak, Lâle Devri yalnız bir eğlence çağı değildi. Bu devirde birçok yararlı işler de yapılmıştır. Bayındırlığa önem verildi. Istanbul'da güzel

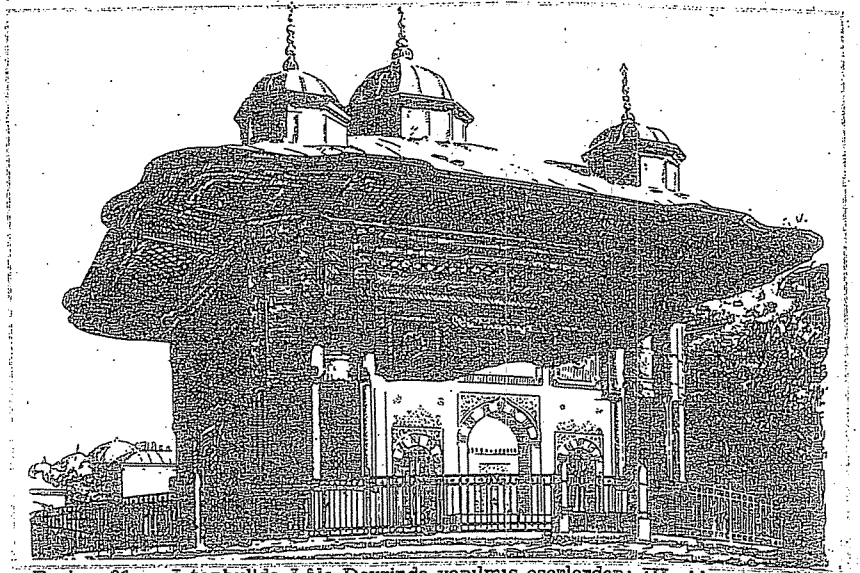

Resim: 91 — Istanbul'da Lâle Devrinde yapılmış eserlerden: III. Ahmet çeşmesi.

saraylar ve köşklerle birlikte camiler, medreseler ve mimarlıkça çok değerli çeşmeler de yapıldı. Bunlardan en önemlisi Ayasofya'nın yanındaki **III. Ahmet çeşmesidir** (Resim: 91).

Bu devirde Avrupa'ya gönderilen elçilerden birinin oğlu olan **Said Mehmet Efendi**, babasıyle birlikte Fransa'yı gezmiş, orada basımevlerini görmüştü. Dönüşünde gördüklerini Sadrazama anlattı. Avrupa'da basımevlerinde basılıp ucuza satılan kitapların halkı nasıl uyandırdığını, Avrupalıların bu yüzden nasıl hızla ilerlediklerini açıkladı. Vezirden emir alarak, **İbrahim Müteferrika** adlı bir sanat adamıyle işbirliği yaptı. Bir basımevi kurma hazırlığına giriştiler. 1727 yılında Üsküdar'da ilk Türk basımevi açıldı. Halbuki, Avrupalılar bu işi hemen hemen üç yüz yıl önce başarmışlardı.

Bu olaydan sonra, birçok kitaplar Türkçeye çevrildi. Yazarlar, şairler ve sanat adamları korundu. Basımevlerinin açılması önemli bir adımdır. Bundan başka kâğıt ve kumaş fabrikaları yapıldı. Bir de yangınlara karşı itfaiye örgütü kuruldu.

Geri kafalı birtakım insanlar bu yeniliklerden hoşlanmıyorlardı. İbrahim Paşayı çekemeyen birtakım kimseler de İran savaşlarının iyi yürütülmediğini ve devletin kötü yönetildiğini, lüks ve israfa gidildiğini ileri sürerek halkı kışkırtıyorlardı. Günün birinde İstanbul'un ayaktakımı, bir hamam işçisi olan **Patrona Halil** ile bir iki görgüsüz, bilgisiz adamın çevresinde toplanıp devlete karşı ayaklandılar. Askerler de bunlara katıldı. Ayaklanma büyüdü. Damat İbrahim Paşa ile ileri gelen devlet adamlarından birkaçı öldürüldü. III. Ahmet padişahlıktan indirildi, Lâle Devrinde yapılan eserler yakılıp yıkıldı.

Lâle Devrinden sonra, orduya bilgili subaylar yetiştirmek için, askerlik okulu açıldı. Devlet hizmetine giren bir Fransız dönmesinin çalışmalarıyle, orduya Avrupa tekniği sokuldu. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, padişah III. Mustafa devrinde de topçu ocağı düzenlendi. Avrupa usulünde toplar döktürüldü.

Ama, yapılan işler yine de yeterli değildi. Devlet kurumlarını kökten düzenlemek gerekiyordu. Devlet adamları Avrupa'nın nasıl hızla ilerlediğini anlayamıyorlardı. İmparatorluğu çöküntüden kurtarmak için yapılması gerekli köklü düzenlemelere girişmeye de cesaret edemiyorlardı.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Gerileme Devrinde Ruslarla ilişkilerimiz nasıldı?
2 — Gerileme Devrinde Avusturyalılarla ilişkilerimiz nasıldı?
3 — Fransız Devriminin Osmanlılarla Rusya ve Avusturya arasındaki savaşlara ne gibi etkisi oldu? Niçin?
4 — Lâle Devrinde yurdumuzda yapılan yenilikler nelerdir? Bunların en önemlisi neydi?
5 — Türkiye'de ilk basımevi Avrupalılardan kaç yıl sonra, nerede kuruldu? Kurucuları kimlerdir?
6 — Osmanlı İmparatorluğunda Gerileme Devri niçin durdurulamadı?

FRANSIZ DEVRİMİNİN GETİRDİĞİ DÜŞÜNCELER

XVIII. yüzyılda Fransa koyu bir mutlakıyetle yönetiliyordu. Halk, sosyal bakımdan, asiller, rahipler, burjuvalar ve köylüler olmak üzere dört sınıfa ayrılmıştı.

Asiller, belli soylardan gelen imtiyazlı, yani üstün haklara sahip olan bir sınıftı. Bunlar asker olmaz, vergi vermezlerdi. Geniş toprakları vardı. Bu toprakları ekip biçen köylülerin kazançlarının çoğunu ellerinden alırlardı. Onları diledikleri gibi çalıştırırlardı. Buna «angarya» deniyordu.

Rahipler, yani din adamları da ayrı bir sınıf meydana getiriyordu. Onların da birçok üstün hakları vardı. Onlar da askere gitmez, vergi vermezlerdi. Kiliselerin ve manastırların zengin gelirleriyle çok rahat yaşıyorlardı. Halkı da din adına baskı altında tutuyorlardı.

Burjuva denilen üçüncü sınıf, şehirlerde oturan zenginlerden ve aydın kimselerden meydana geliyordu. Bunlar endüstri ve ticaretle uğraşır, yahut devlet memurluğu yaparlardı. Bu sınıftan olanlar vergi verir, askere giderlerdi. Fakat siyasal hakları yoktu.

Köylüler, dördüncü sınıf halk tabakasıydı. Askere gider, vergi verir, asillerin emrinde çalışır, onların her türlü angaryalarına katlanırlardı. Onların da siyasal hakları yoktu. Çoğu topraksızdı.

Sürekli savaşlar ve sarayın savrukça para harcamaları yüzünden, devlet hazinesi tamtakır kalmıştı. Kral **XVI. Lui** (Louis), yeni vergiler koymak için Sınıflar Meclisini topladı. Halk sınıfları, temsilcilerini seçip başkent Paris'e gönderdiler. Halk temsilcileri kralın isteklerine karşı geldiler. Meşrutiyet yönetiminin kurulmasını istediler. Kral bu isteklere uymayınca Paris halkı ayaklandı. Siyasal suçluların hapsedildiği Bastil kalesini yıktılar. Kral korktu, meşrutiyet yönetimini kabul etmek zorunda kaldı. Böylece **1789 Fransız Devrimi** başlamış oldu.

Devrimciler, **İnsan Hakları Bildirisi** denilen bir bildiri yayınladılar. Halkın sınıflara ayrılması usulü kaldırıldı. Asillerin imtiyazlarına son verildi. Bütün Fransızlar kanun karşısında eşit sayıldı. Fransız devrimcileri bununla da yetinmediler. Bütün Avrupa uluslarını, krallarına karşı ayaklanmak için kışkırtmaya başladılar. Bu yüzden Avrupa devletleri Fransa'ya düşman oldu. Savaşlar başladı. Fransa'nın başına **Napolyon Bonapart** (Napoléon Bonaparte) adlı bir general geçti. Fransa'nın bütün düşmanlarını yenerek, hemen hemen bütün Avrupa'yı eline geçirdi. Ama sonunda o da yenildi. Fransa yeniden kendi kabuğuna çekilmek zorunda kaldı.

Ancak, Fransız devriminin getirdiği düşünceler yenilemedi. Bütün Avrupa ulusları **hürriyet, adalet, eşitlik** düşüncelerini benimsediler. **Mutlakıyet düşmanlığı** ve **milliyet** duyguları her tarafa yayıldı. Avrupa'nın birçok ülkelerinde meşrutiyet yönetimi kuruldu; demokrasi hayatı başladı.

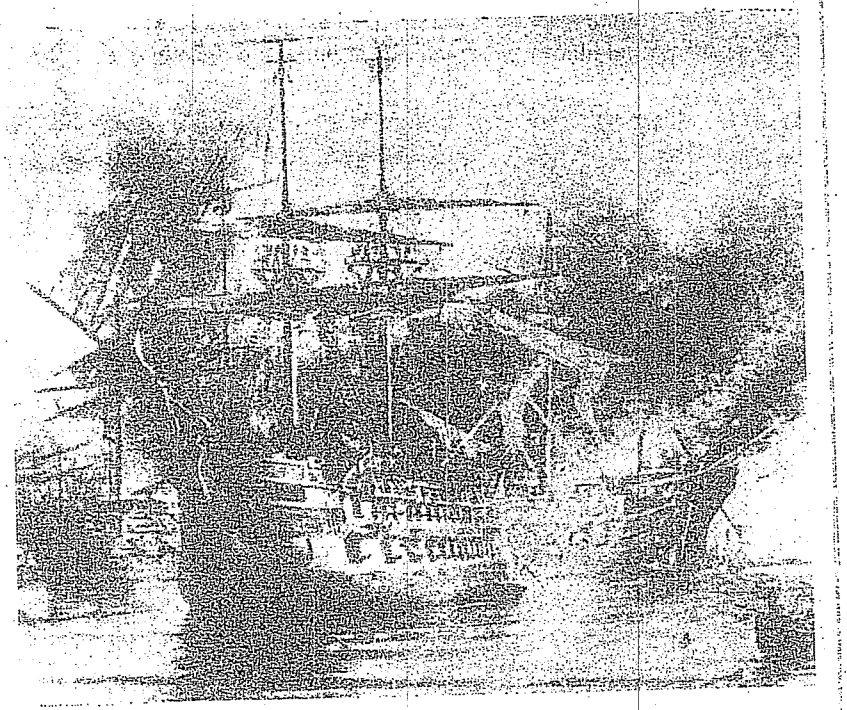

Navarin limanında Osmanlı donanmasının yakılışı.

Osmanlı Devleti, Fransız devriminin yaydığı bu düşüncelerden çok zarar gördü. Yüzyıllardır Türk egemenliği altında yaşayan Balkan uluslarında da milliyet duyguları uyanmıştı. Artık hepsi ayrı ayrı birer devlet kurmak istiyorlardı. Önce **Sırplar** ve **Rumlar**, daha sonra da **Romenler** ve **Bulgarlar** ayaklandılar. Ruslar da, kendi çıkarları için, onları durmadan kışkırtıyor ve yardım ediyorlardı.

Sırplar, Fatih Sultan Mehmet zamanından beri, Osmanlılarla birlikte, rahat bir yaşayış içindeydiler. Bu durum XVIII. yüzyıla kadar sürdü. Sonra, sürekli savaşlar ve imparatorluğun iç işlerinin bozulması yüzünden Balkan ülkelerinde güven kalmadı. Buralardaki Yeniçeriler devlet merkezini dinlemez olmuşlardı. Halka kötülük ediyorlardı. Bir yandan da Ruslar, Sırpları Türklere karşı kışkırtıyorlardı.

Fransız devrimi sırasında, Fransız orduları Dalmaçya kıyılarına kadar inmişlerdi. Böylece Fransızlarla ilişki kuran Sırplarda milliyet duyguları uyandı.

Bütün bu sebeplerle, Sırplar 1804 yılında, Yeniçerilerin kendilerine çok kötülükler yaptıklarını ileri sürerek, Osmanlı devletine karşı ayaklandılar. Bu ayaklanma bastırıldı. Fakat sonra yeni bir ayaklanma oldu. Sırbistan işi devleti yıllarca uğraştıran bir konu haline geldi. Sonunda 1830 yılında, Sırbistan'ın Osmanlı devletine bağlı, fakat iç işlerinde bağımsız bir prenslik olmasını tanımak zorunda kaldık.

Rumlar da Fatih Sultan Mehmet zamanından beri kesin olarak Osmanlı devletine bağlanmış bulunuyorlardı. Bunlar öteki Hıristiyan uyruklara göre daha üstün haklara sahiptiler. Devlet hizmetlerinde de kullanılırlardı.

Rumlar da Fransız devrimi sırasında bu milletle yakından ilişkiler kurdular ve milliyet duygularıyle aşılandılar. Ruslarsa, eskiden beri onları Osmanlı devletine karşı ayaklanmak için kışkırtıp duruyorlardı. Rumlar, ayaklanmak için gizli bir siyasal cemiyet kurdular. Bu cemiyetin başında Rus çarının yaverlerinden biri bulunuyordu.

Rumların ayaklanması 1821 yılında başladı. Avrupalılar onlardan yana çıktılar, paraca yardım ettiler. Osmanlı devleti bu ayaklanmayı bastırabildiği halde İngiltere, Fransa ve Rusya işe karıştı. Aralarında anlaşarak bağımsız bir Yunan devletinin kurulmasına karar verdiler. Bu kararı tanımadık. Bunun üzerine, bu üç devletin donanmaları Mora yarımadasındaki Navarin limanında bulunan donanmamızı yaktılar. Arkasından bize karşı savaş açtılar.

O sıralarda Yeniçeri ordusu yeni kaldırılmış, yerine kurulan yeni asker ocağı ise istenilen duruma ulaşamamıştı. Ruslar, Tuna ırmağını aşıp Balkanlara indiler. Edirne'ye kadar geldiler. Bunun üzerine Ruslarla 1829 Edirne antlaşmasını yapmak ve Yunanistan'ı bağımsız bir devlet olarak tanımak zorunda kaldık.

1878 yılında yapılan Ayatefanos ve Berlin antlaşmalarıyle de **Sırbistan** tam bağımsız bir devlet oldu.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA YENİLEŞME ÇABALARI

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri.
2 — III. Selim Zamanında Yapılan Yenilikler.
3 — II. Mahmut Zamanında Yapılan Yenilikler.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Haritaya bakarak Suriye kıyısında Akkâ'yı bulunuz.
2 — Sözlükte «softa, fes, setre» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri:

XVIII. yüzyılda Avrupa devletleri her alanda çok ilerlemişlerdi. Osmanlı Devleti ise geri kalmıştı. Bu durum, devletin varlığını tehlikeye düşürmüştü. Osmanlı topraklarını paylaşmak isteyen Rusya ile Avusturya'ya karşı giriştiğimiz savaşlarda başarısızlıklara uğruyorduk. Bu da tehlikenin gittikçe arttığını gösteriyordu.

XVIII. yüzyıl sonuna doğru padişah olan III. Selim ile XIX. yüzyıl başlarında padişah olan II. Mahmut bu korkunç gerçeği anladılar. Birtakım kurtuluş çarelerine baş vurdular.

Tehlike yalnız dıştan değildi. İmparatorluk bölgelerinde de birtakım derebeyler türemişti. Eldeki düzensiz ordu ile, dışarıda olduğu gibi içeride de devletin varlığını korumak güçleşmişti. Avrupalıların tuttuğu yoldan gidilmezse devlet parçalanacak, hatta büsbütün yok olacaktı.

Bu yüzden, III. Selim ve II. Mahmut zamanlarında geniş yenileşme hareketlerine girişildi.

2 — III. Selim Zamanında Yapılan Yenilikler:

III. Selim değerli öğretmenler elinde yetişmişti. Şehzadeliğinde, oldukça serbest yaşadığı için, devlet kurumlarının düzensizliğini görmüştü. Asker ocaklarının bozukluğunu biliyordu. 1789 Fransız Devriminin başladığı sıralarda padişah oldu. İlk iş olarak, birkaç yıl önce Rusya ve Avusturya'ya karşı başlamış olan savaşı başarıyla bitirmeye çalıştı. Fakat, eldeki düzensiz ordularla bu işi başaramayacağını anladı.

Fransız Devrimi kendilerine korku verdiği için, Avusturyalılarla Ruslar bizimle yaptıkları savaşları durdurdular. İmparatorluk, az zararla bu savaştan yakasını kurtardı.

III. Selim, yenileşme taraflısı olan devlet adamlarını yanına topladı. Devlet kuruluşlarının yeniden düzenlenmesi için, onlardan tasarılar istedi. Gelen tasarılardan kimisinde, devleti kurtarmak için yapılması gerekli

işler açıkça belirtiliyordu. Hastalığın yalnız ordunun düzenlenmesiyle giderilemeyeceği, yönetimde de köklü yenilikler yapılması gerektiği anlatılıyordu.

III. Selim, düzensizliğin her alanda olduğunu anladı. Fakat, karışıklıklara meydan vermemek için, önce maliyenin ve ordunun yenileştirilmesi işine girişti. Yeni gelir kaynakları bularak devlet hazinesini güçlendirdi.

Bu devirde Yeniçeriler, askerlikten çok sanat ve ticaret işleriyle uğraşıyorlardı. Ulufe cüzdanları, yani Yeniçerilere verilen aylıkların kâğıtları şunun bunun elinde alınıp satılıyordu. Bu kâğıtları ölen yeniçerilerin aileleri satmışlardı. Askerlikle ilgisi olmayan birçok kimseler, çalışmadan devlet hazinesinden para çekiyorlardı. Bunlara aracılık eden Rum ve Yahudi sarraflar zengin olmuşlardı.

Padişah, yeniçerileri yola getiremeyeceğini bildiği için, bu ocağa dokunmadı. Ayrı bir ordu kurmaya çalıştı. Nizam-ı- Cedit (Yeni düzen) adıyle, Avrupa orduları gibi bir ordu kurdu (Resim: 92). Bu ordu için kışlalar yaptırdı (İstanbul'da Üsküdar'la Haydarpaşa arasındaki Selimiye kışlası bu devirde yapılmıştır).

Nizam-ı Cedit ordusunun yetiştirilmesi için, Fransa'dan ve İsveç'ten öğretmenler getirildi. Ordu, yeni savaş araçlarıyle donatıldı. Padişah I. Mahmut zamanında açılmış olan Kara Mühendishanesi ve III. Mustafa zamanında kurulan Deniz Mühendishanesi geliştirildi. Deniz Mühendishanesi için, Istanbul'da Heybeliada'da bir okul yaptırıldı. Bu iki okuldan Kara Mühendishanesi ordu için, Deniz Mühendishanesi de donanma için subay yetiştiriyordu. Avrupa'dan getirilen öğretmenlerle ünlü Türk öğretmenleri bu okullarda matematik ve fen bilgileriyle askerlik dersleri vermeye başladılar. Avrupalıların fen ve askerlik kitapları Türkçeye çevrildi. Tersane işleri de düzenlenerek yeni savaş gemileri yapıldı. Topçu ocakları düzenlendi.

Resim: 92 — Solda III. Sultan Selim, sağda Nizam-ı-Cedit askerlerinin padişahın önünde yaptıkları ilk geçit.

III. Selim, Istanbul'dan başka birkaç ilde de Nizam-ı Cedit ocakları kurdu. Az zamanda Nizam-ı Cedit askerlerinin sayısı arttı.

NİZAM-I CEDİT ASKERLERİNİN İLK BAŞARISI :

Bu çalışmalar sırasında, Fransız Devriminde ün kazanan Bonapart, kuvvetli bir ordu ile Mısır'a girdi. Osmanlı İmparatorluğunu barışa zorlamak için, Güney Suriye üzerine yürüdü. Akdeniz kıyısındaki Akkâ kalesini kuşattı. Kaleyi, Istanbul'dan gönderilen birkaç tabur Nizam-ı Cedit askeri koruyordu. Bu küçük kuvvet savaşı kazandı. Fransızlar, toplarının bir kısmını da kale önünde bırakarak, Mısır'a çekildiler. Bonapart, Fransa'ya kaçtı. Orada zorla hükümeti devirerek Fransa'nın başına geçti. Pek az sonra da Fransızlar Mısır'dan çekildiler.

III. SELİM'İN TAHTTAN İNDİRİLİŞİ :

Napolyon Bonapart (Napoléon Bonaparte) Fransa'nın başına geçtikten sonra, Osmanlı İmparatorluğu ile anlaştı. Fakat, bu sefer de Ruslara karşı savaş açıldı. Osmanlı ordusu, Ruslarla savaşmak için Istanbul'dan ayrılmıştı. Birtakım ikiyüzlü, geri kafalı devlet adamları bundan yararlanmaya kalktılar. Gizlice softalarla işbirliği yaparak, önce Karadeniz boğazındaki kale askerlerini ayaklandırdılar. Bunların başında Kabakçı Mustafa adında bir zorba bulunuyordu. Sonra yeniçerileri de kışkırtarak korkunç bir ayaklanma yaptılar (1807). Hükümetin başında bulunan sadrazam vekili ile Şeyhülislâm da bu ayaklanmayı körükleyenler arasındaydı.

Padişah, yumuşak huylu, gevşek tutumlu bir insandı. Yenileşme taraflılarının öğütlerini dinlemedi. Ayaklanmayı yapanlar sarayı kuşatınca onların isteklerine uydu. Birçok emeklerle meydana getirmiş olduğu Nizam-ı Cedit ordusunu dağıttı.

Fakat, ayaklanmayı yapanlar bununla da yetinmediler. III. Selim'i tahttan indirdiler. Yeğeni IV. Mustafa'yı padişah yaptılar. Yeni padişah, geri kafalı bir adam olduğu için, yenileşmeye karşı olanların başına geçti. Zorbalar, yenilik taraflılarından ele geçirdiklerini öldürdüler. Bunlardan birkaçı Istanbul'dan kaçarak Tuna Seraskeri Alemdar Mustafa Paşaya sığındı.

Resim: 93 — Alemdar Mustafa Paşa

ALEMDAR MUSTAFA PAŞA:

Alemdar, okumuş bir adam değildi (Resim: 93). Fakat doğruyu görebilen bir devlet adamıydı. Kendisine sığınanlardan, Istanbul'daki ayaklanmanın içyüzünü öğrendi. Ordusuyle Istanbul üzerine yürüyüp III. Selim'i yeniden padişah yapmaya karar verdi.

Alemdar, ordusuyle Istanbul'a geldi. Ayaklanmada parmağı olanları öldürttü. IV. Mustafa'yı tahttan indirmek için sarayı kuşattı. Fakat, IV. Mustafa, padişahlığını korumak için, sarayda tutuklu bulunan Selim'i öldürttü. Tahta çıkarılacak şehzade kalmaması için, kendi küçük kardeşi Mahmut'u da öldürtmek istedi, ama başaramadı.

Alemdar, saray kapılarını kırdırarak zorla içeriye girdi. IV. Mustafa'yı tahttan indirdi. II. Mahmut'u padişah yaptı (Resim: 94). Kendisi de Sadrazam oldu (1808).

3 — II. Mahmut Zamanında Yapılan Yenilikler:

II. Mahmut zamanında, Alemdar Mustafa Paşanın önderliğiyle, yenileşme hareketlerine hız verildi. Bu sefer de Sekban-ı Cedit adıyle yeni bir ordu kuruldu.

Fakat, yeniçeriler fırsat kolluyorlardı. Birkaç ay sonra yeniden ayaklandılar. Padişah tarafını tutan Yeniçeri Ağasını öldürdüler. Alemdar'ın oturduğu Babıâli'yi kuşattılar. Askerleri dağınık ve komutansız kaldığı için, Sadrazama yardım edemediler.

Alemdar, konaktaki pek az adamıyle, kahramanca dövüştü. Askerlerinin yardıma gelmediğini görünce barut mahzenine çekildi. Barutları ateşleyerek öldü. Binanın damını delerek içeriye girip Alemdar'ı ele geçirmeye çalışan birkaç yüz yeniçeri de onunla birlikte öldü.

Zorbalar, Sekban-ı Cedit ocağı kaldırılırsa dağılacaklarını söyledikleri için, padişah bu ocağı kaldırdı. Askerlerini dağıttı. Böylece ayaklanma sona erdi.

YENİÇERİ OCAĞININ KALDIRILMASI :

Yeniçeri ocağı artık çok düzensiz bir duruma gelmiş, bir zorbalar yatağı olmuştu. Bu ocağı yalnız her türlü yeniliklere karşı olan bilgisiz softalarla kendi çıkarından başka şey düşünmeyen insanlar destekliyordu. Bu ocak yaşadıkça devlet köklü yenileşme hareketlerine girişemeyecekti.

II. Mahmut bu gerçeği kavramıştı. Yeniçeri ocağını kaldırmak için fırsat kolluyor, hazırlıklar yapıyordu. Kendisine bağlı devlet adamlarını işbaşına getirdi. Din bilginlerinden çoğunu da kendisine bağladı. Bu hazırlıkları yaptıktan sonra, din bilginleriyle ileri gelen devlet adamlarını sarayda, kendi başkanlığında topladı. Onlara, devletin kurtuluşu için, talimli bir ordu kurmak gerektiğini açıkladı. Yeni ve düzenli bir ordu kurulmasına karar verildi. Yalnız bu sefer kurulacak ordu, Yeniçeri ortalarından seçilen askerlerle meydana getirilecekti.

Yeniçeri subayları çağrıldı. Bunlar verilen karara isteksizce, uyar göründüler. Böylece Eşkinci Ocağı adı verilen bir asker ocağı kuruldu.

Resim: 94 — II. Sultan Mahmut.

Fakat, yeniçeriler uzun zaman talime dayanamadılar. Onlar tembelliğe, zorbalığa alışmışlardı. Yeniden ayaklandılar. Ama, II. Mahmut da medreselileri kendinden yana çekmiş, her ihtimali hesaplamıştı. Ayaklanmayı duyunca din bilginleriyle devletin ileri gelenlerini Topkapı sarayında topladı. Kurul, yeniçeri zorbalarına karşı savaş açılmasına karar verdi. Padişah, Sadrazama Peygamberin bayrağını vererek onu komutan yaptı. Padişaha bağlı askerlerle silâhlı softalar yeniçerilere saldırdılar. Yeniçeri baskısından bıkmış, usanmış olan Istanbulluların çoğu da onlara katıldı. Sokak savaşlarından sonra, şehrin Aksaray mahallesi yakınındaki yeniçeri kışlası topa tutuldu. Zorbaların gücü kırıldı. Yakalananlar öldürüldü. Yeniçeri Ocağı büsbütün kaldırıldı (1826).

II. Mahmut, **Asakir-i Mansure-i Muhammediye** (Tanrının yardım ettiği Muhammed askerleri) adlı yeni ve düzenli bir ordu kurdu. Bugünkü şanlı ordumuzun çekirdeği olan bu kuvvet gitgide gelişti ve bundan sonraki **Tanzimat Devrinde** daha da kuvvetlendi.

II. Mahmut, yeniçerileri ortadan kaldırdıktan sonra, devlet kurumlarını az çok düzenledi. Divan-i Hümayun yerine Avrupalılardaki gibi, **Bakanlar Kurulu** kurdu. **Harp Okulu** gibi birtakım okullar açtırdı. Yeni ordusuna dayanarak, illerde türeyen derebeyleriyle uğraştı. Devlet merkezinin gücünü illere tanıttı. Böylece mutlakıyet yönetimini kuvvetlendirdi.

II. Mahmut zamanında askerle memurların kavuk yerine fes giymeleri kabul edildi. Fes, tepesinden siyah püskül sarkan kırmızı çuhadan yapılmış bir başlıktı. Halk, yine dilediğini başına koymakta serbest bırakıldı. Devlet memurlarının, şalvar yerine, setre pantolon giymeleri de sağlandı.

II. Mahmut, böylece, Avrupalılaşmak için ilk adımı atmıştı. Yaşasaydı, belki daha çok yenilikler yapacaktı. 1839'da ölünce, yerine büyük oğlu **Abdülmecit** geçti.

ÖDEV VE SORULAR

1 — III. Selim'in kurmuş olduğu asker ocağının adı neydi? Bu ocağı niçin kurmuştu?

2 — Nizam-ı Cedit askerleri ilk başarılarını nerede ve kime karşı kazandılar?

3 — Nizam-ı Cedit ocağı niçin ve nasıl ortadan kaldırıldı?

4 — Alemdar Mustafa Paşa kimdir? Devlete yaptığı hizmet nedir?

5 — II. Mahmut'un ilk kurduğu yeni asker ocağının adı neydi? Bu kuruluş niçin ve nasıl ortadan kalktı?

6 — Yeniçeri ocağı ne zaman kurulmuştu? Niçin bozuldu? Ne zaman ortadan kaldırıldı? Yerine hangi askerlik ocağı kuruldu?

7 — Kara ve Deniz Harp okullarımızın ne zaman kuruldukları öğreniniz.

8 — II. Mahmut zamanına kadar Osmanlıların nasıl giyindiklerini ve bu padişah zamanında yapılan kılık kıyafet değişikliğini anlatınız.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA TANZİMAT VE BİRİNCİ MEŞRUTİYET DEVİRLERİ

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat Fermanı.
2 — Tanzimat Devrinin Getirdiği Başlıca Yenilikler.
3 — Boğazlar Meselesi.
4 — Osmanlı - Rus İlişkileri ve Kırım Savaşı.
5 — Birinci Meşrutiyet Devri.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Haritaya bakarak Kırım yarımadasında Sivastopol şehriyle Karadeniz kıyılarımızda Sinop limanını bulunuz.
2 — Sözlükte «tanzimat, ferman, istibdat» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat Fermanı:

Abdülmecit, çok genç yaşında padişah olmuştu (Resim: 95). O sırada Dışişleri Bakanı **Mustafa Reşit** Paşa idi (Resim: 96). Mustafa Reşit Paşa, daha önce Avrupa'nın büyük merkezlerinde elçi olarak bulunmuştu. Yabancı dil bilen, aydın ve olgun bir devlet adamıydı. Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa uygarlığını benimsemesi gerektiğini çok iyi kavramıştı. Verdiği öğütlerle genç padişahı da bu düşünceye inandırdı. Yapılması gerekli gördüğü yenilikleri bir ferman halinde yazıp padişaha imzalattı. Bu fermana **Tanzimat Fermanı** denir.

Topkapı sarayının yanındaki **Gülhane** bahçesinde büyük bir tören hazırlandı. İleri gelen devlet adamları, din bilginleri, yabancı devlet elçileri burada toplandılar. Mustafa Reşit Paşa, bunların önünde padişahın imzaladığı fermanı okudu (1839).

Resim: 95 — Zamanında Tanzimatın ilân edilip uygulandığı padişah Sultan Abdülmecit

Fermanın başında, yüz elli yıldan beri devletin ve milletin uğradığı kötülüklerin kanunlara saygısızlık yüzünden ileri geldiği açıklanıyordu. Yapılacak yeni kanunlarla devletin eski gücünü, üstünlüğünü yeniden kazanacağı belirtiliyordu.

Bu fermana göre, herkesin can, mal ve namusu korunacaktı. Mahkeme kararı olmadıkça hiç kimse ceza görmeyecek, kimsenin malına el konmayacaktı. Herkes kazancına göre

Resim: 96 — Mustafa Reşit Paşa

vergi verecekti. Askere alınma ve ödev süresi belli zamanlara bağlanacaktı.

Bütün bu haklardan Müslüman olmayanlar da yararlanacaklardı. Padişah, bu kararları bozmayacağına söz veriyor, ant içiyordu.

Bu ferman, padişahla uyrukları arasındaki ilişkileri gösteren bir belge sayılır. Artık padişahın sonsuz olan yetkileri bir dereceye kadar sınırlanmış oluyordu. Çünkü padişah, kanunların kendisinden üstün olduğunu kabul etmişti. Bunun için de, bu ferman Osmanlı İmparatorluğunu bir ortaçağ devleti olmaktan kurtardı.

Tanzimat Fermanının yayınlanmasıyle başlayan devre **Tanzimat Devri** denir.

2 — Tanzimat Devrinin Getirdiği Başlıca Yenilikler:

Tanzimat devrini açan Mustafa Reşit Paşa birkaç kere Sadrazamlık ve Dışişleri bakanlığı yaptı. Bu devirde **Âli** ve **Fuat** paşalar gibi ünlü devlet adamları yetişti (Resim: 97, 98). Bunların çalışmalarıyle yeni kanunlar ve tüzükler çıkarıldı. Askerlik, adalet, maliye ve yönetim işlerinde yenilikler yapıldı.

Öğretim ve eğitim işlerine önem verildi. Birçok ders kitapları yazdırıldı. Avrupa'ya öğrenciler gönderildi. Türkler ve Müslümanlar arasında yabancı dil öğrenenler çoğaldı.

Resim: 97 — Âli Paşa

Osmanlı dil ve edebiyatında köklü bir değişiklik başladı. Genç yazarlar, dilimize girmiş olan yabancı sözleri ve kuralları atarak, daha arınmış bir Türkçe ile yazmaya başladılar. Bunların önderleri **Şinasi** idi. **Namık Kemal** ve **Ziya Paşa** da bu devrin ünlü yazar ve şairlerindendir (Resim: 99, 100, 101).

Bu devirde Avrupa yazarlarından da, birçok kitaplar Türkçeye çevrildi. **Ahmet Vefik Paşa** ünlü Fransız tiyatro yazarı **Molyer**'in (Molière) eserlerini Türkçeye çevirerek halkımıza tanıttı (Resim : 102). Bu

çabalarla Türk halkı aydınlanmaya, yavaş yavaş düşünce ve görüşlerini değiştirmeye başladı. Kılık kıyafette de Avrupalılarınkine benzer değişiklikler oldu.

Resim: 98 — Fuat Paşa

Yurt içinde çeşitli diller konuşan ve dinleri ayrı olan insan toplulukları vardı. Bunlar arasında Müslüman, Hıristiyan, Musevî ayırımı kaldırılıp eşitliğe gidildi. Fakat, geleneklere bağlı olan Müslümanlar, azınlıkların kendileriyle eşit olmasını istemiyorlardı. Azınlıklar da Osmanlı Devletinden kopup ayrı birer devlet kurmak, yahut daha önce kurulmuş olan devletlerine katılmak istiyorlardı.

Padişahlar, devlet adamlarının yaptıkları düzenlemelere pek o kadar saygı göstermiyorlardı. Geri kafalılar da memleket yararına yapılan bu işleri beğenmiyorlardı.

Bununla birlikte, Tanzimat Devri, Avrupa düşünüşünü memlekete sokmuş, aydınlar arasında hayatın değişmesine ve ilerlemesine yol açmıştır. Bugünkü ilerleyişimizin temeli Tanzimat Devrine dayanır.

Bu devirde ordu ve donanmaya önem verildi. Avrupa'da olduğu gibi, gençler askere alınarak ordular kuruldu. Avrupa savaş tekniği benimsendi. Ordumuz güçlü bir duruma geldi. Tanzimat Devrinin sonlarına doğru, yeni savaş gemileri yaptırılarak donanma da kuvvetlendirildi.

Fakat bu düzenler, ordu ve donanma için yapılan büyük harcamalar devlet maliyesini sarstı. Padişahların yeni saraylar yaptırmak için harcadıkları paralar ise bütçeyi büsbütün hırpalıyordu. Devlet, yabancılardan yüksek faizlerle paralar alarak borçlandı. Bu da İmparatorluğu güç duruma soktu.

Resim: 99
Şinasi

Resim: 100
Namık Kemal

Resim: 101
Ziya Paşa

Resim: 102 — Ahmet Vefik Paşa

3 — Boğazlar Meselesi:

Tanzimat Devrinin ilk yıllarında, Londra'da **Boğazlar meselesi** görüşüldü. II. Mahmut'un son yıllarında Rusya ile **1833 Hünkâr İskelesi antlaşması** yapılmıştı. Bu antlaşma ile de Rusya boğazların korunmasında birtakım haklar koparmış, âdeta Osmanlı Devletinin koruyucusu haline gelmişti.

Büyük devletler 1841 yılında Londra'da bir toplantı yaptılar. Boğazlar meselesi işte bu toplantıda görüşüldü. Hünkâr İskelesi antlaşmasındaki Ruslar yararına olan durum Türklerin yararına değiştirildi. Ticaret gemilerinden başka hiç bir devletin savaş gemilerinin İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçememesine karar verildi. Boğazlar meselesinin bu şekilde çözümlenmesi, Tanzimat'ın hayırlı bir sonucu olmuştur.

4 — Osmanlı - Rus İlişkileri ve Kırım Savaşı:

Rusya, boğazlar meselesinin böylece çözümlenmesinden hiç memnun olmadı. Rus çarlarının ülküsü, Osmanlı İmparatorluğunu ortadan kaldırmak, Istanbul'u ve boğazları ele geçirmekti. Tanzimat Devrinde yapılan yeniliklerle Osmanlı Devletinin kalkınması ve kuvvetlenmesi onların işine gelmiyordu.

Rus çarı, **Hasta Adam** adını taktığı Osmanlı İmparatorluğunu tek başına parçalayamayacağını biliyordu. Çünkü, Tanzimat hareketleriyle Osmanlı Devleti büyük Avrupa devletlerinin sevgisini kazanmıştı. Çar, bu işi başarmak için, el altından İngilizlerle anlaşmak istedi. Fakat umduğu sonucu alamadı. Osmanlı Devletinin yaşaması İngilizlerin siyasal çıkarlarına uygun geliyordu. Bu yüzden, Çarın isteklerine yanaşmadılar.

Bunun üzerine, Çar bu işi kendi başına yapmaya karar verdi.

O sıralarda Kudüs'te, kutsal yerlerin yönetimi için, Ortodoks papazlarla Katolik papazların arası açılmıştı. Ruslar, Osmanlı ülkesinde yaşayan Ortodoksların koruyucusu olma hakkını istediler. Bu istek, devletin iç işlerine karışmak demekti. Osmanlı hükümeti, haklı olarak, Rusların bu isteğine karşı geldi. Bunun üzerine Rus orduları 1853 yılında sınırı aşarak Balkanlara doğru ilerlemeye başladılar.

Türk ordusu, Rusları Tuna boyunda yenilgiye uğrattı. Kafkaslarda da Rus ilerleyişini önledi. Fakat Ruslar, yaptıkları bir baskınla Sinop limanımızda bulunan küçük bir donanma birliğimizi yaktılar.

KIRIM SAVAŞI :

Bu olay üzerine İngiltere ve Fransa ile Rusya'ya karşı bir bağlaşma yaptık. Biraz sonra, küçük bir devlet olan İtalya'nın Piyemonte Krallığı da bu bağlaşmaya katıldı. Osmanlı, İngiliz, Fransız ve Piyemonte kuvvetleri Kırım yarımadasına asker çıkardılar. Rusların Karadeniz kıyılarında en kuvvetli kalesi olan Sivastopol'u karadan ve denizden kuşattılar. Bu yüzden bu savaşa **Kırım Savaşı** denildi. Savaş 1856 yılına kadar sürdü. Sivastopol alındı. Savaşın uzamasından yararlanamayacaklarını anlayan Ruslar barışa yanaştılar.

Osmanlı Devletiyle birlikte savaşan devletlerin yanında Avusturya ve Prusya devletleri de yer aldı. **1856 Paris antlaşması** yapıldı.

Paris antlaşmasının başlıca maddeleri şunlardır:

a) Her iki taraf, savaşta aldıkları yerleri geri vereceklerdi.

b) Osmanlılar da Ruslar da Karadeniz'de donanma bulundurmayacaklardı. (Bu maddeden Osmanlı Devleti yararlanıyordu. Çünkü Rus tersaneleri ve savaş gemileri yok oluyor, buna karşılık Osmanlıların Istanbul'da tersane ve savaş gemileri bulundurma hakkı korunuyordu).

c) Osmanlı İmparatorluğu bir Avrupa devleti sayılacaktı. Toprak bütünlüğünü antlaşmada imzası bulunan devletler sağlayacaklardı. (Bu madde ile de Rusların Osmanlı topraklarını ele geçirmesi önlenmiş oluyordu)

Paris antlaşması, Tanzimat Devrinin önemli bir başarısıdır. Yalnız, başta Fransa olmak üzere, Avrupa büyük devletleri kapitülasyonları genişlettiler. Osmanlı topraklarında ticaret işlerinden daha çok yararlandılar. Bundan Türkler zarar gördü. Azınlıklar zenginleşti.

Bundan başka, devletin iç işlerine de karışarak Romanya ve Sırbistan'ı hemen hemen bağımsız hale getirdiler.

Padişah **Abdülmecit**, genç denilebilecek bir yaşta öldü. Yerine kardeşi **Abdülâziz** geçti. Bu padişahın ilk zamanlarını **Âli** ve **Fuat** paşalar yönetti. Bunlar olgun ve değerli devlet adamlarıydılar. Padişahı hükümet işlerinden uzak tuttular. Fakat, onların ölümünden sonra Abdülâziz kimseyi dinlemez oldu.

Bu durum karşısında, Avrupalıların **Genç Türkler** adını verdikleri aydın kişiler harekete geçtiler. Bunların başında ünlü bir devlet adamımız olan **Mithat Paşa** vardı (Resim : 103). **Namık Kemal** ve **Ziya Paşa** da aralarında bulunuyordu. Genç Türkler, padişahların kendi keyiflerince devlet yönetmelerine son vermek istiyorlardı.

Resim: 103 — Mithat Paşa

Padişahın oturduğu **Dolmabahçe sarayı** karadan ve denizden kuşatıldı. Abdülâziz tahttan indirildi. Yerine **V. Murat** padişah oldu. Fakat bu yeni padişah da birkaç gün sonra delirdi. İyileştirmek için çok uğraşıldı ama sonuç alınamadı. Çaresiz kalan devlet adamları onu da tahttan indirdiler. Yerine,

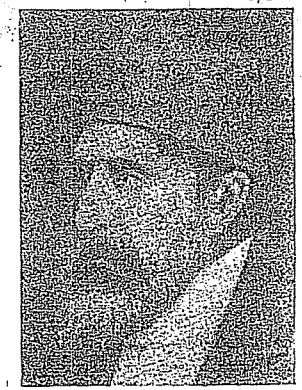

Resim: 104 — II. Abdülhamit.

meşrutiyet yönetimini kabul edeceğine söz veren **II. Abdülhamit** padişah oldu (Resim: 104).

5 — Birinci Meşrutiyet Devri:

II. Abdülhamit, Mithat Paşayı sadrazam yaptı. Toplar atılarak **Meşrutiyet** ilân edildi (1876). Osmanlı Devletinde ilk anayasa olan **Kanun-ı Esasi** hazırlandı. **Mebuslar Meclisi** denilen ilk millet meclisi toplandı (20 mart 1877).

II. Abdülhamit, meşrutiyet yönetimini kabul etmek şartıyle padişah olmuştu. Ama bu işte gönülsüzdü. Çok kuruntulu bir adamdı. Bütün devlet işlerine karışmak istiyordu. Anayasaya uymak, vatandaşların hak ve hürriyetlerine saygı göstermek ona güç geliyordu. Bu yüzden Mithat Paşa ile arası açıldı. Önce onu yurt dışına sürdü. Kısa bir zaman sonra, Ruslarla savaş başladı. Savaş kötü yönetiliyordu. Milletvekilleri, bunun sorumlusunu araştırmaya başladılar. Padişah bundan hiç hoşlanmadı. Savaş durumunu bahane ederek, Mebuslar Meclisini kapattı (1878).

II. Abdülhamit, bundan sonra bütün yetkileri eline aldı. 32 yıl, devleti oturduğu **Yıldız** sarayından, sıkı bir mutlakıyetle yönetti. Bu devre de **İstibdat Devri** derler.

İstibdat Devrinde söz, yazı, toplantı hürriyetleri kaldırılmıştı. Kitap ve gazeteler basılmadan önce denetleniyordu. Hürriyet ve meşrutiyet taraflısı olduklarından kuşkulanılan kimselerin arkasında hafiyeler dolaşırdı. Bunlar, duyduklarını, gördüklerini padişaha bildirirlerdi. Böyle kimseler imparatorluğun uzak yerlerine sürülür, yahut zindanlara atılırlardı. Hafiye korkusundan herkes birbirinden korkar olmuştu.

Kapitülasyonlar ve II. Abdülhamit'in kötü yönetimi yüzünden yurt ekonomisi çok bozulmuştu. Her şey Avrupa'dan alınıyor, yerli hiç bir şey yapılamıyordu. Ülkemiz, Avrupalıların bir açık pazarı durumuna gelmişti. Yol, köprü, tren, tramvay, su, elektrik, havagazı işleri hep yabancı şirketlerin elindeydi. Bunun için, İstibdat Devri, yurdumuzun en karanlık devri olmuştur.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Tanzimat Devri nasıl ve ne zaman başladı? Bu devri açan devlet ve hükümet başkanları kimlerdir?
2 — Tanzimat Fermanının en önemli maddeleri nelerdi?
3 — Kırım savaşı niçin ve nasıl başladı, nasıl sona erdi?
4 — Kırım savaşı sonunda yapılan 1856 Paris antlaşmasının en önemli maddeleri nelerdi?
5 — Tanzimat Devrinde yurdumuzda ne gibi yenilikler oldu?
6 — Tanzimat Devrinin en ünlü devlet adamlarıyle padişahlarının adlarını söyleyiniz.
7 — Türkiye'de ilk Meşrutiyet yönetimi ne zaman ve nasıl kuruldu, ne kadar sürdü?

PİLEVNE SAVAŞI VE GAZİ OSMAN PAŞA

Ruslar, 1877 yılında, arkalarından Romanyalıları da sürükleyerek, bize karşı savaşa girişmişlerdi. Tuna'yı geçen Rus orduları hızla Balkanlara indiler. Rus generali Krüdner, Pilevne'yi Türklerden almakla görevlendirilmişti.

Halbuki, o sırada Vidin'de bulunan Osman Paşa 40 000 kişilik kolordusuyle, Pilevne'ye inerek Rusları geri attı. Askerlerini çarçabuk hazırlattığı toprak tabyalara yerleştirerek savunmaya başladı.

Pilevne kahramanı Gazi Osman Paşa

Pilevne savaşı 20 temmuz 1877'de başladı. Osman Paşa, topraktan yaptırdığı istihkâmlarla bütün savaş usullerini altüst etmişti. Ruslar, 100 000'e yakın bir ordu ile, çarçabuk Pilevne önüne geldiler. Yaptıkları zorlu saldırılarla Pilevne'yi ele geçirmek istediler. Fakat, ölümü hiçe sayan Türk askerlerinin kahramanca savunması karşısında, 8 000 ölü vererek kaçmak zorunda kaldılar. Rus ordusu Tuna kıyılarına çekildi.

Rus başkomutanı Grandük Nikola, en seçkin kuvvetlerini topladı. 70 000 kişi ile Pilevne'yi kuşattı. Osman Paşa'nın kuvveti ise 30 000 kişiye inmişti. Ruslar, ardı arkası gelmeyen saldırılara giriştiler. Fakat bu sefer de 16 000 ölü vererek, bozgun halinde Tuna'ya kadar kaçmak zorunda kaldılar. Artık Ruslar ne yapacaklarını şaşırmışlardı.

Rus Çarı III. Aleksandr, cepheye geldi. Kendi alaylarını da Pilevne'ye gönderdi. 150 000 kişilik Rus askerine Romanya kuvvetleri de katılmıştı. Osman Paşa, bu büyük kuvvet önünde de yılmadı. Yapılan kanlı savaşlarda binlerce Rus öldürüldü. Düşman bir adım bile ilerleyemedi.

Artık Ruslar, Pilevne'yi Türklerin elinden savaşla alamayacaklarını anlamışlardı. Pilevne'yi, savaş yapmadan, yalnız kuşatmakla yetindiler. Sonunda, Pilevne'de yiyecek adına bir şey kalmadı. Erzak bitmişti. Atılacak kurşun da kalmamıştı. Askerlerin sayısı ise 15 000 kişiye inmişti.

Osman Paşa, Kurban bayramı sabahı askerlerini topladı. Onlara:

— Askerler! Bugün Kurban bayramıdır. Bütün Müslümanlar bugün kurban kanı akıtır. Bizim kesecek kurbanımız yok. Biz de düşman kanı dökeceğiz! dedi.

Osman Paşa, çevresini kuşatan düşman çemberini yararak Pilev-

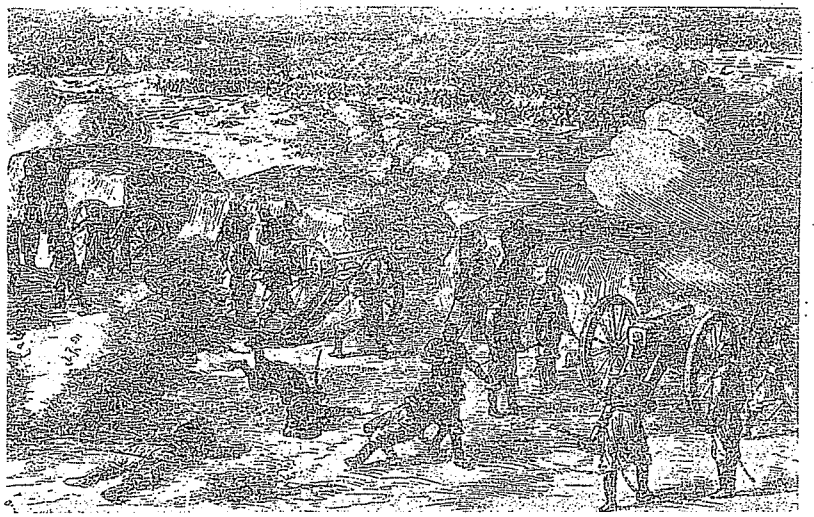

Pilevne Savaşı

ne'den çıkmayı kararlaştırmıştı. Hücum emrini verdi. Kahraman askerlerimiz, yalnız süngü ve kılıçlarıyle ileri atıldılar. Gazi Osman Paşa da onların önündeydi. Birinci düşman istihkâmını yarıp Rusları geri attılar. İkinci, üçüncü kuşatma çemberi de elimize geçti. Artık küçük Türk birliğine kurtuluş yolu görünmüştü. Yazık ki, bu sırada hain bir kurşun Gazi Osman Paşa'yı yaralayarak atından düşürdü. Ruslar, Osman Paşa'yı yakaladılar; Çar'ın önüne götürdüler.

Yaralı kahraman, savaş usulünce, kılıcını belinden çıkarıp Çar'a teslim etti. Fakat, bu dünya ölçüsünde büyük komutanın kahramanlığına hayran olan Rus Çar'ı III. Aleksandr, kılıcı tekrar Osman Paşa'ya verdi:

— Yeryüzünde, bu şerefli kılıcı taşımak, ancak sizin gibi kahramana yakışır! dedi.

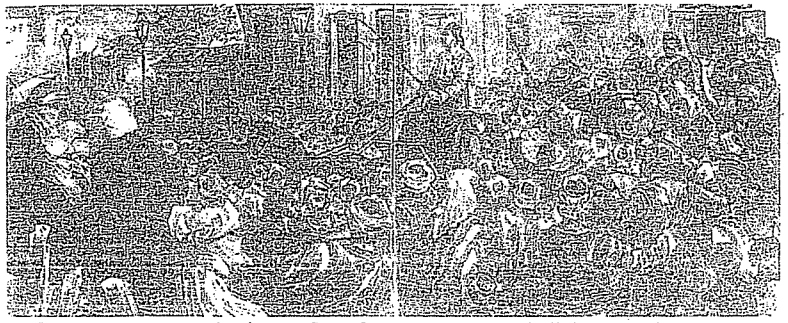

Barıştan sonra yurda dönen Gazi Osman Paşa, İstanbulluların coşkun sevgi gösterileriyle karşılanmıştı.

İKİ BÜYÜK HÜRRİYET KAHRAMANI: MİTHAT PAŞA VE NAMIK KEMAL

Türkiye'de meşrutiyetin kurulması için çalışan yurtseverlerin en ünlüleri Mithat Paşa ve Namık Kemal'dir.

Mithat Paşa 1822 yılında İstanbul'da doğmuştur. 18 yaşında Sadrazamlık dairesinde memur olarak işe başladı. Kendisine verilen her işte üstün başarılar göstererek hızla ilerledi. 1861'de vezir olarak Rumeli'deki Niş valiliğine atandı. Oradaki büyük başarıları üzerine Silistre, Vidin ve Niş eyaletleri birleştirilerek Tuna eyaleti adı verildi. Başına da Mithat Paşa getirildi. Mithat Paşa, Tuna valiliğinde çok yararlı işler gördü. Birçok okullar, köprüler yaptırdı. Fabrikalar, dernekler, ortaklıklar kurdurdu. Bugünkü **Emniyet Sandığı** ile **Ziraat Bankası**nın temeli olan kredi sandıklarını ve ilk **sanat okulları**mızı da Mithat Paşa kurmuştur.

Danıştay Başkanı, Bağdat genel valisi oldu. 1872'de Sadrazam olduysa da padişah Abdülâziz kısa zamanda onu bu görevden aldı. Sonra başka bakanlıklarda bulundu. Meşrutiyetin kurulması için büyük çaba gösterdi.

II. Abdülhamit, 1876'da padişah olduğu zaman ,onu Sadrazam yaptı. Mithat Paşa, dört gün sonra, o zaman Kanun-ı Esasî denilen ilk anayasamızı ilân etti. Seçimler yapıldı. Böylece Meşrutiyet yönetimi kurulmuş oldu.

Fakat II. Abdülhamit, kısa bir zaman sonra Mithat Paşayı Sadrazamlıktan uzaklaştırdı. Bir yıl sonra da Osmanlı - Rus savaşını bahane ederek, Mebuslar Meclisini kapattı. Ülkede istibdat yönetimini kurduktan sonra, onu Abdülâziz'in tahttan indirilişinden ve sonra öldürülüşünden suçlu tuttu. Yıldız sarayında özel bir mahkeme kuruldu. Yalancı tanıkların sözleriyle, Mithat Paşa ölüm

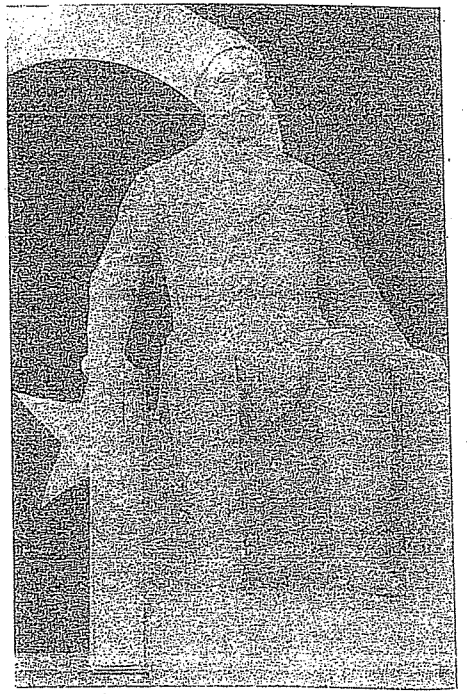

Mithat Paşanın Ankara'da kurucusu olduğu Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü önündeki heykeli

Namık Kemal'in gençliğinde, Londra'da çekilmiş bir resmi

cezasına hüküm giydi. Sonra bu ceza ölünceye kadar hapse çevrildi. 1881'de Hicaz'daki Taif kalesine sürgüne gönderildi. 1884'te de orada boğularak öldürüldü.

Cesareti, hürriyet uğrundaki çalışmaları, meydana getirdiği birçok sosyal kuruluşlar bu büyük devlet adamının adını hiç bir zaman unutturmayacaktır.

Namık Kemal 1840 yılında Tekirdağ'ında doğdu. Özel öğretmenlerden çok iyi bir öğretim gördü. Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. 17 yaşında memur olarak devlet hizmetine girdi. Çok genç yaşında ünlü bir şair olarak tanındı. 1862'de Şinasi'nin çıkartmakta olduğu Tasviriefkâr gazetesinde yazılar yazmaya başladı. Böylece, gazetecilikle birlikte siyaset hayatına da atılmış oldu. Çok güçlü bir kalemi vardı. Hükümet adamlarının kötü yönetimini sert bir dille eleştiriyordu.

«Vatan yahut Silistre» adlı piyesinin oynanmasından sonra büyük gösteriler olmuştu. Bunun üzerine, tutuklanıp Kıbrıs'a sürüldü. Bir zaman orada, Magosa kalesinde hapsedildi. 1876'da V. Murat tahta çıkınca affedilip İstanbul'a geldi.

II. Abdülhamit tahta çıktıktan sonra, ilk anayasamızı hazırlayan komisyona katıldı. Padişah, onun hürriyet için yazdığı yazılardan hiç hoşlanmıyordu. İstanbul'dan uzaklaştırmak için, mutasarrıf olarak Midilli, Rodos, Sakız adalarına yolladı. Namık Kemal, 1882 yılında Sakız adasında öldü. Vasiyeti üzerine, Rumeli'ye geçen ilk Türk komutanı Süleyman Paşanın Bolayır'daki türbesi yanına gömüldü.

Namık Kemal yalnız hürriyet savaşı yapan bir siyasetçi değildir. Yazdığı şiirler, romanlar ve piyeslerle Tanzimat edebiyatının en ünlü kalem adamlarındandır. Vatan, hürriyet ve istiklâl sevgisiyle dolu yazılarıyle Türk milletine yepyeni bir ruh aşılamıştır. Bu yüzden, halk kendisine «Vatan Şairi» adını takmıştı. Atatürk ve çağdaşları, onun Türk gençliğine aşıladığı üstün yurtseverlik duygularıyle yetişmiştir.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA İKİNCİ MEŞRUTİYET DEVRİ

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Abdülhamit'in Tahttan İndirilmesi.
2 — Trablusgarp Savaşı.
3 — Balkan Savaşı.
4 — Birinci Dünya Savaşı.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Haritaya bakarak Afrika'da Trablus ve Bingazi'yi; Akdeniz'de Rodos adasını; Balkan yarımadasında Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ile Edirne, Kırklareli ve Çatalca'yı gösteriniz.
2 — Bir dünya haritasında Almanya, Avusturya, İtalya, Fransa, İngiltere, Rusya, Japonya, Brezilya ve Amerika Birleşik Devletleri ile Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Macaristan'ı bulunuz.
3 — Türkiye haritasında Çanakkale ve Anafartalar ile Gelibolu yarımadasını, Ege denizinde Rodos ve Limni adalarını gösteriniz.
4 — Sözlükte «itilâf, ittifak» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız

1 — İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Abdülhamit'in Tahttan İndirilmesi:

Meşruityetin ilânından hemen sonra, 1877' de Ruslarla savaşa girdiğimizi biliyorsunuz. Hatta, II. Abdülhamit, bu savaşı bahane ederek meşrutiyete son vermişti. Savaşı kaybettik. Ruslarla 1878 Ayastefanos antlaşması yapıldı. Antlaşma şartları bizim için çok ağırdı. İngiltere ve Avusturya başta olmak üzere, büyük Avrupa devletleri bunu hoş görmediler. Aynı yılda 1878 Berlin Barışı yapılarak şartlar biraz hafifletildi (Resim: 105).

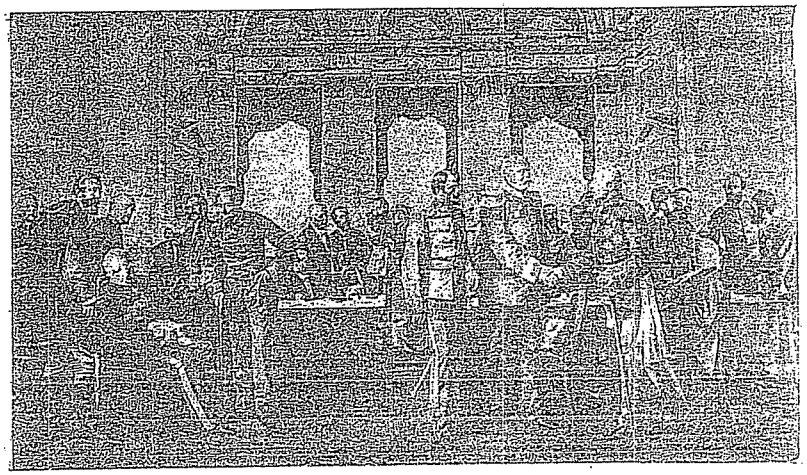

Resim: 105 — Berlin Barışı konuşmalarından bir görünüş.

II. Abdülhamit, bundan sonra memleketin yeni bir savaşa girmemesine çalıştı. Fransızların Tunus'u, İngilizlerin Mısır'ı almalarına göz yumdu. Bulgarların Güney Bulgaristan topraklarını ele geçirmelerine de seyirci kaldı. Yalnız Yunanlıların Girit'te karışıklıklar çıkarmaları ve oraya asker göndermeleri üzerine Yunanistan'la savaşa girişti.

Yunanlıları yendik. Ama bu sefer de büyük devletler araya girdiler. Girit'in yönetimi Yunanlılara verildi.

Osmanlı ülkesinde, yabancıların kışkırtmalarıyle sık sık ayaklanmalar oluyordu. Kahraman Türk askerleri bu ayaklanmaları bastırmak için harcanıyordu. Memleketin iç yönetimi ise çok ağır bir baskı içinde sürüp gidiyordu.

Nihayet, birtakım aydın ve yurtsever gençler Abdülhamit yönetimine karşı çıktılar. Makedonya'da **İttihat ve Terakki** adıyle gizli bir dernek kuruldu. Makedonya ordusunun birtakım subayları taburlarını alıp dağa çıktılar. Padişah, bu baskılar karşısında, **23 temmuz 1908**'de yeniden meşrutiyet yönetimine dönmek zorunda kaldı. Böylece **İkinci Meşrutiyet** devri başladı.

İkinci Meşrutiyetin ilânından kısa bir zaman sonra, Istanbul'da **31 Mart Olayı** denilen bir ayaklanma oldu. Geri düşüncelilerin kışkırtmasıyle ayaklanan askerler birtakım aydın subayları, Adalet Bakanını ve bir milletvekilini öldürdüler. Bunun üzerine, Makedonya ve Edirne'deki ordulardan alınan ve **Hareket Ordusu** adı verilen kuvvetler Istanbul'a geldi. Bu ordunun hareket planlarını önyüzbaşı **Mustafa Kemal** (Atatürk) düzenlemişti. Kısa süren bir çarpışmadan sonra, İstanbul'da eski düzen kuruldu. II. Abdülhamit tahttan indirildi. Yerine **V. Mehmet Reşat** padişah oldu.

II. Meşrutiyet devrinde de ülkede birtakım yenilikler yapıldı. Abdülhamit zamanında **idadî** adı verilen okullar açılmıştı. Bunların birçoğu, yeni bir programla lise haline getirildi. Öğretmen okulları çoğaltıldı.

Artık **Osmanlılık** siyasetinin yürüyemeyeceği anlaşılmıştı. İttihat ve Terakki partisinin ileri gelenleri **Türkçülük** ülküsüne sarıldılar. **Ziya Gökalp** bu hareketin önderliğini yaptı.

2 — Trablusgarp Savaşı :

1814 - 1815 yılları arasında, Viyana'da siyasal bir toplantı yapılmıştı. **Viyana Kongresi** adı verilen bu toplantıya Osmanlı Devleti çağrılmamıştır. Toplantıda Napolyon'un altüst ettiği Avrupa'nın siyasal haritası yeniden düzenlendi. Bu arada İtalya 7 küçük krallığa bölünmüştü. Bunların en güçlüsü **Piyemonte Krallığı** idi. Bu krallık İtalyan birliğinin yeniden kurulmasına önder oldu. Sonunda, **1870** yılında İtalyan birliği kuruldu.

İtalyanlar, birliklerini kurduktan sonra, öteki büyük devletler gibi, sömürgecilik siyasetine giriştiler. Osmanlı Devletinin Kuzey Afrika'daki **Trablus** ve **Bingazi** bölgelerine göz diktiler. Bunun için, büyük devletlerle anlaştılar. İtalyanların Osmanlı deniz kuvvetlerinden çok üstün bir donaması vardı. Buna dayanarak **Trablusgarp**'a ve **Bingazi**'ye asker çıkardılar (**1911**).

Osmanlı devletinin bu ülkelerde ancak küçük bir tümeni bulunuyordu. Savaş başlayınca Osmanlı Devleti bu denizaşırı bölgelere asker göndere-

Resim: 106 — Atatürk Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı yapılan savaşta.

medi. Yurtsever genç subaylar, gizlice Trablusgarp ve Bingazi'ye gidip oradaki kuvvetlerin başına geçtiler. **Mustafa Kemal** (Atatürk) de bu subaylar arasındaydı (Resim: 106). Genç subaylar yerlilerle birlikte, İtalyanlara karşı durdular. Yüz bini aşan İtalyan ordularını az bir kuvvetle yenilgiden yenilgiye uğrattılar. İtalyan kuvvetleri kıyılara bağlı kaldı, içerilere sokulamadı.

Bir avuç yurtseverin İtalyanları yenmesi bütün dünyaya parmak ısırttı. İtalyanlar ne yapacakarını şaşırdılar. Öç almak için, Anadolu kıyılarına yakın **Rodos** adasıyle çevresindeki adaları ele geçirdiler. Bunda da kuvvetli donanmalarının desteğinden yararlandılar.

Bu sırada Balkanlardaki durum da yeniden karışmıştı. Osmanlı Devleti, İtalyanlarla anlaşmak zorunda kaldı. **1912** yılında İtalyanlarla **Uşi antlaşması** imzalandı.

Bu antlaşma gereğince:

a) Trablusgarp ve Bingazi İtalyanlara verildi.

b) Rodos adasıyle çevresindeki adalar da geçici bir zaman için, İtalyan yönetimine bırakıldı.

3 — Balkan Savaşı :

Ruslar, Balkan devletlerini, yani **Bulgaristan**, **Sırbistan**, **Karadağ** ve **Yunanistan**'ı durmadan Osmanlılara karşı kışkırtıyorlardı. Bunlar, Rumeli'deki topraklarımızı paylaşmak amacıyle, aralarında gizli bir bağlaşma yaptılar.

Trablusgarp savaşı Osmanlı devletini sarsmıştı. Particilik orduya kadar girmiş ve subayları bile ikiye ayırmıştı. Bu yüzden ordunun düzeni de bozulmuştu. Hükümet, bu sırada Arnavutluk'ta çıkan bir ayaklanmayı bastırmaya uğraşıyordu. Balkan devletleri, İmparatorluğun bu bozuk

düzeninden yararlanmak istediler. Makedonya'da yenileşme hareketleri yapılması isteğiyle, ordularını savaşa hazırladılar.

1912 yılında, önce Karadağ bize savaş açtı. Arkasından öteki Balkan devletleri de savaşa katıldılar. Osmanlı ordusu, ikiye bölünerek, dört devletle savaşa girişti. Fakat, ordularımızın kötü yönetilmesi, particilik ve Hıristiyan halkın ilk defa askere alınmış olması yüzünden, meydan savaşlarını kaybettik. Bulgar ordusu Çatalca önüne kadar geldi.

Bu sırada, öteden beri ayaklanma halinde bulunan Arnavutlar da bağımsızlıklarını ilân etmişlerdi (1912). Bu yüzden batıda da yenildik. Yunanlılar sınırlarımızdan içeriye girerek Selânik önlerine geldiler ve şehri ele geçirdiler.

Bulgarlardan Trakya'yı kurtarmaya çalıştıksa da başarı elde edemedik. Barış istemek zorunda kaldık.

Yapılan antlaşma gereğince, Osmanlı Devleti Midye - Enez çizgisinin batısında kalan toprakları Balkan devletlerine bırakıyordu. Edirne ve Kırklareli Bulgar sınırı içinde kalıyordu.

Bereket versin, Balkan devletleri bu toprakları paylaşamadılar. Bu yüzden kendi aralarında ikinci bir savaş başladı. Romanya da bu olaydan yararlanmak istedi. Bulgarlar tek başlarına kaldılar ve yenildiler. Bu olaydan yararlanan Osmanlı ordusu da ileriye atılarak Edirne'yi ve Kırklareli'ni kurtardı.

Bunun üzerine yapılan yeni antlaşmalarla Edirne ve Kırklareli yine bizde kaldı. Dedeağaç Bulgarlara bırakıldı.

Batı Trakya'nın bir parçası ile Girit adası da Yunanlılara verildi.

4 — Birinci Dünya Savaşı :

1914 - 1918 yılları arasında, dünya devletlerinin çoğunu karşılıklı iki düşman grubu halinde boğuşturan bir savaş olmuştur. Dünyayı kana bulayan ve milyonlarca insanın ölümüne yol açan bu savaşa Birinci Dünya Savaşı denir.

SAVAŞIN SEBEPLERİ.

XIX. yüzyılda Almanya büyük bir devlet olmuştu. 1871 yılında Almanya ile Fransa arasında bir savaş oldu. Fransızlar yenildiler. Fransa İmparatoru, ordusuyle birlikte esir düştü. Almanlar Paris'i kuşattılar. Fransızlar barış istemek zorunda kaldılar. Bu savaştan büyük kayıplarla çıktılar.

a) Almanlar, Fransızların kendilerinden öç almak isteyeceklerini ve kaybettikleri toprakları geri almaya çalışacaklarını biliyorlardı. Böyle bir savaşa hazır olmak için, Avusturya ile anlaşıp bir bağlaşma yaptılar. Sonra, İtalya da bu bağlaşmaya katıldı. Böylece Almanya, Avusturya, ve İtalya'dan kurulu Üçlü Bağlaşma (İttifak) ortaya çıktı.

Almanya bilim, endüstri ve ticarette ilerlemişti. Mallarını, endüstride geri kalmış ülkelere satıyor, kendisine pazar yerleri arıyordu. O da öteki büyük devletler gibi sömürgeler elde etmek istiyordu. Bunun için de denizlerde üstünlük sağlaması gerekiyordu.

Almanlar, Osmanlı İmparatorluğu ile anlaşıp Anadolu'da demiryolları döşediler. Bunları işletmeye başladılar. Ülkemizi bir pazar yeri haline getirmeyi amaç edindiler. Bir yandan da uzak ülkelerde sömürgeler kurmaya başladılar. Bu durum İngiltere'yi kuşkulandırmaya başladı.

b) Fransa, siyaset alanında tek başına kalmıştı. O da, Rusya ile anlaşmak yolunu tuttu. İki devlet, Alman tehlikesi karşısında el ele verdiler. Bir zaman sonra İngiltere de onlara katıldı. Fransa, Rusya ve İngiltere'den kurulu Üçlü Uzlaşma (itilâf) kuruldu.

Böylece, Avrupa'nın büyük devletleri iki gruba ayrılmış oldu. Bu iki grup, üstünlüğü elde tutmak için, ordu ve donanmalarını artırma yarışına girişti. Ekonomi ve egemenlik temeline dayanan bu yarışın, günün birinde savaş doğuracağı besbelliydi.

SAVAŞ NASIL BAŞLADI?

1914 yılında, genç bir Sırplı, Saray Bosna'da Avusturya veliahtını öldürdü. Bunun üzerine Avusturya ile Sırbistan arasında savaş başladı. Rusya, Sırbistan'ı korumak için savaş hazırlığına girişti. Almanya da bağlaştığı Avusturya'nın yanında yer aldı. Bunun üzerine Fransa ve İngiltere de Rusya ile birlikte savaşa girdiler.

İtalya, ilk zamanlarda savaş dışı kalmıştı. Fakat bir zaman sonra sözünden dönüp o da Fransa, İngiltere ve Rusya tarafına geçti. Önceden bağlaştığı devletlere karşı savaşmaya başladı.

Avrupa'nın öteki küçük devletlerinden birtakımı da Fransa ve İngiltere'nin yanında yer aldılar. Asya'nın büyük devletlerinden Japonya, Güney Amerika'daki Brezilya da onlarla birleşti. Savaşın son yıllarında Amerika Birleşik Devletleri de bu gruba katıldı.

OSMANLILARIN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINA GİRİŞİ:

Osmanlı Devleti, savaşın ilk günlerinde iki gruba da katılmadan bekledi. Fakat, bir yandan da ordularını düzenlemek için, bir Alman generalinin başkanlığında, Almanya'dan subaylar getirtti. Almanlarla gizli bir bağlaşma yapıldı.

Akdeniz'deki İngiliz ve Fransız donanmalarının önünden kaçan iki Alman savaş gemisini satın aldık. Türk bayrağı çekilen bu gemiler, bir Alman amiralinin komutasında Karadeniz'de manevra yapıyordu. Alman amiralı, rastladığı bir Rus donanmasına ateş açtı. Birtakım Rus limanlarını da topa tuttu. Bunun üzerine Osmanlılarla Ruslar arasında savaş başladı.

İngiltere ile Fransa bu çatışmayı durdurmak istedilerse de başaramadılar. Pek kısa bir zaman sonra bu iki devlet de bizimle savaşa girdi.

Bir zaman sonra Bulgaristan, Bağlaşma Devletlerinin yanında, yani bizimle birlikte savaşa katıldı.

ÇANAKKALE SAVAŞI :

Osmanlı devleti savaşa katılınca, Fransa ve İngiltere ile Rusya arasına bir kale duvarı çekilmiş gibi oldu. Bu iki devletin, silâh arkadaşları olan Rusya ile bağlantısı kesildi. Bunun için, İngilizlerle Fransızlar önce Çanakkale boğazını geçip Marmara denizi ve İstanbul boğazı yoluyle Karadeniz'e girmek ve Rusya'ya yol açmak istediler. Bunu başarabilseler, Osmanlı devletinin başkenti olan İstanbul'u da ele geçirecekler ve belki bizi savaş dışı da yapacaklardı.

Resim: 107 — Atatürk Çanakkale siperlerinde.

18 mart 1915 günü, büyük bir donanma ile Çanakkale istihkâmlarını topa tutarak Boğazı geçmeye çalıştılar. Fakat, Türklerin kahramanca savunmaları karşısında, donanmaları birçok kayıp vererek geri çekilmek zorunda kaldı. **18 Mart**, Türk tarihinde **Çanakkale zaferi** olarak kaldı.

Bunun üzerine, düşman **Gelibolu** yarımadasına kuvvetli ordular çıkararak, Çanakkale boğazını karadan ele geçirmeye karar verdi. Burada da çok çetin savaşlar oldu. Türk subay ve erleri bu ordulara karşı kahramanca göğüs gerdiler. Atatürk'ün komutasındaki kuvvetler, bu orduyu karşıladı. **Anafartalar** savaşını kazanarak düşmanı geriye püskürttük. Böylece, Çanakkale boğazı ve İstanbul düşman eline geçmekten kurtuldu (Resim: 107). Düşman, Gelibolu kıyılarından çekilmek zorunda kaldı. Türklerin bu kahramanlığı bütün dünyayı şaşırttı.

ÖTEKİ SAVAŞ ALANLARINDA :

Osmanlı ordusu, başka savaş alanlarında da yer almıştı. Kafkasya'da Ruslarla, Süveyş kanalı bölgesinde ve Irak'ta İngilizlerle savaştık. Almanlar ve Bulgarlarla birlikte Romanya'yı çökerttik. Birtakım kuvvetlerimiz, **Galiçya**'da, Almanlar ve Avusturyalılarla birlikte, Rusların ilerleyişini durdurdu.

Irak'ta ilerleyen bir İngiliz kuvvetini, generalleri ve subaylarıyle birlikte esir almıştık. Fakat Doğuda Ruslara yenildik. Çok şehit verdik. Ruslar Doğu Anadolu'nun birçok yerlerini ele geçirdiler.

SAVAŞIN SONU :

Avrupa'da, Almanlar Rus ordularını yenilgiden yenilgiye uğratıyorlardı. Ruslar güç duruma düştüler. Ülkelerinde karışıklıklar çıktı. Çarlık yıkıldı. **Komünistler** devlet yönetimini ele aldılar. Almanya ile ve onunla bağlaşık devletlerle antlaşma yapıp savaştan çekildiler (1917).

Çanakkale savaşını kaybeden İngiliz ve Fransız orduları **Selânik**'e çıkmışlardı. Orada Yunanlılarla birlikte Bulgarlara karşı savaştılar. Bulgarlar, bu ordular karşısında tutunamadılar. 1918 yılında savaştan çekilmek zorunda kaldılar.

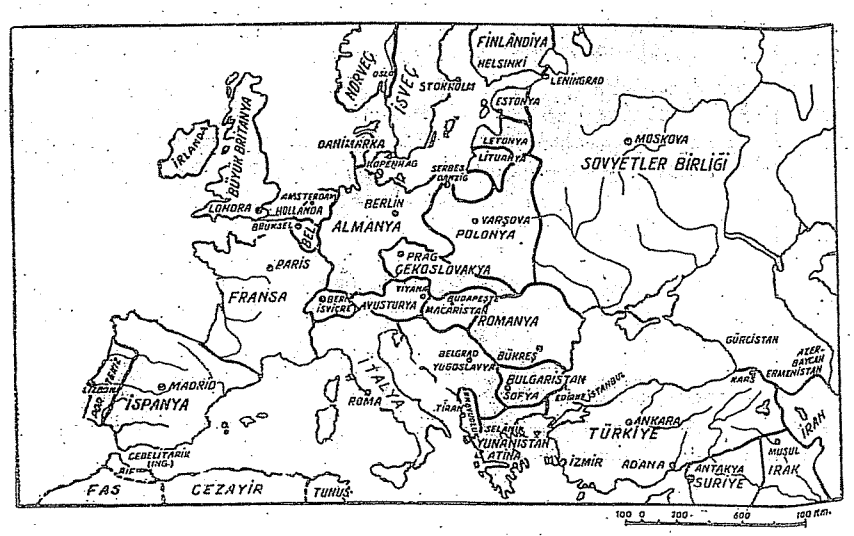

Harita: 23 — Birinci Dünya Savaşından sonra Avrupa.

Alman orduları, Amerikan ordularıyle desteklenen İngiliz ve Fransız orduları karşısında geri çekilmeye başlamıştı. Avusturya da yenilerek savaştan çekildi.

Bulgarlar savaştan çekilince, İngilizlerle Fransızlara karadan İstanbul yolu açılmıştı. Bunun üzerine, biz de **Mondros Ateşkes Antlaşmasını** imzalayarak, savaştan çekilmek zorunda kadık (1918).

Kısa bir zaman sonra Almanya'da ayaklanmalar oldu. Askerler silâhlarını atıp savaşı bıraktılar. Alman hükümeti de barış istemek zorunda kaldı. Böylece, dört yıl süren Birinci Dünya Savaşını, Amerikalıların yardımıyle, Uzlaşma devletleri kazanmış oldu (1918).

SAVAŞ SONUNDA YENİ KURULAN DEVLETLER :

Savaşı kazanan devletler, yenik devletlerle barış antlaşmaları yaptılar. Avrupa'nın siyasal haritası yeniden çizildi (Harita: 23). Bu arada **Polonya** ve **Çekoslovakya** devletleri kuruldu. Sırbistan çok büyüdü ve **Yugoslavya** adını aldı. **Macaristan** da Avusturya'dan ayrılarak bağımsız bir devlet oldu. Eski krallıkların yerine birçok cumhuriyet kuruldu.

ÖDEV VE SORULAR.

1 — Osmanlı İmparatorluğunda İkinci Meşrutiyet ne zaman ve nasıl kuruldu?

2 — Trablusgarp ve Bingazi'yi nasıl ve ne zaman kaybettik? Bu ülkeler hangi devletin eline geçti? Atatürk bu savaşta neler yaptı?

3 — Balkan savaşı niçin ve ne zaman başladı? Sonucu ne oldu?

4 — Birinci Dünya Savaşını hazırlayan sebepler nelerdir?

5 — Birinci Dünya Savaşında dünya devletleri iki gruba ayrılmıştı. Bu gruplar hangi devletlerden meydana geliyordu?

6 — Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşına nasıl girdi? Nerelerde, kimlere karşı savaştık? Bu savaşların sonuçları ne oldu?

7 — Çanakkale savaşlarını nasıl kazandık?

8 — Birinci Dünya Savaşını kimler kazandı?

9 — Birinci Dünya Savaşı sonunda Avrupa'da hangi yeni devletler kuruldu?

Ünite: V — Dünyanın Başlıca Ülkeleri

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE BİRLEŞİK KRALLIK

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Türkiye'nin En Çok Alışveriş Ettiği Ülkeler.
2 — Amerika Birleşik Devletleri.
3 — Birleşik Krallık.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Haritada Amerika Birleşik Devletleri'ni bulunuz. Komşularını ve hangi denizlerde kıyıları olduğunu söyleyiniz.
2 — Bu ülkenin ortasından geçen büyük ırmağın ve kollarının adlarını okuyunuz.
3 — Avrupa haritasında Britanya adalarını bulup adlarını okuyunuz.
4 — Bu adalarla Avrupa arasındaki denizlerin ve boğazın adlarını söyleyiniz.
5 — Sözlükte «dominyon» kelimesini bulup karşılığını defterinize yazınız.

1 — En Çok Alışveriş Ettiğimiz Ülkeler:

Türkiye'nin en çok alışveriş ettiği ülkeler: Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık (İngiltere), Batı Almanya, Fransa, İtalya ve İsviçre'dir. Bunların arasında Batı Almanya başta gelir.

1968 istatistiklerine göre, en çok alışveriş ettiğimiz ülkeler şöyle sıralanmaktadır (Resim: 108).

ÜLKELERİN ADLARI	ALDIĞIMIZ VE SATTIĞIMIZ MALLARIN TUTARI
BATI ALMANYA	2 890 000 000 lira
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ	1 748 000 000 lira
BİRLEŞİK KRALLIK (İNGİLTERE)	1 299 000 000 lira
İTALYA	826 000 000 lira
İSVİÇRE	449 000 000 lira
FRANSA	318 000 000 lira

Resim: 108 — En çok alışveriş ettiğimiz ülkeler.

Şimdi bu ülkeleri yakından tanımaya çalışalım.

2 — Amerika Birleşik Devletleri:

Amerika Birleşik Devletleri, Kuzey Amerika kıtasında, hemen hemen Avrupa genişliğinde bir ülkedir. Yüzölçümü 9 400 000 kilometre karedir (Harita: 24). Toprakları, doğuda Atlas okyanusundan batıda Büyük Okyanusa kadar uzanır. Kıtanın kuzeybatısındaki Alaska ile Büyük Okyanustaki Havai (Hawaii) adaları da Birleşik Devletler arasındadır.

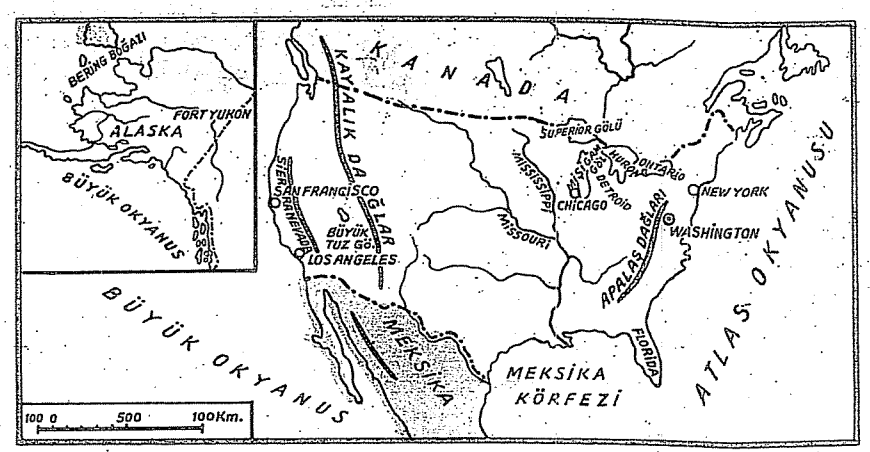

Harita: 24 — Amerika Birleşik Devletleri.

Ülkenin doğusunda yıpranmış, az yüksek dağlar, batısında ise kıyılara paralel yüksek sıradağlar vardır. Bu sıradağların arasında yüksek platolar bulunur. Orta kısım düzlüktür. Kuzey kısmında büyük göller ve geniş ormanlar yer alır. Ülkenin birçok ırmağı vardır. Bunların en büyüğü Misisipi (Mississippi)'dir.

Amerika Birleşik Devletlerinin iklimi, genellikle sert bir kara iklimidir. Yağış orta derecededir. Doğu kıyılarında sert, batıda, dağlar arasında kalan yüksek platolarda ise çok sert bir iklim görülür. Buralarda bozkırlar ve çöller vardır. Orta kısmın yazın yağış alan yerlerinde de yüksek otlu çayırlar bulunur. Batıdaki sıradağlarla kıyılar arasında iklim yumuşaktır. Bu bölgenin bazı kesimlerinde ise Akdeniz iklimine rastlanır.

Alaska'nın büyük bir kısmı buzlarla kaplıdır. Havai adalarında ise kışlar çok yumuşak geçer.

Amerika Birleşik Devletleri, Kuzey Amerika kıtasının en kalabalık bölgesidir. Ülkenin asıl yerli ahalisi olan kızılderililer bugün çok azalmıştır. Bunlardan ancak 350 000 kişi kadar kalmıştır (Resim: 109).

Amerika'nın keşfinden sonra, çoğu İngiliz olmak üzere, Avrupa'dan ve dünyanın öteki ülkelerinden buraya

Resim: 109 — Amerika'nın yerli ahalisinden bir kızılderili çocuk.

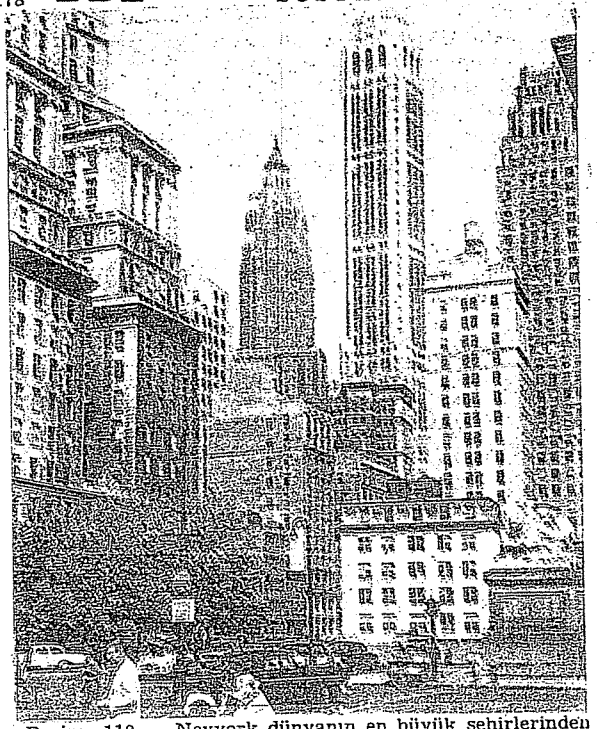

Resim: 110 — Nevyork dünyanın en büyük şehirlerinden biridir. Nüfusu 7,7 milyondur. Çevresiyle birlikte 12,5 milyonu bulur.

birçok göçmen gelip yerleşmiştir. Bunların arasında ağır tarım işlerinde çalıştırılmak için Afrika'dan birçok da zenci getirildi. Bugün, Amerika Birleşik Devletlerinin 200 milyona varan nüfusu bu göçmenlerden türemiştir.

Bu ülkede İngiltere'ye bağlı ve onun sömürgesi durumunda 13 devlet vardı. Bunlar birleşerek Amerika Birleşik Devletlerini kurdular. Zamanla sayıları birliğe yeniden katılanlarla 50'yi buldu. Amerika Birleşik Devletleri bayrağında görülen 50 yıldızdan her biri, bu birlikte yer alan bir devleti belirtmektedir.

Amerika Birleşik Devletlerinin resmî dili İngilizcedir. Başkenti Vaşingtom (Washington)'dur. Nevyork (New York) çok işlek bir liman ve büyük bir endüstri şehridir (Resim: 110). Bu ülkede daha birçok büyük şehir vardır. Şikago (Chicago) ve Los Anceles (Los Angeles) bunların en önemlileridir.

Amerika Birleşik Devletleri endüstri, tarım, hayvancılık, madencilik, ticaret ve bilim alanlarında dünyanın en çok gelişmiş, pek zengin bir ülkesidir. Petrol, türlü madenler, taşkömür ve elektrik üretiminde birincidir. Her çeşit makine, motorlu ve buharlı taşıtlar, kimya, petrol ve dokuma endüstrileri alanında da son derece ileridir.

Kara, deniz ve hava taşıtları bakımından eşsiz bir varlığa sahiptir. Kara yolları ve demiryolları bütün ülkeyi bir ağ gibi kaplamıştır. Uzay çalışma ve araştırmalarında, atom gücünden yararlanmada başta gelir.

Amerika Birleşik Devletleri, yabancı ülkelere her çeşit fabrika ürünleriyle akaryakıt ve pamuk satar. Türlü hammaddelerle kendi ülkesinde az yetişen tarım ürünlerini de satın alır.

İkinci Dünya Savaşından sonra Amerika Birleşik Devletleri ile ülkemiz arasındaki kültürel ilişkiler çok gelişmiştir. Türk aydınlarından birçoğu yüksek öğrenimlerini bu ülkede yapmışlardır. Böylece bilim ve tekniğin son ilerlemeleri, yetişkin Türk uzmanları eliyle yurdumuza da getirilmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri de, Türkiye gibi, NATO antlaşmasına katılmış ülkelerden biridir. NATO, dünya barışını korumak için, demokrat ülkeler arasında kurulmuş askerî bir savunma antlaşmasıdır. NATO'ya katılan ülkeler arasında askerlikte olduğu gibi ekonomi, düşünce ve sanat alanlarında da karşılıklı yardımlaşma yapılır.

3 — Birleşik Krallık (İngiltere):

En çok alışveriş ettiğimiz ülkelerden biri de Birleşik Krallık'tır. Bu ülke, Avrupa'nın batısındaki büyüklü küçüklü adalar üstünde kurulmuştur (Harita: 25). Adaların en büyüğü Büyük Britanya adasıdır. Ondan sonra İrlanda adası gelir. İrlanda'nın yalnız kuzey bölgesi Birleşik Krallık'ındır. Kalanı ayrı bir cumhuriyettir. Birleşik Krallık'a, öteden beri kısaca İngiltere de denilmektedir.

Birleşik Krallık'ın yüzölçümü 244 000 kilometre karedir.

Büyük Britanya adasının yalnız güneydoğusu ovalık, geri kalan bütün bölgeleri dağlıktır. Dağlık bölgelerin kıyıları çok girintili çıkıntılıdır. Hele kuzeyindeki İskoçya (Scotland) adı verilen bölgede denizler karaların içine çok sokulmuş, birçok körfezler meydana gelmiştir. Bu körfezlerde rüzgârlara karşı korunan limanlar vardır. Onun için bu ülkede denizcilik temel geçim kaynağı olmuştur.

İngiltere, deniz etkisinden çok yararlanan bir ülkedir. Atlas okyanusunda bulunan ve kıyılara yakın geçen sıcak su akıntısının etkisinden de yararlanır. Bu yüzden, iklimi ılıman ve çok yağmurludur. Yazlar serin geçer. Kışlar da çok soğuk olmaz. Bütün mevsimler yağışlıdır. Hele kışın haftalarca yağmur yağar. Hava, çoğu zaman kapalı, bulutlu ve sislidir. Kuzeyde ve dağlık yerlerde kar yağar. Ovalık olan güneydoğu bölgesi, dağların arkasında kaldığı için, öteki bölgeler kadar nemli ve yağışlı değildir.

Ülke geniş olmadığı için, akarsuları kısadır. Fakat ulaştırmaya çok elverişlidir. Ağızlarında işlek limanlar kurulmuştur. En büyük akarsuyu Temz (Thames) ırmağıdır.

Birleşik Krallık, Avrupa'nın en kalabalık ülkelerinden biridir. Nüfusu 54 milyonu bulur. Meşrutiyetle yönetilir. Başkenti Temz ırmağı kenarındaki Londra (London) şehridir (Resim: 111). Londra, dünyanın en büyük şehirlerindendir. Nüfusu, çevresiyle birlikte 8 milyonu bulur. Bu şehir hem bir ticaret limanı, hem de büyük bir endüstri ve bilim merkezidir. İskoçya'da Glasgov (Glasgow) büyük bir fabrika şehridir. Liverpul (Liverpool) limanı ülkenin büyük şehirlerindendir. Mançester (Manchester) de pamuk ve dokuma merkezi olan büyük bir şehirdir. Bunlardan başka daha birçok büyük şehir vardır.

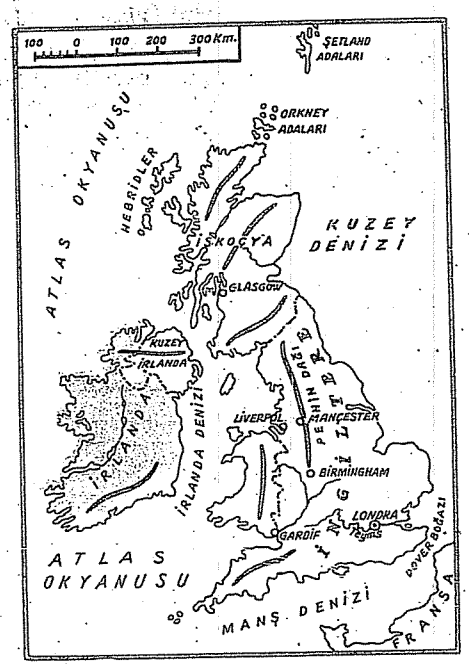

Harita: 25 — Birleşik Krallık (İngiltere)

İngilizler, keşifler devrinin başlıca denizci milletlerinden biriydi. Bu ülke, endüstrinin gelişmesinden en çok yararlanan ülke oldu. Böylece, dünya tarihinin en büyük sömürge imparatorluğu haline geldi.

İkinci Dünya Savaşından sonra, İngiliz sömürgeleri yavaş yavaş bağımsız oldular. İç işlerinde tam bağımsız olan bu ülkeler, yine de siyasal ve ekonomik bakımdan, Birleşik Krallık'la bir topluluk halinde bulunuyorlar. Bu topluluğa **Britanya Uluslar Topluluğu** adı verilir. Bütün kıtalara ve okyanuslara serpilmiş olan bu topluluk, Avrupa'nın üç katı kadar toprağa sahiptir. Topluluğa bağlı devletlere **dominyon** denir. Dominyonların en önemlileri Kanada, Avustralya, Yeni Zeland, Hindistan ve Pakistan'dır.

Birleşik Krallık'ın birinci derecede göze çarpan özelliği bir ticaret ve endüstri ülkesi oluşudur. Ticaret gemilerinin çokluğu bakımından, Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra, dünya ikincisidir. Demiryolları, ırmak yolları ve kanalları da çoktur.

Birleşik Krallık, endüstrinin çeşitli kollarında pek fazla gelişmiştir. Kömür yatakları ve elektrik enerjisi kaynakları bakımından da, dünyanın en zengin ülkelerindendir. Kendi topraklarında petrol yoktur. Fakat, dünyanın çeşitli bölgelerinde işletilen petrollerde ortaktır.

İngiltere adalarında tarıma elverişli topraklar azdır. Yetiştirdiği ürünler halkı beslemeye yetmez. Bu yüzden, birçok besin maddeleri yabancı ülkelerden satın alınır. Yabancı ülkelere kömür götüren gemiler, dönüşte Birleşik Krallık'a buğday, et, yumurta, peynir gibi yiyecek maddeleri, yahut fabrikalarda işlenecek pamuk, demir ve başka çeşitli hammaddeler getirirler.

Bu ülkede, en çok sığır, koyun, domuz ve at beslenir. İngiliz koşu atları bütün dünyada ün almıştır.

Birleşik Krallık'ta balıkçılık çok gelişmiştir. İngilizler için balık, temel besinlerden biridir. O kadar ki, balıkçılıkta en ileri milletlerden oldukları halde, başka ülkelerden de balık satın alırlar.

Türkiye ile Birleşik Krallık arasındaki ticaret çok canlıdır. Bizden üzüm, incir, tütün, afyon, maden, tiftik gibi şeyler satın alır. Bunlara karşılık, bize yün ipliği, kumaş, gemi, çelik, makine gibi endüstri ürünleri satar.

Bu ülke ile kültür ilişkilerimiz de kuvvetlidir. İngilizce bilen aydınlarımız, Amerikan yayınlarından olduğu gibi, İngiliz yayınlarından da yararlanmaktadırlar.

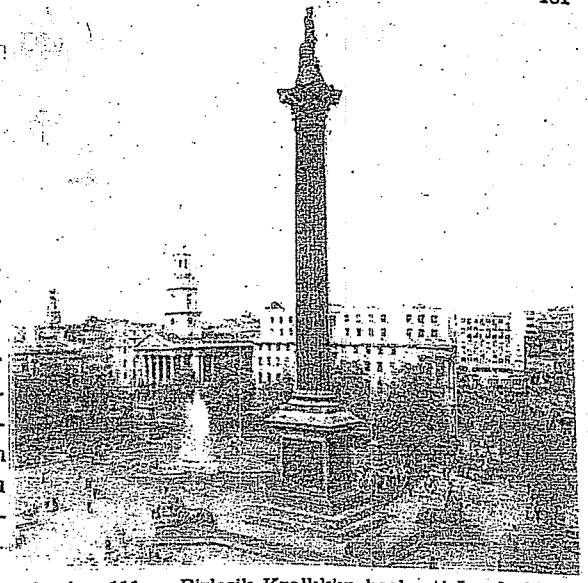

Resim: 111 — Birleşik Krallık'ın başkenti Londra'da bir meydan. Londra'nın nüfusu 3,2 milyondur. Çevresiyle birlikte 8 milyonu bulur.

Birleşik Krallık da, Türkiye gibi, NATO antlaşmasına katılmış ülkelerden biridir. NATO'nun dünyada barışı korumak amacıyle, demokrat ülkeler arasında kurulmuş askerî bir savunma antlaşması olduğunu biliyorsunuz. Ayrıca, Birleşik Krallık'la Türkiye, İran ve Pakistan arasında CENTO adı verilen bir bağlaşma vardır. Bu bağlaşma da kendi bölgemizde barışı korumak, ekonomi ve kültür alanlarında karşılıklı yardımlaşma amacıyle kurulmuştur.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Türkiye'nin en çok alışveriş ettiği 6 ülkenin adlarını söyleyiniz. Bunlar arasında birinci, ikinci, üçüncü olanlar hangileridir?

2 — Amerika Birleşik Devletleri nasıl yönetilir? Amerikan bayrağındaki 50 yıldız neyi anlatır?

3 — Amerika Birleşik Devletleri'nin birinci derecede göze çarpan özelliği nedir?

4 — Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile ekonomik, kültürel ve siyasal ilişkileri hakkında neler biliyorsunuz?

5 — Birleşik Krallık niçin ve nasıl bu kadar büyük bir devlet olmuştur?

6 — Birleşik Krallık'ın birinci derecede göze çarpan özelliği nedir?

7 — Birleşik Krallık nasıl yönetilir? Başlıca dominyonları hangi ülkelerdir?

8 — Türkiye'nin Birleşik Krallık'la ekonomik, kültürel ve siyasal ilişkileri hakkında bildiklerinizi söyleyiniz.

BATI ALMANYA VE FRANSA

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Batı Almanya.
2 — Fransa.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Avrupa haritasında Batı Almanya'yı bulunuz. Hangi ülkelerle komşu olduğunu ve hangi denizlerde kıyısı bulunduğunu söyleyiniz.
2 — Bu ülkeden geçen ırmakların adlarını okuyunuz. Bunlar hangi denizlere akıyor?
3 — Bonn, Berlin ve Münih şehirlerini bulup gösteriniz.
4 — Yine haritada Fransa'yı bulunuz. Hangi ülkelerle komşu olduğunu ve hangi denizlerde kıyısı bulunduğunu söyleyiniz.
5 — Bu ülkeden geçen ırmakların adlarını okuyunuz ve hangi denizlere döküldüklerini söyleyiniz.
6 — Paris, Marsilya, Havr, Bordo ve Liyon şehirlerini bulup gösteriniz.
7 — Sözlükte «federal» kelimesini bulup karşılığını defterinize yazınız.

1 — Batı Almanya:

Türkiye'nin en çok alışveriş ettiği ülke Batı Almanya'dır. Bu ülkenin asıl adı **Federal Almanya Cumhuriyeti**dir. Batı Almanya, Orta Avrupa ülkelerindendir. Yüzölçümü 248 000 kilometre karedir (Harita: 26).

Batı Almanya'nın Baltık denizinde ve Kuzey Denizinde kıyıları vardır. Kuzeyi ovalık, ortası ve güneyi dağlıktır. Dağlarının çoğu yüksek değildir. Yıpranmış, eski dağlardır. Baltık denizindeki kıyıları girintili çıkıntılıdır. Kuzey Denizi kıyılarında ırmak ağızları haliç biçimindedir. Buralarda gemilerin barınmasına elverişli limanlar bulunur.

Harita: 26 — Almanya

Almanya'nın iklimi kara iklimidir. Doğuya doğru gidildikçe iklimin sertliği daha da artar. Çünkü buraları deniz etkisinden daha da uzaktır. Yağış ovalarda az, dağlık yerlerde çoktur. Büsbütün kurak geçen mevsim görülmez.

Orta Almanya'da, dağlar arasında tarıma elverişli bölgeler bulunur. Güney Almanya'nın dağlık bölgeleri ise ormanlarla kaplıdır. Kuzey Denizi kıyılarındaki bataklıklar kurutularak çayır haline getirilmiştir.

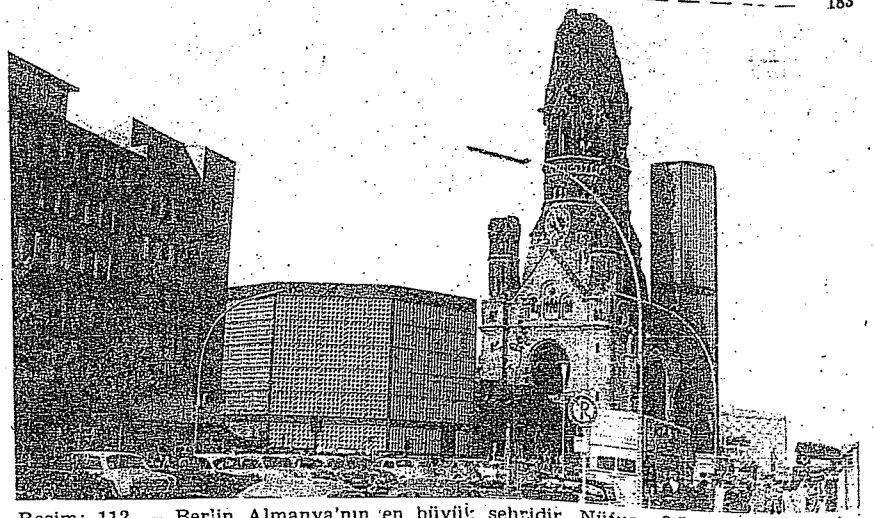
Resim: 112 — Berlin Almanya'nın en büyük şehridir. Nüfusu 3,5 milyon kadardır.

Batı Almanya ırmaklarının suları bol, akışları yavaştır. Bu ırmaklar kanallarla birbirine bağlanmıştır. En önemlileri **Rem** (Rein) ırmağıdır. Bu ırmak çok önemli bir ulaştırma yoludur. Üzerinde çok işlek limanlar vardır.

Tuna ırmağı da Batı Almanya'nın güneybatısındaki Karaorman dağlarından doğar.

İkinci Dünya Savaşından önce Almanya, Avrupa'da toprak genişliği bakımından, Sovyetler Birliği'nden sonra en büyük devletti. Savaştan yenik çıkınca parçalandı. Bugün eski Almanya topraklarında birbirinden ayrı iki cumhuriyet vardır:

1 — Batı Almanya Cumhuriyeti,
2 — Doğu Almanya Cumhuriyeti.

Batı Almanya, içişlerinde geniş bağımsızlığa sahip olan, dışişlerinde de ortak bir politika ile merkezden yönetilen 9 devletten meydana gelmiştir. Böyle devletlere **federal devlet** denir. Doğu Almanya'da ise komünist bir yönetim kurulmuştur.

Batı Almanya'nın nüfusu 58 milyondur. Başkenti **Bonn** şehridir. Bütün Almanya'nın en büyük şehri ise **Berlin**'dir (Resim: 112). Dünyanın en büyük şehirlerinden olan Berlin, hem bir bilim, hem de endüstri merkezidir. Bu şehir de ikiye bölünmüştür. **Doğu Berlin**, Doğu Almanya'nın başkentidir. **Batı Berlin** ise Batı Almanya topraklarındandır. Batı Almanya'daki ikinci büyük şehir, Kuzey Denizine dökülen **Elbe** ırmağı ağzındaki **Hamburg**'tur. Batı Almanya'da daha birçok büyük şehir vardır. Bunların çoğu **Rem** ırmağı yöresinde toplanmıştır. Burada **Essen** şehri büyük bir çelik endüstrisi merkezidir. Güney Almanya'da **Münih** (München) şehri de önemlidir (Resim: 113). Son yıllarda burada pek çok Türk işçisi toplanmıştır.

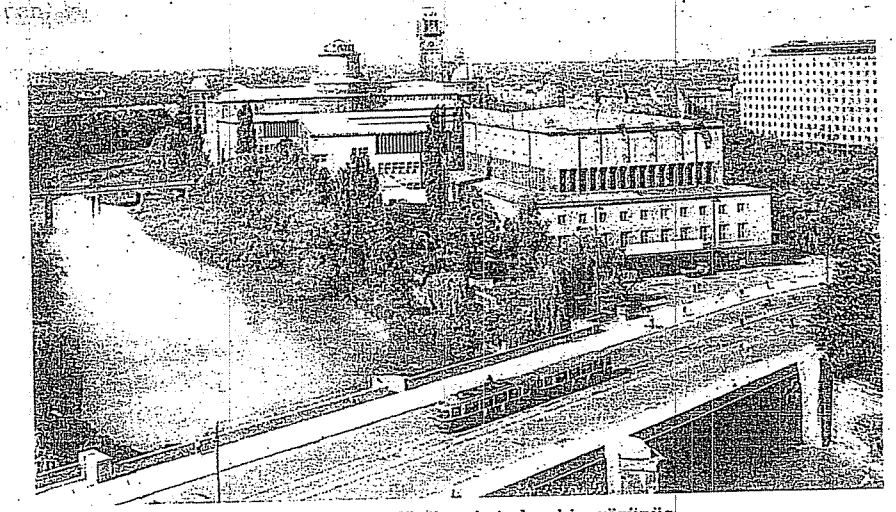

Resim: 113 — Münih şehrinden bir görünüş

İkinci Dünya Savaşından pek büyük kayıplarla çıktığı halde, Batı Almanya kısa zamanda durumunu düzeltmiştir. Bugün, ekonomik bakımdan, dünyanın en ileri ülkelerinden biri olmuştur. Çok ileri bir endüstri ülkesidir. Göze çarpan başlıca özelliği budur.

Batı Almanya'da kömür, petrol, çelik, çimento, çinko, bakır, kalay, alüminyum ve elektrik üretimi çok gelişmiştir. Başta otomobil olmak üzere, her çeşit makine ve araç yapmakta, kimya endüstrisinde dünyanın önde gelen ülkelerindendir. Dokuma, besin, cam endüstrileri ile gemi yapımı da çok ilerlemiştir.

Batı Almanya'nın kara, ırmak ve demiryolları pek çoktur. Bütün ülke, bunlarla örümcek ağı gibi örülmüştür. İkinci Dünya Savaşında ticaret gemilerinin çoğu battığı için, ticaret gemileri azalmıştır.

Batı Almanya'da tarım da ileridir. Makine ile tarım yapılır. Çavdar, buğday, şeker pancarı, patates en çok yetiştirilen ürünlerdir. Hayvancılığa da önem verilir. En çok domuz beslenir. Sığır ve merinos cinsi koyun da çoktur.

Batı Almanya bütün dünya ile alışveriş yapar. Demir, çelik, her çeşit endüstri ürünleri, elektrik alet ve makineleri, kimyasal maddeler, görme ve müzik aletleri ile motorlu taşıtlar satar. Yiyecek şeyler, yün, pamuk, kauçuk, maden, petrol gibi şeyler alır.

Batı Almanya bizden, daha çok yiyecek şeyler ve hammaddeler satın alır. Bunlara karşılık yukarıda saydığımız fabrika ürünlerini satar.

Batı Almanya ile kültür ilişkilerimiz de kuvvetlidir. Türkiye'de Almanca bilenlerin sayısı çoktur. Bu ülkede çalışan Türk işçileri, her yıl, yurdumuza önemli miktarda döviz sağlamaktadırlar.

Batı Almanya da, Türkiye gibi NATO antlaşmasına katılmış demokrat ülkelerden biridir. NATO'nun barışı korumak amacıyla kurulmuş askerî bir savunma antlaşması olduğunu daha önce öğrenmiştiniz.

2 — Fransa:

Fransa Batı Avrupa ülkelerindedir (Harita: 27). Atlas okyanusu ile bu okyanusun kenar denizlerinde ve Akdeniz'de kıyıları vardır. Yüzölçümü 550 000 kilometre karedir. Topraklarının genişliği bakımından, Avrupa'da Sovyetler Birliği'nden sonra ikinci gelir.

Harita: 27 — Fransa

Fransa'da yüksek dağlar kara sınırlarında toplanmıştır. İspanya ile Fransa arasında **Pireme dağları**, İtalya ile Fransa arasında **Alp dağları** bulunur. Alplerin en yüksek tepesi olan **Monblan** (Mont Blanc), Fransa sınırları içinde kalır (Resim: 114).

Fransa'nın ortasında ve doğusunda da dağlar vardır. Aralarında ovalar uzanır.

Fransa, hem Atlas okyanusunun, hem de Akdeniz'in etkisi altındadır. Onun için, iklimi genel olarak ılımandır. Batı bölgesinde yağışı bol,

Resim: 114 — Alp dağlarında Monblan tepesi

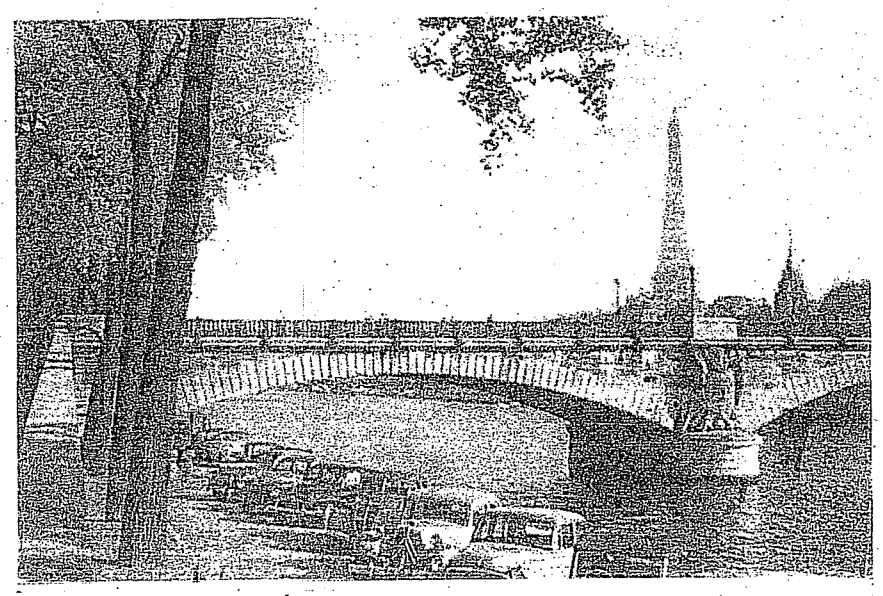

Resim: 115 — Fransa'nın başkenti olan Paris dünyanın en ünlü şehirlerinden biridir. Nüfusu 3 milyona yakındır. Çevresiyle 6,5 milyonu bulur. Resimde, şehrin içinden geçen Sen ırmağı üzerindeki köprülerden biri ve uzaktan Eyfel kulesi görülüyor.

ılıman bir iklim; güney kıyılarında ise Akdeniz iklimi görülür. İçlerde, doğu bölgesinde ve dağlık yerlerde iklim biraz sertleşir.

Fransa'nın hemen her yeri tarıma elverişli ovalarla kaplıdır. Dağlarda ve nemli kıyı bölgelerinde zengin çayırlar ve otluklar bulunur. Irmakları uzun değildir. Fakat düzenli aktıkları için, ulaştırma yolu olarak kullanılırlar. Fransa'nın en düzenli akarsuyu Manş (Manche) denizine dökülen Sen (Seine) ırmağıdır.

Fransa çok eski geçmişi olan bir ülkedir. Dünya tarihinde önemli bir yeri vardır. Napolyon Bonapart (Napoléon Bonaparte) zamanında Fransa, hemen bütün Avrupa'yı ele geçirmişti. Sonradan yenilerek kendi sınırları içine çekildi. 1789 Fransız Devriminin başka ülkeler üzerindeki etkisi de büyük olmuştur. Fransız devrimcileri bütün dünyaya hürriyet ve milliyet düşüncelerini yaymışlardır.

Fransa, kültürce de başka ülkeleri etkisi altında bırakmıştır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında, Avrupa ülkeleri arasında en çok ilişki kurduğumuz ülke Fransa idi. Yenileşme hareketlerinde hep Fransa'yı örnek aldık.

Fransızca, İkinci Dünya Savaşı kadar uluslararası bir dildi. Siyasal toplantılarda genellikle bu dil kullanılırdı. İkinci Dünya Savaşından sonra Fransızcanın yerini İngilizce almıştır.

Fransa'nın nüfusu 50 milyondur. Cumhuriyetle yönetilir. Başkenti Paris şehridir (Resim: 115). Paris Sen ırmağı üzerinde, nüfusu 3 milyona yaklaşan büyük ve çok güzel bir şehirdir. Burası, aynı zamanda bir bilim,

endüstri ve eğlence şehridir. Akdeniz kıyısında Marsilya (Marseille), batı kıyılarında Havr (Le Havre) ve Bordo (Bordeaux) Fransa'nın en işlek limanlarıdır.

Fransa, hem ileri bir tarım ve hayvancılık ülkesi, hem de çok gelişmiş bir endüstri memleketidir. Turizmden de çok büyük gelirler sağlar. Fransa'nın bugün göze çarpan başlıca özelliği de budur.

Tahıl çeşitleriyle pancar ve patates çok yetiştirilir. Bağcılıkta da çok ileridir. Dünyanın en iyi şarapları bu ülkede yapılır.

Fransa'da demir, alüminyum ve kömür madenleri vardır. Fakat çıkarılan kömür yetmez; dışarıdan da satın alınır. Hızlı akan sularından yararlanılarak bol elektrik enerjisi elde edilir.

Fransa'nın demir, çelik, her çeşit makine, kumaş; kara, deniz ve hava taşıtları... kısacası her şey yapan fabrikaları vardır. Bunlardan çoğunu yabancı ülkelere satar. Onlardan hammaddeler alır.

Fransa'nın kara, deniz ve ırmak yolları da çok gelişmiştir. Ticaret gemileri çoktur. Havacılıkta da ileridir. Yabancı ülkelerle ticareti çok canlıdır. Dünya ticaretinde en ileri ülkelerden biridir. Başka ülkelere kumaş, makine, süs eşyası, şarap, peynir gibi şeyler satar. Onlardan kömür, petrol, maden ve çeşitli hammaddeler alır.

Fransa, Türkiye'nin en çok alışveriş ettiği ülkeler arasındadır. Biz, Fransa'ya fındık, kuru üzüm, afyon, krom gibi şeyler satarız. Ondan çeşitli fabrika ürünleri, ilâç ve ecza gibi şeyler alırız.

Fransa ile kültür ilişkilerimiz bugün de kuvvetlidir. Türkiye'de Fransızca bilenlerin sayısı çoktur. Her yıl, bu ülkeye de birçok öğrencimiz gider. Epeyce işçimiz de orada çalışır. Okullarımızda yabancı dil olarak, İngilizce ve Almancadan başka Fransızca da okutulmaktadır.

Fransa da, Türkiye gibi, barışı korumak amacıyle kurulmuş olan NATO antlaşmasına katılmış demokrat ülkelerden biridir.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Bugün niçin iki Almanya devleti var? Bu devletler nasıl yönetiliyor? Başkentleri hangi şehirlerdir?
2 — Batı Almanya'nın zenginlik kaynakları nelerdir?
3 — Batı Almanya'nın göze çarpan başlıca özelliği nedir?
4 — Türkiye'nin Batı Almanya ile ekonomik, kültürel ve siyasal ilişkileri hakkında neler biliyorsunuz?
5 — Fransa nasıl yönetiliyor? Başkenti neresidir?
6 — Fransa'nın zenginlik kaynakları nelerdir?
7 — Fransa'nın geçmişteki ve bugünkü göze çarpan başlıca özellikleri nelerdir?
8 — Fransa çok turist çeken bir ülkedir. Neden?
9 — Türkiye'nin Fransa ile ekonomik, kültürel ve siyasal ilişkileri hakkında neler biliyorsunuz?

İTALYA VE İSVİÇRE

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — İtalya.
2 — İsviçre.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Avrupa haritasında Apenin yarımadasını bulunuz. Neye benzediğini söyleyiniz. Bu yarımadanın ucundaki adanın adını okuyunuz.
2 — İtalya'nın hangi denizlerle çevrildiğini, hangi ülkelerle komşu olduğunu inceleyiniz.
3 — İtalya'nın kuzeyindeki geniş düzlükte akan ırmağın adını okuyunuz ve hangi denize döküldüğünü söyleyiniz.
4 — İtalya'da Roma, Napoli, Milano, Torino ve Cenova şehirlerini gösteriniz.
5 — Orta Avrupa'da İsviçre'yi bulup gösteriniz. Bu ülkenin hangi ülkelerle komşu olduğunu inceleyiniz.
6 — İsviçre'de Bern, Zürih, Lozan, ve Cenevre şehirlerini gösteriniz.
7 — Sözlükte «kanton» kelimesini bulup karşılığını defterinize yazınız.

1 — İtalya:

Akdeniz'in ortasında, çizmeye benzeyen bir yarımada uzanır (Harita: 28). Bu yarımadaya Apenin yarımadası denir. İtalya, bu yarımada üzerinde kurulmuş bir devlettir ve en çok alışveriş ettiğimiz ülkeler arasında bulunur. Aynı zamanda, Akdeniz'de yakın komşumuz sayılır.

Harita: 28 — İtalya.

Yarımadanın güney ucunun batısında bulunan Sicilya adasıyle batısındaki Sardinya adası da İtalya'nındır. Yüzölçümü 301 000 kilometre karedir.

Apenin yarımadasının kuzeyinde geniş bir düzlük vardır. Bu düzlükten Po ırmağı geçtiği için, buraya Po ovası denir. Bu ova İtalya'nın en verimli bölgesidir. Ülkenin hayat ve zenginlik kaynağıdır.

Po ovası, batıdan ve kuzeyden yüksek Alp dağları ile çevrilmiştir. Yarımadayı da kuzeyden güneye doğru uzanan Apenin dağları kaplar. Bu dağlar fazla yüksek değildir. Sicilya ve Sardinya adaları da dağlıktır.

İtalya'da sık sık depremler olur. Yeryüzünde, Japonya'dan sonra, en çok deprem olan ülke İtalya'dır. Bu ülkede püskürme halinde olan yanardağlar da vardır. Bunların en ünlüsü Napoli şehri yakınlarındaki Vezüv (Vesuvio) yanardağıdır. (Resim: 116). Vezüv'ün vaktiyle küller altında bıraktığı Pompei şehri şimdi bir açık hava müzesi gibidir. Dünyanın her yanından pek çok turist gelip eski Roma İmparatorluğunun bu güzel şehrini gezer.

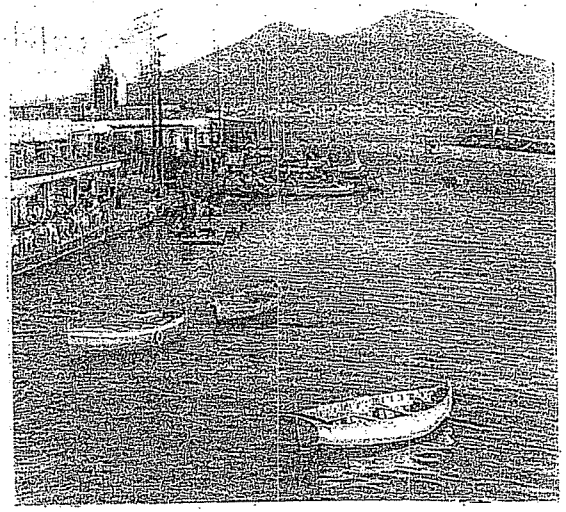

Resim: 116 — İtalya'da Vezüv yanardağının Napoli şehrinden görünüşü

Batı İtalya'dan Türkiye'ye doğru gelen gemilerdeki yolcular da, İtalya ile Sicilya arasındaki boğaza yaklaşınca, geceleyin, yarımadanın ucuna yakın küçük adalardan birindeki Stromboli yanardağının saçtığı ışıkları görürler. Sicilya adasındaki Etna yanardağı da ünlüdür.

Apenin yarımadasının kıyılarında tam bir Akdeniz iklimi görülür. Dağlık olan iç kesimlerinde ve Po ovasında iklim serttir. Çünkü buraları denizin etkisinden uzak kalır.

Yarımadanın ırmakları çok hızlı akar. Yüksek yerlerdeki karların erimesiyle de, ilkbaharda taşarlar. Ülkenin en önemli akarsuyu Po ırmağıdır. Bu ırmak, akışı oldukça düzenli bir akarsudur. Fakat o da zaman zaman taşkınlar yapar.

Roma İmparatorluğu bu yarımada üzerinde kurulmuştu. Hıristiyanların başkanı olan Papalar, ortaçağdan beri burada otururlar.

İtalya'nın nüfusu 53 milyon kadardır. Halbuki ülke dar, toprak tarıma az elverişlidir. Yeraltı zenginlikleri de azdır. Topraksız ve işsiz insan çoktur. Bu yüzden, İtalya ahalisi başka ülkelere göç etmek zorunda kalır.

İtalyanlar müzikten ve güzel sanatlardan çok hoşlanırlar. Bu alanlarda dünyanın en ünlü sanat adamlarını yetiştirmişlerdir.

İtalya cumhuriyetle yönetilir. Başkenti Roma şehridir (Resim: 117)

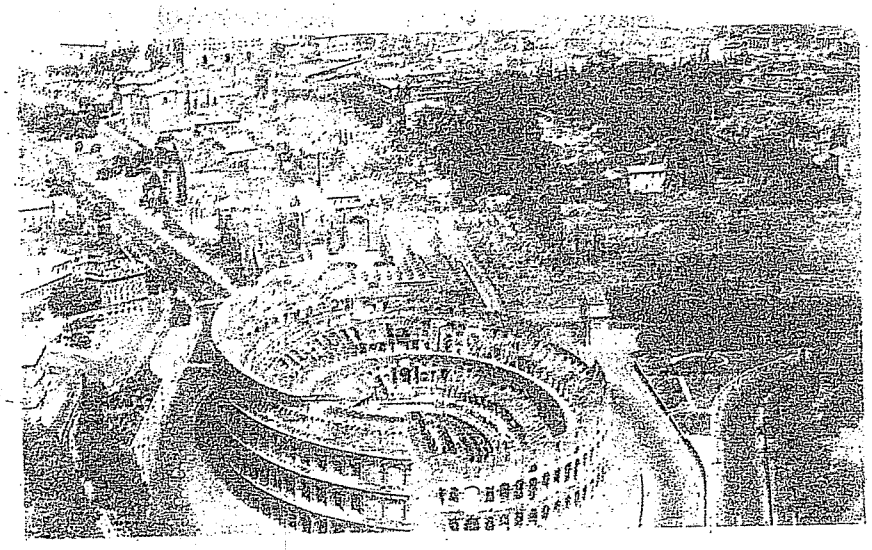

Resim: 117 — İtalya'nın başkenti Roma çok turist çeken tarihî bir şehirdir. Nüfusu 2 milyon kadardır.

Katolik mezhebindeki Hıristiyanların en büyük din adamı olan Papa da Roma şehrinin Vatikan (Vatican) bölgesinde oturur (Resim: 118).

İtalya'nın öteki önemli şehirleri Cenova (Genova) ve Napoli'dir. Milano ve Torino da büyük endüstri merkezleridir.

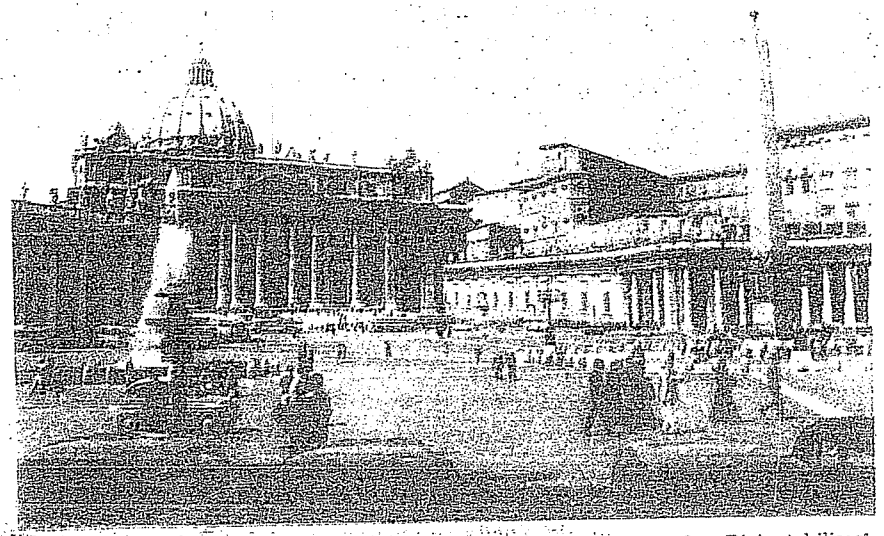

Resim: 118 — Roma'nın bir semti olan Vatikan'da ünlü Sen Piyer (San Pietro) kilisesi meydanından bir görünüş. Burası her yıl yüz binlerce turistin gelip gördüğü bir yerdir.

İtalya bir tarım ülkesidir. Tahıllardan en çok buğday, Po ovasının sulak yerlerinde de pirinç üretilir. Pancar, tütün, sebze ve bol meyve yetişir. Bu ülkenin ürünleri arasında zeytin ve üzüm en önemlileridir. Üzümden şarap, zeytinden yağ elde edilir.

İtalya'da hayvancılık da yapılır. Po ovasının ve Alp dağlarının zengin otlaklarında sığır beslenir. Koyun, keçi, ipek böceği ve kümes hayvanları da çok üretilir. Balıkçılık da çok canlıdır.

İtalya'da endüstri için çok gerekli olan demir, petrol, kömür gibi madenler azdır. Fakat İtalya, akarsu kuvvetinden yararlanarak endüstrinin hemen her kolunda ilerlemiştir. Özellikle Kuzey İtalya, endüstride ve ticaret alanında, büyük gelişme halindedir. Akdeniz ülkelerinde en çok fabrikası olan, İtalya'dır. Her çeşit makine, elektrik araçları, gemi, motorlu kara taşıtları ve uçak yapılır. Dokumacılık da ileridir. İpekli, yünlü, pamuklu kumaşlar dokunur; iplik yapılır. İtalya, dünya şarap ve zeytin yağı pazarlarında çok önemli bir yer tutar.

Ticaret gemilerinin sayısı da çoktur.

İtalya'nın önemli zenginlik kaynaklarından biri de turizmdir. Eski Roma uygarlığı kalıntılarını görmek, çok zengin İtalyan müzelerini gezmek, Vatikan'ı ziyaret etmek, bol güneşli plajlarında dinlenmek ve eğlenmek için, her yıl İtalya'ya milyonlarca turist gelir. Bunlar, İtalya'ya çok para bırakırlar Bugünkü İtalya'nın göze çarpan başlıca özelliği budur.

İtalya, başka ülkelere kumaş, iplik, makine, otomobil, şarap, zentinyağı ve meyve satar. Dışarıdan kömür, petrol, demir, yün gibi şeyler alır.

Türkiye'nin Akdeniz'de en çok alışveriş ettiği ülke İtalya'dır. Bizden pamuk, yün, kömür, meşe palamudu gibi şeyler alır. Bunlara karşılık, bize gerekli olan çeşitli fabrika ürünleri satar.

Bu denizci ulusla tarih boyunca karşılaşmışızdır. Savaş alanlarında olduğu gibi, ticaret ve kültür alanında da ilişkilerimiz olmuştur. Denizcilerimiz ve ticaret adamlarımız arasında İtalyanca bilenler çoktur.

İtalya da, Türkiye gibi, NATO antlaşmasına katılmış ülkelerden biridir. NATO'nun, barışı korumak amacıyle demokrat ülkeler arasında kurulmuş askerî bir savunma antlaşması olduğunu biliyorsunuz.

2 — İsviçre:

Türkiye'nin en çok alışveriş ettiği ülkelerden biri de İsviçre'dir. Bu orta Avrupa ülkesinin adını çok duymuşsunuzdur. Çünkü, saattan söz açıldığı zaman, İsviçre saatlarının üstünlüğü mutlaka söylenir. Avrupa'ya geziye gidenler çok defa oradan geçerler. Akciğerlerinden hasta olan bazı kimseler de, iyileşmek için, İsviçre sanatoryumlarına gönderilirler.

İsviçre, denizi olmayan bir ülkedir (Harita: 29). Yüzölçümü 41 000 kilometre karedir. Yani bizim Konya ilimizden daha küçük bir ülkedir

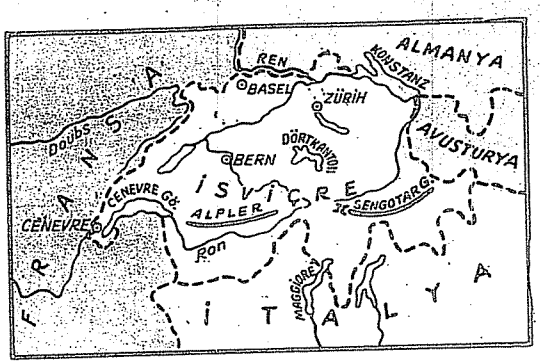

Harita: 29 — İsviçre

Bu ülke çok dağlıktır. Avrupa Alplerinin büyük bir kısmı bu ülke içinde, güney sınırlarında bulunur. Kuzey bölgesini de İsviçre Alpleri kaplamıştır. Orta İsviçre bir platodur. Burada birçok göller bulunur.

Batı Avrupa'yı doğu Avrupa ülkeleriyle Akdeniz ülkelerine bağlayan yollar İsviçre'den geçer. Bu bakımdan, İsviçre Avrupa'nın bir kavşak yeri durumundadır.

İsviçre'nin iklimi serttir. Kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. Kışın çok kar, yazın da sağanak halinde yağmurlar yağar. Dağların güneye bakan yüzlerinde iklim yumuşaktır. Dağlık yerlerde ormanlar, bunların arasında da çayırlar ve otlaklar vardır.

Avrupa'nın birçok önemli ırmakları İsviçre dağlarından doğar. Bunlardan, daha çok elektrik enerjisi elde etmekte yararlanılır.

İsviçre'nin nüfusu 6 milyondur. Ahalisi, dil ve din bakımından çeşitlidir. Alman, Fransız, İtalyan soyundan insanlar kendi anadillerini konuşurlar.

Bu küçük ülke, kantom denilen 22 küçük devletin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Yani, İsviçre de, Almanya gibi, bir federal devlettir. Cumhuriyetle yönetilir. Başkenti Bern şehridir (Resim: 119). En kalabalık şehri de Zürih (Zürich)'tir (Resim : 120). Lozan (Lausanne) ve Cenevre (Genève) de önemli şehirleridir. Kurtuluş Savaşımızdan sonra yapılan barış antlaşması Lozan şehrinde imzalanmıştı.

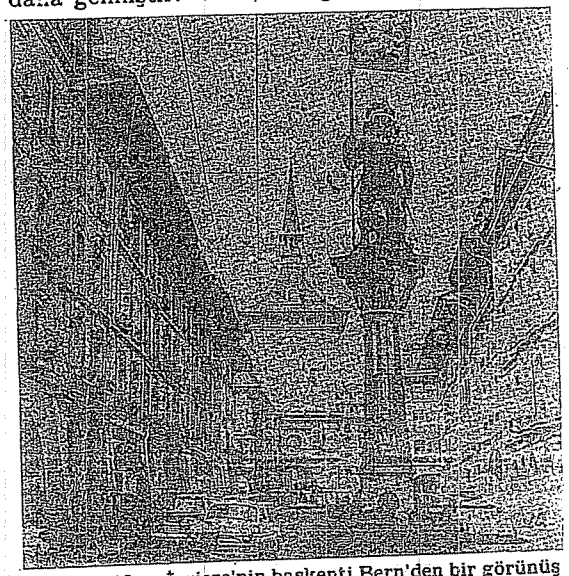

Resim: 119 — İsviçre'nin başkenti Bern'den bir görünüş

İsviçre bir endüstri ve turizm ülkesidir. Birinci derecede göze çarpan özelliği budur. Bu ülke, endüstri için gerekli olan madenler ve hammaddeler bakımından yoksuldur. Fakat, bunların hemen hepsini dışarıdan getirterek, çok ileri bir endüstri kurabilmiştir. Akarsulardan elde edilen elektrik enerjisinden büyük ölçüde yararlanılır. Çeşitli makineler, kimyasal maddeler, duyarlı aletler ve saatlar yapmakta çok ilerlemiştir. Dokuma endüstrisi, peynircilik ve çikolatacılık da çok ileridir.

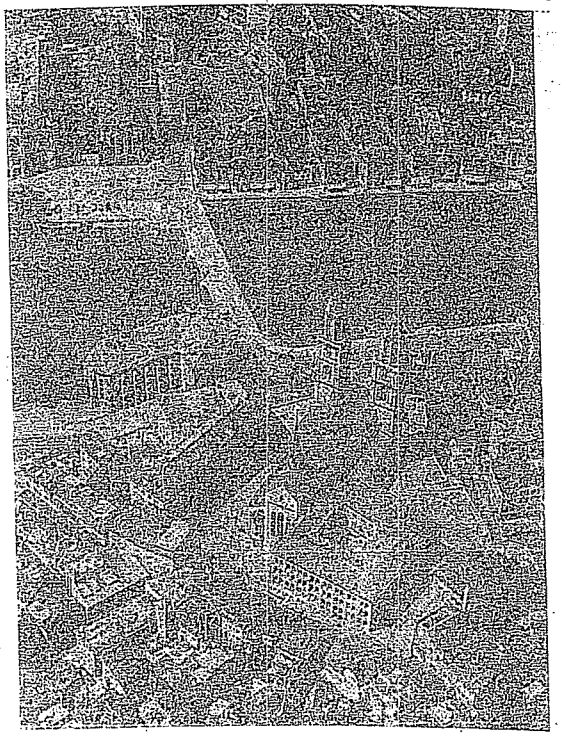

Resim: 120 — İsviçre'nin en büyük şehri Zürih'ten bir görünüş

İkliminin sağlığa çok elverişli oluşu yüzünden bu ülkede turizm de çok gelişmiştir. Otelcilik, sanatoryumculuk her ülkeden ileridir. Böylece, İsviçreliler, çok küçük ülkeleri üzerinde dünyanın en varlıklı insanları olmuşlardır.

İsviçre ekonomisinde ikinci yeri hayvancılık alır. Bol otlu çayırlarda çok sığır beslenir. Bu yüzden süt endüstrisi de çok gelişmiştir.

Tarım önemsizdir. Tahıl, tütün, şeker pancarı, patates yetişir. Bağları ve meyve bahçeleri de vardır. Ama bunlar yetmez. Birçok besin maddelerini dışarıdan getirtir.

İsviçre, bizden tütün, meyve, pamuk, krom gibi şeyler satın alır. Bunlara karşılık ilâç, kimyasal maddeler, saat ve çeşitli makineler satar.

ÖDEV VE SORULAR

1 — İtalya nasıl yönetilir? Başkenti neresidir?
2 — İtalya'nın zenginlik kaynakları nelerdir?
3 — İtalya'nın geçmişteki ve bugünkü başlıca göze çarpan özellikleri nelerdir?
4 — Papalık nedir? Papalığın merkezi neresidir?
5 — Türkiye ile İtalya arasındaki ekonomik, kültürel ve siyasal ilişkiler hakkında neler biliyorsunuz?
6 — İsviçre nasıl yönetilir? Başkenti neresidir?
7 — İsviçre'nin göze çarpan başlıca özelliği nedir?
8 — İtalya ile İsviçre'nin birbirine benzeyen özellikleri nelerdir?
9 — Türkiye ile İsviçre arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkiler hakkında neler biliyorsunuz?

AFRİKA'DAKİ BAŞLICA ÜLKELER

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Afrika Kıtasındaki Başlıca Ülkeler.
2 — Mısır.
3 — Libya.
4 — Tunus.
5 — Cezayir.
6 — Fas.
7 — Güney Afrika Cumhuriyeti.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Afrika haritasında Mısır, Libya, Tunus, Cezayir, Fas ve Güney Afrika ülkelerini gösteriniz.
2 — Kuzey Afrika'da Kahire, İskenderiye, Portsait, Süveyş, Trablusgarp, Bingazi, Cezayir, Rabat, Kazablanka; Güney Afrika'da Pretoria, Yohanesburg ve Kaptovn şehirlerini bulunuz.
3 — Sözlükte «piramit, sahra» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Afrika Kıtasındaki Başlıca Ülkeler:

Afrika kıtasında bizim için önemli olan ülkeler Mısır Cumhuriyeti ile Afrika'nın öteki Arap ülkeleridir (Harita: 30). Çünkü bu ülkeler, Osmanlı İmparatorluğu zamanında, yüzyıllarca Türk yönetiminde kalmıştı. Oralarda bizim kültürümüzün izleri yaşamaktadır. Hatta bizim soyumuzdan olan ve Türklere saygı, sevgi ile bağlı insanlar vardır. Bir de Güney Afrika Cumhuriyeti var ki, Avrupalılaşmış ve çok ileri bir Afrika ülkesi olarak, üzerinde durulmaya değer.

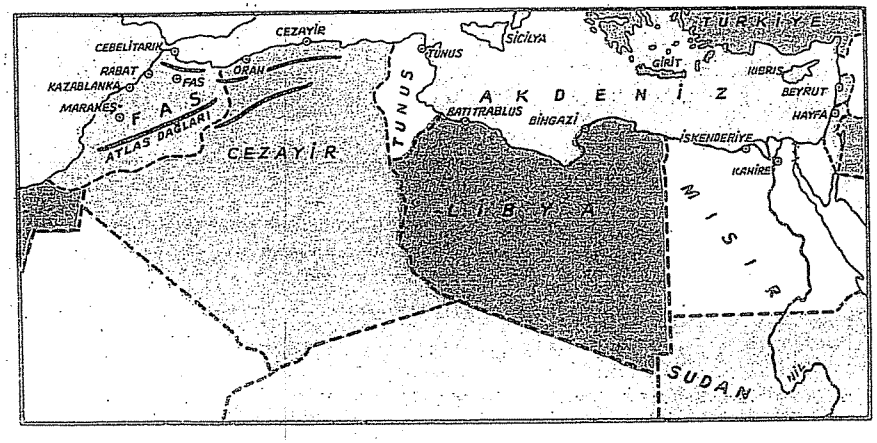

Harita: 30 — Kuzey Afrika'daki Arap ülkeleri. Sağdan sola doğru: Mısır, Libya Tunus, Cezayir, Fas.

2 — Mısır:

Afrika'nın kuzeydoğusunda, eskiden beri **Mısır** denilen ülkede, bugün **Mısır Cumhuriyeti** adını taşıyan bir devlet bulunuyor. Bu ülkenin Akdeniz'de ve Kızıldeniz'de kıyıları vardır. Süveyş körfezinin doğusundaki **Sina** yarımadası da bu ülkenin olduğu için, Asya'da da toprakları vardır. Fakat asıl büyük kısmı Afrika'da bulunur. Yüzölçümü 1 000 000 kilometre karedir. Fakat, bu geniş ülke çöldür. Onun için de iklimi sıcak ve kuraktır. Yağış çok azdır. Yıllarca yağmur yağmayan yerleri vardır. Böyle iken, bu ülkede 30 milyon insan yaşar. Çünkü bu kurak ülkeye **Nil** ırmağı hayat verir (Resim: 121). Ondan sonra çöller başlar. Nil'in denize ulaştığı yerde geniş bir **delta** meydana gelmiştir. İşte ülkenin bütün ahalisi bu çok verimli vadi ile delta üzerinde yerleşmiştir.

Nil'in her yıl düzenli bir taşması vardır. Haziran sonlarında suları kabarır. Irmak, yatağından çıkarak, çevreye yayılır. Vadi bir denize döner. Tümseklerde kurulmuş olan köyler, suların ortasında birer ada gibi görünür. Nil, bu taşmış durumda bir zaman kalır. Sonra sular yavaş yavaş çekilir. Toprağın üzerinde çok ince bir çamur örtüsü kalır. Bu çamur, toprağı çok verimli yapar. Yani Nil, ülkeyi hem sular, hem gübreler. Onun için, «Mısır, Nil'in armağanıdır» derler. İlkçağda bu ülkede büyük bir uygarlık kurmuş olan eski Mısırlılar, bu yüzden Nil'i kutsal saymışlardır.

Mısır'ın en önemli gelir kaynağı tarımdır. Ülkenin başlıca ürünü pamuktur. Dünyanın en iyi cins pamukları burada yetişir. Şekerkamışı, pirinç, buğday da önemli ürünlerindendir.

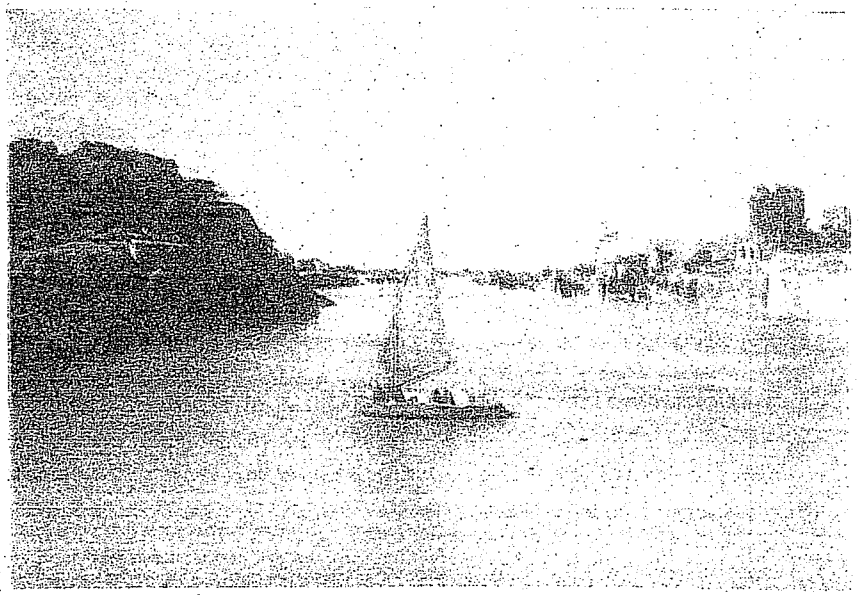

Resim: 121 — Nil ırmağından bir görünüş.

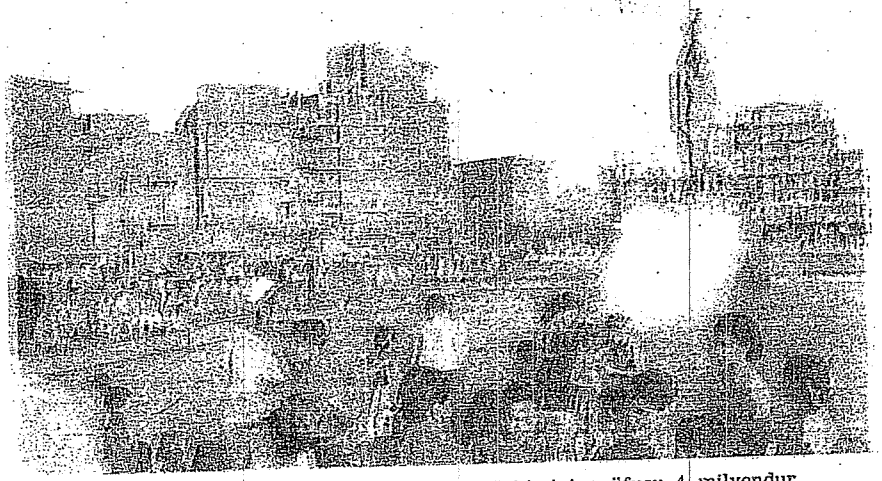

Resim: 122 — Mısır'ın başkenti olan Kahire'nin nüfusu 4 milyondur.

Çöllerde dolaşan göçebeler davar ve deve beslerler. Şimdi yeraltı zenginlikleri de işletilmeye başlamıştır. Petrol ve demir çıkarılmaktadır. Pamuklu dokuma, şeker, sigara fabrikaları da kurulmuştur.

Nil ırmağı iyi bir ulaştırma yoludur. Akdeniz'i Kızıldeniz'e bağlayan Süveyş kanalı da, ulaştırma bakımından, ülkenin değerini artırır ve ona çok gelir sağlar.

Mısır, cumhuriyetle yönetilir. Başkenti Kahire şehridir (Resim: 122). İskenderiye ve Süveyş de önemli limanlarıdır. Ahalisinin çoğunluğu Müslüman Araplardır.

Bu devlet, yakın bir geçmişte Suriye ve Libya cumhuriyetleriyle bir birlik meydana getirmiştir.

Mısır 1517 yılında Osmanlı ülkesine katılmıştı. 400 yıla yakın bir zaman Türk yönetiminde kaldı. Bugün, nüfusunun çokluğu ve ekonomik durumu bakımından, Arap ülkeleri arasında önemli bir yeri vardır. İlkçağ Mısır uygarlığı eserlerinden olan piramitleri ve öteki tarihî kalıntıları görmek için, her yıl bu ülkeye pek çok turist gelir.

Mısır, başka ülkelere en çok pamuk satar. Onlardan da fabrika ürünleri alır. Türkiye ile ticareti canlıdır. Biz ona tütün, kuru yemiş, zeytinyağı, kereste satarız. Bunlara karşılık, aldığımız maddeler önemsizdir.

3 — Libya:

Libya, Afrika'nın kuzeyinde, Akdeniz kıyısı boyunca sıralanan Arap ülkelerinden biridir. Toprakları Mısır'dan daha geniştir. Fakat hemen baştan başa çöldür. Akdeniz kıyısında biraz yağış alan yerlerde şehirler kurulmuştur. Çöl bölgesinin de ancak vahalarında yaşanabilir.

Libya, 360 yıl Türk yönetiminde kalmıştır. İtalyanlar, 1911 yılında bu ülkemize saldırdılar. Bu yüzden, İtalyanlarla aramızda, Trablusgarp savaşı adı verilen savaş başladı. Fakat bir yıl sonra da Rumeli topraklarımızda Balkan savaşı başlayınca, o toprakları İtalya'ya bırakmak zorunda kaldık. İkinci Dünya Savaşından sonra, bu ülke İtalyan egemenliğinden kurtuldu.

Libya cumhuriyetle yönetilir. Nüfusu 1,5 milyondur. Ahalisi Müslüman Araplardır. Başkenti Trablus şehridir.

Libya, yakın zamanlara kadar, yalnız bazı tarım ürünleri yetiştiren bir ülke idi. Burada çok zengin petrol yatakları bulunarak işletilmeye başlayınca dünyanın başlıca petrol ülkelerinden biri olmuştur. Türkiye ile kültür bağları ve dostluğu süregelmektedir. Bu ülkeyi Osmanlı topraklarına katmış olan büyük Türk denizcilerinden Turgut Reis'in Trablus'taki türbesi saygı ile korunmaktadır.

4 — Tunus:

Tunus da Akdeniz kıyısındaki Arap ülkelerinden biridir. Toprak bakımından, Kuzey Afrika'daki Arap ülkelerinin en küçüğüdür. Ahali Müslüman Araplardır. Cumhuriyetle yönetilir. Başkenti Tunus şehridir.

Bu ülke XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğuna katılmış ve 300 yılı aşkın bir zaman Türk yönetiminde kalmıştır.

5 — Cezayir:

Arap ülkelerinin en geniş toprağa sahip olanı Cezayir'dir.

Ülkenin ekonomik hayatı tarıma dayanır. Büyük Sahra'daki topraklarında bol petrol bulunmuştur.

Cumhuriyetle yönetilir. Başkenti Cezayir şehridir (Resim : 123). Ahalisinin çoğunluğu Müslüman Araplar Berberîler ve Türklerdir. Geri kalanı Fransızdır.

Uzun zaman Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinde kalan Cezayir daha sonra Fransızların eline geçmiş, 1961 yılında da bağımsızlığına kavuşmuştur.

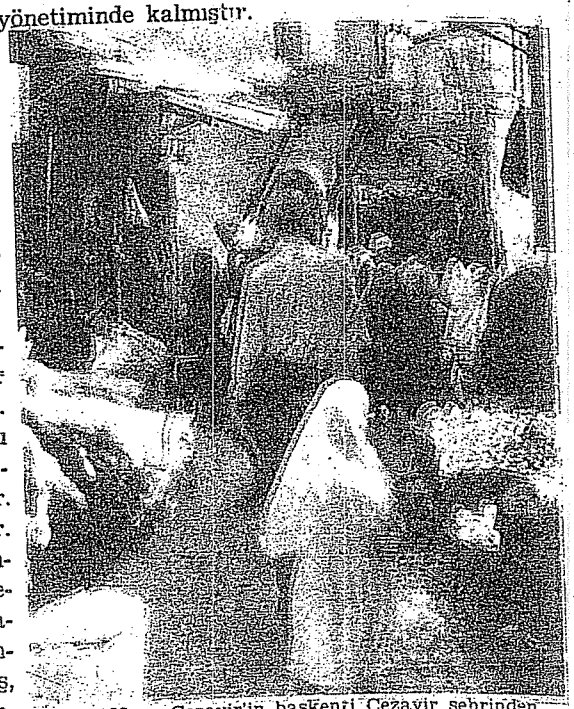

Resim: 123 — Cezayir'in başkenti Cezayir şehrinden bir görünüş

6 — Fas:

Fas, Afrika'nın kuzeybatı köşesinde bulunan bir Arap ülkesidir. Hem Akdeniz'de, hem Atlas okyanusunda kıyıları vardır.

Fas, ekonomik bakımdan, geri kalmış bir ülkedir. Meşrutiyetle yönetilen bir krallıktır. Başkenti Rabat şehridir. Ahalisinin çoğunluğu Müslüman Berberîler ve Araplardır.

Bu ülke kısa bir süre Osmanlı İmparatorluğuna bağlı kalmıştır.

7 — Güney Afrika Cumhuriyeti:

Güney Afrika Cumhuriyeti, Afrika kıtasının güney ucundaki ülkedir. Yüzölçümü 1 200 000 kilometre karedir.

Başkenti Pretoria şehridir (Resim: 124). Nüfusu 18 milyondur. Ahalinin çoğu zenci, geri kalanı beyazlar, melezlerdir. Zenciler, ülkenin yerli halkıdır. Ülkenin bütün siyasal ve ekonomik yönetimi beyazların elindedir. Beyazlara tanınan hak ve hürriyetler zencilere tanınmaz. Ahalisi Hıristiyandır.

Güney Afrika Cumhuriyeti zengin bir tarım ve hayvancılık ülkesidir. Fakat ülkenin asıl zenginlik kaynakları yeraltı ürünleri ve gelişmiş olan endüstrisidir. Altın ve elmas çıkarmada dünyada birincidir. Yabancı ülkelere sattığı başlıca maddeler altın, elmas, yün ve meyvedir.

Resim: 124 — Güney Afrika Cumhuriyetinin başkenti Pretoria'dan bir görünüş.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Mısır'ın zenginlik kaynakları nelerdir?

2 — Süveyş kanalı da Mısır'ın zenginlik kaynaklarından biridir. Neden?

3 — Libya'nın zenginlik kaynakları nelerdir?

4 — Tunus nasıl yönetilir, başkenti neresidir?

5 — Cezayir'in zenginlik kaynakları nelerdir?

6 — Fas nasıl yönetilir, başkenti neresidir?

7 — Afrika'daki Arap ülkelerinden hangilerinde petrol çıkarılmaktadır?

8 — Afrika'daki Arap ülkeleriyle kültürel bağlarımız nereden geliyor?

9 — Güney Afrika Cumhuriyeti'nin zenginlik kaynakları nelerdir? Bu ülkedeki zencilerin durumu hakkında neler biliyorsunuz?

ASYA'DAKİ BAŞLICA ÜLKELER

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Asya'daki Başlıca Ülkeler.
2 — Temizler Ülkesi: Pakistan.
3 — Hindistan.
4 — Dünyanın En Kalabalık Ülkesi: Çin.
5 — Milliyetçi Çin.
6 — Japonya.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Asya haritasında Pakistan, Hindistan, Çin ve Japonya ile Formoza adasını gösteriniz.
2 — Pakistan'da İndüs, Ganj ve Brahmaputra ırmaklarını; İslâmabad, Karaçi, Lahor ve Dakka şehirlerini bulunuz.
3 — Hindistan'da Himalaya dağlarını, Dekkan yarımadasını, Ganj ırmağını; Yeni Delhi, Kalküta, Agra ve Bombay şehirlerini gösteriniz.
4 — Çin'de Sarırmak ve Gökırmak'ı; Pekin, Şanghay ve Nankin şehirlerini, Formoza adasında da Tai Peh şehirini bulunuz.
5 — Japon adalarından kaç tanesinin büyük olduğunu sayınız. Tokyo ve Osaka şehirleri bu adalardan hangisinde bulunuyor?
6 — Sözlükte «jüt, porselen» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Asya'daki Başlıca Ülkeler:

Asya'da komşumuz olan ülkeleri tanıdınız. Bu kıtada daha birçok ülke vardır. Bunlardan **Pakistan, Hindistan, Çin** ve **Japonya** çok önemlidir. Çünkü bunlar dünyanın en büyük ülkeleri arasında yer alırlar. Bizimle ilişkileri de çoktur. Bunun için, şimdi de bu ülkeleri kısaca gözden geçirelim.

2 — Temizler Ülkesi: Pakistan:

Pakistan, 1947 yılında kurulmuş bir devlettir (Harita: 31). Britanya Uluslar Topluluğu'na bağlıdır. Hindistan yarımadasının hem batısında, hem de doğusunda toprakları vardır. Onun için, ülke **Batı Pakistan** ve **Doğu Pakistan** olmak üzere ikiye ayrılır. Aralarındaki topraklar Hindistan Cumhuriyetinindir. Bütün Pakistan topraklarının yüzölçümü 954 000 kilometre karedir.

Batı Pakistan genellikle kurak bir ülkedir. En önemli bölgesi **İndüs** ırmağı ile kollarının suladığı yerlerdir. Bu bölümde buğday ve pamuk çok yetişir. Pakistan Cumhuriyetinin başkenti olan **İslâmabad**, en büyük şehri olan **Karaçi** ve tarihî şehirlerden **Lahor** bu bölgededir (Resim: 125, 126, 127).

Doğu Pakistan daha küçük bir bölgedir. **Ganj** ve **Brahmaputra** ırmaklarının suladığı ova üzerinde bulunur. Pirinç, çay ve jüt yetiştirir. Jüt, ip,

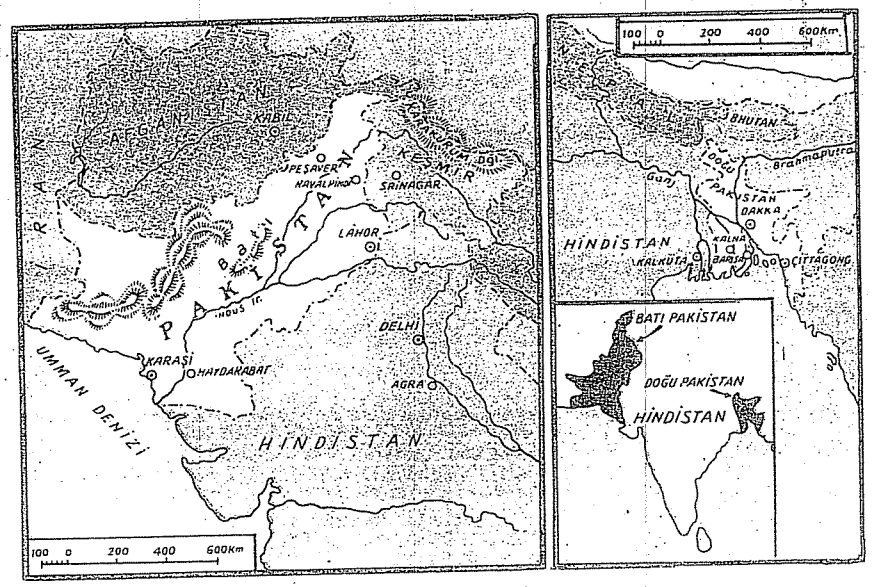

Harita: 31 — Pakistan

halat ve çuval yapmakta kullanılan bir çeşit kenevirdir. Dünyada en çok jüt üretilen ülke Pakistan'dır.

Pakistan cumhuriyetle yönetilir. Nüfusu 107 milyondur. Bunun çoğu Doğu Pakistan bölümünde yaşar. Ahalinin büyük çoğunluğu Müslümandır.

Pakistan zengin bir tarım ve hayvancılık ülkesidir. Madenleri azdır. Endüstri o kadar gelişmemiştir. En büyük limanı Karaçi'dir.

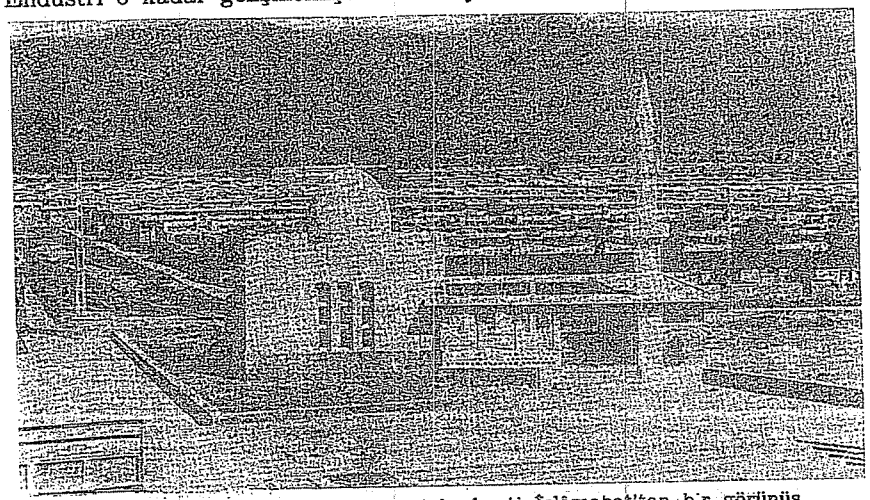

Resim: 125 — Pakistan'ın yeni başkenti İslâmabat'tan bir görünüş

Pakistan, başka ülkelere tarım ve hayvan ürünleri satar. Makine, taşıt, maden, petrol ve başka fabrika ürünleri alır. Ekonomik bakımdan, Asya'nın geri kalmış ülkelerinden sayılır. Aramızdaki ticaret ilişkileri önemsizdir. Fakat kültürel ve siyasal alanda ilişkilerimiz çok kuvvetlidir. Bu kardeş millet, Kurtuluş Savaşımızda bize çok yakınlık göstermiş, para yardımında bulunmuştur. Bugün de Türkiye'yi ilgilendiren siyasal sorunlarda bizi desteklemektedir.

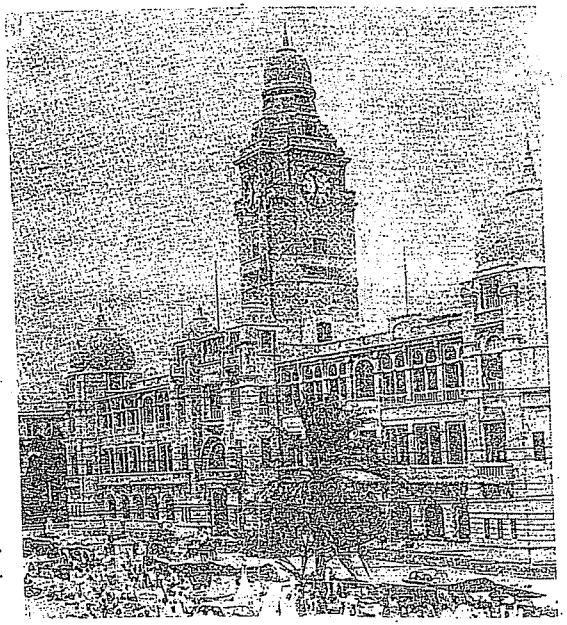

Resim: 126 — Pakistan'ın en büyük şehri Karaçi'den bir görünüş

Ayrıca Pakistan, bizim de üyesi bulunduğumuz CENTO antlaşmasına bağlı ülkelerden biridir. CENTO, Türkiye, İran, Pakistan ve Birleşik Krallık arasında, kendi bölgemizde barışı korumak, ekonomi ve kültür alanlarında karşılıklı yardımlaşma amacıyle kurulmuş bir bağlaşmadır.

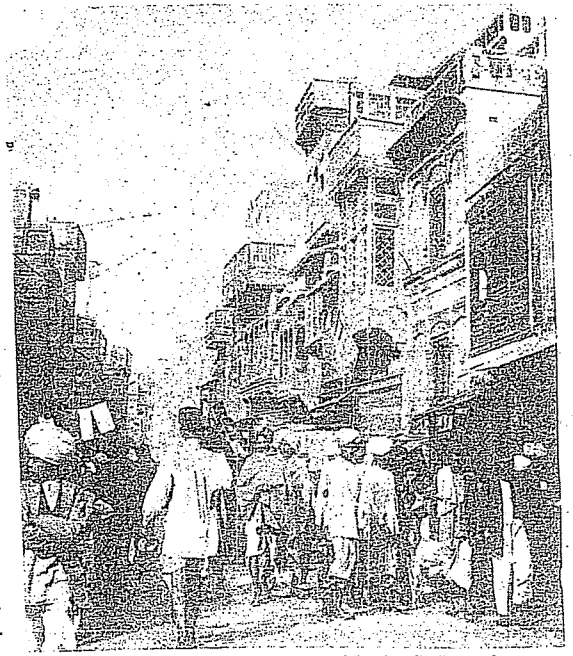

Resim: 127 — Pakistan'ın ikinci büyük şehri Lahor'da bir sokak

3 — Hindistan:

Hindistan, Asya'nın güneyinde yer almış büyük bir ülkedir (Harita : 32). Yüzölçümü 3 000 000 kilometre kareden fazladır. Kuzey bölgesinde Himalayalar

KULTUR BAKANLIĞI ANKARA 1946

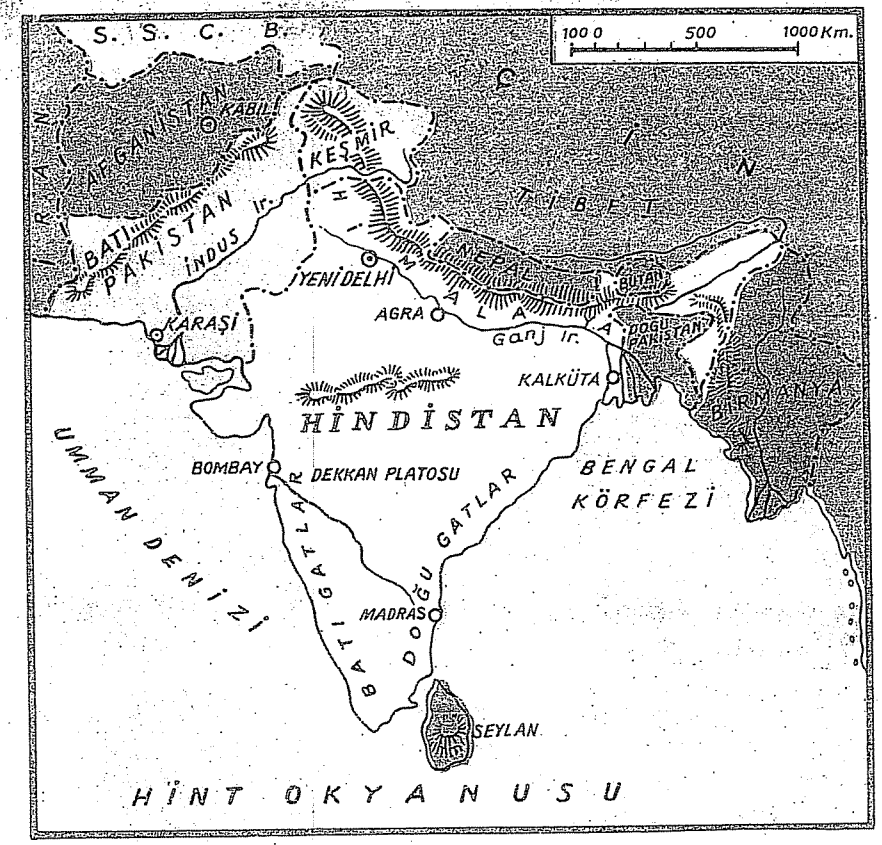

Harita: 32 — Hindistan

bulunur. Dünyanın en yüksek tepesi olan Everest de buradadır.

Hindistan'da sıcak ve yağışlı bir iklim vardır. Yazın esen mevsim rüzgârlarından çok yararlanır. Kimi yerlerde bütün yaz mevsimi yağmurlu geçer. Dünyanın en çok yağmur alan yerleri Himalayaların güneye bakan yamaçlarıdır. Burada sık ormanlar vardır. İç bölgelerde yağış azdır. Batı Pakistan'a yakın yerlerde çöl bile vardır.

Himalayaların güney eteklerinde, Ganj ırmağının suladığı Ganj ovası yer alır. Bu ovadan sonra, güneye doğru, üçgen biçimindeki Dekkan yarımadası uzanır.

Ganj ırmağı Hindularca kutsaldır. Ganj'ın cennete giden bir yol olduğuna inanırlar. Onun için, ölülerini yaktıktan sonra küllerini bu ırmağa atarlar (Resim: 128).

Hindistan bir birleşik cumhuriyettir. Britanya Uluslar Topluluğu içinde yer almıştır. Nüfusu 500 milyondur Çin'den sonra, dünyanın en kalabalık ülkesi burasıdır. Ahali, dil ve din bakımından çok karışıktır, Çoğunluk Brahman dinindendir.

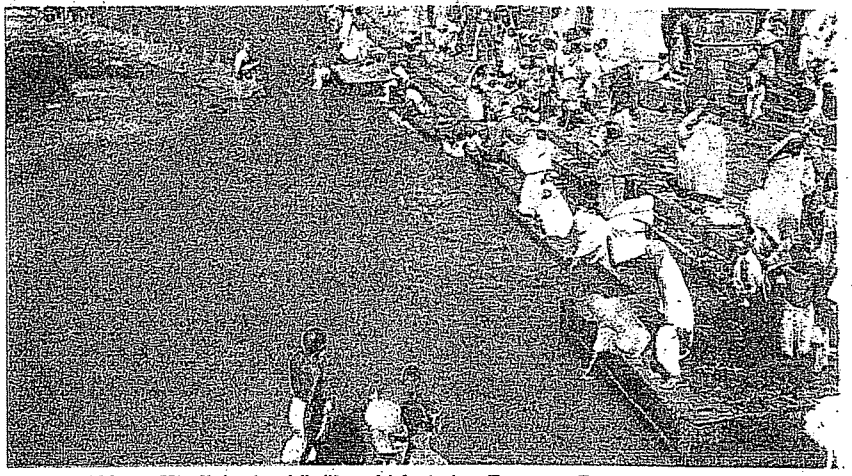

Resim: 128 — Hindistan'ın büyük şehirlerinden Benares. Bu şehir Ganj ırmağı kıyısındadır. Hinduların inanışlarına göre bu ırmakta yıkananların bütün günahları bağışlanırmış.

Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi şehridir. Kalküta ve Bombay en işlek limanlarıdır. Büyük şehirlerden Agra'da bir zamanlar bu ülkeyi yönetmiş olan Türklerden kalma birçok tarihî anıtlar vardır (Resim: 129).

Hindistan büyük bir tarım ülkesidir. Başta çay, pamuk ve şekerkamışı, pirinç, jüt, baharat olmak üzere çok çeşitli ürünler yetiştirir. Sığır ve manda çok beslenir. Fakat bu hayvanların etinden yararlanılamaz. Çünkü dinleri bu hayvanları kutsal saymış ve yenilmesini yasaklamıştır.

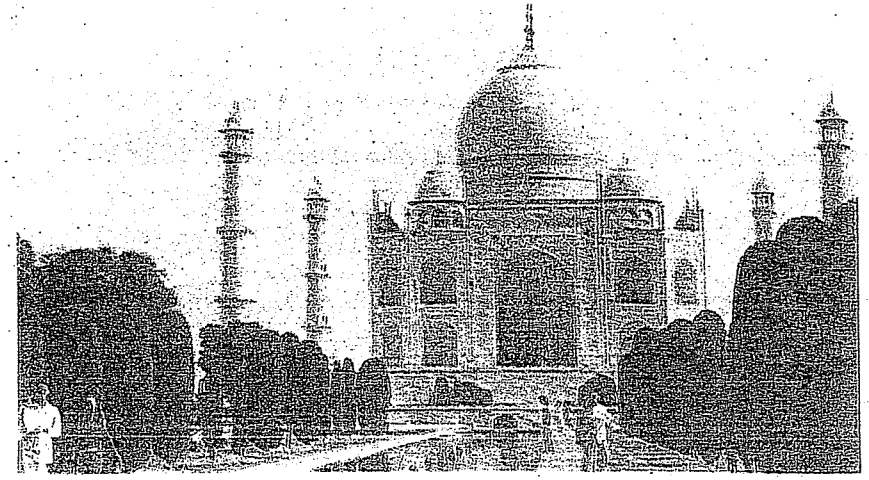

Resim: 129 — Hindistan'ın Agra şehrinde Türklerden kalma çok güzel bir yapı: Taç Mahal türbesi

Hindistan'da kömür, petrol, demir madenleri işletilir. Fakat, bütün bunlar ülkenin yarım milyarlık nüfusuna yetmez. Yağmurların yetesiye yağmadığı yıllarda büyük kıtlıklar olur. Açlıktan, milyonlarca insanın öldüğü görülür.

Hindistan'da pamuklu ve jüt dokumacılığı gelişmiştir. Başka ülkelere çay, pamuk, pamuklu kumaş, çuval bezi satar. Petrol ve makine gibi şeyler alır. Türkiye ile ticareti önemsizdir. Bize sattığı malların başında çuval gelir.

4 — Dünyanın En Kalabalık Ülkesi: Çin.

Çin, Asya'nın doğusunda yer alan çok büyük bir ülkedir (Harita: 33). Yüzölçümü kendine bağlı ülkelerle birlikte 9 500 000 kilometre kareyi bulur. Yani hemen hemen Avrupa kadardır.

Doğu Çin'in kuzey bölgesinde Sarırmak (Hovangho)'ın suladığı ova geniş yer tutar. Güney bölgesinde Gökırmak (Yangçe) boylarındaki ovalar yer alır (Resim: 130).

Güneyden kuzeye ve kıyılardan içerilere gidildikçe yağışlar azalır.

Kuzey Çin'de sert bir kara iklimi görülür. Kışlar çok soğuk geçer ve ırmaklar donar. Güney Çin'de ise sıcak ve yağışlı bir iklim vardır.

Çin, cumhuriyetle yönetilir. Bu ülkeye Komünist Çin de diyoruz. Nüfusu 750 milyondur. Nüfus çokluğu bakımından dünyada birincidir.

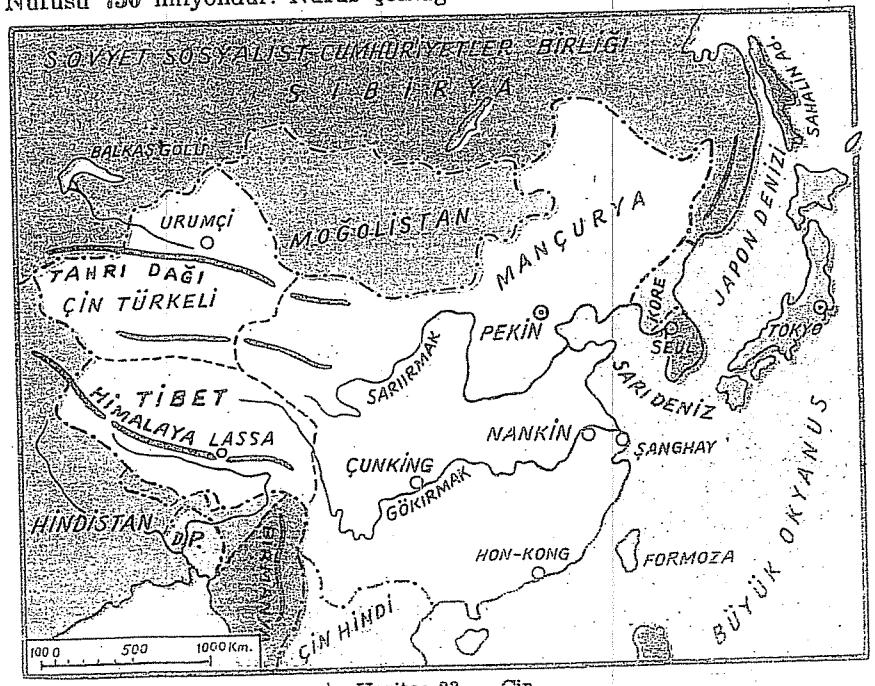

Harita: 33 — Çin

Resim: 130 — Güney Çin'i sulayan Gökırmak

Başkenti Pekin şehridir (Resim: 131). Çin'in en kalabalık şehri ise güneyde Şanghay'dır.

Çin'de pirinç ve buğday üretimi çok önemlidir. Pamuk, soya fasulyesi, tütün, çay ve daha birçok ürünleri de boldur. İpek üretiminde, Japonya'dan sonra ikinci gelir. Balıkçılıkta ise dünyanın en ileri ülkelerindendir.

Çin'in yeraltı zenginlikleri de çoktur. Fakat bunların hepsi işletilememektedir. Linyit, petrol, demir üretimi epeyce ilerlemiştir. Dokumacılık, makine ve madenî eşya yapımı en gelişmiş endüstri kollarıdır.

Çin, ipek, pamuk, çay satar. Pirinç ve fabrika ürünleri satın alır.

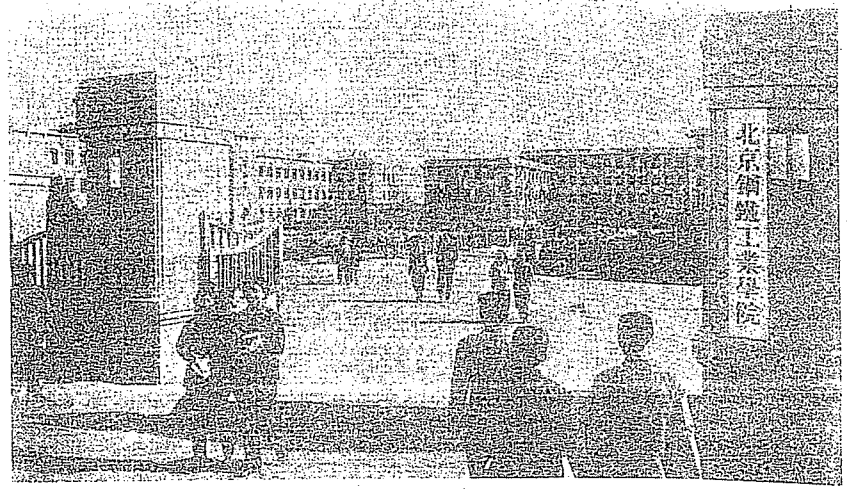

Resim: 131 — Çin'in başkenti Pekin'den bir görünüş.

5 — Milliyetçi Çin:

1949 yılında, Çin'de komünistlerle milliyetçiler arasında bir iç savaş olmuştu. Bu savaşı komünistler kazandı. Bunun üzerine, milliyetçiler **Formoza** (Formosa) adasına sığındılar ve orada **Milliyetçi Çin** adlı ayrı bir devlet kurdular.

Formoza adası, Asya'nın güneydoğu kıyıları önünde ve Japonya'nın güneyindedir. Yüzölçümü **36 000** kilometre karedir. Dağlık bir adadır. İklimi sıcak ve nemlidir.

Milliyetçi Çin'in nüfusu 13 milyon kadardır. Başkenti, **Tai Peh** (Tai Pei) şehridir. Bu şehir, Formoza adasının en büyük şehridir.

Adada ekonomik hayatın temeli tarımdır.

Birleşmiş Milletler Kurumunda Çin'i bu ülke temsil eder. Komünist Çin Birleşmiş Milletlere kabul edilmemiştir.

6 — Japonya:

Japonya, Asya'nın doğusunda birtakım adalar üzerinde kurulmuştur (Harita: 34). Japon adalarının dördü büyük, ötekiler küçüktür. Bu adalar kuzeyden güneye doğru sıralanarak bir dizi meydana getirirler. Hepsinin yüzölçümü **370 000** kilometre karedir.

Japon adaları çok dağlıktır. Bunlardan birçoğu da yanardağdır. Adalardan en büyüğü üzerinde bulunan **Fuji Yama** da sönmüş bir yanardağdır (Resim: 132). Bu dağ, Japonya'nın en yüksek dağıdır. Japonlar onu kutsal sayarlar. Japonya'da çok deprem olur.

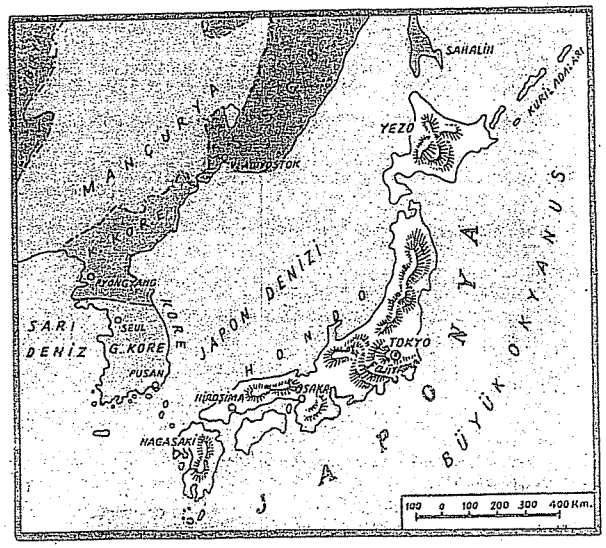

Harita: 34 — Japonya.

Japon adalarının kıyıları çok girintili çıkıntılıdır. Ovalar çok azdır.

Japon adaları orta kuşakta yer almıştır. Deniz etkisinden yararlandıkları için, iklim yumuşak ve yağışlıdır. Yalnız kuzey bölgesinde oldukça sert soğuklar görülür. Yağış çok olduğundan dağları ormanlıktır. Akarsuları kısadır.

Japonya'nın nüfusu **100** milyondur. Bu kalabalık nüfus,

Resim: 132 — Japonların kutsal saydıkları Fuji Yama yanardağı.

daracık adalar üzerinde karınca sürüsü gibi kaynaşır. Japonya meşrutiyetle yönetilen bir krallıktır. Başkenti, dünyanın en büyük şehirlerinden biri olan **Tokyo**'dur (Resim: 133). İşlek bir liman olan **Osaka** da büyük bir şehirdir.

Japonya ekonomik alanda kısa zamanda gelişmiş ve görülmedik bir kalkınma ile, büyük ve güçlü bir devlet olmuştur.

Japonya hem tarım, hem de endüstri ülkesidir. Ülkede toprak darlığı vardır. Tarıma elverişli yerler azdır. Japonlar, toprağın değerini çok iyi bilirler. Ovalarda yer kalmayınca yamaçlara geçerler. Oralarda setler yapar, ovalardan toprak taşıyarak bu setleri doldururlar. Böylece yamaçları da ekilebilir hale getirirler. Tarlalarını birkaç kere sürer, gübreler, sular, yabanî otları ayıklarlar. Ona bir çocuğa bakar gibi bakarlar. Böylece çok ürün alırlar.

Tarım ürünlerinin başında pirinç gelir. Öteki tahıllar azdır. Şekerkamışı, pamuk, tütün ve çay da çok yetiştirilir. Hayvancılık gelişmemiştir. Çünkü, Japonlar yüz yıl öncesine kadar dört ayaklı hayvanların öldürülmesini günah sayarlardı. Zamanla et yeme göreneği yayıldı. İkinci Dünya Savaşından sonra ete ve sütlü besinlere çok alıştılar. Buna uygun olarak da hayvan üretimi hızla gelişti.

Japonlar çok balık yerler. Onun için, balıkçılık çok ilerlemiştir. Japonya balıkçılıkta dünyada birincidir.

Japonya'da çok ipek böceği beslenir. Dünyada en çok ipek elde edilen ülke Japonya'dır.

Resim: 133 — Japonya'nın başkenti Tokyo dünyanın en kalabalık şehirlerinden biridir. Nüfusu 12 milyon kadardır.

Japonya madence yoksuldur. Endüstri için çok aranan kömür, petrol ve demir azdır. Bunları dışarıdan alır. Buna karşılık bakır çoktur.

Japonya, dünyanın en büyük endüstri ülkelerinden biridir. Çeşitli kumaşlar, makineler, otomobil, gemi, radyo ve daha birçok eşya yapar. Petrol ve kimya endüstrisi çok gelişmiştir. Yaptığı şeyleri çok ucuza mal edip yine ucuz sattığından, bütün dünyada pazarlayabilmektedir.

Türkiye ile Japonya arasında ticaret oldukça canlıdır. Biz ondan oyuncak, fotoğraf makinesi, radyo gibi şeyler alırız. Bunlara karşılık tuz, deri, pamuk gibi şeyler satarız.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Pakistan nasıl yönetilir? Başkenti neresidir?
2 — Pakistan'ın zenginlik kaynakları nelerdir?
3 — Pakistan, bizim için bir kardeş ülkedir. Niçin?
4 — Hindistan nasıl yönetilir? Başkenti neresidir?
5 — Hindistan'ın zenginlik kaynakları nelerdir?
6 — Çin nasıl yönetilir? Başkenti neresidir? Nüfusu ne kadardır?
7 — Çin'in zenginlik kaynakları nelerdir?
8 — Milliyetçi Çin nerede kurulmuştur? Başkenti neresidir?
9 — Japonya nasıl bir ülkedir? En ünlü dağı hangisidir? Japonya, Avrupa ülkelerinden hangisine benzer?
10 — Japonya nasıl yönetilir? Başkenti neresidir?
11 — Japonya'nın zenginlik kaynakları nelerdir?
12 — Hindistan'da ve Japonya'da hayvancılık niçin çok gelişmemiştir?
13 — Çinliler en çok ne yerler? Japonlar en çok ne yerler?

AMERİKA'DAKİ BAŞLICA ÜLKELER

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Kuzey ve Güney Amerika Kıtalarındaki Başlıca Ülkeler.
2 — Kanada.
3 — Kahve Ülkesi: Brezilya.
4 — Arjantin.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Kuzey Amerika'da Kanada'yı, Güney Amerika'da Brezilya ve Arjantin'i gösteriniz.
2 — Kanada'da Ottava, Montreal; Brezilya'da Brasilia, Rio de Janeiro; Arjantin'de Buenos Aires ve La Plata şehirlerini bulunuz.
3 — Güney Amerika'da Amazon ırmağını bulunuz. Bu ırmağın hangi ülkeyi sulayıp hangi denize döküldüğünü söyleyiniz.

1 — Kuzey ve Güney Amerika Kıtalarındaki Başlıca Ülkeler:

Kuzey ve Güney Amerika kıtalarında, daha önce incelediğimiz Amerika Birleşik Devletleri'nden başka, birçok ülke daha vardır. Bunlardan da en önemlileri **Kanada, Brezilya** ve **Arjantin**'dir. Şimdi de kısaca bunlara göz atalım.

2 — Kanada:

Kanada, Amerika Birleşik Devletleri'nin kuzey komşusudur (Harita: 35). Yüzölçümü 10 000 000 kilometre kare, yani Avrupa kadardır.

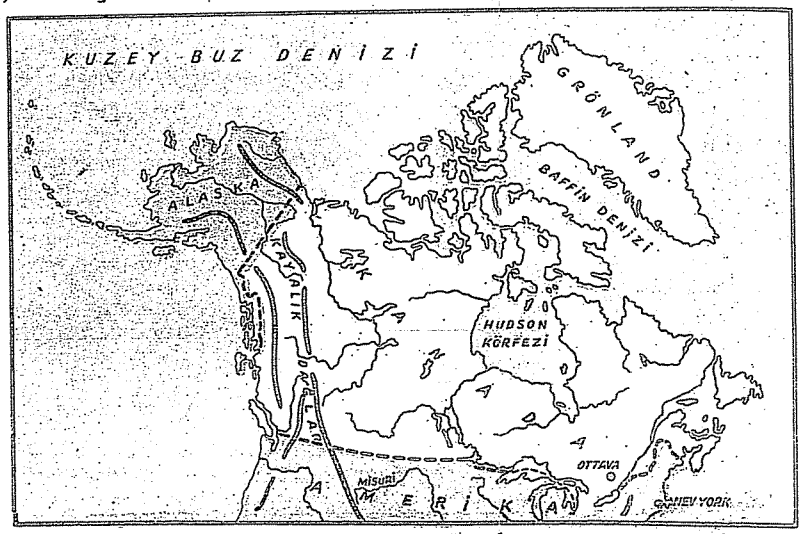

Harita: 35 — Kanada

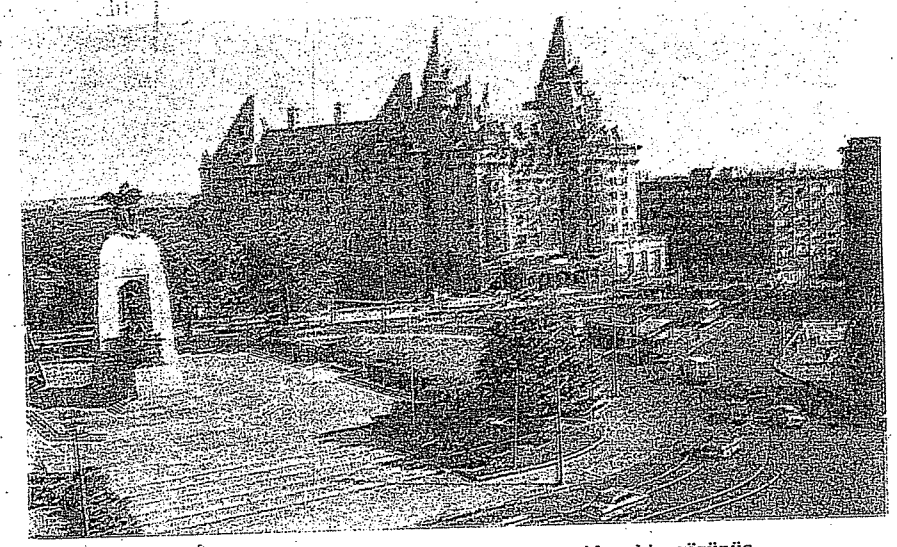

Resim: 134 — Kanada'nın başkenti Ottava'dan bir görünüş.

İklimi çok sert bir kara iklimidir. Kışlar çok soğuk, yazlar sıcak, fakat kısa geçer. Kıyılardan içerilere doğru gidildikçe yağış azalır. Batı kıyılarında iklim yumuşak ve bol yağışlıdır. Kuzey Buz Denizi kıyılarında, Sibirya'da olduğu gibi, tundralar yer alır. Ülkenin yarısına yakın kısmı ormanlarla kaplıdır.

Kanada'nın başkenti Ottava (Ottawa) şehridir (Resim: 134). Nüfusu 20 milyondur. Ahalisinin çoğu İngiliz ve Fransız soyundandır. Ülkenin yerli halkı olan Eskimolar azdır.

Bu ülke çok buğday yetiştirir. Dünyada en çok buğday satan ülkedir. Balıkçılık ve kürklü hayvan avcılığı da çok önemlidir. Fakat daha çok bir endüstri ülkesi durumundadır. Başlıca endüstri kolları: Çelik, otomobil, dokuma, balık konserveciliği ve kâğıtçılıktır.

Türkiye ile alışverişi azdır.

Kanada da, Türkiye gibi, dünyada barışı korumak amacıyle kurulmuş olan NATO antlaşmasına katılmış demokrat ülkelerden biridir.

3 — Kahve Ülkesi: Brezilya.

Brezilya, Güney Amerika'nın orta ve doğu kesimlerinde yayılmış çok geniş bir ülkedir (Harita: 36). Güney Amerika'nın hemen hemen yarısını kaplar. Yüzölçümü 8 500 000 kilometre karedir.

Ülkenin kuzeydoğusunda Amazon havzası yer almıştır. Yüksek platolarla çevrili olan bu havzayı, dünyanın suyu en bol ırmağı olan Amazon ırmağı ile kolları sular. İklimi, sıcak ve çok yağışlı ekvator iklimidir. Her yanı balta girmemiş ekvator ormanlarıyle kaplıdır. Kauçuk ağaçlarının anayurdu burasıdır.

İç bölgelere gidildikçe kuraklık artar. Bu bölgede yüksek otluklar ve bozkırlar yer alır.

Brezilya cumhuriyetle yönetilir Başkenti Brasilia şehridir. Eski başkent Rio de Janeiro şehriydi (Resim: 135).

Nüfusu 85 milyondur. Brezilya'da resmî dil Portekizcedir.

Brezilya kahve üretiminde dünyada birincidir. Kahve, et, deri, kakao, kauçuk ve pamuk satar. Fabrika ürünleri alır. Bizimle alışverişi önemsizdir. Brezilya'dan kahve satın alırız.

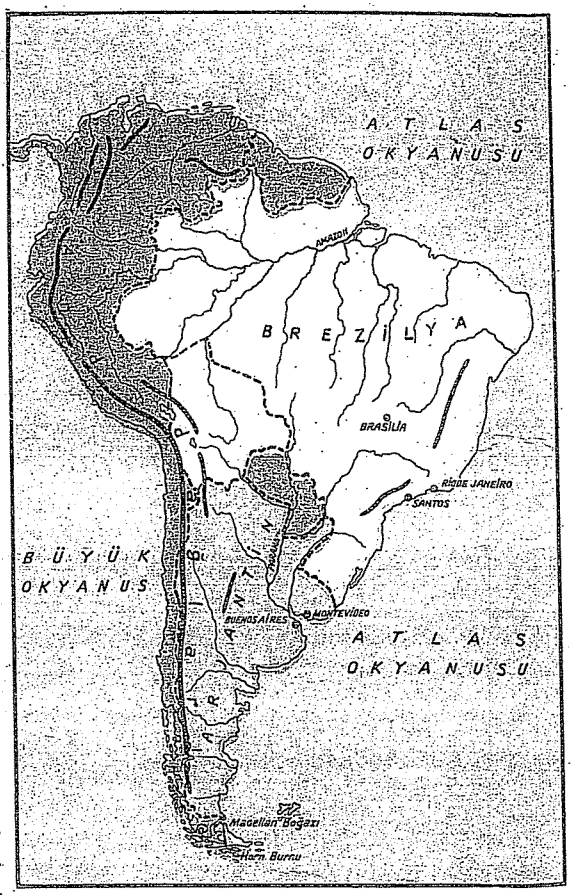

Harita: 36 — Brezilya ve Arjantin.

4 — Arjantin:

Arjantin, Güney Amerika'nın Brezilya'dan sonra en geniş ülkesidir. Orta iklim kuşağında yer alır. Yüzölçümü 3 000 000 kilometre kare kadardır (Harita: 36).

Ülkenin kuzey kesiminde pamuk ve şekerkamışı, orta kesiminde tahıl yetiştirilir. Sığır üretimi de önemlidir. Güneydeki Patagonya platosunda koyun beslenir.

Arjantin cumhuriyetle yönetilir. Başkenti, Buenos Aires şehridir (Resim: 136). Nüfusu 23 milyondan fazladır. Resmî dil İspanyolcadır.

Arjantin, Güney Amerika'nın ekonomik bakımdan en gelişmiş ülkelerinden biridir. Daha çok bir tarım ve hayvancılık ülkesidir. Dünyanın en çok davar ve sığır beslenen ülkeleri arasındadır. Zenginlik kaynakları arasında petrol de vardır.

Dokuma ve maden endüstrisi gelişme yolundadır. Yabancı ülkelere dondurulmuş et, yün, buğday satar; fabrika ürünleri satın alır. Türkiye ile alışverişi önemsizdir. Biz, Arjantin'den sığır derisi alırız.

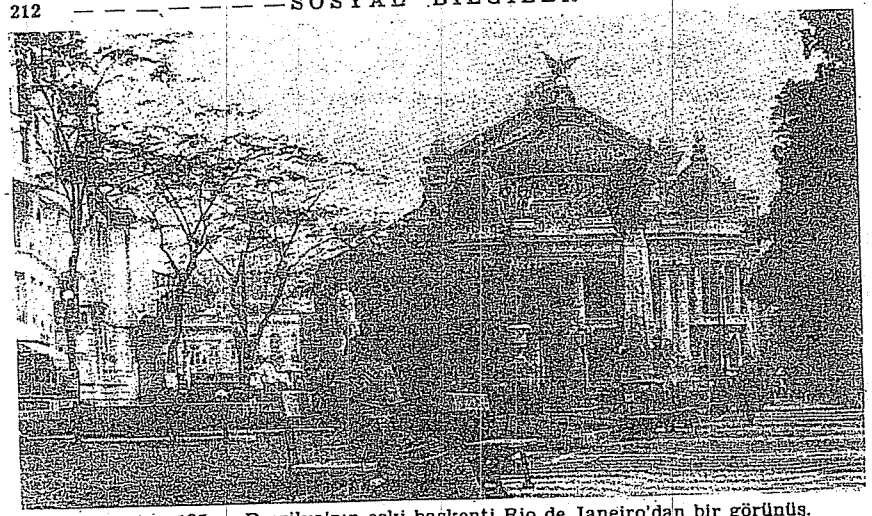

Resim: 135 — Brezilya'nın eski başkenti Rio de Janeiro'dan bir görünüş.

Resim: 136 — Arjantin'in başkenti Buenos Aires'te Kristof Kolomb adına dikilen anıt.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Kanada, hangi yarımkürede ve hangi kıtadadır? Hangi denizlerde kıyısı vardır?
2 — Kanada nasıl yönetilir? Başkenti neresidir?
3 — Kanada'nın zenginlik kaynakları nelerdir?
4 — Eskimolar hangi ülkede yaşar? Eskimolar hakkında neler biliyorsunuz?
5 — Brezilya hangi yarımkürede ve hangi kıtadadır? Hangi denizlerde kıyısı vardır?
6 — Brezilya nasıl yönetilir? Başkenti neresidir
7 — Brezilya'nın zenginlik kaynakları nelerdir? Göze çarpan başlıca özelliği nedir?
8 — Arjantin hangi yarımkürede ve hangi kıtadadır? Hangi denizlerde kıyısı vardır?
9 — Arjantini'n zenginlik kaynakları nelerdir? Göze çarpan başlıca özelliği nedir?
10 — Türkiye'de yaz mevsimi olduğu zaman Arjantin'de kıştır. Neden?

AVUSTRALYA'DAKİ BAŞLICA ÜLKELER

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Avustralya Kıtasındaki Başlıca Ülkeler.
2 — Avustralya.
3 — Yeni Zeland.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Büyük Okyanusta Avustralya ve Yeni Zeland adalarını gösteriniz. Bu adalar hangi yarımkürede bulunuyor?
2 — Avustralya'da Kanberra, Sidney, Melburn; Yeni Zeland'da Vellington şehirlerini gösteriniz.

1 — Avustralya:

Avustralya güney yarımkürenin orta iklim kuşağında yer almıştır (Harita: 37). Yüzölçümü 8 000 000 kilometreye yakındır. Doğusunda,

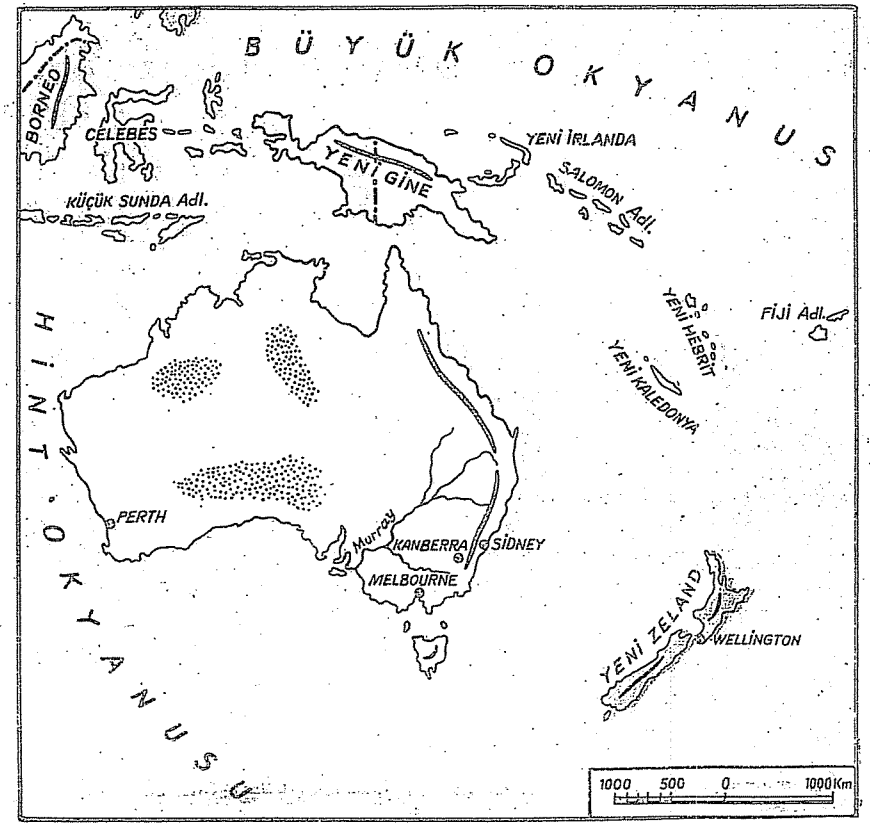

Harita: 37 — Avustralya ve Yeni Zeland.

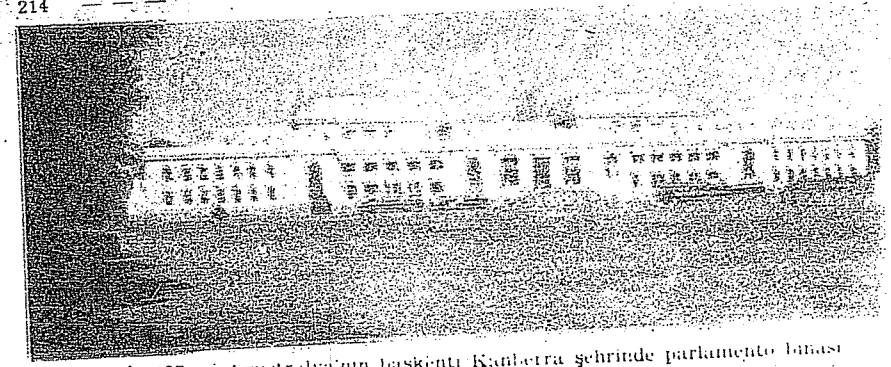

Resim: 137 — Avustralya'nın başkenti Kanberra şehrinde parlamento binası

kıyı boyunca dağlar uzanır. Batısı ise, üzerinde çöller de bulunan bir platodur.

İklim yer yer değişir: Kuzeyde ve kuzeydoğuda sıcak ve çok yağışlı bir iklim görülür. Buralarda ormanlar vardır. Güneydoğu ve güneybatıda Akdeniz iklimi ve Akdeniz bitkileri görülür. Orta ve batı kesimleri kuraktır. Kenarlarda savanlar vardır. İçerilere gidildikçe bozkırlar ve çöller görülür.

Avustralya, Britanya Uluslar Topluluğuna bağlı bir dominyondur. Nüfusu 12 milyondur. Başkenti Kanberra (Canberra) şehridir (Resim: 137). Ülkede İngilizce konuşulur.

Avustralya, nüfusu az olan bir ülkedir. Onun için, hâlâ göçmen kabul etmektedir. Siyah ırktan olan yerlilerin sayısı çok azalmıştır. Bunlar, beyazlara karışmadan, ilkel halde yaşarlar (Resim: 138).

Kanguru Avustralya'nın özel hayvanıdır.

Resim: 138 — Bir Avustralya yerlisi.

Ülkenin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanır. Çeşitli ürünler yetiştirir. Dünyanın başlıca buğday satan ülkelerindendir. Fakat dünya pazarlarında yer alan başlıca ürünü yündür. Koyunlarının çoğu merinos cinsidir. Dünyanın en çok koyuna sahip olan ülkesidir. Burada sığır da beslenir.

Avustralya'da kömür, demir, altın, gümüş gibi madenler çoktur. Makine ve kumaş endüstrisi oldukça gelişmiştir. Dondurulmuş et, yün, tereyağı, peynir gibi hayvan ürünleri ve maden satar. Fabrika ürünleri, çay, kahve ve petrol alır.

Avustralya'nın Türkiye ile alışverişi önemsizdir. Bu ülkeye gidip yerleşmiş Türkler vardır. Son yıllarda çalışmak için Avustralya'ya giden işçilerimiz artmıştır.

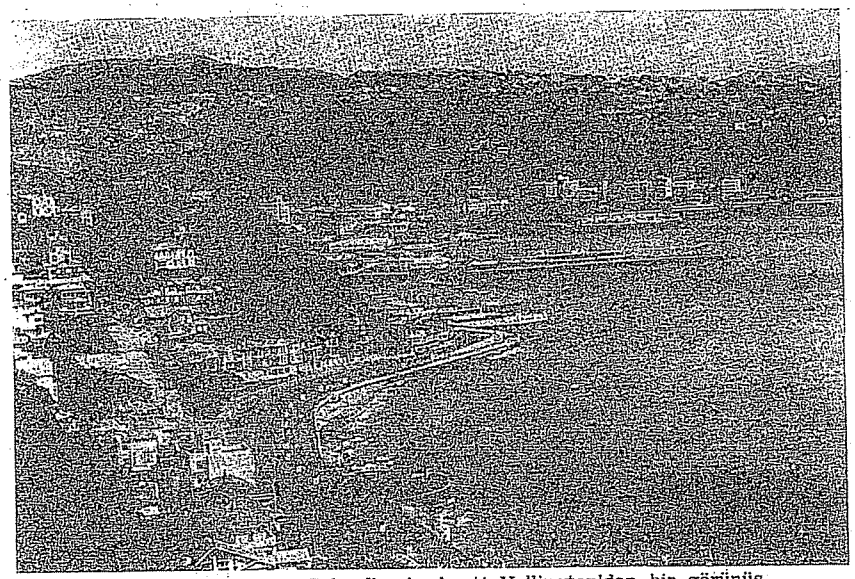

Resim: 139 — Yeni Zeland'ın başkenti Vellington'dan bir görünüş.

2 — Yeni Zeland :

Avustralya'nın güneydoğusundaki adalar üzerinde kurulmuş bir ülkedir. Adalardan ikisi büyük, ötekiler küçüktür. Hepsinin yüzölçümü 270 000 kilometre karedir.

Kuzeydeki büyük adada püskürme halinde yanardağlar, sıcak su kaynakları vardır. Sık sık depremler olur.

Adanın iklimi ılımandır.

Yeni Zeland da Britanya uluslar Topluluğuna bağlı bir dominyondur. Başkenti Vellington (Wellington)'dur (Resim: 139). Resmî dil İngilizce dir. Nüfusu 3 milyona yakındır.

Bu adaların yerli ahalisi siyah ırktandır. Sayıları çok azalmıştır. Nüfusun çoğunluğu İngiliz asıllıdır. Yöneticiler, yabancıların, özellikle sarı ırktan olanların, buraya göç etmesine engel olurlar.

Yeni Zeland'da ekonomik hayat hayvancılığa dayanır. Yabancı ülkelere dondurulmuş et, tereyağı ve peynir satmada başta gelen ülkelerdendir. Çay, kahve ve fabrika ürünleri alır.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Avustralya nasıl yönetilir? Başkenti neresidir?
2 — Avustralya'nın zenginlik kaynakları nelerdir? Göze çarpan başlıca özelliği nedir?
3 — Avustralya niçin göçmen kabul ediyor? Oraya giden Türkler ne yapıyorlar?
4 — Yeni Zeland nasıl yönetilir? Başkenti neresidir? Bu ülke de göçmen kabul eder mi?
5 — Yeni Zeland'ın zenginlik kaynakları nelerdir?
6 — Türkiye'de ilkbahar olduğu zaman Avustralya'da ve Yeni Zeland'da hangi mevsim vardır? Neden?

TURİZM

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Hürriyetlerimizin En Tatlısı: Seyahat Hürriyeti.
2 — Eski Zamanlarda Turizm.
3 — Bugünkü Turizm.
4 — İç Turizm ve Dış Turizm.
5 — Turizmin Sağladığı Gelirler.
6 — Turizm Davamızda Bize Düşen Ödevler.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Bulunduğunuz yerden başka köy, kasaba ve şehirlere, yahut yabancı ülkelere gittinizse oralarda gördüklerinizi anlatınız.
2 — Bulunduğunuz yere turistler geliyor mu? Geliyorlarsa nereleri geziyorlar, nelerle ilgileniyorlar, nelerin resimlerini çekiyorlar, neler satın alıyorlar?
3 — Sözlükte «turist, iç turizm, dış turizm, döviz, kervansaray, motel» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Hürriyetlerimizin En Tatlısı: Seyahat Hürriyeti.

Geçen yıl Sosyal Bilgiler dersinde ilimizin ve bölgemizin turistik yerlerini de incelemiştik. Turizm nedir? Turist kimdir? İnsanlar niçin gezer? Bunları araştırmış, öğrenmiştik. Şimdi, turizm konusundaki bilgilerimizi artırmaya çalışalım. Çünkü turizm değerlendirilmeye ve özendirilmeye lâyık, insanlığa yakışır bir olaydır.

Anayasamızda, Türk milletinin sahip olduğu hak ve hürriyetler sayılırken, şu da belirtilmiştir: «Herkes, dilediği yere gitme, dilediği yerde yerleşme, yurt dışına çıkıp dönme hürriyetlerine sahiptir.»

İnsanlar, yurt dışına yalnız iş bulup çalışmak, para kazanmak için çıkmazlar. Zaten para kazanmak amacıyle seyahat eden kimselere turist denmez. Başka ülkelerde yerleşmek için yurt dışına çıkanlar da turist değildir.

Turizm, görmek, öğrenmek, eğlenmek, dinlenmek ve sağlık kazanmak için yapılan gezilerdir. Bundan anlaşılıyor ki, turizmin insan hayatında çok önemli bir yeri vardır (Resim 140).

Yılın on bir ayında durmadan çalışan insan âdeta makineleşir. Bu insan, ancak yıllık tatilinde, zamanını dilediği gibi kullanabilir. Bu da onun sağlığını tazeler; gücünü artırır. Bu bakımdan, turizm tatildeki insanın istediklerini karşılamaya çalışan bir bilim dalı haline gelmiştir.

2 — Eski Zamanlarda Turizm:

Eskiden insanlar turizmden pek yararlanamazlardı. Çünkü, o zamanlar bir ülkeden başka bir ülkeye gitmek çok güç, çok tehlikeliydi.

Milâttan önce VIII. yüzyılda İzmir'de doğmuş olan ünlü şair Homeros ile ilk tarih yazarları bize turizmle ilgili bazı şeyler anlatıyorlar. Bunlar, ilkçağda Ege bölgemizdeki tapınakların, belli zamanlarda birçok insanlar tarafından ziyaret edildiğini yazarlar. Efes ve Didim şehirleri bu geziler-

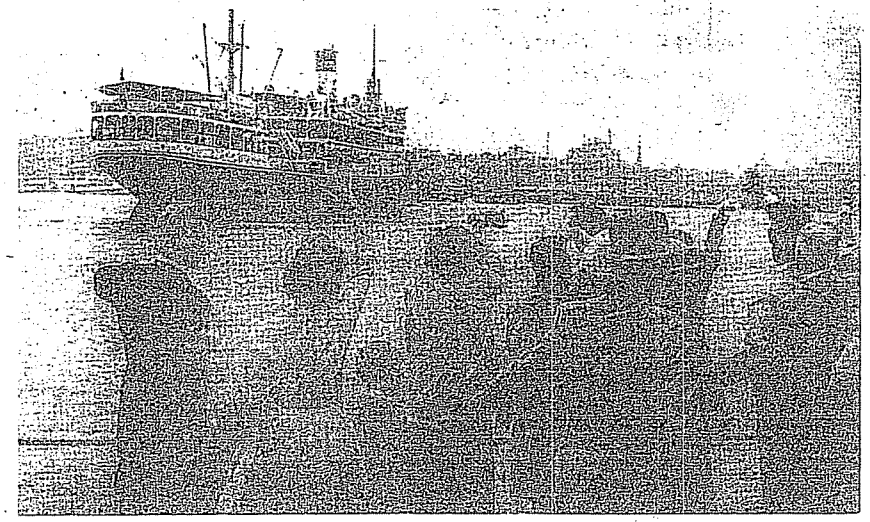

Resim: 140 — Hürriyetlerimizin en tatlısı seyahat hürriyetidir. Herkes, dilediği yere gitme, dilediği yerde yerleşme, yurt dışına çıkıp dönme hürriyetine sahiptir.

den çok yararlanmışlar. Bu bölgedeki ılıcalar ve hastaneler de çok insan çekermiş.

Daha sonra Marko Polo, Vasko da Gama ve Macellan, yaptıkları geziler sonunda, insanlara yeni yollar göstermiş oldular.

Din adamlarının Hıristiyanlığı yaymak için yaptıkları geziler ve Haçlı seferleri de zamanla büyük turizm hareketlerine dönüştü. Avrupa, Kudüs ve Anadolu arasında turistik bağlar arttı.

Yeni dünyanın bulunuşu, turizmde yeni bir çağ açtı. XIX. yüzyılda trenin kullanılmaya başlaması, daha sonra otomobil ve uçağın ortaya çıkışı da turizmi hızla geliştirdi. Yakın zamanlara kadar kervanlarla, at ve arabalarla yapılan ve çok uzun zaman alan geziler kolaylaştı. Çünkü deniz, kara ve hava yollarıyle yapılan ulaştırma çok ilerledi. Ayrıca, turistleri barındırmak, yedirmek, içirmek, eğlendirmek için gerekli şeyler düşünüldü. Temizlik, ucuzluk ve güven sağlandı.

Eskiden, ülkemizde de kervanlarla seyahat edilirdi. Yolcular hanlarda, kervansaraylarda konaklarlardı. Anadolu'muzun her yanında o devirlerden kalma çok güzel hanlar, kervansaraylar vardır. Fakat o çağlarda seyahat etmek yine de çok zor ve tehlikeliydi. Bugünün insanı, artık XVII. yüzyılın ünlü Türk gezgini Evliya Çelebi gibi bin bir sıkıntı ve tehlike içinde yolculuk yapmıyor.

3 — Bugünkü Turizm:

Turizmin büyük bir gelir kaynağı olduğunu gören ülkelerde otelcilik ve turizm okulları açıldı. Turizm, okulların ders programlarına kadar girdi.

Yurdumuzda turizm işlerinin devlet eliyle örgütlenmesine 1934 yılın-

da başlanmıştır. Önce Ekonomi Bakanlığına bağlı **Türk Ofis** kurulmuştu. 1940'ta **Basın - Yayın** ve **Turizm Genel Müdürlüğü** bu işlerle uğraşmaya başladı. 1963 yılında da **Turizm ve Tanıtma Bakanlığı** kuruldu.

XIX. yüzyıl sonuna kadar, yalnız çok varlıklı insanlar ve bu işe meraklı yüksek sınıftan kimseler seyahat ederlerdi. XX. yüzyılda, bunların yerini aydın orta tabaka ile sendikalaşmış işçiler aldı. Şimdi dünyanın her yanında sendikalar, işçilere iyi bir tatil geçirtmenin yollarını arıyorlar. Geziler tertipliyorlar.

Bizde de memurların ve işçilerin yıllık izin almaları kanunlarla sağlanmıştır. Bunlar, her yıl, çalışmadan aylıklarını, ücretlerini alarak tatillerini diledikleri gibi geçirirler. Bazı büyük endüstri işletmelerimiz, bankalarımız, gençlik kuruluşları kamp yerleri ve ucuz konaklama yerleri kurmuşlardır. Dış ülkelere de topluca geziler düzenlenmektedir. Kısacası bizde de **sosyal turizm** başlamıştır.

4 — İç Turizm ve Dış Turizm:

Turizm, **iç turizm** ve **dış turizm** diye ikiye ayrılır. Yurttaşların kendi yurt sınırları içinde yaptıkları gezilere iç turizm denir. Yurt dışında yapılan gezilere de dış turizm adı verilir.

Bugün, bütün dünyada **turist** denince yabancı turistler anlaşılıyor. 24 saat ve daha uzun süre ile başka bir ülkede geziye çıkan kimselere turist deniyor. Fakat, bir ülkeye yabancı turist gelmesini kolaylaştırmanın en sağlam yolu, iç turizmi geliştirmektir. İç turizmin geliştiği ülkelerde tabiat güzellikleri, eski eserler ve anıtlar değerlendirilir. Yollar güzelleşir. Taşıtlar çoğalır. Oteller ve lokantalar artar. Çarşı ve pazarlar canlanır. Dinlenme ve eğlenme yerleri bollaşır. Halk misafir ağırlamayı öğrenir.

İç turizm, yurttaşlara kendi ülkelerini tanıtır. Kendi yurdunu tanımayan, sevmeyen, onarmayan, eğlenmesini bilmeyen insanların yaşadığı ülkelere yabancılar da ilgi duymazlar; gezip görmeye gelmezler.

5 — Turizmin Sağladığı Gelirler:

Turist, gittiği ülkede para harcar. Bu yüzden, çok turist gelen ülkeler hızla gelişir, kalkınır, zenginleşir. Onun için, turizm, ileri ülkelerin başlıca gelir kaynaklarından biri olmuştur. Fransa, İtalya, Yunanistan, Mısır, İsviçre, İspanya bu ülkelerin başlıcalarıdır.

Yabancı parasına döviz diyoruz. Bugün, her ülke daha çok döviz elde etmenin yolunu aramaktadır. 1970 istatistiklerine göre, turizmden çok gelir sağlayan başlıca ülkeleri aşağıdaki cetvelde görebilirsiniz:

1. Amerika B. Dev.	34 700 000 000 Lira	7. Batı Almanya:	15 300 000 000 Lira
2. İspanya:	25 300 000 000 »	8. İsviçre:	10 900 000 000 »
3. İtalya:	24 500 000 000 »	9. Yugoslavya	4 119 000 000 »
4. Kanada:	17 800 000 000 »	10. Portekiz.	3 330 000 000 »
5. Fransa:	17 800 000 000 »	11. Yunanistan:	2 904 000 000 »
6. Birleşik Krallık:	15 500 000 000 »	12. Avustralya:	1 575 000 000 »

Türkiye: 961 500 000 Lira

Bunların arasında turizm geliri en hızlı artanlar, sırasıyle Yugoslavya, Kanada, Yunanistan ve Batı Almanya'dır. Türkiye'de ise turizm yeni yeni hızlanmaktadır.

Tutulan istatistiklere göre 1971 yılında yurdumuza **926 000** turist gelmiştir. En çok hangi ülkelerden turist geldiğini de (Resim : 141'de) görüyorsunuz.

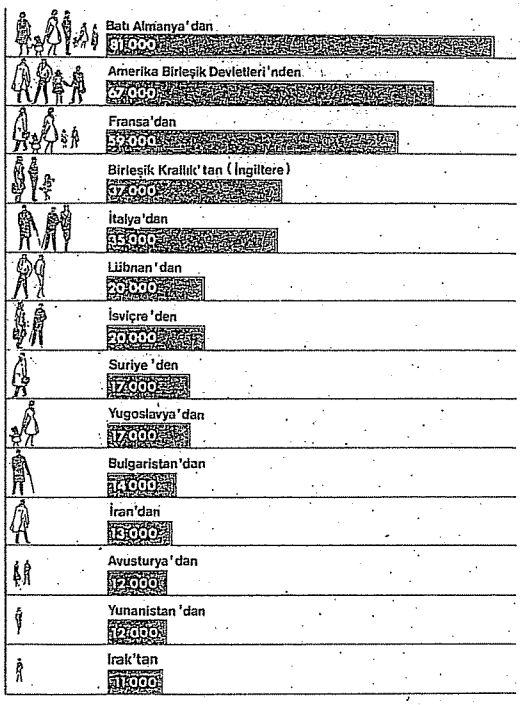

Resim: 141 — Yurdumuza en ok hangi ülkelerden turist geliyor?

Bütün ülkeler turizmin yurt ekonomisindeki değeri üzerinde durmaktadırlar. Çünkü, turizm dışarıya mal satmadan döviz kazanmanın tek yoludur. Turist, kendi ayağıyle ülkemize gelir. Burada yer, içer, birtakım hizmetlerden yararlanır ve bunların parasını öder. Üstelik, giderken birtakım hatıra eşyası satın alır. O yurdumuza gelmese, yediği ekmeği, yağı, sebzeyi, eti, meyveyi, içtiği sütü, suyu, içkiyi; aldığı hediyelik eşyayı onun memleketine gönderip satabilecek miydik? Otellere, işçilere, taşıtlara ödediği paraları kimden alacaktık?

İşte turizmin yararı!

6 — Turizm Davamızda Bize Düşen Ödevler:

Yurdumuz, turizm için çok elverişli bir ülkedir:

a) İklimi ılımandır. Yazları çok hoş geçer. Pek güzel plajları vardır. Bol güneşe hasret olan Avrupalılar bunlara bayılırlar. Kışları da yumuşak geçer. Komşu Arap ülkelerinin ahalisi de bundan çok hoşlanır.

b) Deniz ve kara avcılığı, dağ ve deniz sporları için çok elverişlidir.

c) Kaplıcaları ve şifalı suları çoktur (Resim: 142).

ç) Denizli'deki Pamukkale, Kayseri ilçelerinden Ürgüp yakınındaki peribacaları gibi her ülkede bulunmayan özel coğrafya ve tabiat güzellikleri vardır (Resim: 143, 144).

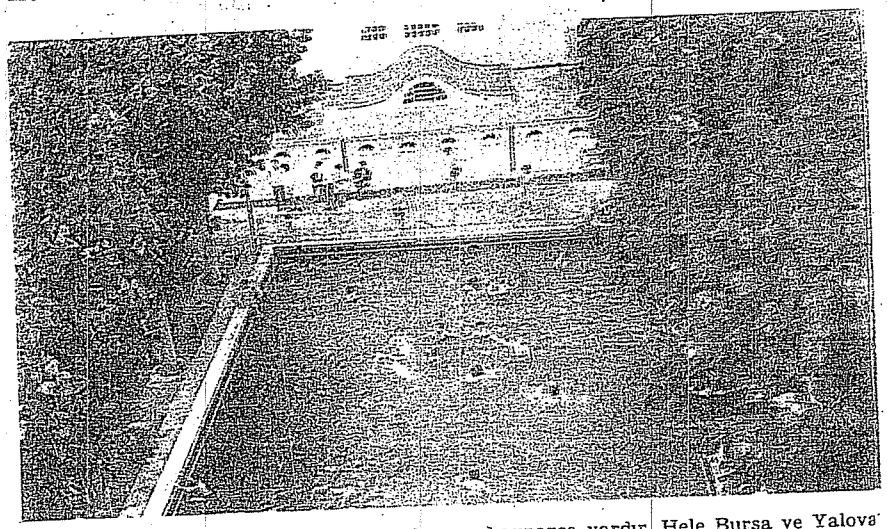

Resim: 142 — Yurdumuzda birçok kaplıca ve kaynarca vardır. Hele Bursa ve Yalova kaplıcaları çok ünlüdür. Buralar da turistler için bulunmaz sağlık ve dinlenme yerleridir. Yukarıda Yalova'da Kurşunlu hamamın büyük havuzunu görüyorsunuz.

Resim: 143 — Denizli'deki Pamukkale'de bir köyden turistik eşya alan bir genç kız.

d) Bütün tarih çağlarından kalma eşsiz anıtlarla doludur. Müzeleri de çok zengindir (Resim: 145, 146, 147).

e) Çok çeşitli ve iyi cinsten meyveleri, güzel yemekleri, balıkları, suları vardır.

f) Millî kıyafetlerimiz, halk oyunlarımız, el sanatlarımız çok değişik, çok zengin ve güzeldir.

g) Camiler, kiliseler, Efes yakınındaki Meryem Ana evi gibi yerler de dinî inançlara bağlı birçok insanlar için ziyaret edilecek yerlerdir.

Bütün bunlar, turistlerin her yerde arayıp da bulamadıkları

şeylerdir. Fakat, iş yalnız bunlara sahip olmakla bitmez. Yurda turist çekebilmek için birtakım düzenler kurmak gerekir. Güzel yollar, rahat taşıtlar, ucuz ve temiz oteller, moteller, kamp yerleri, plaj evleri, tatil köyleri, pansiyonlar, lokantalar, çayhaneler ister. Haberleşme araçları bol olmalıdır. Gümrüklerde kolaylık gösterilmeli; vergiler az olmalıdır. Tarihî anıtlar korunmalı, onarılmalıdır. Yurdun turistik değerleri yabancı ülkelerde tanıtılmalı, iyi reklam yapılmalıdır.

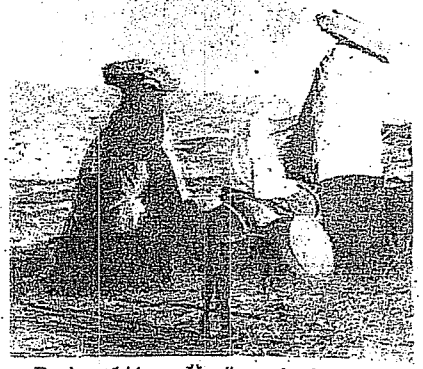

Resim: 144 — Ürgüp yakınlarındaki peribacaları

Bunların birtakımını devlet sağlar. Birtakımını da halk yapar; devlet onlara yardımcı olur; turizmle ilgili kuruluşları ve işleri korur.

Bütün bunlardan sonra da, tek tek her yurttaşa düşen ödevler vardır. Bunları şöylece özetleyebiliriz:

1 — Yabancılara saygılı, güler yüzlü davranmalı, kolaylık göstermeli, iyi hizmet etmeliyiz.

2 — Alışverişte fazla para istememeli, onları aldatmaya kalkmamalıyız.

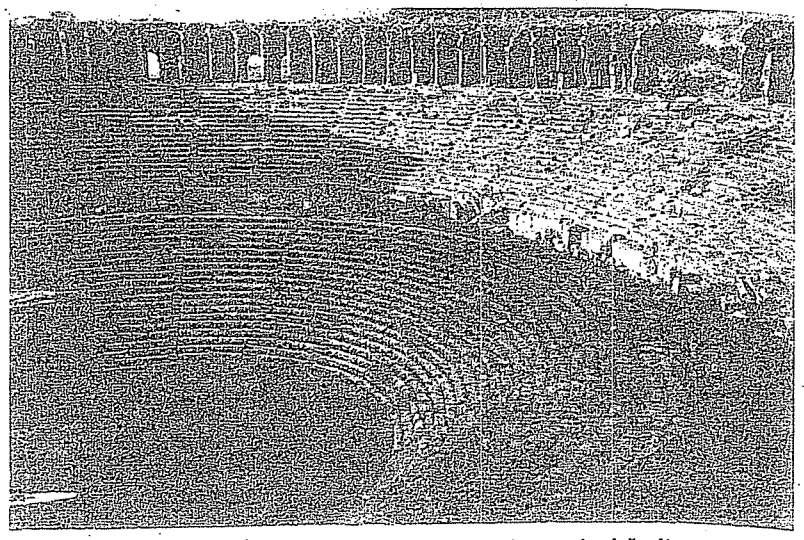

Resim: 145 — Türkiye'de tarihin her devrinden kalma çok değerli anıtlar vardır. Yukarıdaki resimde Antalya'da Aspendos açık hava tiyatrosunu görüyorsunuz. Her yıl binlerce turist Antalya'ya gelerek bu güzel tarihî tiyatroyu hayranlıkla seyreder

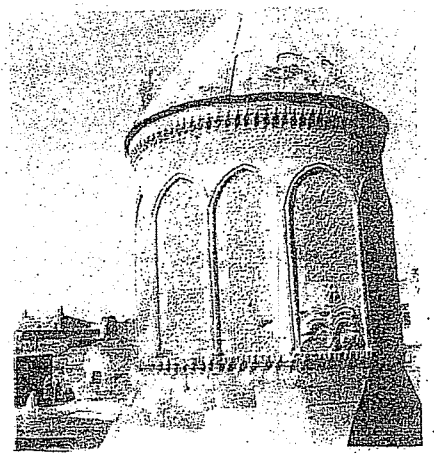

...146 Kayseri'de Döner Kümbet

3 — Evlerimize de yabancı misafir almaya alışmalıyız.

4 — Bölgemizin turistik değerlerini öğrenmeli ve bildiklerimizi yabancılara anlatmalıyız.

5 — Yabancı dil öğrenmeye çalışmalı, hepimiz kendi bölgemizde iyi bir rehber, yani yol gösterici olmalıyız.

Bunları yaparsak, yakın bir gelecekte Türkiye turizmden pek çok gelir sağlayan bir ülke olacaktır.

Bir yabancıya yol gösteren bir çocuk bile yurduna büyük bir hizmette bulunmuş olur.

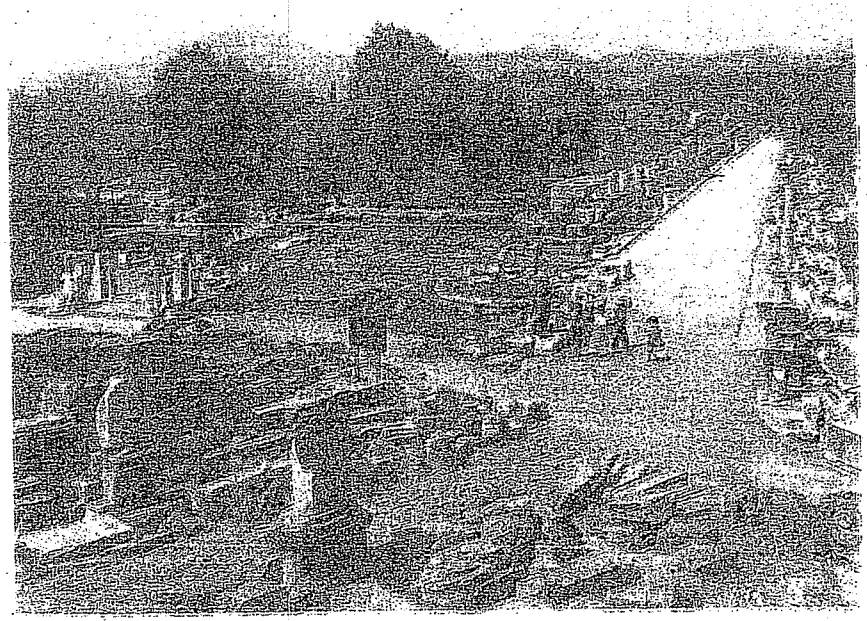

Resim: 147 — Efes'te İyon uygarlığı eserlerinden mermer cadde

ÖDEV VE SORULAR

1 — Turizm ve turist ne demektir?
2 — Turizm, bir ülkeye nasıl gelir sağlar? Turizmden en çok gelir sağlayan ülkeler hangileridir?
3 — Türkiye'ye en çok hangi ülkelerden turist gelmektedir? Bunların sayısını artırmak için neler yapmamız gerekir?
4 — Döviz nedir? Yabancı bir ülkeye mal satmadan nasıl döviz kazanılır?

Ünite: VI — Cumhuriyetimiz

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN YIKILMASI VE KURTULUŞ SAVAŞI

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Mondros Ateşkes Antlaşması ve Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü.
2 — Atatürk'ün Anadolu'ya Geçişi.
3 — Atatürk'ün Hayatı.
4 — Kurtuluş Savaşı Hazırlıkları.
5 — Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılışı.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Haritada Adana, Musul, Antalya, İzmir, Selânik, Manastır, Halep, Samsun, Amasya, Erzurum, Sıvas şehirleriyle Gelibolu yarımadasını ve Malta adasını gösteriniz.
2 — Sözlükte «kemal, ataşe, veliaht, kongre, misak, egemenlik, kayıt, şart, kapitülasyon» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Mondros Ateşkes Antlaşması ve Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü:

Birinci Dünya Savaşı 1914 yılında başlamış, 1918 yılında sona ermişti. Osmanlı İmparatorluğu da 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalayarak savaştan çekilmişti. Mondros, Çanakkale boğazı dışındaki Limni adasında bir limandır. Ateşkes antlaşması, bu limanda demirlemiş olan bir İngiliz gemisinde imzalandığı için, bu adı almıştır.

Bu antlaşma gereğince:

a) Boğazlar, savaşı kazanan devletlerin savaş gemilerine açılacaktı.
b) Bu devletler, gerekli gördükleri yerlere asker çıkarabileceklerdi.
c) Türk ordusu hemen dağıtılacak, savaş araçları elinden alınarak düşmanların kontrolüne bırakılacaktı.

Bu antlaşma ile, Osmanlı devleti Uzlaşma devletlerine teslim olmuş bulunuyordu. Bu ağır şartlar altında, artık Osmanlı İmparatorluğu da çökmüş oluyordu.

Düşman gemileri, savaşla geçemedikleri Çanakkale boğazından geçip Istanbul önüne geldiler. Toplarını padişahın sarayına çevirdiler. Orduları da Istanbul'u kuşattı. Böylece, Osmanlı devletini kıskıvrak bağlamış oldular.

Uzlaşma devletleri bununla da yetinmediler; ateşkesin ilânından biraz sonra, antlaşma sınırlarını aşarak, Türkiye'de her istedikleri yere yayılmaya başladılar:

a) Fransızlar birtakım güney topraklarımızla Adana bölgesine girdiler ve Toroslara kadar ilerlediler.
b) İngilizler Musul'u aldılar.
c) İtalyanlar da Antalya'ya el koydular.

Savaşın sonlarında, Amerika Birleşik Devletleri cumhurbaşkanı Vilson (Wilson) bir bildiri yayınlamıştı. Bu bildiride, her milletin kendini dilediği gibi yönetmek hakkına sahip olduğu, bağımsızlığına hiç bir devletin ilişemeyeceği açıklanıyordu. Osmanlı İmparatorluğuna bağlı uluslar da Vilson'un savunduğu bu haktan yararlanmaya kalktılar:

a) Suriye, Irak ve Arabistan'da Araplar çeşitli devletler kurdular.

b) Türkiye'deki azınlıklardan Rumlar, İzmir ve Trakya'nın Yunanistan'a katılmasını; Karadeniz bölgesindeki birkaç ilimizde de Pontus adlı bir Rum devletinin kurulmasını istediler.

c) Ermeniler de doğu illerimizin, Kafkasya'da kurulmuş olan Ermenistan'a katılmasını istiyorlardı.

Bu azınlıklar, amaçlarına erişmeğe çalışan birtakım dernekler kurdular. Türlü taşkınlıklar yapmaya başladılar.

Avrupa gazeteleri Osmanlı Devletine karşı ateş püskürüyorlar, bu devletin parçalanmasını isteyen yazılar yazıyorlardı.

Bu durum karşısında, birtakım Osmanlı devlet adamları da Vilson bildirisine bel bağlıyorlardı. Bunların kimisi ülkeyi İngilizlerin, kimisi de Amerikalıların yönetimi altına sokmak düşüncesindeydiler. Bunlar da, amaçlarına varmak için, birtakım dernekler kurmuşlardı. Fakat, Türk milleti bu gibilerin gösterdiği yola yanaşmıyordu.

Savaş sırasında padişah olan V. Mehmet Reşat ölmüş, yerine kardeşi VI. Mehmet Vahideddin geçmişti (Resim: 148). Bu padişah da artık her şeyin bitmiş olduğuna inanıyordu. Türk milletinin kendi varlığını koruyamayacağını sanıyordu. Çevresindeki birtakım devlet adamları gibi, o da Avrupa devletlerine yalvarıp yakarmakla bağımsızlığımızı koruyabileceğimizi düşünüyordu.

Resim: 148 — VI. Mehmet Vahideddin

Sözün kısası, Osmanlı imparatorluğu tam bir çözülme ve dağılma halindeydi.

YUNANLILARIN İZMİR'E GİRİŞİ:

Yunanlılar, Birinci Dünya Savaşında Fransız ve İngilizler yanında yer almışlardı. Onların da Türk topraklarında gözleri vardı. İngiliz devlet adamları Türk düşmanıydılar. Bunlar, Boğazları ele geçirmek, Türkiye'yi parçalamak istiyorlardı. Bunun için, savaşı kazanan öteki devletlere önayak olarak, Yunanlıları üzerimize saldırttılar. 15 mayıs 1919'da, gemileriyle Yunan ordusunu İzmir'e çıkarttılar.

Yunan askerleri, karaya çıkınca taşkınlıklara başladılar. Subay ve askerlerimizi öldürdüler.

İzmir'in Yunanlıların eline geçmesi, yurdumuzun her yanında derin üzüntüler uyandırdı. Bütün millet karalar bağladı. İstanbul halkı, bu acı ile, düşman baskısı altında olduğu halde, büyük gösteriler yaptı. İzmir'de geçen kanlı olayları protesto etti.

İzmir ve Aydın bölgelerinde ise, birtakım yurtseverler silâha sarılıp Yunanlılara karşı koydular.

2 — Atatürk'ün Anadolu'ya Geçişi:

Atatürk, ateşkes antlaşmasının imzalanmasından sonra, İstanbul'a gelmişti. Yurdumuzu ve milletimizi düştüğü çıkmazdan kurtarma çarelerini arıyordu. Savaşı kazanan devletlerin Türk düşmanı olduklarını biliyordu. Onlara yalvarıp yakarmakla yurdun kurtarılamayacağı meydandaydı. Büyük adamın Türk milletine sonsuz güveni vardı. Yurdun kurtulması için milletle birlikte çalışacaktı. Fakat, düşman çizmesi altında bulunan İstanbul'da hiç bir şey yapılamayacağını kavramıştı. Bu işin ancak Anadolu'da başarılabileceğine inanıyordu. Bunun için, Anadolu'ya geçmeye karar verdi.

Atatürk, bu düşünceyi arkadaşlarından birçoğuna da aşılamıştı. Genelkurmay Başkanlığında bulunan ve Anadolu'ya geçmekteki amacının ne olduğunu bilen arkadaşlarının yardımıyle, Üçüncü Ordu birlikleri müfettişi oldu. Seçtiği arkadaşlarının birtakımını yanına alarak, bir gemi ile İstanbul'dan ayrıldı **19 mayıs 1919**'da Samsun'a ayak basktı.

Bu tarihi iyi belleyiniz. Çünkü, sevgili yurdumuzun kurtarılması için yapılan savaşların başlangıcı bu tarih sayılır.

3 — Atatürk'ün Hayatı:

Atatürk, 1881 yılında Selânik'te doğmuştur. Asıl adı **Mustafa**'dır. Çocukluğunda, zekâsına hayranlık duyan bir öğretmeni ona **Kemal** adını da takmış, böylece adı **Mustafa Kemal** olmuştur. Babası **Ali Rıza** Efendi, annesi **Zübeyde** hanımdır. **Atatürk** soyadını, sonradan, Türkiye Büyük Millet Meclisi vermiştir.

Küçük yaşta iken babası öldü. Atatürk'ü annesi büyüttü.

İlk ve orta öğrenimini Selânik okullarında yaptı. Zekâsı ve çalışkanlığı ile öğretmenlerinin gözüne girdi. Sonra Manastır Askerî İdadisinde okudu. Orayı bitirip İstanbul'daki Harp Okuluna girdi. Bu okulu da başarıyla bitirince kurmay sınıfına ayrıldı. 1904 yılında Kurmay Yüzbaşı olarak orduya katıldı.

Atatürk, Harp Okulunda ve kurmay sınıflarında iken padişah II. Abdülhamit'ti. Genç öğrenci, devlet yönetimini beğenmeyerek, özlü sözleriyle arkadaşlarını aydınlatırdı. Bu yüzden okulu bitirince, Yıldız sarayında yargılandı ve İstanbul'dan uzaklaştırılmak için, Suriye ordusuna gönderildi.

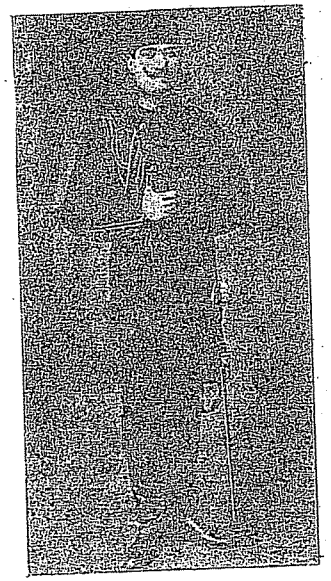

Resim: 149 — Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal (Atatürk)

Atatürk Şam'a gitti. Bütün Suriye'yi dolaştı. Devlet yönetimindeki bozuklukları orada da gördü. Yurdun istibdattan kurtarılması için, birkaç arkadaşıyle **Vatan** ve **Hürriyet Cemiyetini** kurdu. Bundan sonra Selânik'e gönderildi. Orada da aynı amaçlarla kurulan **İttihat** ve **Terakki Cemiyetine** girdi.

31 Mart ayaklanmasını bastıran Hareket Ordusunun kurmaybaşkanlığını yaptı (Resim: 149).

1911 yılında, İtalyanlar **Trablusgarp**'a saldırdıkları zaman, kıyafet değiştirerek, gizlice **Bingazi**'ye gitti. **Tobruk**'ta İtalyanları yenerek bir adım ilerletmedi. Bu savaş bittikten sonra yurda döndü. Gelibolu'da görevlendirildi.

Balkan Savaşından sonra, Edirne'nin geri alınmasında başarılar gösterdi. Hükümet, onu askerî ataşe olarak Sofya'ya gönderdi. Atatürk, bu görevde iken Yarbay oldu.

Birinci Dünya Savaşında, kendi isteğiyle, bir tümen komutanlığına getirildi. Tümenini kurduktan ve askerlerini tamamladıktan sonra **Gelibolu**'ya gönderildi.

Atatürk, Çanakkale savaşlarında, İngiliz ve Fransızlara karşı gösterdiği büyük başarılarla değerini tanıttı. **Anafartalar**'da İngilizleri yenerek düşmanın geri çekilmesini sağladı. Böylece hem Çanakkale boğazını, hem de Istanbul'u kurtarmış oldu. Atatürk, bu savaş sırasında Albaylığa, kısa bir zaman sonra da Generalliğe yükselmiştir.

Düşman Gelibolu'dan çekildikten sonra, Kafkas cephesinde bir kolordunun başına geçti. Ruslardan **Bitlis**'i ve **Muş**'u geri aldı. Bir zaman sonra, bu cephede Ordu Komutanı oldu.

Daha sonra, Suriye'deki Yedinci Orduya komutan oldu. Fakat bu cephede, Alman komutanlarıyle anlaşamadığı için bu görevden ayrıldı.

Veliaht **Vahideddin** Efendinin Almanya'ya yaptığı geziye o da katıldı. Dönüşünde, yeniden Suriye'deki Yedinci Ordunun başına getirildi. İngiliz ve Fransızların büyük kuvvetleri karşısında bu cephede kanlı savaşlar oldu. Bir yandan da devlete baş kaldıran Arap kuvvetleri de ordularımızı sıkıştırmaya başlamıştı. Türk ordularından birtakımı, büyük çabalar harcadılarsa da, her yandan sarıldılar. Kuvvetlerini tükettiler.

Atatürk, askerlik sanatındaki yüksek bilgisi ve sarsılmaz gücüyle, yurt topraklarını karış karış savunarak **Halep**'e çekildi. Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanılışından sonra da bu cephedeki kuvvetlerin Başkomutanlığına getirildi (Resim: 150).

Fakat o, artık savaş bitmiş olduğu için, orada kalmayı yararsız gördü. Istanbul'a döndü. Bir zaman sonra da, yukarıda anlattığımız gibi, Üçüncü Ordu Müfettişi olarak, yeniden Anadolu'ya dönmüş, 19 mayıs 1919'da Samsun'a ayak basmıştır.

4 — Kurtuluş Savaşı Hazırlıkları:

Atatürk, Samsun'a çıktıktan sonra, sevgili yurdumuzun kurtarılması için çalışmaya başladı. Amasya'dan valilere ve komutanlara bir genelge gönderdi. Yakında Sıvas'ta bir kongre toplanacağını bildirerek, bu kongreye bölgelerinden temsilci gönderilmesinin önemini belirtti. Oradan Erzurum'a gitti.

Resim: 150 — I. Dünya Savaşında Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal Paşa (Atatürk)

ERZUMUM KONGRESİ :

Atatürk, Erzurum'da **Doğu İllerimizin Haklarını Koruma Cemiyeti** kongresine başkanlık etti **(23 temmuz - 6 ağustos 1919)**.

Erzurum Kongresinde yurdumuzun kurtarılması için önemli kararlar alındı. Bu kararların başlıcaları şunlardı:

1 — Millî sınırlarımız içinde Türkiye bir bütündür; parçalanamaz.

2 — Türkiye, yabancı bir devletin koruyuculuğunu kabul edemez.

Atatürk, bu arada sahip olduğu rütbe ve görevlerden ayrılmıştı. Yurdun kurtulması için, herhangi bir Türk yurttaşı gibi çalışacağını açıklamıştı. Erzurum Kongresinden sonra Sıvas'a döndü.

Atatürk daha Istanbul'da iken, kimi yerlerde, yurdun kurtuluşu için birtakım cemiyetler kurulmuştu. Doğu illerimizin Haklarını Koruma Cemiyeti de bunlardan biriydi. Trakyalılar, İzmirliler ve Trabzonlular da millî savunma cemiyetleri kurmuşlardı. Onun için, Erzurum Kongresi bir bölge toplantısıydı. Ondan bir ay kadar sonra toplanan Sıvas Kongresi ise yurt ölçüsünde bir toplantı olmuştur.

SIVAS KONGRESİ :

Sıvas Kongresi eylül ayında toplandı (**4 eylül - 11 eylül 1919**). Bu kongrede bütün illerimizin temsilcileri bulundu (Resim: 151). Bu kongrede, Erzurum Kongresinin kararları kabul edildi. Bundan başka, yurdun kurtuluşu için ayrı ayrı çalışan kurumlar birleştirildi. Yeni kuruluşa **Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti** adı verildi. Kongre, Atatürk'ün başkanlığında bir **Temsilciler Kurulu** seçtikten sonra dağıldı.

Atatürk'ün çalışmalarını kösteklemek isteyen Istanbul hükümeti çekilip yerini başka bir hükümete bıraktı. Yeni hükümet, üyelerinden birini Atatürk'e göndererek, anlaşma yolu aradı. Atatürk, Türk milleti adına, bu hükümet üyesiyle konuştu. Kapalı olan Mebuslar Meclisinin açılmasını sağladı. Yalnız, bu meclisin düşman baskısı altında olan Istanbul'da değil, Anadolu şehirlerinden birinde toplanmasını istedi. Ama Istanbul hükümeti buna yanaşmadı.

SON OSMANLI MEBUSLAR MECLİSİNİN TOPLANMASI :

Mebuslar Meclisi Istanbul'da açıldı (**12 ocak 1920**). Bu, Osmanlı Mebuslar Meclisinin son toplanışı olmuştur. Mebuslar, Erzurum ve Sıvas kongrelerinde verilen kararları benimsediler. Bu kararlara uygun olarak, **Milli Misak** adı altında bir bildiri yayınladılar.

MİLLİ MİSAK :

Milli misak, millî sözleşme, antlaşma, bağlaşma demektir. Bütün dünya ülkelerine ilân edilen bu bildirinin en önemli maddeleri şunlardır:

1 — Mondros Ateşkes Antlaşmasının çizdiği sınırlar içinde, düşman ordularının giremedikleri yerler bir bütündür. Parçalanamaz.

2 — Siyasal, ekonomik ve malî kalkınmamıza engel olan **kapitülasyonlar** kaldırılmalıdır.

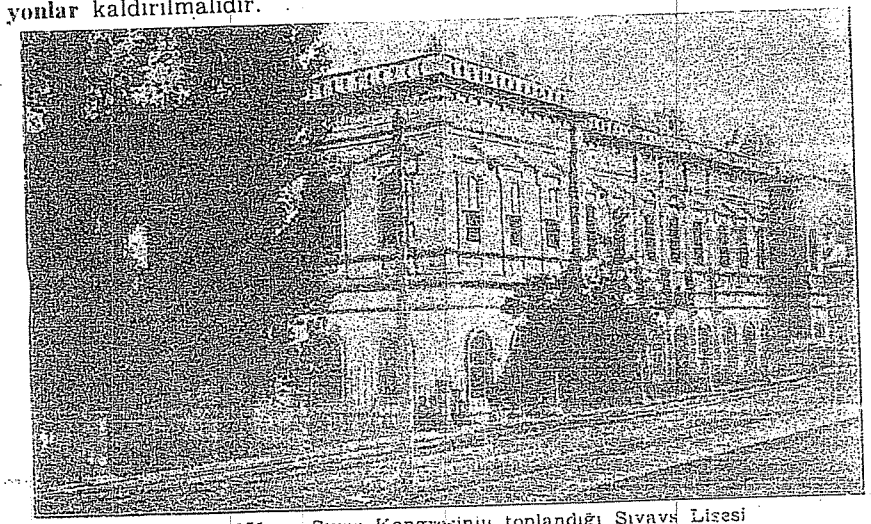

Resim: 151 — Sıvas Kongresinin toplandığı Sıvavs Lisesi

Bu bildiri, Türklerin bütün dünyaya karşı haklı isteklerini belirtiyordu. Düşmanlarımız ise, yurdumuzu parçalamaya ve milletimizin varlığını yok etmeye karar vermişlerdi. Bunun için, **16 mart 1920** günü askerlerini Istanbul'a çıkardılar Mebuslardan ve yurtsever aydınlardan birçoğunu yakalayarak **Malta** adasına sürdüler. Şehzadebaşı karakolundaki Türk askerlerini, uykuda iken, süngüleyip şehit ettiler. Böylece Istanbul tam anlamıyle düşman çizmesi altına alındı. Mebuslar Meclisi dağıldı.

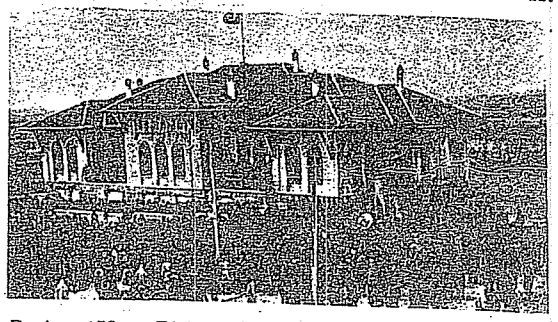

Resim: 152 — Birinci Büyük Millet Meclisinin toplantılarını yaptığı bu yapı şimdi müze halıne getirilmiştir.

5 — Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılışı:

Istanbul'un yurtsever telgrafçılarından biri, Ankara'da bulunan Atatürk'e, düşman devletlerinin çirkin davranışlarını bildirmişti. Atatürk, düşman baskısı altında bulunan Istanbul'da zaten bir şey yapılamayacağını biliyordu. Bunun için, önceden hazırlıklıydı. İlk savunma yolu olarak, Anadolu'nun Istanbul'la ilgisini kesti. Kapanan Mebuslar Meclisi üyelerini Ankara'ya çağırdı. Yeni seçimler yaptırarak **23 nisan 1920**'de Türkiye **Büyük Millet Meclisini** kurdu (Resim: 152).

Meclis, ilk toplantısında, oy birliği ile, Atatürk'ü başkan seçti (Resim: 153, 154). Böylece yepyeni bir Türk devleti kurulmuş oldu.

Meclis üyeleri, geceli gündüzlü çalışarak ilk anayasayı hazırladılar. Bu anayasanın ilk maddesinde, egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğu yazılıydı. Büyük millet Meclisinin millet adına kanun yapmaya, hükümet işlerini yürütmeye yetkili olduğu belirtiliyordu.

Resim: 153 — Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk Başkanı Mustafa Kemal Paşa (Atatürk)

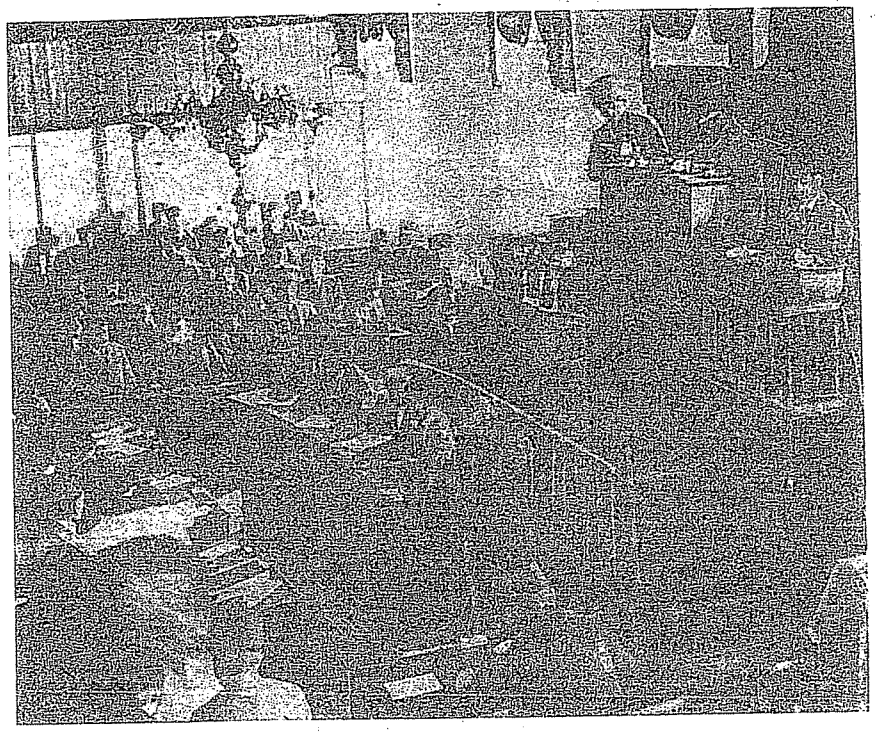

Resim: 154 — Birinci Büyük Millet Meclisi toplantı halinde. Atatürk Meclise başkanlık ediyor.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, arasından 11 kişi seçti. Böylece Vekiller Heyeti, yani Bakanlar Kurulu kuruldu. Yeni hükümetin kuruluşu bütün dünya devletlerine bildirildi.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Birinci Dünya Savaşından sonra Fransızlar, İngilizler ve İtalyanlar, Mondros Ateşkes Antlaşmasına aykırı olarak neler yaptılar?
2 — Vilson kimdir? Vilson bildirisinde neler yazılıydı?
3 — Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra, Osmanlı ülkesindeki Rumlar, Ermeniler ve Araplar ne gibi işlere giriştiler?
4 — Yunanlılar İzmir'e ne zaman ve nasıl girdiler? Orada neler yaptılar?
5 — Atatürk niçin ve ne zaman Anadolu'ya geçti?
6 — Erzurum Kongresi ne zaman toplandı? Orada nelere karar verildi?
7 — Sıvas Kongresi ne zaman toplandı? Orada nelere karar verildi?
8 — Son Osmanlı Mebuslar Meclisi ne zaman toplandı? Ne yaptı?
9 — Millî Misak nedir? En önemli maddeleri nelerdi?
10 — Türkiye Büyük Millet Meclisi ne zaman, nasıl ve nerede toplandı? Başkanlığına kim seçildi?

YURDUMUZUN DÜŞMANLARDAN TEMİZLENMESİ

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Kurtuluş Savaşı Nasıl Başladı?
2 — Kurtuluş Savaşında Cepheler.
3 — Sevr Antlaşması.
4 — Birinci ve İkinci İnönü Savaşları.
5 — Sakarya Meydan Savaşı.
6 — Büyük Taarruz ve Başkomutanlık (Dumlupınar) Meydan Savaşı.
7 — Mudanya Ateşkes Antlaşması ve Lozan Barışı.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Haritada Urfa, Maraş, Gaziantep, Adana, Kars, Ardahan, Artvin, Batum, Manisa, Balıkesir, Bursa, İnönü, Eskişehir, Kütahya, Afyon, İzmir, Mudanya, Hatay ve Ankara'yı gösteriniz.
2 — İsviçre'de Lozan şehrini ve Çanakkale dışında Bozcaada ile Gökçeada'yı; Anadolu'da Sakarya ırmağını bulunuz.
3 — Sözlükte «gazi, gerilla, mareşal» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Kurtuluş Savaşı Nasıl Başladı?

Yeni kurulan Türk devletinin adı **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti** idi. Bu hükümetin en başta gelen görevi de yurdu düşmanlardan temizlemekti. Kahraman Atatürk'ün önderliğiyle bu iş başarılmış, fakat başarılıncaya kadar da Türk milleti çok kahır cekmiştir. Çünkü, Birinci Dünya Savaşından yeni çıkmıştık. Ordularımız dağıtılmış, silâh-

Resim: 155 — Düşmanlar yurdumuzu paylaşmaya kalkışınca kadın, erkek bütün Türk milleti büyük kurtarıcımız Atatürk'ün çevresinde toplandık. Yurdumuzun bağımsızlığı için üç yıl daha savaştık. Sonunda hem yurdumuzu, hem bağımsızlığımızı kurtardık.

larımız elimizden alınmıştı. Millet yorgun, bitkin ve bezgindi. Çok da yoksul düşmüştük.

Fakat, yüce milletimiz, varlığının tehlikeye düştüğünü görünce, yeniden şahlandı. Kahraman askerlerimiz kendisinden kat kat üstün kuvvetteki düşman ordularını yenip denize dökmeyi başardılar. Kadın, erkek, bütün millet bu büyük savaşa katıldı. Bu uğurda malını, kanını, canını seve seve harcadı. Sonunda da namusunu, şerefini, yurdunu ve egemenliğini kurtardı. Bu savaşa bunun için **Kurtuluş Savaşı** adı verilmiştir (Resim: 155).

2 — Kurtuluş Savaşında Cepheler:

Yunanlıların İzmir'e çıkışı, Fransız ve İtalyanların Güney Anadolu bölgesine saldırışları karşılıksız kalmamıştı. Kahraman Türk milleti, yurdunu korumak için, hemen silâha sarıldı. Böylece, yurdun neresinde düşman görüldüyse orada bir karşı cephe kuruldu. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

a) Batıda Yunanlılara karşı,
b) Güneyde Fransızlara karşı,
c) Doğuda Ermenilere karşı,
ç) İçte de padişah hükümetine karşı.

Bunların en önemlisi Batı cephesiydi (Harita: 38).

Güneyde, Fransızlar **Urfa, Maraş, Antep** ve Adana'yı aldılar. Bu yerlerin halkı Fransızlara karşı kahramanca çarpıştılar. Birçok şehit vererek şehirlerini ve bölgelerini düşmandan kurtardılar. Bu savaşlarda

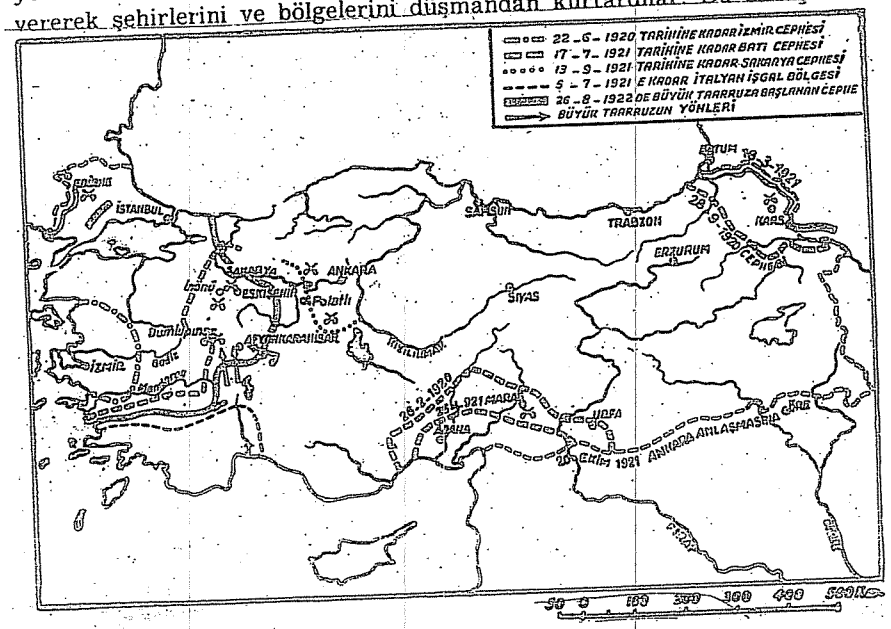

Harita: 38 — Kurtuluş Savaşında cepheler

Antepliler, üstün başarılarıyle şehirlerini kurtardıkları için bu şehre **Gaziantep** denildi.

Birinci Dünya Savaşında Rusya'nın yenilgisinden sonra, Kafkasya'nın güneyinde **Ermenistan** devleti kurulmuştu. Ermenistan, Doğu Anadolu illerimizi almak için fırsat gözlüyordu. Batıda Yunanlılarla savaşırken, Ermeniler de bizi arkadan vurmaya kalktılar. Fakat, **Kâzım Karabekir Paşa** komutasındaki kuvvetlerimiz, Ermenileri yenerek, Doğu Anadolu'nun güvenliğini sağladı. **Kars** şehrini kurtardı. Ermenilerin elinden silâhları alındı. Bir zaman sonra, **Gürcüler** de **Ardahan, Artvin** ve **Batum**'dan çekildiler. Buralar elimize geçti.

İçte de padişah kuvvetleriyle uğraşıldı. Padişah hükümeti, Anadolu'da yurdu ve milleti kurtarmak için canla başla savaşan Atatürk'le arkadaşlarını devlete karşı ayaklanmış sayıyordu. Bunların ölüm cezasına çarptırıldıklarını bildirilerle bütün Anadolu'ya yaymıştı. **Millî kuvvetlere karşı Hilâfet ordusu** adıyle bir ordu kurmuştu. **Millî kuvvetler**, bir yandan düşmanla boğuşurken, bir yandan da bu kuvvetlerle çarpışmak zorunda kaldı. Padişah adamları, Anadolu'nun birkaç bölgesindeki temiz yürekli, saf ve bilgisiz insanları kandırdılar. Bunlar, Millî kuvvetlere karşı geldiler. Bu yüzden de epeyce kan döküldü. Ama bunların hepsi kısa zamanda dağıtıldı.

3 — Sevr Antlaşması:

Düşman devletler, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetini tanımadılar. Bizim için beslediklerı kötü düşünceleri açıkça belirten bir antlaşma taslağı hazırladılar. Bunu imzalayıp sözde barış yapacaktık. Padişah hükümetinin temsilcilerini, antlaşmayı imzalamak için Paris'e çağırdılar. Padişah hükümeti, eski sadrazamlardan **Tevfik Paşa**'nın başkanlığında bir heyet gönderdi. Tevfik Paşa, önüne sürülen antlaşmadaki ağır şartları kabul etmeyerek geri döndü.

Bunun üzerine sadrazam Ferit Paşa ikinci bir heyet gönderdi. Bu heyet, **Sevr Antlaşmasını** imzaladı **(10 ağustos 1920)**.

Sevr antlaşması gereğince (Harita: 39):

a) İstanbul yakınlarına kadar Doğu Trakya ile İzmir bölgemiz Yunanlılara veriliyordu.

b) Doğu Anadolu'nun birçok illeri Ermenilere bağışlanıyordu.

c) Doğu bölgemizin güney kesiminde bir Kürdistan devleti kuruluyordu.

ç) Boğazlar ve Marmara kıyıları Avrupa devletlerinin yönetimine ve kontroluna giriyordu.

d) Arap bölgeleri Osmanlı İmparatorluğundan ayrılıyordu.

e) Anadolu'nun geniş topraklarına Fransız ve İtalyan askerleri sokuluyordu.

f) Türklere İstanbul şehriyle Anadolu'nun küçük bir parçası kalıyordu.

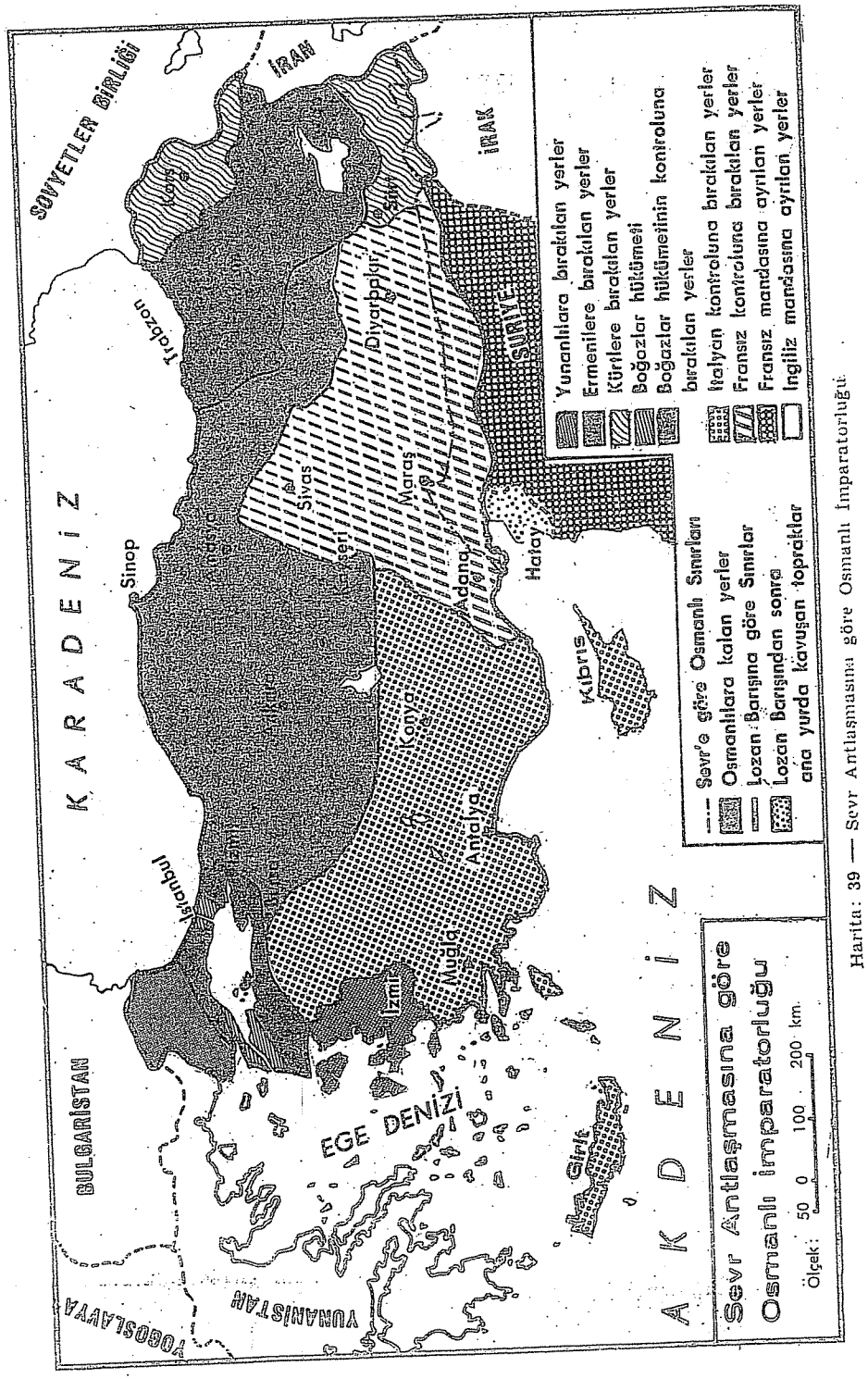

Harita: 39 — Sevr Antlaşmasına göre Osmanlı İmparatorluğu

g) Kapitülasyonlar ağırlaştırılıyor, maliyemiz kontrol altına alınıyordu.

ğ) Devletin ordu ve donanması kaldırılıyordu.

Istanbul hükümeti, Türkün varlığını yok eden bu antlaşmayı imzalamaktan çekinmedi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ise, bu antlaşmayı kabul etmediğini bildirdi.

4 — Birinci ve İkinci İnönü Savaşları:

Yunanlılar, İzmir'e çıktıktan sonra, Anadolu'nun içerilerine doğru ilerlemeye başlamışlardı. Yurtsever Türklerin kurduğu küçük küçük birlikler, Yunan ordusunun ilerlemesini önlemek için, canla başla çalıştılar. Birtakım başarılar da elde ettiler. Fakat, dağınık küçük kuvvetlerle düzenli bir ordu durdurulamazdı. Yunanlılar, az zamanda **Manisa, Balıkesir** ve **Bursa**'yı ele geçirdiler.

Büyük Millet Meclisi Hükümeti, kendi başına buyruk küçük kuvvetlerin yaptığı **gerilla** savaşlarıyle yurdun kurtarılamayacağını anlamıştı. Düzenli bir ordu kurulması gerekiyordu. Albay **İsmet Bey** (İsmet İnönü) Batı cephesi komutanlığına getirildi. Kısa zamanda küçük bir ordu kuruldu. Bu ordu, Yunanlıların üstün kuvvetlerini **İnönü**'nde yendi (**10 - 11 ocak 1921**). Yunanlılar Bursa'ya çekilmek zorunda kaldılar.

Anadolu'daki yeni hükümetin direndiğini ve güçlendiğini gören düşman devletler, Sevr Antlaşmasında önemsiz değişiklikler yaptılar. Oyalayıcı birtakım kararlar aldılar. Fakat Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Londra'da yapılan toplantıda verilen bu kararlara da yanaşmadı.

Yunanlılar da yeniden saldırışa geçtiler. İnönü'nde Türk ordusuyle bir kere daha karşılaştılar (**30 mart - 1 nisan 1921**). Türk ordusu, Yunanlıların çok üstün kuvvetlerini orada bir kere daha yendi. Onları tekrar Bursa'ya çekilmek zorunda bıraktı.

5 — Sakarya Meydan Savaşı:

Yunanlıların İkinci İnönü savaşını da kaybetmeleri Yunanistan'da şaşkınlıklar uyandırdı. Anadolu'ya yeni kuvvetler ve savaş araçları gönderdiler. Asker sayısı ve silâh bakımından Türk ordusundan kat kat üstün olan bu kuvvetler, **Eskişehir, Kütahya** ve **Afyon**'u ele geçirdiler. Ankara'ya doğru ilerlediler. Batı cephesi komutanı, bu büyük ordu karşısında savaşa savaşa geri çekilmek zorunda kaldı.

Bunun üzerine, Büyük Millet Meclisi, Atatürk'ü Başkomutanlığa getirdi. Geçici bir zaman için de yetkilerini Başkomutana verdi. Atatürk, kısa bir zamanda yeni kuvvetler toplayarak Batı ordusunu kuvvetlendirdi. Orduyu Sakarya'ya çekti. Yunanlılarla Sakarya dolaylarında 22 gün, 22 gece süren çetin ve kanlı bir savaş yapıldı (**23 ağustos - 13 eylül 1921**).

Başkomutan Atatürk'ün savaş manevralarındaki üstünlüğü Yunanlıları yıprattı. Atatürk, düşman ordusunun ezildiğini ve saldırışının yavaş-

ladığını anlayınca, ordusunu hücuma geçirdi. Kahraman subay ve erlerimizin bu saldırışları karşısında Yunanlılar geriye çekilmek zorunda kaldılar. Eskişehir - Afyon arasını tuttular. Buralarda kuvvetli siperler yaptılar. Türk ordusu, yürüyüş araçları olmadığı için, Yunanlıları uzun zaman kovalayamadı.

Büyük Millet Meclisi, bu büyük başarısı üzerine, kahraman Mustafa Kemal'e **Gazi** unvanını ve askerliğin en yüksek rütbesi olan **Mareşal** rütbesini verdi.

Sakarya savaşı, Türk gücünü bütün dünyaya tanıttı. Türklerin yabancı boyunduruğu altına sokulamayacağını açıkça gösterdi. Bunun üzerine, **Ruslar** ve **Fransızlar** Büyük Millet Meclisi Hükümetiyle anlaşmaya yanaştılar:

a) Ruslarla **Moskova antlaşması** yapıldı. Batum Gürcistan'a geri verilmek üzere Kafkasya sınırları düzenlendi.

b) Fransızlarla da **Ankara uzlaşması** yapıldı. Fransızlar güney illerimizi geri verdiler. Hatay'da yaşayan Türklerin haklarını tanıdılar.

Fransızların Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetiyle uzlaşması, büyük devletler arasındaki bağın gevşemiş olduğunu gösteriyordu.

Düşmanlarımız, Sevr Antlaşmasının şartlarını daha çok hafifleterek savaşı durdurmak ve yeni bir antlaşma yapmak istediler. Ankara hükümeti bu tuzağa da düşmedi. Yunan ordusunun Anadolu ve Rumeli'de **Milli Misak**'ın belirttiği sınırların dışına çıkmasını istedi. Bu isteğimiz kabul edilmedi. Biz de savaştan vaz geçmedik.

Başkomutan, ordunun eksiklerini tamamlamak için, geceli gündüzlü çalışıyordu.

6 — Büyük Taarruz ve Başkomutanlık (Dumlupınar) Meydan Savaşı:

Sakarya savaşıyle Yunan ordusunun saldırış gücü kırılmıştı. Fakat yerleştiği Afyon - Eskişehir arasını kuvvetlendirmişti. Bu cepheyi büyük toplar, siperler ve tel örgülerle donatmıştı. Düşman, Türk gücünü, Mehmetçiklerin sonsuz yurt sevgilerini göz önüne almıyordu. Yaptığı siperler arkasında, Batı Anadolu'da tutunabileceğini sanıyordu.

Türk ordusu kısa zamanda hazırlıklarını tamamladı. Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) yapacağı hücumu düşmanlara sezdirmeden hazırlamıştı (Resim 156).

Atatürk, 20 ağustosta, gizlice Ankara'dan çıkıp Akşehir'e geldi. Orada Genelkurmay başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ve Batı Cephesi komutanı General İsmet İnönü ile buluştu. Yapılan toplantıda 26 ağustos günü düşmana karşı büyük bir saldırıya geçilmesine karar verildi.

26 ağustos 1922 sabahı Atatürk'le Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü, savaşı yönetecekleri Kocatepe'ye geldiler (Resim : 157). Sabahın erken saatlarında, Türk toplarının ateşiyle, Yunan siperlerinin en kuvvetli

yeri sayılan Afyon üzerine hücuma geçildi. Arkadan Mehmetçiklerin süngü saldırısı başladı. Düşman neye uğradığını şaşırmıştı. Ertesi gün, Türk ordusu Afyon şehrine girdi. Türk süvarileri, Yunanlıları arkadan çevirdiler. Bu bir başlangıçtı. Yunanlılar, en zorlu Türk yumruğunu **Dumlupınar**'da **30 Ağustos Savaşında** yediler.

Resim: 156 — Başkomutan Atatürk ve Batı Cephesi komutanı İsmet İnönü, büyük taarruzdan önce yapılan bir ordu manevrasında.

Atatürk, Yunanlıların büyük kuvvetlerini bu savaşta sardı. Her yandan saldıran Türk ordusu, bu kuvvetleri yok etti. Başkomutanlarını bile esir aldı. Türk ordusunun bu büyük savaşına **Başkomutanlık Meydan Savaşı** denildi.

Atatürk, bundan sonra şu emri verdi:

— Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!

Bu emir üzerine, Türk askerleri düşmanın artakalan kuvvetlerini kovalamaya başladılar. Ordumuz 9 eylül'de İzmir'e girdi (Resim: 158). 18 eylül'de ise Anadolu'da artık Yunanlıların hiç bir kuvveti kalmamıştı.

Bu eşsiz başarı karşısında, düşman devletler, savaşı durdurmak için, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine baş vurdular.

7 — Mudanya Ateşkes Antlaşması ve Lozan Barışı :

Ateşkes antlaşması için, Marmara kıyısındaki **Mudanya** kasabasında görüşmeler başladı. Görüşmeler, büyük devletlerin ve Yunanlıların temsilcileriyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti temsilcisi İsmet İnönü arasında yapılıyordu. Uzun süren tartışmalardan sonra, 11 ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalandı.

Bu antlaşma gereğince:

a) Türklerle Yunanlılar arasında savaş sona eriyordu.

b) Yunanlılar, Doğu Trakya'yı boşaltacaklardı. Türk hükü-

Resim: 157 — 26 ağustos 1922 sabahı, büyük taarruzdan önce Atatürk Kocatepe'ye tırmanıyor.

meti, Doğu Trakya'nın yönetimini antlaşmanın imzalanışından bir ay sonra ele geçirecekti.

e) İstanbul'un ve Boğazların sivil yönetimi Türklere bırakılacaktı. Büyük devletlerin savaş kuvvetleri, asıl barış antlaşması imzalanana kadar İstanbul'da kalacaktı.

Mudanya Ateşkes Antlaşmasının imzalanışından sonra barış antlaşmasının hazırlıklarına geçildi. Büyük devletler, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetini İsviçre'nin Lozan şehrinde toplanacağırdılar. Dışişleri Bacak barış konferansına kanlığına getirilen İsmet İnönü'nün başkanlığındaki heyetimiz Lozan'a gitti.

Artık Sevr antlaşması suya düşmüştü. Onun için, bu konferans, Birinci Dünya Savasında çarpıştığımız devletlerle ve Anadolu'da bozguna

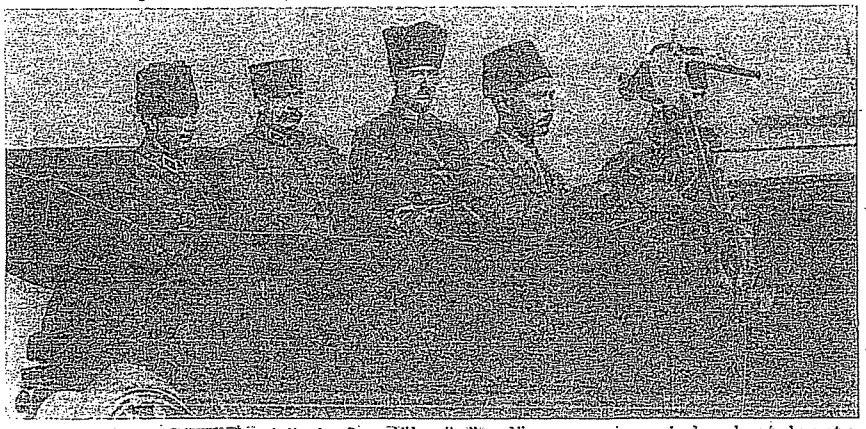

Resim: 158 — Güzel İzmir'imiz 9 eylül günü düşman çizmesinden kurtulmuştu. Başkomutanı Gazi Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) da 10 eylül 1922 günü, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'la birlikte İzmir'e girdi.

uğrattığımız Yunanlılarla yapılacaktı. Konferansa katılan Avrupalı büyük devlet adamları, yeni Türk devletini tarihe karışmış olan Osmanlı devletiyle bir sayıyorlardı. Kabul edemeyeceğimiz isteklerde bulunup direniyorlardı. Bu yüzden, konferans konuşmaları çok çetin oldu. Fakat, heyetimizin üyeleri Türk haklarını iyi korudular. Sonunda bu hakları kabul ettirdiler.

Lozan konferansı **23 temmuz 1923**'te sona erdi. **Lozan Barışı** ile, devletimizin bağımsızlığı ve egemenliği bütün dünyaca tanınmış oldu.

Lozan Barışı gereğince:

a) Meriç ırmağı sınır olmak üzere, Doğu Trakya Türkiye'ye bırakıldı. Çanakkale boğazı dışındaki **Bozcaada** ve **Gökçeada** bizde kaldı.

b) Anadolu'daki sınırlarımızın bugünkü durumu tanındı. Yalnız **Hatay** ili, Ankara Uzlaşması gereğince, dışarıda kaldı. (Bu ilimiz, dana sonra, yine Atatürk'ün çabası sonucu, **1939** yılında anayurda katılmıştır.)

c) Malî bağımsızlığımız tanındı. Kapitülasyonlar kaldırıldı. Eski Osmanlı borçları İmparatorluktan ayrılan ülkelere de pay edildi.

ç) Sevr barışındaki askerî hükümler kaldırıldı.

d) Boğazlar silâhsızlandırıldı. Her devletin savaş ve ticaret gemilerine geçiş hakkı verildi. Bu işi **Boğazlar Komisyonu** adı verilen bir komisyon kontrol edecekti. Savaş zamanında kendimizi koruma hakkımız tanınıyordu. (Egemenliğimizi gölgeleyen bu şartlar da, yine Atatürk'ün sağlığında, **1936**'da yapılan yeni bir anlaşma ile kaldırılmıştır.)

Lozan barışının Büyük Millet Meclisince onaylanmasından altı hafta sonra, İstanbul'daki yabancı devlet ordu ve donanmaları, Türk sancağını selâmlayarak çekilip gittiler. Şanlı ordumuz, İstanbulluların coşkun gösterileri ve sevinç gözyaşları arasında şehre girdi **(6 ekim 1923)**.

Sevr ve Lozan antlaşmalarını karşılaştırırsak, birincisinin milletimize ölüm, ikincisinin hayat getirdiğini anlarız.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Kurtuluş Savaşında yurdumuzun nerelerinde, kimlere karşı, hangi cepheler kurulmuştu?
2 — Osmanlı hükümeti Sevr antlaşmasını nasıl imzaladı? Bu antlaşmanın başlıca maddeleri nelerdi?
3 — Birinci ve İkinci İnönü savaşları ne zaman ve nasıl oldu? Bu savaşları kim kazandı?
4 — Sakarya savaşı ne zaman ve nasıl oldu? Bu savaşta Türk ordusunu kim yönetti? Savaşı kim kazandı?
5 — Sakarya zaferinden sonra Ruslarla ve Fransızlarla hangi antlaşmalar yapıldı? Bu antlaşmaların başlıca maddeleri nelerdir?
6 — Büyük Taarruz ne zaman başladı? Başkomutanlık Meydan Savaşı ne zaman ve nerede yapıldı? Savaş nasıl sona erdi?
7 — İzmir ne zaman kurtuldu?
8 — Mudanya Ateşkes Antlaşması ne zaman imzalandı? Bu antlaşmanın başlıca maddeleri nelerdir?
9 — Lozan barışı ne zaman imzalandı? Bu antlaşmanın başlıca maddeleri nelerdir?
10 — Sevr ve Lozan antlaşmaları arasında ne gibi farklar vardır?

OKUMA

PADİŞAHLIK YÖNETİMİ NASIL KALDIRILDI?

Kurtuluş Savaşı zaferle sona erdikten sonra, 11 ekim 1922 tarihinde Yunanlılarla Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmıştı. Bu büyük başarıdan 20 gün sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi çok önemli bir kanun çıkardı. Bu kanunla yurdumuzda padişahlık yönetimine son veriliyordu. Böylece, zaten hiç bir gücü ve yetkisi kalmamış olan padişahla İstanbul hükümeti kesin olarak işbaşından çekilmiş oldu. Onların yerini Türkiye Büyük Millet Meclisi aldı. Padişahlık tarihe karıştı.

Şimdi, gözlerimizi geriye çevirip padişahlık yönetiminin yurdumuza ve milletimize neler kazandırdığını ve neler kaybettirdiğini bir düşünelim:

Osmanlı Devleti mutlakıyetle yönetiliyordu. Yani yurdun yönetiminde bütün yetki padişahların elindeydi. Her şeyde söz onlarındı. İlk zamanlarda çok değerli padişahlar gelip geçti. Onun için, bu yönetimin kötülüğü görülmedi. Fakat sonraları yurdumuz beceriksiz, hatta akılsız, kimi zaman da çocuk padişahların elinde kaldı. Bu yüzden, milletimiz çok sıkıntılar çekti. Bütün dünya milletleri hızla ilerlerken biz geri kaldık.

Neden sonra, yurdu ve milleti gerilikten kurtarmak isteyen birtakım yurtseverlerin çabasıyle, 1876 yılında Meşrutiyet kuruldu. Yani halkın seçtiği milletvekillerinden kurulu bir Meclis meydana getirildi. Bu meclis kanunları yapacak, ülke bu kanunlara göre yönetilecekti. Ama yine de son söz padişahındı.

II. Abdülhamit'in bu yetkisini kötüye kullanıp, bir bahane ile Meclisi nasıl kapattığını biliyorsunuz. Ondan sonra, yurdumuz yine koyu bir baskı altında yönetildi. Atatürk'ün gençliği işte o kötü günlere rastlar.

23 temmuz 1908 tarihinde İkinci Meşrutiyet ilân olundu. Mebuslar Meclisi yeniden açıldı. Bu yönetim, İstanbul'da, Kurtuluş Savaşının sonuna kadar sürmüştür.

Ateşkes Antlaşmasından sonra padişahla çevresindeki adamların düşmana nasıl boyun eğdiklerini; Anadolu'da yurdun ve milletin kurtuluşu için çalışanlara karşı nasıl davrandıklarını da biliyorsunuz. Türk milleti, egemenliğini kendi kanı ve canı pahasına kurtarmıştı. Artık onu yeniden padişahlara veremezdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 kasım 1922 tarihinde çıkardığı kanunla, padişahlık yönetimine bunun için son vermiştir. Osmanoğulları artık yalnız Halife olarak tanınacak, yani bir din başkanı olarak kalacaklardı.

Osmanoğullarının 623 yıl süren hükümdarlığı böylece sona erdi. Türk milleti egemenliğine kayıtsız şartsız sahip oldu.

Son padişah Vahideddin, milletin kendisinden hesap sormasından korktu. 17 kasım 1922 günü, bir İngiliz savaş gemisine binerek İstanbul'dan kaçtı. Bunun üzerine, Büyük Millet Meclisi, Vahideddin'in yerine yine Osmanoğullarından Abdülmecit Efendiyi halife seçti.

CUMHURİYETİN KURULUŞU VE DEVRİMLERİMİZ

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Cumhuriyetin Kuruluşu.
2 — Devrimlerimiz ve Devrimlerimizin Önemi.
3 — Din ve Devlet İşlerinin Ayrılması.
4 — Hukukta Devrim.
5 — Kılık Kıyafette Devrim.
6 — Takvim, Saat ve Ölçülerin Değiştirilmesi.
7 — Harf Devrimi.
8 — Ekonomik Alanda Yapılan Devrimler.
9 — Toplumsal Yaşayışta Yenilikler.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Sözlükte «devrim, ibadet, layiklik, tekke, zaviye, diyanet, dirhem, okka, arşın, endaze» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.
2 — Millî bankalarımızın adlarını gösteren bir liste yapınız.
3 — Çevrenizde bulunan sosyal yardım kurumlarının adlarını ve neler yaptıklarını öğrenip defterinize yazınız.

1 — Cumhuriyetin Kuruluşu:

Lozan konferansı sırasında, Birinci Büyük Millet Meclisi, yeni seçim yapılmasına karar vererek, kendi kendini dağıttı. Bunun üzerine Atatürk bir bildiri yayınlayarak programını millete anlattı. Daha sonra, dokuz temele dayanan programı ile Halk Partisini kurdu. Bu programda, egemenliğin millette olduğunu belirterek, yapılması gereken köklü düzenlemelerden birtakımını açıklıyordu. Milletin de milletvekillerini ona göre seçmelerini istiyordu.

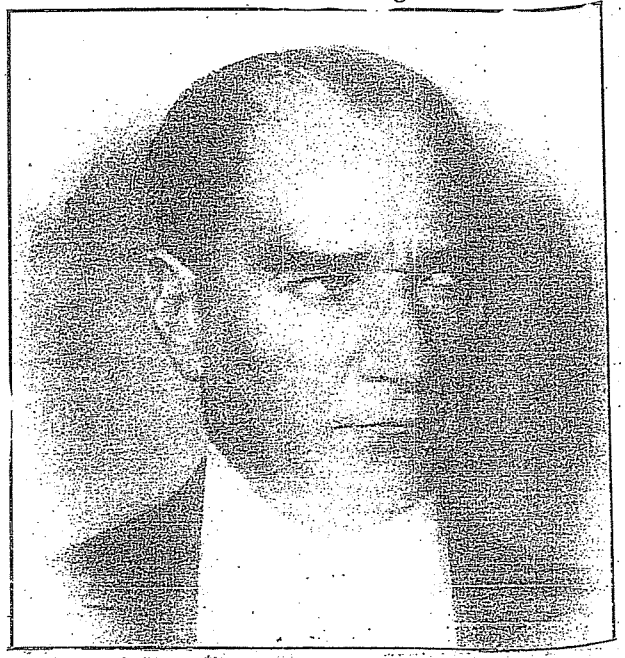

Resim: 159 — İlk Cumhurbaşkanımız Atatürk.

Türk milleti, Atatürk'e olan bağlılığını seçimde

gösterdi. Onun gösterdiği adayları seçti. Böylece İkinci Büyük Millet Meclisi kuruldu.

Milletin ülkü birliği, düşman devletleri şaşırttı. Bu da Lozan barışının yapılmasını kolaylaştırdı.

Büyük Millet Meclisinin verdiği bir kararla Ankara şehri başkent oldu (13 ekim 1923).

Lozan Barışından sonra yeni devletimizin asıl adını koyma sırası gelmişti. Atatürk yakın arkadaşlarıyle birlikte, devletimizin yönetim şeklini belirten bir kanun tasarısı hazırladı. Büyük Millet Meclisi, 29 ekim 1923 pazartesi akşamı, olağanüstü bir toplantı yaparak, oybirliğiyle, Cumhuriyet yönetimini kabul etti. Yine oybirliğiyle, büyük önder Atatürk Cumhurbaşkanı seçildi (Resim: 159).

2 — Devrimlerimiz ve Devrimlerimizin Önemi:

Padişahlığın kaldırılıp cumhuriyetin kuruluşu büyük bir siyasal devrimdi. Fakat milletimizi uygarlıkta ilerlemiş milletlerin yaşayış düzeyine eriştirmek de gerekti. Bunun için de, çeşitli alanlarda başka birtakım devrimler yapmak zorundaydık.

Cumhuriyet devrinde, bu devrimler başarılarak, milletimiz gerilik aşılayan zararlı geleneklerden kurtarılmıştır. Böylece Türk milleti, başka milletler arasında kendisine yakışan yeri almıştır. Türkiye, geri bir ülke olmaktan kurtulmuştur. Devrimlerimizin önemi de buradadır.

Atatürk'ün sağlığında yapılmış olan Türk devrimlerini şöylece sıralayabiliriz:

a) Din ve devlet işlerinin ayrılması.
b) Hukukta devrim.
c) Kılık kıyafette devrim.
ç) Takvim, saat ve ölçülerin değiştirilmesi.
d) Harf devrimi.
e) Ekonomik alanda yapılan devrimler.
f) Toplumsal yaşayışta yenilikler.

Şimdi bunları birer birer inceleyelim.

3 — Din ve Devlet İşlerinin Ayrılması:

Osmanlı İmaparatorluğu devrinde, devletin yönetimi din kurallarına göre düzenlenmişti. Milletimiz dinine bağlıdır. Herkes Allah'ına ibadet etmekte serbesttir. Buna kimsenin karışmaya hakkı yoktur. Ancak, din işi ayrı, dünya işi ayrıdır. Dünyanın gidişine ayak uydurabilmek için, son yüzyılların buluşlarından milletimizin de yararlanması gerekliydi. Bunun için de din işleriyle devlet işlerini birbirinden ayırmak gerekiyordu.

Bu yeni düzende din kurumları kendi alanında yer alacak, devletin yönetimi de ileri ülkelerde olduğu gibi yürütülecekti.

Önce, birer tembellik yuvası haline gelmiş olan **tekke** ve **zaviyeler** kapatıldı. Büyük Millet Meclisi hükümetinde bir **Şer'iye ve Evkaf Vekâleti** vardı (O zamanlar, Bakanlık yerine Vekâlet sözü kullanılıyordu). Bu bakanlık, Osmanlı İmparatorluğundaki Şeyhülislâmlığın yerini tutuyordu. Bu bakanlık kaldırıldı. Yerine **Diyanet İşleri Reisliği** ve **Vakıflar Genel Müdürlüğü** kuruldu. Bu iki kuruluş da siyasal işlerden uzaklaştırıldı. Bunlar, yalnız kendi alanlarındaki işleri görmekle görevlendirildiler. Böylece din işleriyle devlet işleri birbirinden ayrılmış oldu (1928). Buna **layiklik** denir.

4 — Hukukta Devrim:

Osmanlı İmparatorluğunda, Tanzimat devrine kadar, hukuk ve ceza işlerine **Şer'iye Mahkemeleri** bakardı. Tanzimat devrinde yeni mahkemeler kuruldu. Şer'iye mahkemeleri yalnız aile hukukuna bakmaya başladılar. Bunlar, din kurallarına göre hüküm verirlerdi. Batı uygarlığına uymamız için, Şer'iye mahkemeleri kaldırıldı. Her türlü adalet işleri devlet mahkemelerine bırakıldı.

İsviçre kanunu örnek alınarak, **Türk Medenî Kanunu** yazıldı (1926). Bundan sonra **Ceza Kanunu, Borçlar Kanunu** ve **Ticaret Kanunu** hazırlandı. Bu kanunların çıkarılmasından sonra adalet işleri düzenlendi. Bu ilerleyiş karşısında, azınlıklar, antlaşmalarla sahip oldukları haklarından vaz geçerek, işlerinin devlet mahkemelerinde görülmesini istediler. Bu devrim, yabancıların da Türk mahkemelerine saygı göstermelerini sağladı (Resim: 160).

Resim 160 — Cumhuriyet devrine kadar yalnız ev işlerini gören kadınlar, erkekler gibi okuyup yazarak, meslek sahibi oldular. Yukarıda hâkimi de, kâtibi de kadın olan bir mahkeme heyeti görüyorsunuz.

Resim: 161 — Atatürk, kıyafet devrimi sırasında Kastamonu'ya yaptığı geziden dönüşünde kendini karşılayanlar arasında.

5 — Kılıkta Devrim:

Osmanlı İmparatorluğunda ilk kılık kıyafet değişikliğini padişah **II. Mahmut** yapmıştı. Memurlarla askerler başlarına kavuk yerine siyah püsküllü kırmızı fes giymeye başlamışlardı. Bu başlık, biçimi ve rengi yüzünden, insanı gülünç gösteriyordu. Birçok kimseler fesin üstüne sarık da sarıyorlardı. Bir kısım halk da keçeden yapılmış külâh giyiyordu. Kısacası, kılık ve kıyafetimiz, Avrupa'nın ileri ülkelerindeki insanların giyinişine hiç benzemiyordu.

Atatürk, başına şapka giyerek bir Anadolu gezisi yaptı. Halk, bu yeniliği iyi karşıladı. Birçok kimseler şapka giymeye başladılar. Milletimizin bu olgunluğunu göz önüne alan Büyük Millet Meclisi, 1925 yılında **Şapka Kanununu** çıkardı. Fes, külâh ve benzeri şeyler giymek yasaklandı. Herkes şapka ve kasket kullanmaya başladı (Resim: 161).

Şehir ve kasaba kadınlarının kıyafeti de gülünçtü. Kadınlar, topuklarına kadar inen kara çarşaflar giyerler, yüzlerini peçe ile örterlerdi. Onlar da bu kılıktan kurtularak şapka ve manto giymeye başladılar. Böylece hakları olan serbest hayata kavuştular.

6 — Takvim, Saat ve Ölçülerin Değiştirilmesi:

Türkler, Müslüman olduktan sonra Arap takvimini kullanmaya başlamışlardı. Osmanlı Devleti zamanında da bu takvim kullanıldı. Arap takviminde takvim başlangıcı **Hicret**, yani Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç etmesidir. Bu takvime göre, ayın dünya çevresinde bir kere dolaşıncaya kadar geçen zaman bir ay sayılır. Bu aylar 29 veya 30 gün sürer. 12 ay da bir yıldır.

Avrupalılar ise, dünyanın güneş etrafında bir kere dolaşıncaya kadar geçen zamana bir yıl derler. Onların takvim başlangıçları **Milât**, yani İsa peygamberin doğumudur. Milât takviminde aylar 30, yahut 31 gün sürer. Ay yılı güneş yılından 11 gün eksiktir.

Saatlarımız da Batılı milletlerin saatlarına uymuyordu. Güneşin batışını 12 sayan ezanî saat, Arap ülkelerinde vakitlerin belirtilmesine temel olmuştu. Avrupalılar ise 12'yi günün tam ortası sayıyorlardı.

Sözün kısası, bizim kullandığımız tarih, takvim ve saatla, ileri ülkelerde kullanılanlar birbirine uymuyordu. Bu yüzden, 1926 yılında çıkarılan bir kanunla, biz de milât takvimini ve uluslararası saatı kabul ettik.

Eskiden, ağırlık ve uzunluk ölçülerimiz de başka başkaydı. Ağırlık ölçüsü olarak **dirhem** ve **okka**; uzunluk ölçüsü olarak da **arşın** ve **endaze** kullanılırdı. Bunları da değiştirdik. Biz de Avrupalılar gibi, **metre sistemi ölçüleri** kullanmaya başladık.

7 — Harf Devrimi:

Osmanlı İmparatorluğu devrinde öğretim yapılan okullara **medrese** denildiğini biliyorsunuz. Yenileşme devrinde askerî okullar ve **rüştiye** denilen ortaokullar açılmaya başlamıştı. Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerinde **idadî** denilen bir çeşit liselerle yüksek okullar da açıldı. Fakat medreseler olduğu gibi bırakıldı. Bunlar, geri kafalıların ve asker kaçaklarının yuvası olmuştu.

Cumhuriyet devrinde medreseler kapatıldı. Öğretim ve eğitim işleri birleştirildi. Fakat, yurdumuzda okumayı kolaylaştırmak ve bilimin yayılmasını sağlamak için de bir devrim gerekiyordu. O da harf devrimiydi.

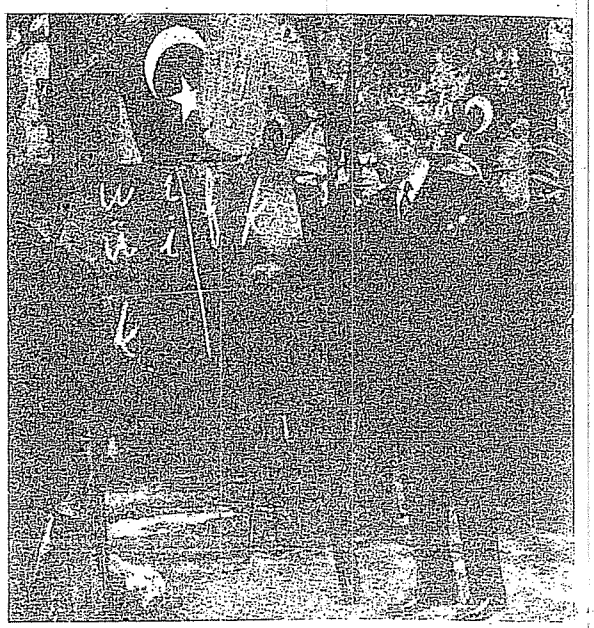

Resim: 162 — Atatürk, harf devrimi sırasında Sivas'ta halka yeni Türk harflerini öğretirken.

Türkler, Müslüman olduktan sonra, Türk ve Uygur alfabelerini bırakıp Arap harflerini kullanmaya başlamışlardı. Bu alfabe ile bilimin her alanında birçok değerli eserler yazdılar. Fakat Arap harfleriyle okumak, yazmak çok güçtü. Öğretim yıllarca sürüyordu. Bu yüzden, yurdumuzda okur yazarların sayısı pek azdı. Halbuki okur yazarlarımızın sayısını hız-

la artırmak zorundaydık. Uygarlık dünyasında hakkımız olan yeri ancak okuyup yazmak, aydınlanmakla alabilirdik.

İşte bu düşünce ile, Türk dil bilginleri Atatürk'ün başkanlığında toplandılar. Uzun çalışmalardan sonra, bugün kullanmakta olduğumuz alfabeyi meydana getirdiler. 1928 yılında çıkarılan bir kanunla Arap harflerinin yerini yeni Türk harfleri aldı. Böylece Türk diline en uygun alfabe kullanılmaya başladı. Yeni alfabenin kabulünden sonra, okuma yazma bilmeyen birçok kimseler kolayca okur yazar oldular (Resim: 162).

Ayrıca, **Türk Dil Kurumu** açılarak, Türkçenin sadeleştirilmesine, yabancı söz ve kurallardan arınmasına çalışıldı. Herkes konuştuğu gibi yazmaya başladı.

8 — Ekonomik Alanda Yapılan Devrimler:

Cumhuriyet devrinde, yurdumuzda ekonomik alanda da önemli başarılar elde edilmiştir. İmparatorluk devrinde çiftçilerden aşar adlı bir vergi alınırdı. Köylü, toprak ürünlerinden yüzde 12 vergi verirdi. Bu verginin toplanışı türlü yolsuzluklara yol açıyordu. Köylüyü çok zarara sokuyordu. Bu vergi kaldırıldı. Tarımı geliştirmek için, çeşitli işler yapıldı. Çiftçilik makineleştirildi. Sulama işlerine önem verildi. Yurdumuzun birçok yerlerinde barajlar yapıldı. Silolar kuruldu. Köylüyü tefecilerin elinden kurtarmak için de çareler bulundu.

Kapitülasyonların kaldırılışı, ekonomik alanda ilerlememize yol açmıştı. Eskiden yabancı endüstrisi ile yarışamayan yerli endüstrimiz korundu. Birçok fabrikalar açılarak yerli mallarımızın sürümü artırıldı. Türk işçilerinin çalışması kolaylaştı.

Ticaretin daha çok gelişmesi için, denizde ve karada ulaştırma işlerine önem verildi. Türkiye limanları arasında yalnız Türk bayrağını taşıyan gemilerin yük ve yolcu taşıması sağlandı. Birçok yeni demiryolları yapıldı. Böylece birçok doğu illerimiz İç Anadolu'ya ve limanlara bağlanmış oldu. Şehirlerimiz arasında ve Türkiye ile yabancı ülkeler arasında uçak seferleri başladı. Birçok Türk bankası kuruldu. Eskiden hiç millî bankamız yokken bu işte de hızla ilerledik. Madencilik de eskisine göre, çok gelişti. Türkiye bir endüstri ülkesi olma yoluna girdi.

9 — Toplumsal Yaşayışta Yenilikler:

Bu devrimler ve bilim alanındaki ilerleyiş, yaşayışımızdaki gelenekleri değiştirdi. Kadın, artık erkeğin malı, bir çeşit kölesi olmaktan çıktı. Kendisine sağlanan haklardan yararlanmaya başladı.

Eskiden yalnız ev işlerinde çalışan kızlar, okullarda erkekler gibi okuyup aydınlanmaya başladılar. Onlar da öğretmenlik, hekimlik, eczacılık, dişçilik, hâkimlik, avukatlık, bankacılık gibi türlü işlerde yer aldılar. Devlet dairelerinde memur oldular.

Kadınlara önce belediye meclisi üyesi, daha sonra milletvekili seçme ve seçilme hakları da tanındı. Böylece kadın, kafes arkasında hapsedilen bir zavallı olmaktan çıktı. Serbest hayata atıldı (Resim: 163).

Türk milleti eskiden beri sağlam aile temellerine dayanıyordu. Her Türk soyunu, sopunu bilirdi. Sonraları, İslâmlık ve Osmanlılık siyaseti milletimizi bu güzel gelenekten uzaklaştırdı. Soya sopa önem verilmez oldu. Bir zaman geldi ki, Türkler iki kuşak önceki dedelerinin adını bilmez oldular. 1934 yılında **Soyadı Kanunu** çıkarıldı. Her Türk bir soyadı aldı.

Resim: 163 — Türk kadınları Cumhuriyet devrinde muhtar, belediye meclisi üyesi ve milletvekili seçme ve seçilme haklarına sahip oldular. Yukarıdaki resimde milletvekili seçimlerinde oylarını kullanan kadınları görüyorsunuz.

Sağlık ve sosyal yardım alanındaki çalışmalara da önem verildi. Bulaşıcı hastalıklarla savaş başladı. Hastanelerin sayısı artırıldı. **Kızılay** kurumu kuvvetlendirildi. **Çocuk Esirgeme Kurumu** kuruldu. Daha birçok sosyal yardım kurumları meydana geldi.

Bunlardan başka, yeni çıkarılan kanunlarla işçiler için ayrı hastaneler, bakımevleri açıldı. Onların ihtiyarlık, hastalık, doğum, işsizlik durumlarına karşı koruyucu yollar tutuldu.

Spor ve gençlik kuruluşları çoğaldı. Kısacası, toplumsal hayatımızda büyük değişiklikler ve ilerlemeler oldu.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Türkiye'de cumhuriyet ne zaman ilân edildi? Cumhurbaşkanlığına ilk defa kim seçildi?
2 — Cumhuriyet devrinde din ve devlet işleri birbirinden niçin ve nasıl ayrıldı?
3 — Hukuk işlerinde yapılan devrim nedir? Kadınlar bu devrimden nasıl yararlandılar?
4 — Kılık kıyafette devrim niçin ve nasıl yapıldı?
5 — Takvim, saat ve ölçüler niçin ve nasıl değiştirildi?
6 — Harf devrimi niçin ve nasıl yapıldı?
7 — Cumhuriyet devrinde ekonomik alanda ne gibi devrimler yapıldı?
8 — Cumhuriyet devrinde toplumsal yaşayışımızda ne gibi değişiklikler oldu?
9 — Bu devrimlerin önemi nedir, Türk milletine ne gibi yararlar sağladı?

OKUMA

HALİFELİK NASIL KALDIRILDI ?

Padişahlık kaldırılıp Cumhuriyet kurulduktan sonra, halifeliğin Osmanoğullarında kalması uygun görülmüştü. Son padişah Vahideddin, bir düşman gemisine binip yurdumuzdan kaçınca, yerine son veliaht Abdülmecit Efendi Halife seçildi.

Halifelik, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra ortaya çıkmıştır. Tanrı'nın buyruklarını uygulamak için, Peygamberin vekili olarak, birinin işbaşına getirilmesi düşünüldü. İlkönce bu göreve Ebubekir seçildi. Onun ölümünden sonra, sırasıyle Ömer, Osman ve Ali seçildiler. Fakat Muaviye, halifeliği Ali'den alıp kendi soyuna mal etti. Böylece, halifelik hükümdarlıkla birleşti.

Muaviye soyundan gelen Emevî hükümdarlarından sonra, halifelik Abbasî hükümdarlarına geçti. İran'da İlhanlılar devletini kurmuş olan Hülâgû, 1258 yılında Bağdat'ı aldığı zaman, Abbasî halifeliğine son vermişti. Hülâgû'nun kılıcından kurtulan Ahmet adlı bir Abbasî prensi Mısır'a kaçtı. Oradaki Türk hükümdarı Baybars'a sığındı. Baybars, onu Halife ilân etti. Böylece Abbasî halifeleri, devlet işlerine karışmadan, yalnız din başkanı olarak Mısır'da kaldılar.

Yavuz Sultan Selim, 1517'de Mısır'ı aldığı zaman halife Mütevekkil Alellah'tı. Bir söylentiye göre, Yavuz, İstanbul'da Ayasofya camisinde yapılan bir törenle, halifeliği ondan almıştır .

Görüyorsunuz ki, halifelik aslında Müslümanların dinî başkanlığı demekti. Hatta sadece bir saygı makamıydı. Fakat, Abdülmecit Efendi bu makamın bir onur yeri olduğunu unuttu. Kendisine padişah süsü vererek gezmeye başladı. Davranışları yadırganacak bir hal aldi. Cumhuriyet daha yeni kurulmuştu. Halifenin bu davranışları ilerisi için bir tehlike doğurabilirdi. Bilgisiz ve geri kafalı birtakım insanlar, yeniden padişahlık yönetimine dönülmesini isteyebilirlerdi.

Hükümet bu tehlikeyi sezdi. Zaten cumhuriyet yönetiminde halifeliğin yeri yoktu. Onun için, halifeliğin de kaldırılmasına karar verildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi 3 mart 1924 tarihinde kabul ettiği bir kanunla halifeliğe son verdi.

Padişah ailesinin Türkiye'de kalması da tehlikeli görüldü. Bu tehlikeyi önlemek için, bütün Osmanoğulları ailesinin yurt dışına çıkarılması kararlaştırıldı. 4 mart gecesi İstanbul valisi, Ankara'dan aldığı emir üzerine, Dolmabahçe sarayına gitti. Abdülmecit Efendiye Millet Meclisinin kararını bildirdi. Ertesi sabah bütün Osmanoğulları ailesini yurt dışına çıkarmakla görevlendirildiğini söyledi. Sabahleyin bu karar yerine getirildi.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ :

1 — İkinci Dünya Savaşını Kötü Barışlar Hazırladı.
2 — Savaştan Önceki Belli Başlı Olaylar.
3 — İkinci Dünya Savaşı Nasıl Başladı, Nasıl Yayıldı?
4 — İkinci Dünya Savaşı Nasıl Sona Erdi?
5 — İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Durumu.
6 — Birleşmiş Milletler Kurumu Nasıl Kuruldu?

DERSE HAZIRLIK :

1 — Bir dünya haritasında şu ülkeleri gösteriniz: Almanya, Rusya, Fransa, İngiltere, Avusturya, Çekoslovakya, Arnavutluk, Polonya, Danimarka, Norveç, Hollanda, Belçika, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan, Japonya, Çin, Habeşistan, Mısır, Amerika Birleşik Devletleri.
2 — Sözlükte «kavim, cemiyet» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.
3 — Birleşmiş Milletler bayrağını defterinize çiziniz.

1 — İkinci Dünya Savaşını Kötü Barışlar Hazırladı:

Birinci Dünya Savaşından yenik çıkan devletlerin hakları gözetilmemişti. Vilson bildirisinde her milletin hakkı gözetileceği yazılıydı. Fakat yenen devletler bu ilkeye uymadılar. Önce, yenik devletleri dışarıda bırakarak **Kavimler Cemiyeti** adı altında bir kurum kurdular. Amerika Birleşik Devletleri, tutulan yolu beğenmeyerek, Avrupa işleriyle ilgisini kesti. İngiltere ile Fransa da yeniklere kendi dileklerine göre barış antlaşmaları imzalattılar. Bu antlaşmaları yürürlüğe koymak için baskı yapmaya başladılar.

a) Savaş sırasında Rusya'da komünist bir hükümet kurulmuştu. İngilizlerle Fransızlar bu yönetimi yıkmak istedilerse de başaramadılar.

b) Almanya üzerine yapılan baskılar da Alman milletini çok kırdı. Almanlar kendilerini kurtaracak bir önderin ortaya çıkmasını bekliyorlardı. Bu durumdan yararlanan, **Hitler** adında Avusturyalı bir Alman oldu. Hitler, **Nasyonal Sosyalist Partisini** kurdu. Almanlar, bu yeni parti ileri gelenlerinin aldatıcı sözlerine kapılarak onu desteklediler. Sonunda, Hitler Almanya'nın başına geçti. **Nazi yönetimi** adı verilen ve ırkçılığa dayanan bir yönetim kurdu.

c) İtalya, savaşı kazananlar arasındaydı. Fakat İtalyanlar da bütün umduklarını elde edememişlerdi. Ekonomik durumları bozuldu. Birçok sıkıntılar geçirdiler. Sonunda, onlar da **Mussolini** adlı bir gazetecinin kurduğu **Faşist Partisini** desteklediler. Mussolini de İtalyan hükümetinin başına geçti. **Faşist yönetimi** adı verilen bir yönetim kurdu.

ç) Almanya'daki Nazi yönetimi de İtalya'daki Faşist yönetimi de zora ve baskıya dayanıyordu. Fakat ikisi de kendi ülkelerinde gittikçe gelişip güçlendiler. Buna karşılık, İngilizlerle Fransızlar zafer keyfi içinde, savaş kuvvetlerine önem vermediler. Yalnız siyasal yollarla barışı sağlamak yolunu tuttular. Sonradan Almanya'yı, Rusya'yı ve Türkiye'yi de

Kavimler Cemiyetine üye aldılar. Ayrıca, birtakım büyük devletler arasında barışı koruyucu antlaşmalar yaptılar.

Buna karşılık, Avrupa'da Almanlar ve İtalyanlar, Uzak Doğu'da ise Japonlar günden güne kuvvetlerini artırıyorlardı.

2 — Savaştan Önceki Belli Başlı Olaylar:

İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce dünya siyaset alanında birtakım gelişmeler oldu. Bunları şöylece özetleyebiliriz:

a) Hitler önce eski birtakım Alman topraklarını siyasal yollarla ele geçirdi. Sonra bütün Almanların birliğini sağlamak istedi. **Avusturya**'yı, sonra **Çekoslovakya**'yı Almanya'ya bağladı.

b) İtalya, Afrika kıtasındaki **Habeşistan** üzerine saldırdı. Bu geniş ülkeyi ele geçirdi. İtalya kralı, Habeşistan İmparatoru diye anılmaya başladı. İtalya, bir zaman sonra da **Arnavutluk** üzerine saldırarak bu ülkeyi de topraklarına kattı.

c) Japonya'nın nüfusu günden güne artıyordu. Bu insanları yerleştirmek ve ticaretini artırmak için, o da Çin'e saldırdı. Böylece, Japonlarla Çinliler arasında yıllarca süren bir savaş başlamış oldu.

ç) Rusya'da, komünist hükümet yönetimi kuvvetlenmişti. Rus ülkelerindeki insanlar sıkı bir baskı altında yaşıyorlardı. Komünist hükümet, insan haklarına önem vermiyor, kimseye göz açtırmıyordu. Herkesi korku içinde yaşatıyordu. Komünist yöneticiler, kendi ülkülerini dünyaya yaymaya çalışıyorlardı. Barışsever görünerek, siyasal amaçlarına sessizce ulaşmaya bakıyorlardı.

d) İngiltere ile Fransa, dünya siyasetinin karışmakta olduğunu gördüler. Akdeniz bölgesinin savunması için bizimle bir askerî antlaşma yaptılar.

3 — İkinci Dünya Savaşı Nasıl Başladı, Nasıl Yayıldı:

Almanya ile İtalya kara, deniz ve hava kuvvetlerini durmadan artırıyorlardı. Saldırganlık siyaseti güden bu iki devlet, aralarında bir bağlaşma yaptılar. Kurdukları birliğe **Mihver Devletleri** denildi. Daha sonra, bu bağlaşmaya Japonya da katıldı. Bu üç devlet, çevrelerindeki alanlara yayılmak için anlaştılar.

Hitler'in verdiği sözlerde durmaması İngilizlerle Fransızları şaşırtmıştı. Halbuki Hitler, yeni bir savaşı göze almıştı. Bunun için **1939** yılında Sovyetler Birliği ile bir saldırmazlık antlaşması yaptı. Komünist yöneticiler, dünya savaşına atılması için ona cesaret verdiler. Çünkü Avrupa devletleri arasında çıkacak bir savaşın kendilerine yararlı olacağını umuyorlardı.

Hitler, 1 eylül 1939'da Polonya'ya savaş açtı. İngiltere ve Fransa hazırlıksızdılar. Fakat, Polonya'yı korumaya önceden söz verdikleri için, 24 saat sonra onlar da Almanya'ya karşı savaşa girdiler. Böylece **İkinci Dünya Savaşı** başlamış oldu.

1 — Alman orduları, pek kısa süren bir savaştan sonra, Polonya'nın büyük bir parçasını ele geçirdiler. Ruslar da Polonya'nın güç durumundan yararlanarak, bu ülkenin doğu bölgesini alıverdiler.

2 — Almanlar, bir zaman sonra Danimarka ve Norveç'i de aldılar. Arkasından Hollanda ve Belçika'yı çiğneyerek Fransa'ya saldırdılar. Yardıma koşan İngiliz ordusu, üstün Alman kuvvetleri karşısında bozuldu. Savaş araçlarını da bırakarak İngiltere'ye çekilmek zorunda kaldı. Fransız orduları gerilediler.

3 — Fransa, orduları çok güç bir duruma düştüğü sırada İtalya'nın da saldırısına uğradı. Fransızlar, savaşı sürdüremeyeceklerini anlayarak, Almanlara teslim oldular.

4 — İngiltere tek başına kalmıştı. Alman uçakları, hiç aralık vermeden İngiltere'ye ateş yağdırdılar. Fakat bu milleti yıldıramadılar. Birleşik Krallık başbakanı **Çörçil** (Churchill), bütün savaş boyunca, İngiliz milletinin sarsılmaz gücüne örnek ve önder oldu.

5 — Mussolini, tasarladığı Akdeniz egemenliğini gerçekleştirmek için Yunanistan'a saldırdı. Küçücük Yunanistan, koskoca İtalyan ordusunu durdurdu.

6 — Alman orduları, **1940** yılında doğuya döndüler. Macaristan, Romanya ve Yugoslavya'yı ele geçirdiler. Bulgaristan'ı da baskı ile kendi arkalarında savaşa sürüklediler.

7 — Almanlar, bundan sonra İtalya'nın yardımına koştular. Bütün Yunanistan'ı ve Yunan adalarını ele geçirdiler. Bu ordular, yalnız Türkiye sınırlarında durakladı. Çünkü Almanlar Türklerle yapılacak savaşın güçlüklerini biliyorlardı.

8 — Hitler, bu işleri başardıktan sonra, **1941** yılında Alman ordularına Rusya'ya saldırma emrini verdi. Bu savaşta Romanya ve Macaristan'ı da arkasına kattı. Alman orduları Sovyet topraklarına girdiler. Çok kanlı ve zorlu savaşlar başladı.

9 — Almanlar Ruslarla boğuşurken, Japonlar da Uzak Doğu bölgelerini kendi ülkelerine katmaya kalktılar. Japonların yaptığı bir baskın üzerine Amerika Birleşik Devletleri de savaşa katıldı. Japonlar, Uzak Doğu'nun geniş yerlerini ele geçirdiler.

10 — Öte yandan, Almanlarla İtalyanlar, Kuzey Afrika'da hücuma geçtiler. Bir ara Mısır'a doğru ilerlediler. Fakat İngilizlerin çetin savunmaları karşısında duraklamak zorunda kaldılar.

11 — Amerika Birleşik Devletleri, savaşa katıldıktan sonra, hızla silâhlanmaya başladı. İngiltere ve Sovyetler Birliği ile anlaşarak bu iki devlete de geniş ölçüde yardımlarda bulundu. Almanlar, denizaltılarıyle Amerikan yardımını önlemeye çalıştılar. Birçok Amerikan ve İngiliz gemisini batırdılarsa da silâh akınını durduramadılar.

Amerikan orduları Afrika kıyılarına çıktı. İngilizlerle birlikte Alman ve İtalyan ordularını yendi. İtalya'nın elindeki geniş ülkeler geri alındı.

12 — Fransa'nın Kuzey Afrika ülkelerinde yeni bir Fransız hükümeti kuruldu. Bu hükümet Amerikalılar ve İngilizlerle işbirliği yaptı. Amerikalılar, bu başarıdan sonra Sicilya'ya, oradan da İtalya'ya asker çıkardılar. İtalya'daki Faşist hükümet yıkıldı. Yeni kurulan İtalyan hükümeti teslim olmak zorunda kaldı.

4 — İkinci Dünya Savaşı Nasıl Sona Erdi?

Amerikan ve İngiliz orduları, İtalya'dan sonra Fransa kıyılarına çıktılar. Almanlarla savaşa giriştiler. Fransa'yı kurtardılar. Sonra Almanya sınırlarına dayandılar. Çok çetin savaşlar yaparak ilerlemeye başladılar.

Amerika'nın gönderdiği savaş araçlarıyle kuvvetlenen Ruslar da doğudan hücuma geçtiler. Zayıf düşen Alman ordularını yenerek, Doğu Almanya topraklarına girdiler. Berlin'i kuşattılar. Amerikan ve İngiliz orduları da bu şehre yaklaştılar. Sonunda, Hitler kendini yok etti. Bütün Almanya teslim oldu.

Amerikalılar, eskisinden daha kuvvetli bir donanma yaptılar. Çetin savaşlardan sonra, Japon adalarını da bombalamaya başladılar. Japonlar, önce Amerikalıların kayıtsız şartsız teslim isteğine yanaşmamışlardı. Fakat, 1945 yılında iki atom bombası atılınca Japonlar dize geldi. Onlar da teslim olmak zorunda kaldılar.

Böylece, altı yıl süren İkinci Dünya Savaşı, Amerika Birleşik Devletleri ile bağlaşıklarının zaferi ile sona erdi.

5 — İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Durumu:

İkinci Dünya Savaşından önce, Almanya ile İtalya'nın yayılma istekleri belli olunca, Türkiye demokrat devletler yanında yer almıştı. İngiltere ve Fransa ile bağlaşma yaparak ordumuzu kuvvetlendirmeye başladık.

Atatürk, bu korkunç savaş başlamadan önce, amansız bir hastalığa tutularak, **10 kasım 1938 sabahı saat dokuzu beş geçe** hayata gözlerini kapamıştı (Resim. 164, 165). Başbakan **Celâl Bayar**, o acı ve karanlık günleri yönetti. Büyük Millet Meclisi, cumhurbaşkanlığına **İsmet İnönü**'yü seçti (Resim: 166).

İkinci Dünya Savaşı başlayınca biz de savunma hazırlıklarına hız verdik. Savaş sınırlarımıza kadar dayandı. Fakat Almanlar Türkiye'ye saldırmayı göze alamadılar. Türkiye'nin silâhlı tarafsızlığı savaşın daha da yayılmasını önledi. Yalnız Türk toprakları değil, Doğu Akdeniz, Süveyş kanalı, İran ve Irak petrolleri de Türk ordusunun şerefli bekçiliği ile korunmuş oldu.

6 — Birleşmiş Milletler Kurumu Nasıl Kuruldu?

İkinci Dünya Savaşı sırasında, Birleşmiş Milletler Kurumu adlı büyük bir siyasal kurum kurulmuştur. Bu düşünceyi, o zamanki Amerika Birleşik Devletleri cumhurbaşkanı Rozvelt (Roosevelt) ortaya atmıştı.

Birleşmiş Milletler anayasasını, 1945 yılında, Türkiyenin de katıldığı 50 devletin temsilcileri hazırladı. Bu kurumun başlıca ilkeleri

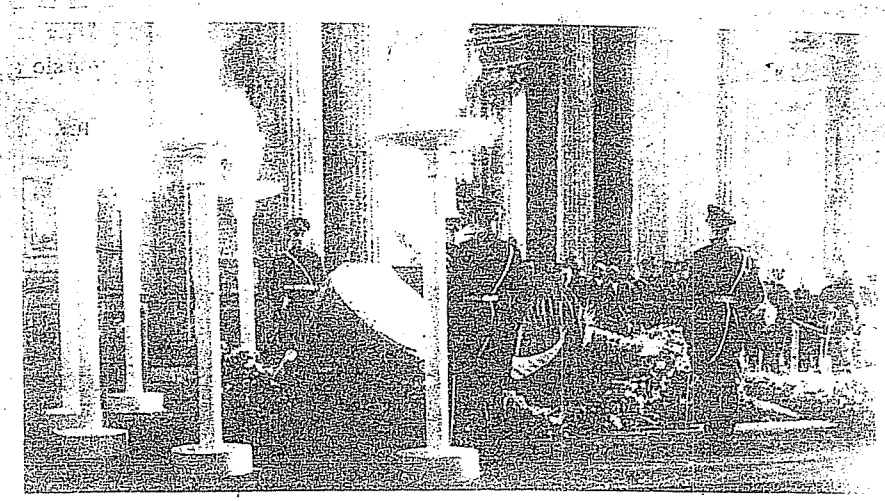

Resim: 164 — Atatürk 10 kasım 1938 günü sabahleyin 9'u 5 geçe İstanbul'da Dolmabahçe sarayında ölmüş ve cenazesi, tarihte eşi görülmemiş büyük bir törenle Ankara'ya götürülerek, orada geçici bir zaman için Etnografya müzesinde hazırlanan yere gömülmüştü. Yukarıdaki resimde cenaze töreninden önce, Dolmabahçe sarayının büyük salonunda Atatürk'ün tabutu başında nöbet tutan subayları ve eşsiz kahraman Ata'larını son defa selâmlayan halktan bir grubu görüyorsunuz.

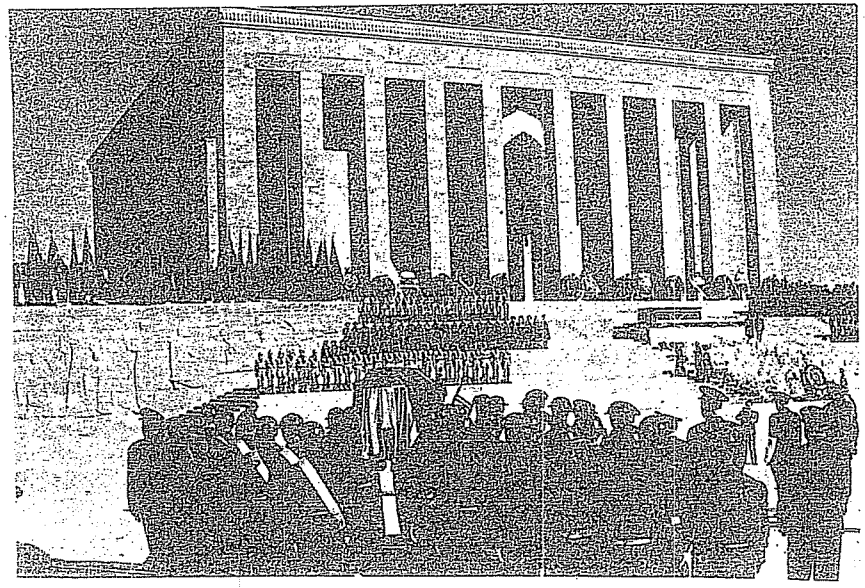

Resim: 165 — Ölümünün 15'inci yılında, Atatürk'ün tabutu topraktan çıkarılarak Türk sanatçılarının eliyle hazırlanan Anıtkabir'e taşındı. Yukarıdaki resimde Atatürk'ün bayrağa sarılı tabutunun kahraman Mehmetçiklerin omuzları üstünde Anıtkabir'e taşınışını görüyorsunuz.

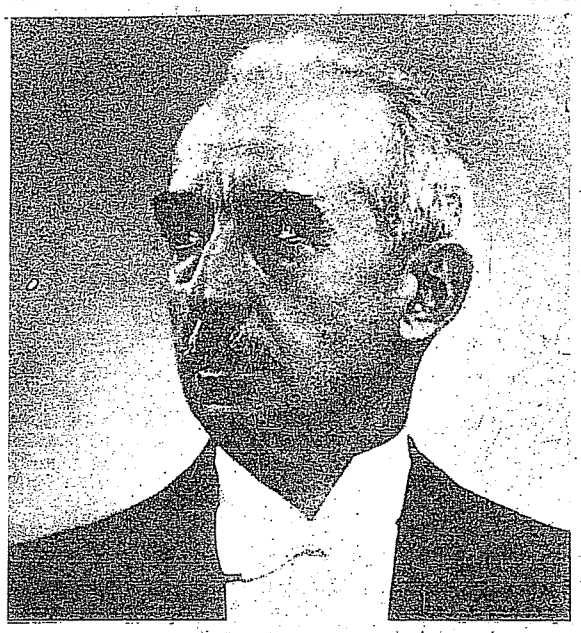

Resim: 166 II. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü

ve amaçları bir bildiri ile şöylece belirtilmiştir:

Birleşmiş Milletler, gelecek kuşakları savaştan kurtarmaya, büyük küçük her milletin insanlarına eşit haklar sağlamaya çalışacaktır. Uluslararası kanunlarla haksızlığın önüne geçerek insanlara daha geniş bir hürriyet, daha iyi yaşayış sağlayacaktır.

Böylece, milletler daha geniş görüşlü ve hoşgörücü olacaklar; iyi komşuluk edeceklerdir. Bu amacı baltalamak isteyenlere karşı, gerekirse, hep birlikte silâha sarılacaklardır.

Birleşmiş Milletlerin başlıca ödevlerinden biri de uluslararası barış ve güveni sağlamak, anlaşmazlıkları uluslararası kanunlarla çözmek, adalet yolundan ayrılmamaktır. Bu kurum, milletler arasında dostluğu kuvvetlendirecek, sosyal, kültürel ve ekonomik ilgileri düzenleyecektir.

İnsan hakları korunurken dil, din, ırk, kadın ve erkek ayrımları yapılmayacak, büyük küçük bütün milletler eşit sayılacaktır. Anayasaya aykırı davranan milletler bu kurumdan çıkarılacaktır.

Birleşmiş Milletler Kurumunun çeşitli adlar altında birçok kolları vardır. Bu kollardan biri de UNESCO'dur. Bu kelime, İngilizce «Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü» adının baş harflerinden meydana getirilmiştir; «Unesko» diye okunur.

Türkiye de UNESCO'nun kurucu üyelerindendir. Bu kurum, milletler arasında kardeşlik yaratarak barışın sağlanmasına çalışmaktadır.

ÖDEV VE SORULAR

1 — İkinci Dünya Savaşını hazırlayan sebepler nelerdir?
2 — Hitler kimdir? Almanya'nın başına nasıl geçti, neler yaptı?
3 — Mussolini kimdir? İtalya'nın başına nasıl geçti, neler yaptı?
4 — İkinci Dünya Savaşı nasıl ve ne zaman başladı?
5 — İkinci Dünya Savaşında çarpışan devletler hangileridir?
6 — İkinci Dünya Savaşı nasıl ve ne zaman sona erdi?
7 — İkinci Dünya Savaşında bizim silâhlı tarafsızlığımız neye yaradı?
8 — Atatürk ne zaman, nerede öldü?
9 — Birleşmiş Milletler Kurumu niçin ve ne zaman kuruldu?
10 — UNESCO nedir?

ATATÜRK'TEN ANILAR

Atatürk, bir gün Kastamonu'da asker koğuşlarını geziyordu. Duvarda bir levha gördü. Üzerinde «Bir Türk on düşmana bedeldir.» yazılıydı. Atatürk, yanındaki genç subaya sordu :

— Öyle midir?

— Evet efendim!

Atatürk başını yükselterek :

— Hayır yavrum, hayır! diye bağırdı. Bence öyle değildir. Bir Türk dünyaya bedeldir!..

☆

1936 yılında İngiltere Kralı VIII. Edward İstanbul'a gelmiş ve Atatürk'e konuk olmuştu. Kral, yatından Dolmabahçe sarayına motorla geldi. Motor, kıyıya yanaşacağı sırada sallandı ve Kralın eli rıhtıma değerek, topraklandı.

Bu sırada Kralı tutarak yukarıya çekmek üzere, Atatürk elini uzatmış, bekliyordu. Kirli elini Cumhurbaşkanına uzatmanın uygun olmayacağını düşünen Kral, mendilini çıkararak, silmeye davrandı. Atatürk gülerek:

— Majeste, o benim vatanımın toprağıdır, elimi kirletmez! diyerek, silmesine vakit bırakmadan, Kralı elinden tutup rıhtıma çıkardı.

☆

Atatürk çocukları çok severdi. Sık sık okullara gidip onlarla birlikte ders dinlemekten de pek hoşlanırdı. Bir gün gene bir okula gidip dershanelerden birine girivermişti. Tarih dersindeydiler. Atatürk :

— Günaydın çocuklar! diye herkesi selâmladıktan sonra, öğretmene, dersi kesmemelerini söyledi. Ders «Kurtuluş Savaşı» idi. Derse kaldırılan çocuk, öğrendiklerini büyük bir heyecan içinde, göğsü kabararak anlattı, anlattı. O susunca Atatürk sordu:

— Bir şeyi söylemeyi unuttun: Türk milletini kim kurtardı?

Çocuk, yüreğinin bütün inancıyla cevap verdi:

— Atamız kurtardı!

Atatürk bu cevaba kesin bir işaretle karşı geldi ve şöyle dedi:

— Hayır çocuğum! Türk milletini kendi kanı kurtardı!..

☆

Atatürk, 1927 yılında büyük bir nutuk söylemişti. Büyük kahraman, altı gün süren bu nutkunda, Mondros mütarekesinden başlayarak bütün Kurtuluş Savaşı hareketlerini, yurdun kurtarılışını, Cumhuriyetin kuruluşunu ve o güne kadar yapılan devrimleri anlatmıştı. Atatürk, söyleniş süresi 36 saat 33 dakika tutan bu nutkunu şöyle bitirdi:

— «Bu sonucu Türk gençliğine emanet ediyorum.

«Ey Türk gençliği! Birinci ödevin Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini dünya durdukça korumak ve savunmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki temiz kanda saklıdır!»

Generallerden biri «acaba Atatürk gençliğe söylevini hangi çağa kadar olanlar için söylemişti?» diye merak eder, herkese bunu sorardı.

Sonunda, 1937 yılında Elazığ'da, bu soruyu Atatürk'ün kendisine sordu. Atatürk şu cevabı verdi:

— Eli tutan, kafası işleyen her Türk gençtir!

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN SONRA DÜNYADA NELER OLDU?

İkinci Dünya Savaşı 1945 yılında sona erdi. Fakat dünya milletleri, barış içinde birlikte yaşamanın yolunu bir türlü bulamadılar. Savaştan sonra yeryüzünde siyasal, ekonomik ve kültürel birçok değişiklikler oldu. Bunları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

1 — Eski sömürgeler kıtası Afrika artık uyandı. Bu kıtada birçok bağımsız cumhuriyetler kuruldu. Öteki kıtalardaki sömürgelerden çoğu da bağımsızlıklarına kavuştular. Birçok krallıklar da cumhuriyete döndü. Yani yeryüzünde hürriyet ve millî egemenlik düşünceleri yayıldı.

2 — Dünya ulusları, birinci ve ikinci dünya savaşlarından önce olduğu gibi yine iki büyük gruba ayrıldı. Demokrasi ile yönetilen ülkeler bir yanda, komünist ülkeler bir yanda toplandılar. Bu iki grup da daha çok kuvvetlenerek karşısındakini ezmeye, yahut kendini savunmaya hazırlanıyor.

3 — Türkiye, Atatürk'ün koyduğu «Yurtta barış, cihanda barış!» ilkesine bağlı kalmıştır. Yurdun barış içinde kalmasını yeryüzündeki barışa bağlı gördüğü için de 1952 yılında Kuzey Atlantik Antlaşmasına katılmıştır. Demokrat ülkeler arasındaki bu savunma antlaşmasına **NATO** diyoruz. NATO'ya katılan ülkeler arasında askerlikte olduğu gibi ekonomi, düşünce ve sanat alanlarında da birlikte çalışılır.

Ayrıca, Türkiye, İran, Pakistan ve Birleşik Krallık arasında Merkez Antlaşma Örgütü adı verilen bir bağlaşma yapılmıştır. Bu bağlaşmaya da, İngilizce adının baş harfleri alınarak, kısaca **CENTO** denilmektedir. Bu bağlaşma, kendi bölgemizde barışı korumak, ekonomi ve kültür alanlarında karşılıklı yardımlaşma amacıyla yapılmıştır. Resmî olmamakla birlikte, Amerika Birleşik Devletleri de CENTO'nun çalışmalarına katılmaktadır.

4 — Demokrat ülkelerle komünist ülkeler arasındaki çekişmelerin en önemlisi Kore'de oldu. Kore, Asya kıtasının doğusunda, Japon adalarının karşısında bulunan bir yarımadadır. Kuzey Kore, Güney Kore diye iki ülkeye bölünmüştür. Kuzey Kore komünist, Güney Kore demokrat ülkelerdendir. 1950 yılında Kuzey Koreliler Güney Korelilere saldırdılar. Barışı korumak için, Birleşmiş Milletler Kore'ye asker yolladı. İnsanlık ve hürriyet uğrunda yapılan bu çarpışmalara askerî birlikler göndererek Türkiye de katıldı. Kahraman Mehmetçiklerimiz orada kazandıkları zaferlerle dünya barışına büyük hizmetler ettiler. Milletimizin cesaret ve kahramanlığını dünyaya bir kere daha tanıttılar.

5 — İkinici Dünya Savaşından sonraki önemli olaylardan biri de Kıbrıs olaylarıdır. Kıbrıs 1960 yılında bağımsız bir cumhuriyet olmuştu. Fakat Rumlar, bu devlet kurulurken yapılan anayasa ile oradaki Türklere sağlanmış olan hakları bir türlü tanımak istemediler. Bu yüzden Türklerle Rumlar arasında şiddetli savaşlar oldu. Yunanistan Rumlara Türkiye de Türklere yardım etti. Şimdi iki topluluk arasında anlaşmaya varılmak için konuşmalar yapılmaktadır.

Kore'den dönen bir erimiz ailesine kavuşuyor.

6 — İsrail ülkesiyle bu devleti bir türlü tanımak istemeyen Arap ülkeleri arasında da anlaşmazlıklar sürüp gidiyordu. Sonunda iş savaşa döküldü. Küçücük İsrail, çevresindeki Arap ülkelerini yendi. Sonra daha genişleme yoluna girdi. Halbuki bütün dünya, artık savaş yoluyle toprak edinmeyi tanımamaktadır. İsrail'le Arap ülkeleri arasındaki savaş sona ermemiştir.

7 — İkinci Dünya Savaşından sonra bilim alanında yapılan en önemli başarı insanların uzaya çıkmalarıdır. Uzayda ilk insan gezdirenler Sovyetler oldu. (12 nisan 1961). Amerikalılar ise 20 temmuz 1969 tarihinde ilk defa ayın yüzüne indiler ve geri döndüler.

8 — Hekimlik alanında yapılan başarıların en önemlisi ölmüş bir insanın yüreğinin ölümü yaklaşmış bir hastaya takılmasıdır. Bu işi de Güney Afrikalı bir doktor başardı ve hastası uzun zaman yaşadı. Bu çeşit ameliyatlar başka ülkelerde de yapılmaya başladı. Türk doktorları da, kısa bir zaman sonra aynı ameliyatı başarı ile yaptılar.

ÇOK PARTİLİ HAYATA NASIL GEÇTİK?

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Çok Partili Hayata Nasıl Geçtik?
2 — Demokrasi Nedir?
3 — 27 Mayıs ve Yeni Anayasa'mız.
4 — Yeni Anayasa'mızın Temel Hükümleri.
5 — Yeni Anayasa'mızın Getirdiği Yeni Kuruluşlar.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Atatürk'ten beri Türkiye'de kimler Cumhurbaşkanı oldu? Adlarını ve hangi yıllar arasında cumhurbaşkanlığı yaptıklarını araştırıp defterinize yazınız.
2 — Sözlükte «parti, iktidar, muhalefet, demokrasi, mutlakıyet, meşrutiyet, cumhuriyet, yasama, yürütme, yargı, millî, demokratik, layik, sosyal, hukuk, Yüce Divan» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Çok Partili Hayata Nasıl Geçtik?

Kurtuluş Savaşından sonra 1923 yılında, Atatürk'ün Cumhuriyet Halk Partisini kurduğunu biliyorsunuz. Ondan sonra Terakkiperver Cumhuriyet, daha sonra da Serbest Cumhuriyet partileri kuruldu. Fakat bu partiler, çeşitli sebeplerle yaşamadılar. Cumhuriyet Halk Partisi 23 yıl, yurdumuzu tek başına yönetti.

Halbuki, demokrasi ile yönetilen ülkelerde siyasal düşünceleri ve programları başka başka olan çeşitli partiler bulunur. Seçim zamanında halk, bu partilerden hangisine güveniyor, hangisini beğeniyorsa o partiye oy verir. Millet meclisinde çoğunluğu elde eden parti hükümeti kurar ve devlet işlerini üzerine alır. Bu partiye iktidar partisi denir. Öteki partiler de iktidara gelen partinin kurduğu hükümeti denetler, kontrol ederler. Bunlara da muhalefet partisi adı verilir. Tek parti ile, yani muhalefetsiz kontrol sağlanamaz; demokrasi olmaz.

Türkiye'de seçimler de iki dereceli idi. Yani, «İlk seçmen» denilen halk, kendi arasından «ikinci seçmen» denilen kimseleri seçiyor; onlar da milletvekillerini seçiyorlardı. Halbuki, demokrasi ile yönetilen ülkelerde seçim tek derecelidir. Milletvekillerini doğrudan doğruya halk seçer.

Yurdumuzda, iki dereceli seçim ve tek partili yönetim 1945 yılına kadar sürdü. 1945 yılında, Büyük Millet Meclisi tek dereceli seçim kanununu kabul etti. Bu kanun kabul edildikten sonra yeni partiler de kurulmaya başladı. Böylece çok partili hayata geçmiş olduk. Asıl demokrasi yönetimi de başlamış oldu.

1945 yılında, Celâl Bayar'la Adnan Menderes ve arkadaşları Demokrat Parti'yi kurdular. Bu parti çabucak gelişti. 1946 seçimlerinde altmıştan fazla milletvekili ile Büyük Millet Meclisinde yer aldı. Böylece, hükümet karşısında bir muhalefet partisi kurulmuş oldu. Yazı ve söz hürriyeti de sağlanarak demokrasi gelişmeye başladı.

2 — Demokrasi Nedir?

Demokrasi, halkın kendi kendini yönetmesi demektir. Halk, devleti yönetecek kimseleri kendi arasından, kendisi seçer. Onun için, demokrasi seçime dayanır

Her ülkede demokrasi yönetimi yoktur. Çünkü bütün ülkelerde devlet şekli bir değildir. Üç türlü devlet şekli vardır:

1) Mutlakıyet, 2) Meşrutiyet, 3) Cumhuriyet.

Mutlakıyet yönetiminde, devletin başında bir hükümdar bulunur. Buna Padişah, Kral, Şah, Sultan.. gibi adlar verilir. Hükümdarın yetkisi sonsuzdur. Buyruğu kanun yerini tutar.

Meşrutiyet ile yönetilen ülkelerde, hükümdarın yetkileri daraltılmıştır. Halkın seçtiği milletvekillerinden meydana gelen bir Meclis kanunları yapar. Ülke bu kanunlara göre yönetilir. Fakat, yine son söz hükümdarındır.

Cumhuriyet ile yönetilen ülkelerde, egemenlik milletin elindedir. Ülkeyi halkın seçtiği milletvekillerinden meydana gelen bir Meclis yönetir. En başta, yine halkın, belli bir zaman için seçtiği bir cumhurbaşkanı bulunur.

Görüyorsunuz ki, devlet şekillerinin en iyisi cumhuriyet, en iyi devlet yönetimi de demokrasidir.

Demokrasi yönetimi bir hürriyet düzenidir. Türk milletinin hak ve hürriyetleri Anayasa'mızda yazılıdır. Halk, hak ve hürriyetlerini kullanarak, kendi kendini yönetir. Hürriyetlerimizin sınırlarını ancak yine bizim seçtiğimiz Meclislerin yaptığı kanunlar belli eder. Bu da hürriyetlerimizi başkalarına zarar vermeden kullanmamızı sağlar. Ülkede karışıklık çıkmasını önlemeye yarar.

Demokraside herkes birbirinin hakkını tanır. Herkes birbirinin düşüncesine saygı gösterir. Demokrasi, uygarlıkta yükselmiş, doğru, uyanık, haksever insanların yaşadığı ülkelerde yerleşebilir.

3 — 27 Mayıs ve Yeni Anayasamız:

Demokrat Parti'nin 1946 seçimlerinde altmış kadar milletvekili ile Büyük Millet Meclisinde yer aldığını biliyorsunuz. 1950 seçimlerinde ise, aynı parti, çoğunluğu kazanarak iktidara geldi. Yani devlet yönetimini ele aldı.

Resim: 167 — III. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar

Büyük Millet Meclisi Celâl Bayar'ı Cumhurbaşkanı seçti (Resim: 167).

Demokrat Parti hükümeti, ilk dört yıl iyi işler yaptı. 1954 ve 1957 seçimlerinde de Mecliste çoğunluğu kazanarak iktidarda kaldı. Fakat, zamanla gücünü kaybetti. Başarılı işlerini sürdüremedi. Tutum ve davranışları hoşnutsuzluk uyandırdı. Ekonomik sıkıntılar baş gösterdi. İktidarla muhalefet arasındaki çatışmalar yüzünden, memlekette çok gergin bir durum meydana geldi.

Bunun üzerine, Türk ordusu, millî bütünlüğümüzü sağlamak, karşılıklı sevgi ve dayanışma gücümüzü artırmak amacıyle, harekete geçti. Türk Silâhlı Kuvvetleri, bu amaçla 27 mayıs 1960 günü devlet yönetimini ele aldı. Büyük Millet Meclisini dağıttı. İktidarı, geçici olarak, subaylardan kurulu **Millî Birlik Komitesine** bıraktı. Millî Birlik Komitesi, Orgeneral **Cemal Gürsel**'i Devlet ve Hükümet Başkanı seçti. O da hiç bir siyasal partiye girmemiş kimselerden bir Bakanlar Kurulu kurdu (Resim: 168).

Daha 27 mayıs günü, üniversite profesörlerinden meydana gelen bir kurula yeni bir anayasa hazırlama görevi verilmişti. Daha sonra, anayasamızı hazırlamak ve yeni seçimler yapılıncaya kadar yurdumuzu yönetmek için, bir **Kurucu Meclis** meydana getirildi. Kurucu Meclis, halk arasından seçilen **Temsilciler Meclisi** ile **Millî Birlik Komitesinden** meydana gelmişti.

Bir yıl kadar süren titiz bir çalışmadan sonra, bugün yürürlükte olan Seçim Kanunumuz ve yeni Anayasamız hazırlandı. 9 temmuz 1961 tarihinde halk oyuna sunulan Anayasamız, çoğunluğun «evet» oyunu alarak, kabul edildi. 15 ekim 1961 tarihinde yeni seçimler yapıldı. On gün sonra da Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanarak görevine başladı. Böylece, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yeni bir devir başlamış oldu.

Resim: 168 — IV. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel

27 Mayıs'tan sonra kurulan partilerden **Adalet Partisi**, 1965 seçimlerinde çoğunluğu kazanarak devlet yönetimini eline almıştı. 1969 seçimlerini de bu parti kazanarak iktidarda kaldı.

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, birkaç yıl sonra, görevini yapamayacak kadar ağır bir hastalığa tutuldu. İyileşme umudu da kalmadı.

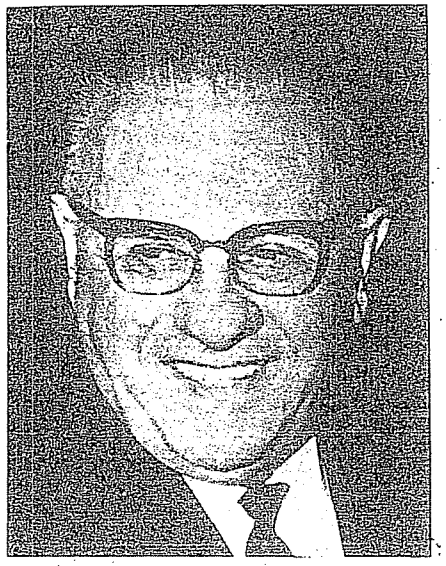

Resim: 169 — V. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay

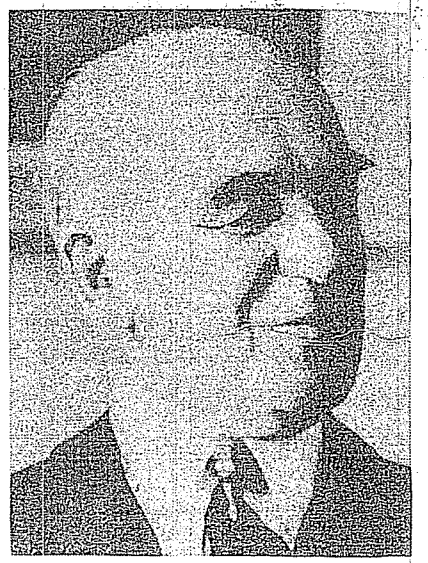

Resim: 169/a — VI. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk

Bu yüzden, cumhurbaşkanlığı makamı boşaldı. Bunun üzerine, Büyük Millet Meclisinin 28 mart 1966 tarihinde yaptığı birleşik toplantıda yeni bir cumhurbaşkanı seçildi. Böylece, emekli Orgeneral Cevdet Sunay Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci cumhurbaşkanı oldu (Resim: 169).

Cevdet Sunay'ın 7 yıllık cumhurbaşkanlığı süresi dolunca da Türkiye Büyük Millet Meclisinin 6 nisan 1973 tarihinde yaptığı birleşimde emekli Oramiral **Fahri Korutürk** cumhurbaşkanı seçildi (Resim: 169/a).

4 — Yeni Anayasa'mızın Temel Hükümleri:

Devletin kuruluşunu düzenleyen temel kanuna **anayasa** denir. Devletin yönetim şekli, egemenliğin nasıl kullanılacağı, yurttaşların hak ve hürriyetleri bu kanunda belirtilir.

Egemenlik, devlet yönetiminde kullanılan yetkilere sahip olma demektir. Bu yetkiler **yasama, yürütme** ve **yargı** yetkileridir.

Yurttaşların haklarını ve görevlerini belirten kanunları yapmaya **yasama** diyoruz. **Yürütme** yetkisi, yurdu bu kanunlara göre yönetmek işidir. **Yargı** da, yine kanunlara göre, yurttaşların haklarını koruma ve adaleti yerine getirme yetkisidir.

Devletimizin kuruluşu ve egemenliğin nasıl kullanılacağı, Anayasa'mızın ilk dokuz maddesinde şöylece açıklamıştır:

1 — Türkiye Devleti bir cumhuriyettir.

2 — Türkiye Cumhuriyeti **millî, demokratik, laiyk, sosyal bir hukuk devletidir.**

3 — Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bir bütündür; bölünemez. Resmî dili Türkçedir. Başkenti Ankara'dır.

4 — Egemenlik, kayıtsız şartsız Türk milletinindir.
5 — Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir.
6 — Yürütme görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulunca yerine getirilir.
7 — Yargı yetkisini, Türk milleti adına bağımsız mahkemeler kullanır.
8 — Kanunlar Anayasa'ya aykırı olamaz.
9 — Devlet şeklinin Cumhuriyet olduğunu belirten Anayasa hükmü değiştirilemez ve değiştirilmesinin sözü bile edilemez.

5 — Yeni Anayasa'mızın Getirdiği Yeni Kuruluşlar:

Yeni Anayasa'mız, eskiden bulunmayan birtakım yeni devlet kuruluşları getirmiştir. Bu kuruluşlar şunlardır:

1 — Anayasa Mahkemesi,
2 — Yüksek Hâkimler Kurulu,
3 — Cumhuriyet Senatosu,
4 — Devlet Planlama Kuruluşları.

ANAYASA MAHKEMESİ:

Bu yüce mahkeme, kanunların Anayasa'ya uyguluğunu sağlamak için kurulmuştur. Kanunların ve Türkiye Büyük Millet Meclisi iç tüzüklerinin Anayasa'ya uygun olup olmadığını bu yüksek mahkeme denetler ve karara bağlar. Anayasa'ya uygun olmayan kanunların tümünü, yahut bazı maddelerini iptal eder. O zaman o kanun, yahut maddeler yürürlükten kalkar.

Anayasa Mahkemesinin 20 üyesi vardır. Bunun 15'i asıl 5'i yedek üyedir. Bunlar, Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay üyeleri arasından seçilirler. Üniversitelerde en az beş yıl hukuk, iktisat ve siyasal bilimler okutmuş profesörlerle 15 yıl avukatlık yapmış kimseler de bu kurula seçilebilirler. Hepsinin 40 yaşını aşmış olması şarttır.

Anayasa Mahkemesinin öteki başlıca görevleri de şunlardır:

a) Gerekince Yüce Divan olarak toplanıp devletin en yüksek makamlarında görev almış kimseleri yargılamak,

b) Yasama dokunulmazlığı kaldırılan veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği düşen kimselerin bu mahkemeye baş vurmaları üzerine, onların durumlarını inceleyip karara bağlamak.

YÜKSEK HÂKİMLER KURULU:

Bu kurul, hâkimlerin bağımsızlığını sağlamak için kurulmuştur. Bir hâkim, baktığı davada karar verirken yerinin değiştirilmesinden, vakitsiz emekliye ayrılmasından, yahut işine son verilmesinden çekinmemelidir. Yani, hiç bir kimseden ve makamdan korkusu olmamalıdır. Bunun için, hâkimlerin özlük işleri bu kurula verilmiştir. Hâkimlerin göreve atanmaları, yükselmeleri, görevden uzaklaştırılmaları, haklarında kovuşturma açılması işlerine bu kurul bakar. Mahkemelerin yargı çevrelerinin değiştirilmesi, bir mahkemenin kaldırılması gibi işlerde de bu kurul yetkilidir.

Yüksek Hâkimler Kurulunun 23 üyesi vardır. Bunun 18'i asıl, 5'i yedek üyedir. Bu üyeler, Yargıtay üyeleri, birinci sınıf hâkimler ve yüksek mahkemelerde çalışmış, yahut çalışabilecek hâkimler arasından seçilirler. Başkanlarını da kendileri seçerler.

Bu kurul, hâkimlerden meydana geldiği için, meslektaşları hakkında daha dikkatli karar verirler. Böylece, hâkimler Adalet Bakanlığının ve hükümet adamlarının etkisi altında kalmaktan korunur ve işlerini tam bir bağımsızlık içinde yapabilirler.

CUMHURİYET SENATOSU:

Yeni Anayasa'mızın getirdiği yeni kuruluşlardan biri de Cumhuriyet Senatosu'dur. Kanun tasarıları, önce Millet Meclisinde, sonra Cumhuriyet Senatosunda görüşülür. Bir tasarı ancak bu iki meclisçe de kabul edildikten sonra kanunlaşabilir.

Kanun tasarılarının böyle iki meclisçe kabul edildikten sonra yürürlüğe girebilmesinin şu yararları vardır:

1 — Kanunların Anayasa'ya uygunluğu daha iyi kontrol edilmiş olur.
2 — Daha iyi düşünülmüş, daha çok incelenmiş, millete ve yurda daha yararlı kanunlar çıkar.
3 — Millet Meclisinde çoğunluğu kazanan partiler, kanunları kendi isteklerine göre, kolayca çıkaramaz, yahut değiştiremezler.
4 — Kanunların sık sık değiştirilmesinin önüne geçilir. Böylece de ülkede dengeli bir yönetim, sürekli bir düzen sağlanmış olur.

KALKINMA PLANI VE DEVLET PLANLAMA TEŞKİLÂTI:

Yeni Anayasa'mız, yurt kalkınmasında başarıya ulaşmak için, planlı ve programlı çalışmayı şart koşmuştur. Bu amaçla, Devlet Planlama Dairesi kurulmuştur. Kalkınma planlarını bu daire hazırlar.

Bunun için, yurdun ekonomik, sosyal ve kültürel durumları incelenir. Üretimin artması, gelirin bütün yurttaşlar arasında adaletli bir şekilde dağılması için gereken şeyler düşünülür. Kalkınmada bölgeler arasında denge kurulması göz önüne alınır. Böylece yapılacak işler meydana çıkar. Sonra bunlar sıraya konur. Hazırlanan planlar Bakanlar Kuruluna sunulur.

Bakanlar Kurulu da planları inceler. Gerekli gördüğü düzeltmeleri yaptıktan sonra, Büyük Millet Meclisine gönderir. Büyük Millet Meclisinde de incelenip kabul edildikten sonra, plan kanunlaşır ve devlet kalkınma planı adını alır. Ondan sonra, bütün devlet işleri bu plana göre yürütülür.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Siyasal partiler niçin kurulur?
2 — Türkiye'de çok partili hayata ne zaman geçildi?
3 — Demokrasi nedir?
4 — Kaç türlü devlet şekli vardır? Demokrasi yönetimi hangisinde daha iyi işler?
5 — 27 Mayıs devrimi niçin ve nasıl yapıldı?
6 — Yeni Anayasa'mız nasıl hazırlandı, nasıl yürürlüğe girdi?
7 — Anayasa'mızın temel hükümleri nelerdir?
8 — Yasama, yürütme ve yargı yetkileri nelerdir? Anayasa'mıza göre, bu yetkileri hangi organlar kullanır?
9 — Yeni Anayasa'mızın getirdiği yeni devlet kuruluşları nelerdir?
10 — Anayasa Mahkemesinin görevleri nelerdir?
11 — Yüksek Hâkimler Kurulunun görevleri nelerdir?
12 — Cumhuriyet Senatosu'nun görevleri nelerdir?
13 — Devlet Planlama Dairesinin görevleri nelerdir?

SEÇİMLER, TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN KURULUŞU VE CUMHURBAŞKANI

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Demokrasi Seçime Dayanır.
2 — Seçimler Nasıl Yapılır?
3 — Türkiye Büyük Millet Meclisinin Kuruluşu.
4 — Türkiye Büyük Millet Meclisinin Görevleri.
5 — Millet Meclisinin Kuruluşu ve Görevleri.
6 — Cumhuriyet Senatosunun Kuruluşu ve Görevleri.
7 — Cumhurbaşkanının Seçimi ve Görevleri.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Bulunduğunuz yerde hiç seçim yapıldı mı? Yapıldı ise seçim sırasında gördüklerinizi anlatınız.
2 — Sözlükte «propaganda» kelimesini bulup karşılığını defterinize yazınız.

1 — Demokrasi Seçime Dayanır:

Türkiye demokrasi ile yönetilen bir ülkedir. Demokrasi, halkın kendi kendini yönetmesi demektir. Fakat, bütün millet yapılacak işleri hep birlikte yapamaz. Yahut bir araya toplanıp kanunlar çıkaramaz. Halkın yurt yönetimine katılmasının yolu, bu işleri yapacak kimseleri, kendi arasından ve doğrudan doğruya kendisinin seçmesidir.

Resim: 170 — Türk milleti seçim hakkını titizlikle kullanır. Bütün seçimlerde kadın, erkek oy'unu kullanmaya koşar. Burada köylüleri bir seçim sandığı başında görüyorsunuz.

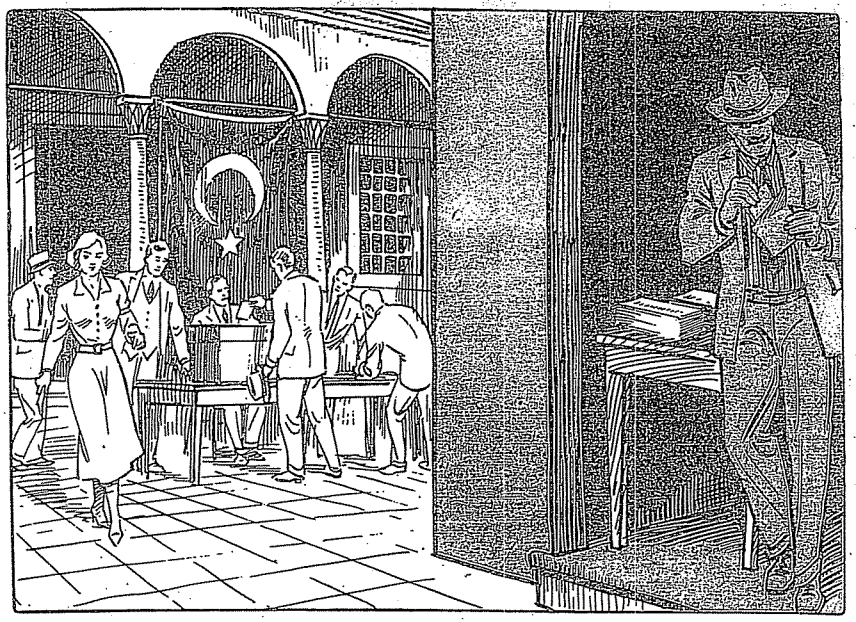

Resim: 171 — Demokrasi, seçim temeline dayanan bir devlet yönetimidir. Halk, kendisini yönetecek kimseleri doğrudan doğruya kendisi seçer. Burada da şehirlerimizden birinde seçim sırasında bir sandık başını görüyorsunuz.

Şu halde, demokrasi seçime dayanır. İşbaşına getireceğimiz insanları seçerken ne kadar dikkatli olursak yurdumuz o kadar iyi yönetilir. Bunun için de seçimlerin güven içinde ve kanun yolunca yapılması çok önemlidir (Resim: 170, 171).

Seçimlerin nasıl yapılacağı Seçim Kanununda yazılıdır.

Seçimlerde oy kullanabilmek için şunlar gereklidir:

1 — Türk olmak,

2 — Yirmi bir yaşını bitirmiş olmak,

3 — Kısıtlı olmamak (Malını kullanma yeterliği kanunla, yahut mahkeme kararıyle yasaklanmış kimselere «kısıtlı» denir),

4 — Kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak (Birtakım suçları işleyen kimselere, mahkemelerde bu ceza da verilir),

5 — Silâh altında bulunan erler, onbaşılar ve kıta çavuşları ile askerî öğrenciler de oy kullanamazlar.

2 — Seçimler Nasıl Yapılır?

Seçimlerin tarafsızlık ve güven içinde yapılabilmesi için, her şey düşünülmüş ve kanuna bağlanmıştır. Seçim işlerini Seçim kurulları yürütür Bu kurullar şunlardır:

1 — **Yüksek Seçim Kurulu** (Ankara'da) Dört yılda bir Yargıtay ve Danıştay üyeleri arasından seçilen bir başkanla altı üyeden meydana gelir.

2 — **İl Seçim Kurulu** (İl merkezlerinde). En yüksek dereceli üç hâkimden meydana gelir.

3 — **İlçe Seçim Kurulu** (İlçe merkezlerinde). Bir başkan ve altı üyeden meydana gelir. İlçedeki en yüksek dereceli hâkim, bu kurulun başkanıdır. Üyelerden dördü siyasal partilerden alınır. Öteki iki üyeyi de, ilçe merkezinde bulunan okul öğretmenleri, kendi aralarından gizli oyla seçerler.

4 — **Sandık Kurulu** (Seçim bölgelerinde konulacak her oy sandığı için bir Sandık Kurulu kurulur). Bir başkanla dört üyeden meydana gelir.

SEÇMEN KÜTÜKLERİ :

Her seçim bölgesinde, seçme yeterliğine sahip olan bütün yurttaşların adları bir deftere yazılır. Buna **seçmen kütüğü** denir. İlçe Seçim Kurulu, bu seçmen kütüklerini **sandık seçmen listelerine** ayırır. 300 seçmenlik bir bölge, bir sandık bölgesidir.

Hazırlanan sandık seçmen listeleri, halkın kolayca görüp okuyabileceği yerlere asılır. Listeler orada 7 gün asılı kalır. Herkes bu listelere bakıp adının yazılı olup olmadığını inceler. Adı yazılı olmayanlar, İlçe Seçim Kuruluna baş vurup yazdırtırlar.

SEÇMEN KARTLARI :

Seçmen kütüğünde adı yazılı her seçmene bir **seçmen kartı** verilir. Bu karta seçmenin adı, soyadı, oturduğu yer, hangi seçim bölgesinde, hangi sandıkta oy vereceği ve listedeki seçmen sıra numarası yazılır.

SEÇİM PROPAGANDASI :

Seçimlere katılacak siyasal partiler programlarını yayınlarlar. Yani, seçimi kazanırlarsa neler yapacaklarını açıklarlar. Adaylarının adlarını, kimliklerini, o zamana kadar yapmış oldukları hizmetleri bildirirler. Kendilerine oy verilmesi için, radyo konuşmalarıyle, açık ve kapalı yerlerde yapılan toplantılarla, çeşitli yayınlarla ve duvar afişleriyle propaganda yaparlar. Bu çalışmalara **seçim propagandası** denir.

OY VERME :

Sandık Kurulu Başkanı, oy verme işlerine başlanmadan önce, sandığın boş olduğunu, orada bulunanlara gösterdikten sonra sandığı kapatır, mühürler.

Seçim, sabah saat 8'de başlar, akşam 17'ye kadar sürer. Seçmenler, ellerinde seçmen kartları olduğu halde, oy verecekleri sandığın bulunduğu yere giderler. Başkan, seçmenin adını seçmen listesinde bulur. Ona bir tane birleşik oy pusulası, bir tane özel zarf, bir de (Evet) yazısını basan bir mühür verir. Oyunu nasıl kullanacağını öğretir.

Siyasal partilerden birine oy verecek olanlar **birleşik oy pusulasını** kullanırlar. Bu pusulaların üzerinde, o seçim çevresinde seçime katılan bütün siyasal partilerin aday listeleri vardır. Oy pusulalarının ve zarflarının arkası İlçe Seçim Kurulu Başkanlığının ve Sandık Kurulunun mühürleriyle mühürlenmiştir.

Seçmen, **kapalı oy verme** yerine girer. Elindeki (Evet) mühürünü mürekkepledikten sonra, hangi partiye oy verecekse o partinin adı altındaki daireye basar. Pusulayı zarfa koyup iyice kapatır, oy verme yerinden çıkar. Zarfı oy sandığına atar. Mührü de sandık başkanına verir.

Seçmen, oyunu bağımsız bir adaya verecekse, birleşik oy pusulasını kullanmaz. Zarfa dilediği bağımsız adayın adı yazılı olan oy pusulasını kor.

Seçmen oyunu kullandıktan sonra, Sandık Kurulu Başkanı seçmenin kendisine bırakmış olduğu seçmen kartını mühürleyip geri verir. Seçmene de listedeki adının yanına imzasını attırır. Böylece o seçmenin oy verme işi bitmiş olur.

Oy verme günü içki vermek, satmak, içmek yasaktır. Oy verme süresince bütün eğlence yerleri kapalı kalır. Emniyet ve düzeni sağlamakla görevli olanlardan başka kimse silâh taşıyamaz.

OYLARIN SAYIMI VE DÖKÜMÜ :

Saat 17'de sandık, oy verilen yerde, herkesin gözü önünde açılır. Çıkan zarflar sayılır. Sonra zarflar açılıp hangi partilerin veya bağımsız adayların ne kadar oy aldıkları sayılıp anlaşılır. Kazanılan oyların sayısı bir cetvele yazılır. Sandık Kurulu Başkanı bu cetveli orada, herkesin görebileceği bir yere asar. Cetvel, orada bir hafta asılı kalır.

İmzalanıp mühürlenen seçim cetvelleri İlçe Seçim Kuruluna teslim edilir. İlçe Seçim Kurulu da bu cetvelleri birleştirir ve sonucunu gösteren tutanağı İl Seçim Kuruluna teslim eder. Bunlar Yüksek Seçim Kurulunda toplanır. Böylece bütün seçimlerin sonucu belli olur ve ilân edilir. Her partinin veya bağımsız adayın ne kadar oy aldığı meydana çıkar. Seçimi kazananların adları da belli olur.

3 — Türkiye Büyük Millet Meclisinin Kuruluşu:

Yeni Anayasa'mızın kabulüne kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi bir tek meclisti. Yeni Anayasamıza göre, iki meclisten kuruludur:

1 — **Millet Meclisi,**
2 — **Cumhuriyet Senatosu.**

Bu meclislerin hangi işleri ayrı ayrı, hangi işleri birlikte toplanarak yapacakları Anayasa'da belirtilmiştir. Meclislerin görüşmeleri açıktır. Her vatandaş gidip dinleyebilir. Meclislerdeki görüşmelerin her türlü araçla yayınlanması da serbesttir, önlenemez.

Millet Meclisi üyelerine **Milletvekili,** Cumhuriyet Senatosu üyelerine **Senato üyesi** denir. Bunların hepsi **Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyesidir** Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, yalnız seçildikleri bölgenin değil, bütün Türk milletinin temsilcileridirler. Onun için, Meclislerde konuşulan her konuda düşüncelerini söylerler, dilediklerini sorar, serbestçe oylarını kullanırlar (Resim: 172, 173).

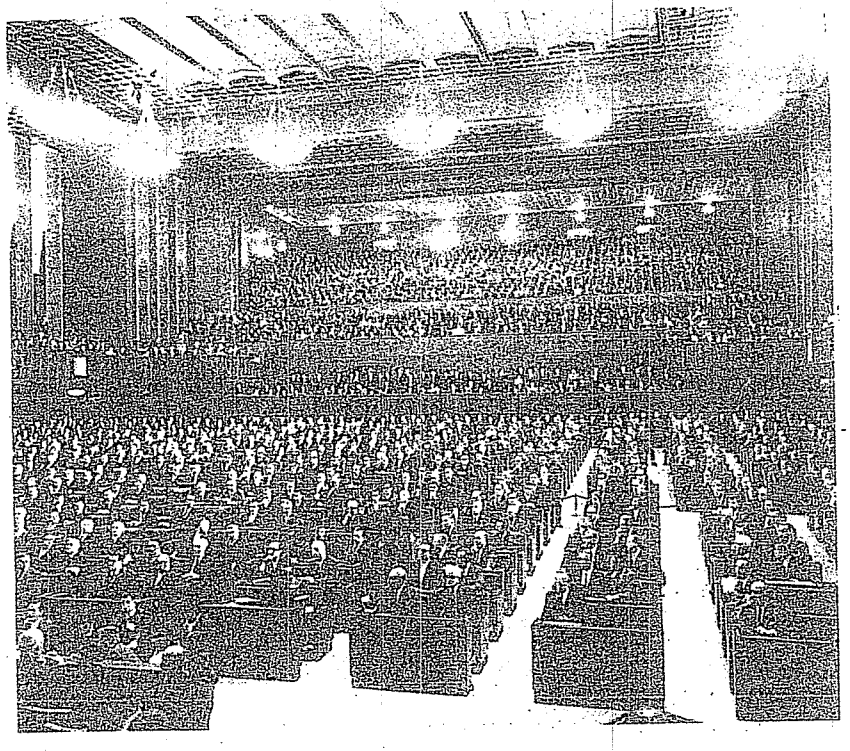

Resim: 172 — Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde.

4 — Türkiye Büyük Millet Meclisinin Görevleri:

Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri şunlardır:

1 — Kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak.

2 — Devletin bütçe ve kesin hesap kanun ve tasarılarını görüşmek ve kabul etmek.

3 — Para basılmasına karar vermek.

4 — Genel ve özel af ilânına karar vermek.

5 — Mahkemelerce verilip kesinleşmiş ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek.

6 — Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve uluslararası kurullarla yapılacak antlaşmaları onaylamak.

7 — Savaş hali ilânına, Türk silâhlı kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine, yahut yabancı silâhlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin vermek.

Bunlardan başka, Cumhurbaşkanını seçmek ve hükümetin çalışmalarını denetlemek de Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkilerindendir.

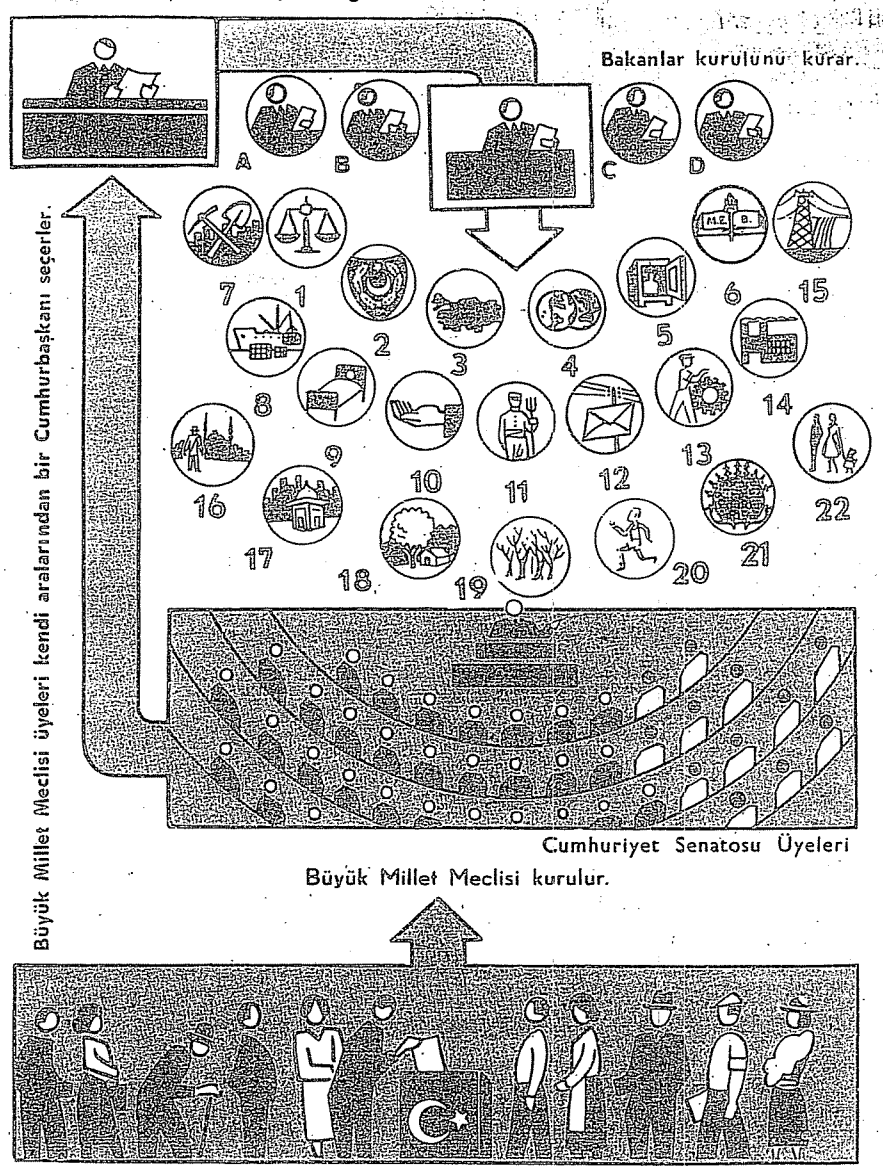

21 yaşını bitirmiş her vatandaş 4 yılda bir oyunu kullanarak Milletvekillerini, iki yılda bir de Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte birini seçer.

Resim 173 — 21 yaşını bitirmiş her yurttaş 4 yılda bir oyunu kullanarak Milletvekillerini, iki yılda bir de Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte birini seçer.

A, B, C, D) Devlet Bakanları. 1) Adalet Bakanlığı, 2) Millî Savunma Bakanlığı, 3) İçişleri Bakanlığı, 4) Dışişleri Bakanlığı, 5) Maliye Bakanlığı, 6) Millî Eğitim Bakanlığı, 7) Bayındırlık Bakanlığı, 8) Ticaret Bakanlığı, 9) Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, 10) Gümrük ve Tekel Bakanlığı, 11) Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 12) Ulaştırma Bakanlığı, 13) Çalışma Bakanlığı, 14) Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 15) Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanlığı, 16) Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, 17) İmar ve İskân Bakanlığı, 18) Köy İşleri Bakanlığı, 19) Orman Bakanlığı, 20) Gençlik ve Spor Bakanlığı, 21) Kültür Bakanlığı, 22) Sosyal Güvenlik Bakanlığı.

5 — Millet Meclisinin Kuruluşu ve Görevleri:

Millet Meclisi, dört yılda bir genel oyla seçilen 450 milletvekilinden kuruludur. Başlıca görevleri kanun yapmak ve kanunların yürütülmesini denetlemektir. Cumhuriyet Senatosunun görev ve yetkileri de aynıdır. Fakat, bir kanun tasarısı yalnız Millet Meclisinde, yahut Cumhuriyet Senatosunda kabul edilmekle kanunlaşamaz. Anayasamız bu görevi iki meclise birden vermiştir. Yani, bir tasarı iki meclisçe de kabul edildikten sonra kanun haline gelir. Bu da gelişigüzel kanunların çıkmasını önlemek ve devlet yönetiminde kararlılığı sağlamak için yapılmıştır.

6 — Cumhuriyet Senatosunun Kuruluşu ve Görevleri:

Cumhuriyet Senatosu, Milletvekilleri gibi, halkın seçtiği 150 üye ile Cumhurbaşkanının seçtiği 15 üyeden kurulur. Millî Birlik Komitesi üyeleri ile eski Cumhurbaşkanları da bu meclisin tabiî üyeleridirler.

Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresi altı yıldır. Yalnız, her iki yılda bir, Senato üyelerinin üçte biri için seçim yapılır. Böylece bütün Senato üyeleri birden değişmez.

Cumhuriyet Senatosunun görevleri, daha önce belirttiğimiz gibi, Millet Meclisinin görevlerinin aynıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği çok şerefli bir görevdir. Sorumluluğu da büyüktür.

Milletvekili seçileceklerin 30 yaşını bitirmiş olmaları; Senato üyesi seçileceklerin de 40 yaşını bitirmiş ve yüksek öğrenim yapmış bulunmaları şarttır.

7 — Cumhurbaşkanının Seçimi ve Görevleri:

Cumhurbaşkanı, devlet başkanıdır. Türkiye Cumhuriyetini ve milletin birliğini o temsil eder. Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince, kendi üyeleri arasından, 7 yıl için seçilir. Bir kimse, arka arkaya iki kere Cumhurbaşkanı seçilemez.

Cumhurbaşkanı seçilebilmek için, kırk yaşını doldurmuş ve bir yüksek okulu bitirmiş olmak şarttır.

Cumhurbaşkanı seçimi gizli oyla yapılır. Bir kimsenin Cumhurbaşkanı seçilebilmesi için, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin tam sayısının üçte ikisi kadar oy alması gerekir. Yapılan seçimde hiç kimse bu kadar oy alamazsa, seçim yenilenir. İkinci oylamada da kimse bu kadar oy alamazsa, o zaman oya katılanların en çok oyunu alan kimse Cumhurbaşkanı olur.

Cumhurbaşkanı, göreviyle ilgili işlemlerden sorumlu değildir. Verilen bütün kararları Başbakan ve ilgili Bakanlar imzalar. Bu kararlardan onlar sorumludurlar. Cumhurbaşkanı, ancak vatan hainliğinden dolayı suçlandırılabilir.

Cumhurbaşkanının başlıca görev ve yetkileri şunlardır:

1 — Bakanlar Kurulunu kurmak için, Büyük Millet Meclisi üyeleri arasında en uygun gördüğü kimseyi Başbakan seçer.

2 — Gerekli gördükçe, Bakanlar Kuruluna başkanlık eder.

3 — Yabancı devletlere Türk devletinin temsilcilerini gönderir. Türkiye'ye gelen yabancı devlet temsilcilerini kabul eder.

4 — Uluslararası antlaşmaları onaylar ve yayınlar.

5 — Türkiye Büyük Millet Meclisinin kabul ettiği kanunları 10 gün içinde yayınlar. Uygun bulmadığı kanunları, yine 10 gün içinde, bir daha görüşülmek üzere geri gönderir.

6 — Sürekli hastalık, sakatlık veya kocama yüzünden, belirli kişilerin cezasını hafifletebilir, yahut affedebilir.

7 — Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevî varlığına bağlı olan Başkomutanlığı da Cumhurbaşkanı temsil eder.

8 — Türkiye Büyük Millet Meclisinin çalışmalarına ara verme veya tatil zamanlarında, gerekli görürse, Türkiye Büyük Millet Meclisini toplantıya çağırır.

Cumhurbaşkanı hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle, geçici olarak görevinden ayrıldığı zamanlarda, görevine dönünceye kadar, kendisine Cumhuriyet Senatosu Başkanı vekillik eder.

Cumhurbaşkanı öldüğü, görevinden ayrıldığı veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanlığı makamı boş kaldığı zamanlarda da, yeni Cumhurbaşkanı seçilinceye kadar, yine Cumhuriyet Senatosu Başkanı, Cumhurbaşkanlığına vekillik eder.

Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasına 15 gün kalınca, veya Cumhurbaşkanlığı boşalınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni bir Cumhurbaşkanı seçer. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanık değilse, hemen toplantıya çağrılır.

Cumhurbaşkanına en büyük saygıyı göstermek ödevimizdir. Onu nerede görecek olsak saygı ve sevgi ile selâmlarız. Çünkü o, devletimizin başıdır.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Milletin kendi kendini yönetmesi nasıl sağlanabilir?
2 — Seçimleri hangi kurullar yönetir?
3 — Kimler seçmen olabilir?
4 — Bir seçmen oyunu nasıl kullanır?
5 — Millet Meclisi nasıl kurulur? Görevleri nelerdir
6 — Cumhuriyet Senatosu nasıl kurulur? Görevleri nelerdir?
7 — Türkiye Büyük Millet Meclisi nasıl kurulur? Görevleri nelerdir?
8 — Kimler Cumhurbaşkanı seçilebilir?
9 — Cumhurbaşkanını kimler ve nasıl seçerler?
10 — Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri nelerdir?

HÜKÜMETİN KURULUŞU, HÜKÜMETİN VE VATANDAŞLARIN GÖREVLERİ

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Hükümet Nasıl Kurulur?
2 — Hükümet Nasıl İşe Başlar?
3 — Bakanlar Kurulunun Görevleri.
4 — Vatandaşların Devlete Karşı Ödevleri.

DERSE HAZIRLIK:

1 — Bakanlıklarımızın adlarını öğrenip bir liste halinde defterinize yazınız.
2 — Sözlükte «bakan, hükümet, kabine, güvenoyu, müsteşar, istifa, vergi, resim, vasıta, miras, intikal, terhis» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Hükümet Nasıl Kurulur?

Millet Meclisi seçimlerinden sonra işbaşında bulunan Bakanlar Kurulu istifa eder. Cumhurbaşkanı, yeni Bakanlar Kurulunu kurmak için bir Başbakan seçer. Millet Meclisi seçimlerinde hangi parti çoğunluğu kazandıysa o parti iktidara gelecektir. Onun için, Cumhurbaşkanı da hükümeti kurma görevini seçimi kazanan partinin genel başkanına verir.

Mecliste hiç bir parti çoğunluk sağlayamamışsa, o zaman hükümeti kurabileceğini umduğu bir milletvekilini veya senato üyesini Başbakan seçer.

Yurdumuzu Türkiye Büyük Millet Meclisinin koyduğu kanunlara göre yöneten kimselere **Bakan**, Bakanlardan meydana gelen kurula da **Bakanlar Kurulu** diyoruz. Bu kurula **hükümet** veya **kabine** de denir. (Resim: 173).

Başbakanlığa atanan kimse, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından veya bu Meclisler dışındaki vatandaşlardan, birlikte çalışabileceği arkadaşlarını seçip hükümeti kurar. Yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi dışından seçeceği kimselerin Milletvekili seçilme yeterliğine sahip olmaları gerekir.

Başbakan, Bakanların adlarını gösteren listeyi Cumhurbaşkanına sunar. Cumhurbaşkanı bu listeyi inceleyip onayladıktan sonra, Meclislere sunulmak üzere Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu başkanlıklarına gönderir.

2 — Hükümet Nasıl İşe Başlar?

Bakanlar Kurulunun işe başlayabilmesi için, Millet Meclisinden güvenoyu alması gerekir. Bunun için hükümet, kuruluşundan sonra bir hafta içinde, millet ve yurt işlerinde neler yapmak istediğini açıklayan bir **program** hazırlar.

Programı Başbakan veya Bakanlardan biri Millet Meclisinde ve Cumhuriyet Senatosunda okur. Programın okunmasından iki gün sonra Millet Meclisi toplanır; hükümet programı üzerinde konuşmalar başlar. Milletvekilleri, yapılması düşünülen işleri uygun bulur ve seçilen Bakanların bu işleri başarabileceklerine inanırlarsa hükümete güvenoyu verirler. Böylece Bakanlar Kurulu işe başlar.

Güvenoyu alamayan hükümet görevde kalamaz, düşer. O zaman Cumhurbaşkanı, hükümet kurması için ya başka bir Başbakan seçer, yahut aynı kimseden arkadaşlarını değiştirip yeni bir Bakanlar Kurulu kurmasını ister.

Hükümet, başka zamanlarda da Millet Meclisinden güvenoyu isteyebilir. Bu, daha çok hükümetin herhangi bir işteki tutumu dolayısıyle, Mecliste şiddetli tartışmalar geçtiği zaman olur. Böyle zamanlarda, hükümet Millet Meclisinden güvenoyu isteyebilir. Yani «Çoğunluğunuz yaptığımız işleri beğenmiyorsanız, söyleyin, görevimizden çekilelim!» der. Meclisin çoğunluğu güvenoyu verirse hükümet işbaşında kalır; vermezse düşer. Yeni hükümet kurulur.

3 — Bakanlar Kurulunun Görevleri:

Bakanlar Kurulu bütün yurt işlerini yönetmekle görevlidir. Bu işlerin yürütülmesi için kaç bakanlık gerekiyorsa o kadar bakanlık kurulur ve hepsinin başına bir Bakan getirilir. Demek ki, devlet işleri çok çeşitli olduğu için, hükümet işlerinde de bir işbölümü yapılmıştır. Bakanlar, teker teker kendi bakanlıklarının görevlerini yerine getirdikleri gibi, hep birlikte hükümet işlerinin bütününü de yönetirler.

Bakanlar Kurulu toplantılarına Başbakan başkanlık eder. Bakanlıkların birbiriyle uygun bir düzende çalışmalarını o sağlar. Çalışmalarını beğenmediği Bakanların istifa etmelerini isteyebilir. Bakan görevinden çekilmezse kendisi istifa eder. O zaman bütün Bakanlar Kurulu görevinden çekilmiş olur ve yeni bir hükümet kurulur. Başbakan hem kendi işlerinden, hem de bütün Bakanların yaptıkları işlerden sorumludur.

Bugün, hükümetimizde, devlet işlerinin çeşitlerine göre kurulmuş 22 bakanlık vardır:

1. Adalet Bakanlığı,
2. Millî Savunma Bakanlığı,
3. İçişleri Bakanlığı,
4. Dışişleri Bakanlığı,
5. Maliye Bakanlığı,
6. Millî Eğitim Bakanlığı,
7. Bayındırlık Bakanlığı,
8. Ticaret Bakanlığı,
9. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı,
10. Gümrük ve Tekel Bakanlığı,
11. Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bak.
12. Ulaştırma Bakanlığı,
13. Çalışma Bakanlığı,
14. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı,
15. Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanlığı,
16. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı,
17. İmar ve İskân Bakanlığı,
18. Köy İşleri Bakanlığı,
19. Orman Bakanlığı,
20. Gençlik ve Spor Bakanlığı,
21. Kültür Bakanlığı,
22. Sosyal Güvenlik Bakanlığı,

Bakanlar Kurulunda yedi tane de **Devlet Bakanı** vardır. Bunlardan üçü ayni zamanda **Başbakan Yardımcısı**'dır.

Bakanlıkların görevleri, kuruluş kanunlarıyle belirtilir. Devlet

Bakanlarının görevlerini kanun yazmaz. Bunlar, devlet işlerindeki bilgi ve görgülerinden yararlanmak için kabineye alınmış kimselerdir. Başbakanlığa bağlı dairelerin işlerini, Başbakan adına bunlar yürütürler. Yani, bunlar arasında da bir işbölümü vardır.

Başbakanlığa bağlı daireler şunlardır:

1 — Diyanet İşleri Başkanlığı,
2 — Vakıflar Genel Müdürlüğü,
3 — Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü,
4 — Devlet İstatistik Enstitüsü,
5 — Devlet Planlama Teşkilâtı,
6 — Basın - Yayın Genel Müdürlüğü.

Bakanlıkların hepsi Ankara'da büyük, özel yapılarına yerleşmiştir. Bakanlık dairelerinde birçok memur çalışır. Her bakanlığın kendi işlerine göre, çoğu zaman yurdun her köşesine, hatta yurt dışına kadar dal budak salan örgütleri vardır. Her Bakanlıkta çalışan memurların en büyüğüne Müsteşar denir. Bunlar, Bakanların en büyük yardımcılarıdır.

4 — Vatandaşların Devlete Karşı Ödevleri:

Bir insan topluluğunun millet olabilmesi için, sınırları belli bir yurt içinde, bağımsız bir devlet kurması gerekir. Türkler, tarih boyunca, her zaman devlet halinde yaşamışlardır. Bağımsızlıklarını korumak için de, gerektiği zaman, kahramanca dövüşmekten geri kalmamışlardır. Bunun için, Türkiye Cumhuriyeti deyince, gözümüzün önüne Türk milletinin bütün varlığı, bütün gücü gelir. Atatürk, bu gerçeği şöyle anlatmıştı:

«Devlet, millet ikisi birdir.»

Devletin ödevleri şunlardır:

1 — Vatandaşların canını, malını, namusunu ve hürriyetlerini korumak,

2 — Yurdun bağımsızlığını ve bütünlüğünü korumak,

Vatandaşların da devlete karşı birtakım ödevleri vardır. Bunları yapmadıkça devletten hak isteyemeyiz. Hepimizin yapmakla zorunlu olduğumuz ödevler şunlardır:

1 — Kanunlara uymak,
2 — Vergi vermek,
3 — Askerlik yapmak,
4 — Seçim hakkını kullanmak.

KANUNLARA UYMAK :

Kanunlar, yurdun ve milletin yönetilmesi için konulan kurallardır. Onlardan hepimiz yararlanırız. Bunun için de hepimizin bu kurallara uymamız gerekir.

Kanunlara uymak, kendi hak ve hürriyetlerini aşmamak, başkalarının hak ve hürriyetlerine saygı göstermek demektir. Kanunlara uyulmayan bir ülkede düzen kurulamaz. Onun için, kanuna uymayan kimseler cezalandırılır.

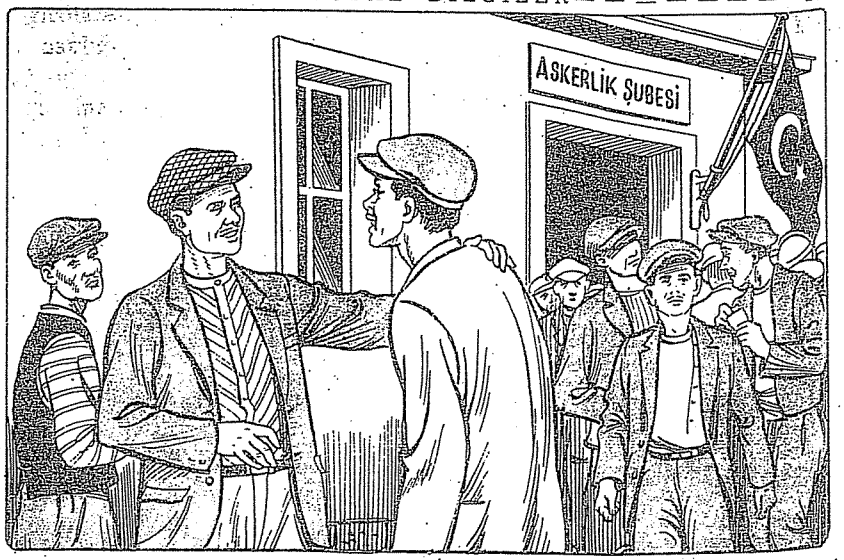

Resim: 174 — Türk gençleri askerlik çağına girmeyi dört gözle beklerler ve bu göreve seve seve koşarlar. Askere alınma zamanlarında askerlik şubelerinin önü bayram yerine döner.

Uygarlıkta ilerlemiş ülkelerde polise ve jandarmaya çok saygı gösterilir. Çünkü onlar kanunlara uyulmasını sağlayan, hepimizin güvenini koruyan kolluklardır. Onlara saygı göstermek, kanunlara saygı göstermektir.

VERGİ ÖDEMEK :

Devlet işlerinin yapılabilmesi için para lâzımdır. Hükümet, giderlerini karşılamak için birtakım gelir kaynakları arar. Bu gelir kaynaklarının en önemlisi de vergilerdir. Vergi, devlet giderlerini karşılamak için, halktan alınan paradır.

Vergiler, Türkiye Büyük Millet Meclisinin koyduğu kanunlara göre alınır. Şu halde, vergi vermek de kanuna uymak demektir. Vergi kaçakçılığı yapmak, vergi vermeyi geciktirmek, yahut hiç vermemek suçtur. Herkes vergisini tam, zamanında ödemezse hükümet, yapacağı işler için gerekli parayı toplayamaz. Asker yiyeceksiz, memur aylıksız kalır. Yollar, köprüler, okullar yapılamaz olur. Devlet işleri aksar. Yurdun güven ve düzeni sağlanamaz.

Vatandaşlar, bütün bunları düşünerek, vergilerini zamanında ve eksiksiz olarak ödemelidirler.

ASKERLİK YAPMAK:

Her Türkün yurt savunmasında bir ödevi vardır. Bu bakımdan, her Türk askerdir. Fakat asıl askerlik görevini erkek vatandaşlar yapar (Resim: 174). Sağlığı yerinde olan her Türk erkeği 20 yaşından 45 yaşına kadar, askere çağrıldıkça, gidip görevini yapmak zorundadır. Bu 25 yıl üç devreye ayrılır:

a) **Yoklama devresi:** Askerlik çağına girdikten, askere alınıp birliğe gidinceye kadar sürer. Okumakta olanlar, sağlığı bozuk olanlar daha sonraki yıllara bırakılır. Bunun için, yoklama devresi uzayabilir.

b) **Muvazzaflık devresi :** Askerlik görevine başladıktan terhis olununcaya kadar, yani askerlik görevini bitirip tezkere alıncaya kadar sürer. Bu devre kara, deniz, hava, jandarma sınıflarından hangisine ayrılmış olursa olsun, bütün erler için 20 aydır.

Üniversite ve yüksek okulları bitirmiş olan gençler yedek subay olurlar. Yedek subaylık süresi 18 aydır.

Muvazzaflık devresinde, herkes askerlik sanatını öğrenmiş ve gerektiği zaman savaşa girip yurdunu ve milletini korumak için gerekli bilgileri almış olur.

c) **Yedeklik devresi:** Muvazzaflık devresi sona erdikten sonra yedeklik devresi başlar. Yani, devlet bu askerleri savaş zamanında ordunun yedek kuvvetleri olarak düşünür. Orduya yeni silâhlar verildikçe, bunların kullanılışlarını öğretmek, askerlik sanatını unutturmamak için, yedek askerleri talime çağırdığı da olur.

SEÇİM HAKKINI KULLANMAK :

Kendilerini yönetecek olanları seçmek, vatandaşların hem hakkı, hem de ödevidir. Seçim zamanlarında, herkesin sandık başına gidip, ne için seçim yapılıyorsa o işi en iyi yapacağını umduğu kimselere, yahut partilere oy vermesi gerekir.

Seçimlerde oyumuzu kullanmazsak, yurdumuzun iyi yönetilmediğinden yakınmaya hakkımız olmaz.

Vatandaşların katılacağı 5 seçim vardır:

1 — Muhtar ve İhtiyar Meclisi seçimleri (Köyler ve mahalleler için).
2 — Belediye Başkanı ve Belediye Meclisi seçimleri (Belediyeler için).
3 — İl Genel Meclisi seçimleri (İl özel idareleri için).
4 — Milletvekili seçimleri (Millet Meclisi için).
5 — Senato üyesi seçimleri (Cumhuriyet Senatosu için).

Görüyorsunuz ki, köyden ve mahalleden başlayarak, devletin en yüksek organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisine kadar, bütün yöneticiler seçimle işbaşına gelmektedir. Demokrasi de budur. Seçme görevimizi ne kadar dikkatle yapacak olursak demokrasi o kadar iyi işler. Yurdumuzun yönetimi o kadar bilgili, görgülü, becerikli ve iyi kişilere emanet edilmiş olur. Yani devletimizi o kadar iyi yönetiriz.

ÖDEV VE SORULAR

1 — Başbakanı kim ve nasıl seçer?
2 — Hükümet nasıl kurulur?
3 — Güvenoyu nedir? Hükümet güvenoyu alamazsa ne olur?
4 — Okulunuz ve öğretmenleriniz hangi bakanlığa bağlıdır?
5 — Vatandaşların devlete karşı ödevleri nelerdir?
6 — Niçin kanunlara uymak zorundayız? Vatandaşlar kanunlara uymazsa ne olur?
7 — Kaç yıl sonra seçmenlik hakkına sahip olacağınızı söyleyiniz.
8 — Kaç yıl sonra milletvekili, kaç yıl sonra Senato üyesi seçilebilirsiniz?

BÜYÜYÜNCE NE OLACAKSINIZ?

DERSİN ANA ÇİZGİLERİ:

1 — Rahat Yaşamak İçin İşbölümü Yaparız.
2 — Çevremizdeki İnsanların Yaptığı Çeşitli İşler.
3 — Herkes Bir Meslek Sahibi Olmalıdır.
4 — Meslek Nasıl Seçilir?
5 — Meslek Hayatına Nasıl Hazırlanılır?

DERSE HAZIRLIK:

1 — Ailenizdeki büyüklerin ne işler yaptıklarını söyleyiniz?
2 — Siz, büyüdüğünüz zaman ne olmak istiyorsunuz? Niçin? Bu mesleğe nasıl hazırlanıldığını öğrenip defterinize yazınız.
3 — Sözlükte «meslek, ithalât, ihracat, esnaf, zanaat, sanat, tüccar» kelimelerini bulup karşılıklarını defterinize yazınız.

1 — Rahat Yaşamak İçin İşbölümü Yaparız:

İnsanlar, yaşayabilmek için birçok şeylere muhtaçtırlar. Yemek, içmek, giyinmek, barınmak bunların başında gelir. Okuyup yazmak, gezmek, müzik dinlemek, tiyatro ve sinema sevretmek de birer ihtiyaçtır. İhtiyaçlarımız sayılmakla bitmez.

Bir insan, bunların hepsini tek başına sağlayamaz, yapamaz. Ekmeği fırından, eti kasaptan alırız. Elbiselerimizi terzi diker. Evimizi mimar, mühendis ve ustalar yapar. Okuma yazmayı öğretmenlerimizden öğreniriz. Bindiğimiz otobüsü bir şöför, treni makinist, uçağı pilot, gemiyi kaptan yönetir. Hastalanırsak doktora, ilâç almak için eczacıya gideriz. Kısacası, her işte başkalarının emeğinden ve bilgisinden yararlanırız.

Şu halde, insanlar rahatça yaşamak için, aralarında bir işbölümü yapmışlardır. Hepimiz bir başkasının yaptığı işlerden yararlanıyoruz. Buna hak kazanmak için, bizim de mutlaka bir iş tutup çalışmamız gerekir. Zaten, bunu yapmazsak, başkalarının yaptıklarından yararlanmak için gerekli parayı kazanamayız.

2 — Çevremizdeki İnsanların Yaptığı İşler:

Bir köy evinde, çoğu zaman, ekmek evin fırınında pişirilir. Koyunlar, inekler sağılıp sütlerinden yağ, peynir yapılır. Kesilen hayvanların eti yenir. Orada evin kadınına, yahut erkeğine yardımcı olanlar, buğdayı öğüten değirmenci, hayvanları nallayan nalbanttır. Şeker, gaz, kibrit gibi şeyleri bakkal satar. Giyilecek şeyler kasabadaki çarşıdan, yahut pazardan alınır.

İnsan toplulukları kalabalıklaştıkça ve uygarlık ilerledikçe işbölümü artar. Bunun için de herkesin geçim ve yaşama yolları çok değişir. Herkes bir meslek tutar. Yani, sürekli olarak belli bir işte çalışmaya başlar.

Kasaba ve şehirlerde oturanları, yaptıkları iş bakımından, 7 gruba ayırabiliriz:

1 — Nüfusumuzun büyük çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla geçinir. Çeşitli tahıl yetiştiren çiftçiler, meyveciler, sebzelerimizi yetiştiren bahçıvanlar, hayvan yetiştiricileri birinci gruptandır.

2 — Şehirlerde dokuma, ayakkabı, cam, kâğıt, tuğla, kiremit, çimento, tahta ve demir işleri için çeşitli fabrikalar kurulmuştur. Bu fabrikalarda hammaddeler işlenir. Buralarda çalışanlara **fabrika işçisi** denir.

3 — Kunduracı, marangoz, demirci fotoğrafçı gibi geçimlerini el emeği ve ustalığı ile sağlayan kimselere **küçük sanat adamları** yahut **zanaatçı** deriz.

4 — Başkalarının hazırladıkları, yahut yetiştirdikleri şeyleri alıp dükkânlarında satan kimselere **esnaf** denir. Bakkal, kasap, manav, tütüncü, tuhafiyeci, nalbur... böyledir.

Bir de çeşitli malları toptan alıp yine toptan satan kimseler vardır. Bunlara **tüccar** denir. Türkiye'den başka ülkelere mal satan tüccarlara **ihracatçı**, yabancı ülkelerden mal getiren tüccarlara da **ithalâtçı** denir.

5 — Şehir ve kasabalardaki halkın hepsi oranın yerlisi değildir. Yani herkesin orada evi barkı yoktur. Bunlar lokantalarda yemek yer, otellerde yatarlar. Zamanımızda **otelcilik** ve **lokantacılık** en önemli meslekler arasına girmiştir. Bu meslekler turizm bakımından da çok önemlidir.

6 — Şehirlerde bir de hekimlik, eczacılık, avukatlık, mimarlık, mühendislik.. gibi işler yapan **serbest meslek adamları** vardır. Bunlar, berber, marangoz, terzi, elektrikçi gibi, bir ustanın yanında çalışarak, yahut sanat okullarında okuyarak yetişmezler. Bu mesleklere girecek kimseleri yetiştirmek için, birtakım yüksek okullar kurulmuştur. Bu işleri ancak o yüksek okullardan yetişenler yapabilir.

7 — Yukarıda saydığımız işler, hep devlet kapısı dışında yapılan işlerdir. Bir de yurt içinde düzeni sağlayan kanunların yürütülmesi işleriyle uğraşan ve bunun karşılığında devletten aylık alan kimseler vardır. Onlara **devlet memuru** diyoruz. Bucak müdürleri, kaymakamlar, valiler, öğretmenler, subaylar, hâkimler, polisler.. hep birer devlet memurudurlar. Bunlar, devletin kendilerine verdiği aylıkla geçinirler. Ticaret yapmak, sanayi işlerine girişmek onlara yasaktır.

3 — Herkes Bir Meslek Sahibi Olmalıdır:

Demokrasi ile yönetilen ülkelerde işi, mesleği olmayan yurttaş bulunmaz. Herkes bir mesleğe girer. Mesleğinin en yüksek adamı olmaya çalışır.

Çalışma, iş yapma, bir mesleğe girme ve çalışarak para kazanma hürriyeti başlıca hürriyetlerimizdendir. Anayasamızda «Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir.» diye yazılıdır. Devlet de çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için gerekenleri yapar. Çalışanları korur. Çalışmayı destekler. İşsizliği önleyici düzenler kurar.

4 — Meslek Nasıl Seçilir?

İnsan, daha ilkokul çağında iken, büyüdüğü zaman hangi işle uğraşabileceğini düşünmelidir. Bunun için, nelerden hoşlandığını, elinin ve aklının nelere yatkın olduğunu denemelidir. Meslek seçiminde yeteneğimiz, hevesimiz kadar ailemizin durumunu da göz önüne almamız gerekir. İlköğretimden sonra da okumak isteyenlerin aileleri yoksulsa, onların herkesten çok çalışmaları gerekir. Bunlar devletin açtığı sınavlara girip kazanarak yatılı okullarda parasız okuyabilirler.

İlkokulu bitirenlerin, ana babalarına, velilerine, öğretmenlerine danışarak, onların verecekleri öğütlere göre meslek seçmeleri daha yerinde olur.

Her şeyden önce, bütün mesleklerin değerli olduğunu bilmemiz gerekir. Bir meslekte başarıya ulaşmak için de tek yolun çalışmak, çok çalışmak olduğunu aklımızdan çıkarmamalıyız (Resim: 175).

5 — Meslek Hayatına Nasıl Hazırlanılır?

Meslek hayatına hazırlık ilkokul sıralarında başlar. Türkiye'de ilköğretim zorunlu olduğu için, her çocuk beş yıllık ilkokulu bitirecektir. Bu temel öğretimdir. İlkokulda edinilen bilgiler, bütün ömrümüz boyunca kullanacağımız bilgilerdir. Onlarsız hayatta başarı kazanmak çok güçtür.

İlkokulu bitirmiş bir çocuğun aile durumu daha çok okumasına elverişli değilse, yapacağı şey, anasının babasının çalışmalarına katılmaktır. Böylece, babası çiftçi olan çocuk çiftçi yetişir. Esnaf olan esnaf olur. El sanatlarında çalışanın çocuğu da babasının tuttuğu yoldan yürür. Okuduğu kitaplardan yararlanarak, onlara yardımcı olur. O mesleklerde büyüklerinden daha ileri gider. Baba ocağını söndürmez.

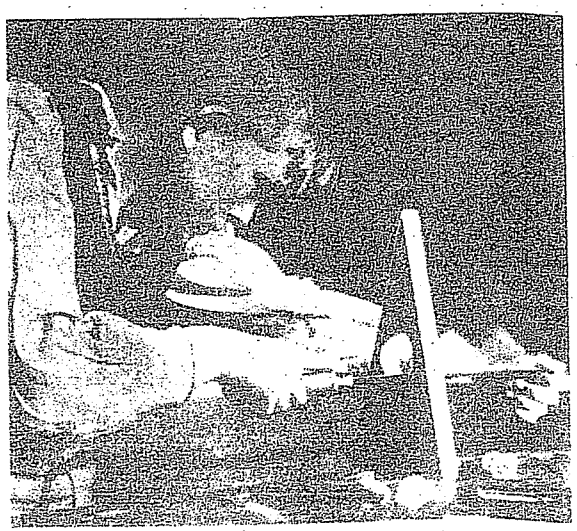

Resim: 175 — Her işte başarıya ulaşmak için çalışmak, çok çalışmak gerektiğini hiç bir zaman aklımızdan çıkarmamalıyız.

Aile durumu elverişli olanlardan sanata girmek isteyenler, yurdu-

muzun her yanında açılmış olan sanat okullarına, sanat enstitülerine giderler. Erkek sanat okullarında ve enstitülerinde demir işleri, tahta işleri, elektrikçilik gibi sanatlar öğrenirler. Kız sanat enstitülerinde terzilik, şapkacılık, yemek pişirmek, çocuk bakımı ve çeşitli ev işleri öğrenirler. Tüccar, bankacı, hesap uzmanı olmak isteyenler de ticaret okullarına giderler.

Öğretmen olmak isteyenler öğretmen okullarına giderler. Oralarda yetiştikten sonra, onlar da kendilerini yetiştiren öğretmenleri gibi, milletin çocuklarını okutup eğitirler.

Doktor, eczacı, mühendis, mimar, öğretmen, profesör, avukat, elçi, olmak isteyenler de lise yoluyle yüksek okullara geçerler. Bunların öğrenim zamanı uzundur. Hazırlığı en uzun zaman alan meslekler bunlardır.

Yurdumuzda bugün hemen her mesleğin okulu kurulmuştur. Bu okullara girebilmek için nerelere, ne zaman ve nasıl baş vurulacağı gazetelerle ve radyolarla herkese duyurulur. Bu konuda ilköğretim müdürlüklerinden, askerlik şubelerinden, jandarma komutanlıklarından da bilgi alınabilir. Çalışan ve yurduna yararlı olmk isteyen çocuk ortada kalmaz. Mutlaka bir elinden tutan, ona yol gösteren bulunur.

— **Türk, övün, çalış, güven!**

Atatürk'ün bu sözü hepinize ışık tutsun. Büyük Türk milletinden olduğunuz için övününüz. Yurdunuza, milletinize ve bütün insanlığa yararlı olmak için çalışınız, çok çalışınız. Hiç bir zorluktan korkmayınız, kendinize güveniniz. İyi insan, iyi vatandaş olunuz.

Kitabımızı yine Atatürk'ün bir sözüyle bitirelim:

— **Ne mutlu Türk'üm diyene!**

☆

ÖDEV VE SORULAR

1 — Meslek sahibi olmayan insan niçin iyi bir vatandaş olamaz.
2 — İnsanlar yaptıkları işler bakımından hangi gruplara ayrılırlar?
3 — İnsanların çeşitli mesleklere girip ayrı ayrı işler tutmalarının yararı nedir?
4 — Kendimize bir meslek seçerken nelere dikkat etmeliyiz?
5 — İlkokulu bitirenler hangi okullara girebilirler
6 — Meslek hayatında başarılı olabilmek için ne yapmamız gerekir?

SON

KRONOLOJİ

1071 — Malazgirt zaferi (26 ağustos).
1277 — Karamanoğlu Mehmet Beyin Türkçeyi devletin resmî dili olarak kabulü.
1299 — Osmanlı Devletinin kuruluşu.
1299-1453 — Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş Devri.
1324 — Orhan Beyin hükümdar oluşu.
1353 — Türklerin Rumeli'ye geçişi.
1362 — Murat Beyin hükümdar oluşu.
1364 — Sırp Sındığı savaşı.
1369 — Timur'un hükümdar oluşu.
1389 — Birinci Kosova savaşı, I. Murat'ın ölümü ve Yıldırım Bayezit'in hükümdar oluşu.
1396 — Niğbolu savaşı.
1402 — Ankara savaşı.
1402-1413 — Yıldırım Bayezit'in oğulları arasındaki taht kavgaları.
1413 — Mehmet Çelebi'nin Anadolu'da Türk birliğini yeniden kuruşu.
1421 — II. Murat'ın hükümdar oluşu.
1444 — Varna savaşı.
1448 — İkinci Kosova savaşı.
1451 — II. Murat'ın ölümü ve Fatih'in hükümdar oluşu.
1453 — Türklerin İstanbul'u alışı (29 mayıs).
1453-1579 — Osmanlı İmparatorluğunun Yükselme Devri.
1473 — Otlukbeli savaşı.
1481 — Fatih'in ölümü ve II. Bayezit'in hükümdar oluşu.
1492 — Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfi.
1512 — Yavuz Sultan Selim'in padişah oluşu.
1514 — Çaldıran savaşı.
1516 — Mercidabık savaşı, Suriye ve Filistin'in Osmanlı ülkesine katılışı.
1517 — Ridaniye savaşı, Mısır ve Hicaz'ın Osmanlı ülkesine katılışı.
1517 — Cezayir'in Osmanlı ülkesine katılışı.
1520 — Yavuz'un ölümü ve Kanunî Sultan Süleyman'ın padişah oluşu.
1522 — Macellan'la arkadaşlarının dünya çevresini ilk defa dolaşmaları.
1526 — Mohaç savaşı.
1529 — Birinci Viyana kuşatması.
1538 — Preveze deniz zaferi.
1566 — Zigetvar savaşı ve Kanuni'nin ölümü.
1571 — Kıbrıs'ın Osmanlı ülkesine katılması, İnebahtı savaşı.
1579 — Sokollu Mehmet Paşanın ölümü.
1579-1683 — Osmanlı İmparatorluğunun Duraklama Devri.
1606 — Zitvatorok antlaşması.
1639 — Kasr-ı Şirin antlaşması.
1656 — Köprülü Mehmet Paşanın sadrazam oluşu.
1661 — Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşanın sadrazam oluşu.
1669 — Girit adasının Osmanlı ülkesine katılışı.
1683 — İkinci Viyana kuşatması.
1683-1792 — Osmanlı İmparatorluğunun Gerileme Devri.
1689 — Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşanın sadrazam oluşu.
1699 — Karlofça antlaşması.
1700 — Istanbul antlaşması.
1711 — Prut antlaşması.
1718 — Pasarofça antlaşması.
1718-1730 — Lâle Devri.
1727 — Türkiye'de ilk basımevinin kuruluşu.
1736 — Osmanlı - Rus ve Avusturya savaşı.
1739 — Belgrat antlaşması.
1774 — Kaynarca antlaşması.
1783 — İngiltere'nin Amerika'daki sömürgelerinin bağımsızlıklarını tanıması.
1789 — Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşu.
1789 — Fransız Devrimi.
1789 — III. Selim'in padişah oluşu.
1792 — -1839 — Osmanlı Devletinde Islahat (yenileşme) Devri.
1804 — Sırpların ayaklanması.
1807 — Kabakçı Mustafa ayaklanması, III. Selim'in öldürülüşü.
1815 — Viyana kongresi.
1821 — Rumların ayaklanması.
1826 — Yeniçeri ocağının kaldırılması.
1829 — Yunanistan'ın bağımsız bir devlet oluşu.
1833 — Hünkârîskelesi antalşması.
1839 — Tanzimat Fermanının okunuşu.
1853 — Osmanlı - Rus savaşı.
1854-1856 — Kırım savaşı.
1856 — Paris antlaşması.

1869 — Süveyş kanalının açılışı.
1870 — İtalyan birliğinin kuruluşu.
1871 — Alman - Fransız savaşı.
1876 — Birinci Meşrutiyetin ilânı.
1877 — İlk Osmanlı Mebuslar Meclisinin açılışı (20 mart).
1877 — Osmanlı - Rus savaşı.
1878 — II. Abdülhamit'in Mebuslar Meclisini kapatışı.
1878 — Ayastefanos ve Berlin antlaşmaları.
1878 — Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsız birer devlet oluşları.
1878 — Kıbrıs'ın İngiliz yönetimine bırakılışı.
1881 — Atatürk'ün doğuşu.
1904 — Atatürk'ün kurmay yüzbaşı olarak orduya katılışı.
1908 — İkinci Meşrutiyetin ilânı (23 temmuz).
1908 — Bulgaristan'ın bağımsız bir devlet oluşu.
1911 — İtalyanlarla Trablusgarp savaşı.
1912 — İtalyanlarla yapılan Uşi antlaşması.
1912 — Balkan savaşı.
1913 — Arnavutluk'un bağımsız bir devlet oluşu.
1914-1918 — Birinci Dünya Savaşı.
1917 — Rusya'da komünist devrimi.
1918 — Mondros ateşkes antlaşması.
1919 — Yunanlıların İzmir'e çıkışı (15 mayıs).
1919 — Atatürk'ün Samsun'a çıkışı (19 mayıs).
1919 — Erzurum kongresi (23 temmuz - 6 ağustos).
1919 — Sıvas kongresi (4 eylül - 11 eylül).
1920 — Son Osmanlı Mebuslar Meclisinin toplanışı (12 ocak).
1920 — Düşman askerlerinin İstanbul'a çıkarılışı (16 mart).
1920 — Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşu (23 nisan).
1920 — Sevr antlaşması (10 ağustos).
1921 — Birinci İnönü savaşı (10 - 11 ocak).
1921 — İkinci İnönü savaşı (30 mart - 1 nisan).
1921 — Sakarya savaşı (23 ağustos - 13 eylül).
1922 — Büyük Taarruzun başlaması (26 ağustos).
1922 — Dumlupınar Başkomutanlık meydan savaşı (30 ağustos).
1922 — İzmir'in kurtuluşu (9 eylül).
1922 — Anadolu'nun düşmandan temizlenmesi (18 eylül).
1922 — Mudanya ateşkes antlaşması (11 ekim).
1923 — Lozan barış antlaşması (23 temmuz).
1923 — İstanbul'un kurtuluşu (6 ekim).
1923 — Ankara'nın başkent oluşu (13 ekim).
1923 — Cumhuriyetin ilânı (29 ekim).
1924 — Halifeliğin kaldırılışı (3 mart).
1925 — Şapka kanununun çıkarılması.
1926 — Medenî kanun'un kabulü.
1926 — Milât takviminin kabulü.
1928 — Yeni Türk alfabesinin kabulü.
1928 — Din ve devlet işlerinin ayrılması.
1934 — Soyadı kanununun kabulü.
1938 — Atatürk'ün ölümü (10 kasım).
1938 — İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesi.
1939 — Almanya - Rusya saldırmazlık anlaşması.
1939-1945 — İkinci Dünya Savaşı.
1945 — Birleşmiş Milletler anayasasının kabulü.
1945 — Tek dereceli seçim kanununun kabulü.
1947 — Ürdün Krallığının kuruluşu.
1947 — Pakistan devletinin kuruluşu.
1948 — İsrail devletinin kuruluşu.
1949 — Çin ülkesinin Kıta Çini ve Milliyetçi Çin olarak ikiye ayrılışı.
1950 — Demokrat Partinin iktidara gelişi.
1950 — Celâl Bayar'ın cumhurbaşkanı seçilmesi.
1956 — Tunus'un bağımsız bir devlet oluşu.
1956 — Fas'ın bağımsız bir devlet oluşu.
1960 — Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu.
1960 — 27 Mayıs Devrimi (27 mayıs).
1960 — Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı seçilmesi.
1961 — Cezayir'in bağımsız bir devlet oluşu.
1961 — Güney Afrika Cumhuriyeti'nin kuruluşu.
1965 — Adalet Partisinin iktidara gelişi.
1966 — Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanı seçilmesi.

ANSİKLOPEDİK SÖZLÜK

A

adalet: Herkesin kanunca tanınmış olan hakkını vermek, bu hakka ilişmemek.
Adalet Bakanlığı: Devletin adalet organlarını yöneten bakanlık. Başlıca görevleri: a) Yurdun her yerinde gereği kadar mahkemeler kurmak, b) Cezaevleri açmak, oralarda suçluları topluma yararlı insanlar haline getirmek için gerekenleri yapmak, c) Avukatlık ve noterlik işlerini düzenlemek.
alüminyum: Gümüş parlaklığında beyaz bir maden. Hafif olduğu için endüstride çok kullanılır.
amiral: Albaydan yüksek rütbedeki deniz subaylarının genel adı.
anayasa: Devletin kuruluşunu düzenleyen temel kanun.
arşın: Eskiden kullanılan ve yaklaşık olarak metrenin üçte ikisine eşit olan bir uzunluk ölçüsü.
artıkyıl: Dört yılda bir gelen 366 günlük yıl. Artıkyıllarda şubat ayı 29 gün sürer. 4 ile tam olarak bölünebilen yıllar artıkyıldır.
ataşe: Elçiliğe bağlı memur, uzman.
ayaktakımı: Topluluk içindeki durumu ve terbiyesi aşağı olan kimseler.

B

Babıâli: Osmanlı İmparatorluğu zamanında Sadrazamlık dairesine verilen ad. Önceleri bu yapının bir bölüğü de sadrazamların eviydi. Babıâli «yüce kapı» demektir.
Baharat yolu: Asya'dan Yakın Doğu'ya uzanan deniz ticaret yolu.
bakan: Hükümeti meydana getiren bakanlıklardan her birinin başına getirilen kimse.
Bakanlar Kurulu: Bir ülkeyi yöneten hükümet. Buna «kabine» de derler.
barut: Güherçile, kükürt ve kömür tozu karışımından yapılan patlayıcı madde.
basın: Gazete, dergi gibi belli zamanlarda çıkan basmaların hepsi.
başbakan: Hükümet başkanı.
Bayındırlık Bakanlığı: Devletin bayındırlık işlerini yöneten bakanlık. Başlıca görevleri: a) Şehirleri birbirine bağlayan kara yollarıyle demiryollarını ve gereken yerlerde köprüleri, tünelleri yapmak, b) Kıyılarda limanlar, rıhtımlar, gemilere bindirilecek ve gemilerden indirilecek malların korunması için depolar yapmak, c) Devlete gerekli yapıları yaptırmak.
Birinci Meşrutiyet: Yurdumuzda 1876 tarihinde ilân edilen ve ancak bir yıl kadar süren ilk meşrutiyet yönetimi.
bozkır: Ağaçsız ve susuz ova. Otu bol olan Rusya'daki bozkırlara «step», Arjantin'dekilere de «pampa» denir.

C

celâlî: Osmanlı İmparatorluğunun eski devirlerinde padişahlara baş kaldıran Anadolu'daki isyancılara verilen ad.
cunta: Bir devrimden sonra, sayılı kimselerin devlet yönetimini ele almaları ve bunların hepsine birden verilen ad. Bu kimseler askerse cuntaya «askeri cunta» denir.
cülus: Hükümdarların tahta çıkması.

Ç

Çalışma Bakanlığı: İş ve işçi hayatını yöneten bakanlık. Başlıca görevleri: a) İşçilerle işverenlerin karşılıklı haklarını ve görevlerini düzenlemek ve bunları korumak, b) İş Kanununa bağlı iş yerlerinde kanunun uygulanmasını sağlamak, c) İşçilerin sağlık, ihtiyarlık, kaza ve analık sigortaları gibi sigorta işlerini yaptırmak, ç) İş ve işçi bulma kurumları açarak iş ve işçi arayanlara yardım etmek, d) İşçi hastaneleri açmak.
çar: Eskiden Rus imparatorlarına verilen unvan.
çini: Duvarları kaplayıp süslemek için kullanılan, bir yüzü sırlı, çoğu da çiçek resimleriyle bezenmiş pişmiş balçık levha.

D

Danıştay: Başbakanlığa bağlı devlet dairelerinden biri. Bir idare mahkemesi. Başlıca görevleri: a) Devlet yönetiminden çıkan uyuşmazlıkları çözümlemek, b) İdare davalarına bakmak, c) Bakanlar Kurulundan gönderilen kanun tasarıları üzerinde görüşünü bildirmek, ç) tüzük tasarılarını ve imtiyaz şartlaşmalarını, sözleşmelerini incelemek.
dava: Birinin başkasından yakınarak mahkemeye baş vurması.
defterdar: Osmanlılar devrinde devletin maliye işlerine bakan kimse.
delta: Bir çeşit ırmak ağzı. Irmak çok döküntü getiriyorsa ve bunlar denizin alçalıp yükselmesiyle, yahut suların akıntılarıyle dağılmıyorsa ağızda birikerek denize doğru uzanan, üçgen biçiminde bir birikinti düzlüğü meydana gelir. Burada ırmak kollara ayrılır ve birden çok ağızla denize dökülür. Delta, Yunan alfabesinde D harfidir ve üçgen şeklinde yazılır. Nil ırmağının ağzında oluşan düzlük üçgen şeklinde olduğu için, önce buraya Delta denmiş, sonra buna benzer ırmak ağızları için bir coğrafya terimi olmuştur.
derebeyi: Ortaçağda, topraklarının içindeki insanlara istedikleri gibi hükmeden, birbirleriyle sık sık savaşan ve çoğu zaman hükümdarlara karşı gelerek memleketlerinin başına dert olan geniş toprak sahiplerinden her biri.
derviş: Eskiden tarikatlardan birine girip yaşayışını o yola uyduran kimse.
Devlet İstatistik Enstitüsü: Başbakanlığa bağlı devlet dairelerinden biri. Nüfus sayımı, sanayi sayımı, hayvan sa-

yımı... gibi çeşitli sayımlar yaparak ve istatistikler tutarak bunlardan sonuçlar çıkarmaya çalışır, Devleti yönetenler de bu istatistiklerden elde edilen bilgilere göre yol tutarlar.

Devlet Planma Teşkilâtı: Başbakanlığa bağlı devlet kuruluşlarından biri. Başlıca görevi yurdun kalkınmasını sağlayacak işlerde hükümete yol göstermektir. Kalkınma için erişilmesi gereken amaçları ve güdülecek politikayı ortaya kor. Bakanlıklara, devlet daire ve kuruluşlarına, hatta özel iş yerlerine planlar hazırlar. Bunların işbirliğini sağlamak için öğütler verir.

devşirme: Osmanlıların kuruluş ve yükselme devirlerinde, asker yetiştirilmek üzere Hıristiyan çocuklarından alınan erler.

Dışişleri Bakanlığı: Devletin dış işlerini yöneten bakanlık. Başlıca görevleri: a) Türkiye'yi yabancı ülkelerde tanıtmak, yabancı devletlerle dostluklar kurmak ve bu dostlukları geliştirmek, b) Yabancı devletlerle siyasal, ekonomik, kültürel ve askeri anlaşmalar yapmak, c) Yabancı milletlerin bizim hakkımızdaki niyetlerini, düşüncelerini, bize karşı yaptıkları gizli antlaşmaları öğrenmek, ç) Yabancı ülkelerde yaşayan yurttaşlarımızın haklarını korumak, onlara kolaylıklar göstermek, d) Savaş zamanlarında Türkiye ile silâh arkadaşlığı yapacak devletlerle anlaşmak, düşman tarafı hakkında bilgiler edinmek, e) Savaşlardan sonra, barış antlaşmalarını hazırlamak.

dirhem: Eski bir ağırlık ölçüsü olan «okka»nın dört yüzde biri.

dirlik: Osmanlı İmparatorluğunda topraklar has, zeamet ve tımar olmak üzere üç bölüme ayrılırdı. Bunların hepsine birden dirlik denir.

Diyanet İşleri Başkanlığı: Başbakanlığa bağlı devlet dairelerinden biri. Yönetim bakımından din işleriyle, müftülerin ve cami adamlarının atanması işleriyle uğraşır. Din kitapları yayınlar.

dominyon: Britanya Uluslar Topluluğunu meydana getiren ortak bağımsız devletlerin bir çeşidi. Dominyonlar kendi iç ve dış işlerini diledikleri gibi görürler, yani bağımsızdırlar. Bayrakları ve Meclisleri vardır. Savunma ve ekonomi işlerinde Birleşik Krallık'la işbirliği yaparlar. İsterlerse bu topluluktan çıkabilirler. Kanada ve Avustralya bu dominyonların en güzel örnekleridir.

E

eksen: Dünyanın merkezinden geçmek üzere, kuzey ve güney kutupları arasından uzandığı var sayılan çizgi. Dünya bu eksen üzerinde döner.

ekvator: Yerküreyi iki eşit parçaya ayıracak gibi, kutuplardan aynı uzaklıkta geçtiği var sayılan çember. Çevresi yaklaşık olarak 40 milyon kilometredir.

elçi: Bir devletin başka bir devlet katındaki temsilcisi. Sefir.

elips: İki yanından bastırılmış bir daireye benzeyen şekil.

endaze: 65 santimetre boyunda eski bir uzunluk ölçüsü.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı: Hükümeti meydana getiren bakanlıklardan biri. Başlıca görevleri: a) Enerji kaynaklarımızı geliştirmek, b) Tabii kaynaklarımızdan daha çok yararlanmamızı sağlamak. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Kömür İşletmeleri Kurumu, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Petrol Ofisi, Elektrik İşleri Etüt Dairesi, Etibank ve işletmeleri, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Atom Enerjisi Komisyonu bu bakanlığa bağlıdır.

Erdel: Bugünkü Romanya'nın batı bölgesi. Transilvanya.

F

fatih: Ele geçirilmesi güç olan bir ülkeyi üstün askerlik bilgisiyle almayı başaran komutan.

federal: İçişlerinde geniş bağımsızlığa sahip olan, dışişlerinde de ortak bir merkezden yönetilen birleşik devletlere «federal devlet» denir.

federasyon: Birkaç devletin bir araya gelmesiyle meydana gelen topluluk. Birlik.

ferman: Padişah emri.

fetva: Dinle ilgili bir konu üzerinde müftünün verdiği genel hüküm.

G

ganimet: Düşmandan ele geçirilen mal.

gerilla: Düşman eline geçmiş bir ülkede, düzenli ordu birliklerine karşı, ufak topluluklar halinde, ellerindeki yetersiz silâhlarla şaşırtıcı çete savaşları yapanlar

Griniç: Londra yanında, gözlemevi ile ünlü yer. Buradan geçen meridyen dairesi uluslararası başlangıç meridyeni olarak kabul edilmiştir.

gülyağı: Kokulu güllerin imbikten geçirilmesiyle elde edilen suya gülsuyu denir. Bu suyun üzerinde toplanan gül kokulu yağ da gülyağıdır.

gümrük: Bir ülkeye giren yahut çıkan, eşya üzerinden alınan vergi. Bu verginin alınması işiyle uğraşan devlet örgütü. Bu işlerin yapıldığı yer.

Gümrük ve Tekel Bakanlığı: Hükümeti meydana getiren bakanlıklardan biri. Başlıca görevleri: a) Gümrük vergilerini toplamak, b) Gümrük kanununu ve tarifelerini uygulamak, c) Tuz, çay, tütün, ispirtolu içkiler vb. gibi tekel maddelerinin yapılış ve satışını kontrol etmek, bunlardan devlete gelir sağlamak.

güney yarımküre: Ekvatorun güneyinde kalan yarımküre.

güvenoyu: Millet Meclisinde miletvekillerinin hükümet programını veya hükümetin tutumunu beğendiklerini belirtmek için verdikleri oy.

güzel sanatlar: Edebiyat, müzik, resim, heykel, mimarlık, tiyatro, dans gibi insanda hayranlık uyandıran sanatlar.

H

haliç: Koy, körfez.

harç: Hükümetçe görülen kişi işleri için devlet veznesine ödenen para.

Harem-i Hümayun: Osmanlı padişahlarının sarayında kadınların oturdukları bölüm.

has: Osmanlı İmparatorluğunun eski devirlerinde devlet büyüklerine ayrılıp yıllık geliri yüz bin akçeden yukarı tutan toprak.

hassa: Osmanlı Devletinde padişahı koruyan özel askeri örgüte «Hassa ordusu denirdi. Hassa askeri de bu örgütte bulunan asker demektir. Hassa, özel anlamındadır.

havza: Çevresi az çok belli dağ veya tepelerle sınırlanmış olan ve suları aynı denize, göle, yahut ırmağa akan kara bölgesi.

Hindu: Hindistan'ın ateş, inek, timsah gibi şeylere tapan insanlarından biri.

hisar: Taştan yapılan, kuleli ve yüksek duvarlı küçük kale.

I

ırk: Derinin rengi, kafatasının biçimi, saç, yüz çizgileri gibi şeylerdeki benzerliklere dayanılarak insanların ayrıldıkları büyük gruplardan her biri.

İ

İşçişleri Bakanlığı: Hükümeti meydana getiren bakanlıklardan biri. Başlıca görevleri: a) Yurttaşların can, mal ve namusunu korumak, b) Doğum, ölüm, evlenme, boşanma kayıtlarını tutmak ve nüfus sayımı işlerini yönetmek, c) İl, ilçe, bucak ve köylerdeki yönetim işlerini düzenlemek, ç) Belediye işlerini kontrol etmek, d) Seçimlerin serbestçe ve güven içinde yapılmasını sağlamak.

İkinci Meşrutiyet: Türkiye'de 23 temmuz 1908 tarihinde ilân edilip cumhuriyetin ilânına kadar süren ikinci meşrutiyet yönetimi.

iktidar: Hükümeti yönetenler, hükümet. Kelimenin asıl anlamı «güç, kudret» demektir.

ilke: Temel düşünce. Prensip.

İmar ve İskân Bakanlığı: Hükümeti meydana getiren bakanlıklardan biri. Başlıca görevleri: a) Yurdun bölge, şehir, kasaba ve köylerinin harita ve imar planlarını hazırlamak, b) Yurdun yapısına göre oturup yerleşilmeye en uygun yapı şekillerini araştırmak, c) Sağlığa uygun, sağlam ve ucuz evler yapılmasını sağlamak, ç) Evsiz yurttaşları ev sahibi yapmaya çalışmak, d) Yurdumuza gelen göçmenleri uygun yerlere yerleştirmek, e) Topraksız çiftçileri topraklandırmak.

İncil: Hıristiyanların din kitabı.

intikal: Geçme.

İpek yolu: Asya'dan Avrupa'ya uzanan kara ticaret yolu.

iskân: Yurtlandırma, yerleştirme.

istifa: İşinden çekilme.

J

jüt: Saplarından elde edilen ipliklerle ip, halat ve çuval yapılan bir çeşit Hint keneviri.

K

kabine: Hükümet, Bakanlar Kurulu.

kamu: Bir ülkedeki halkın bütünü.

kanal: Deniz, göl, ırmak gibi büyük suları birbirine bağlamak veya suyu başka yöne akıtmak için açılan geniş su yolu.

kanguru: Uzun ve kuvvetli art ayaklarıyle zıplayarak yürüyen ve yavrusunu karnındaki kesesinde taşıyan memeli hayvan. Boyu 1,5 - 2 metreye kadar varır. Kızdırılmazsa yumuşak başlıdır. Avustralya ve Tasmanya adalarının çok sık olmayan ormanlarında yaşar.

kanton: İsviçre'deki birleşmiş devletlerden her biri.

kapıkulu: Padişahların hassa ordusu askeri.

kaptan-ı derya: Osmanlılarda başamiral.

Katoliklik: Papanın başkanlık ettiği Hıristiyanlık mezhebi.

kayıt: Sınırlama, hareketlerini çevreleme.

kazasker: Osmanlılarda mahkemelerin en büyük başkanı.

kemal: Olgunluk, noksansızlık, tamlık. Atatürk'ün çocukluğunda, bir öğretmeni, zekâsına hayran olduğu öğrencisine Kemal adını takmış ve küçük Mustafa'nın adı Mustafa Kemal olmuştur. Atatürk soyadını da Türkiye Büyük Millet Meclisi vermiştir.

kervansaray : Anayollarda kervanların konaklaması için yapılan han.

kıstak: İki karayı birleştiren, iki yanı su, dar kara parçası.

kitapsaray: Herkesin yararlanması için kurulup içinde her çeşit kitap bulundurulan bina. Kütüphane.

Köy İşleri Bakanlığı: Hükümeti meydana getiren bakanlıklardan biri. Başlıca görevleri: a) Köylünün yaşayışını iyileştirmeye çalışmak, b) Köylüyü yurt kalkınmasına daha çok yardım edebilecek duruma getirmek, c) Köyle ilgili çeşitli devlet hizmetleri arasında bağlantı kurmak ve bu hizmetlerin verimli bir düzenle yürümesini sağlamak.

kredi: Herkesin varlığına göre borç para almak için gördüğü güven.

Kur'an: Müslümanların kutsal kitabı.
kurultay: Türk ve Moğollarda önemli işleri konuşmak üzere hükümdarın başkanlığında toplanan kurul.
kutup kuşağı: Kutup yakınlarındaki yerleri içine alan kuşaklar. İki tanedir: Kuzey kutup kuşağı, Güney kutup kuşağı. Bu kuşaklarda yaz olmaz.
kuzey yarımküre: Ekvatorun kuzeyinde kalan yarımküre.

L

Lâle Devri: Osmanlı İmparatorluğunda 1818'den 1830 yılına kadar süren devir.

M

Makedonya: Balkan yarımadasında bir bölge: Bugün Makedonya Yugoslavya, Yunanistan ve Bulgaristan arasında paylaşılmıştır. Eskiden yurdumuzun bir parçası olan Makedonya'da bugün de çok Türk yaşamaktadır.
Maliye Bakanlığı: Hükümeti meydana getiren bakanlıklardan biri. Başlıca görevleri: a) Devlet gelirlerini toplamak, b) Devlet bütçesini hazırlamak, c) Gerektiği zaman devlet bono ve tahvilleri çıkarmak, devlet adına borç para almak, ç) Bütçe kanununun uygulanmasını kontrol etmek, d) Para bastırmak ve paramızın değerini korumak için gerekenleri yapmak.
meşe palamudu: Bir çeşit meşe ağacının yüksüğe benzeyen meyvesi. İçinde bol tanen maddesi bulunur. Tanen de dericilikte kullanılır.
Milli Eğitim Bakanlığı: Hükümeti meydana getiren bakanlıklardan biri. Başlıca görevleri: a) İlk, orta ve yüksek dereceli okullar, meslek ve teknik okulları açarak Türk çocuklarının öğrenim ve eğitimini sağlamak, b) Okullara öğretmen yetiştirmek, c) Öğretim ve eğitim programlarını hazırlamak, kitaplar hazırlatmak ve yayınlamak, ç) Eski eserleri meydana çıkarmak, müzeler, sergiler, kütüphaneler açmak, d) Resim, heykel, mimarlık, edebiyat, müzik, tiyatro, sinema gibi sanatların gelişmesi için gerekli işleri yapmak. e) Yetişkinlerin bilgilerini artırmak için kurslar açmak.
Milli Savunma Bakanlığı: Hükümeti meydana getiren bakanlıklardan biri. Başlıca görevleri: a) Türk gençlerini, kanun gereğince, zamanında askere alıp onların eğitim ve öğrenimlerini yönetmek, c) Ordunun silâh, cephane, gemi, uçak gibi ihtiyaçlarını karşılamak, bunların fabrikalarını ve onarım yerlerini kurmak, ç) Orduya subay ve assubay yetiştirmek.
minyatür: Eski yazma kitaplarda görülen, ince sanatla işlenmiş küçük ve biraz ilkel resim.
miras: Birinin ölümüyle malının mülkünün başkalarına kalması. Bu kalan şeyler.
misak: Sözleşme, antlaşma, bağlaşma, «Milli Misak» milli antlaşma demektir.
motel: Motorlu taşıtlarla gezen turistlerin ihtiyaçlarına göre yapılmış otel.
muhalefet: Uymama, başka düşüncede olma. Muhalefet partisi: İşbaşında olmayan parti.
müftü: Din işlerine başkanlık eden kimse.
müsteşar: Bakanlıklarda, bakandan sonra gelen en büyük memur.

N

nişancı: Divanda verilen kararlara padişahların imzası olan tuğra'yı çekip bunları gidecekleri yerlere gönderen ve kendisi de divan üyesi olan büyük devlet memuru.

O

ofis: Daire anlamında kullanılan bir söz. Toprak Mahsulleri Ofisi, Petrol Ofis gibi.
okka: 1283 gram gelen ve 400 dirheme bölünen bir ağırlık ölçüsü.
Orman Bakanlığı: Hükümeti meydana getiren bakanlıklardan biri. Başlıca görevleri: a) Ormanlarımızı korumak. ormanlarımızın işletilmesi ve geliştirilmesi için çalışmak, b) Yeni ormanlar yetiştirilmesi için gerekli işleri yapmak.
orta kuşak: Sıcak kuşakla kutup kuşakları arasında kalan iklim kuşakları. İki tanedir: 1) Kuzey orta kuşak, 2) Güney orta kuşak. Bu kuşaklarda 4 mevsim olur.
Ortodoksluk: Hıristiyanlıkta bir mezhep. Rumlar, Yunanlılar ve İslavların çoğu bu mezheptendir.

P

Panama kanalı: Atlas okyanusu ile Büyük Okyanusu birleştiren kanal. Orta Amerika'daki Panama Cumhuriyeti topraklarındadır. 1881 yılında açılmasına başlanmış, 1914'te tamamlanmıştır. 68 kilometre uzunluğundadır. Kanalın kontrolu, bir antlaşma ile, süresiz olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne kiralanmıştı.
peribacası: Sellerin ve geçici akarsuların yamaçlardaki yumuşak kayaları yüzyıllarca süren aşındırması sonunda meydana getirdikleri bir yer şekli. Kalın, yüksek, tepesinde sert bir kaya parçası bulunan sütun şeklindedir.
Piramitler: İlkçağda Mısır ülkesinde hüküm süren ve kendilerine Firavun denilen devlet başkanlarının mezarları. Piramit şeklinde, pek büyük, taştan bir yapı olan piramitlerin sayısı 80 kadardır. En büyük üç tanesi Nil ırmağının batısında, Kahire şehri karşısındadır. Bunları görmek için her yıl Mısır'a pek çok turist gider.

porselen: Çini. Porselen tabak, fincan, vazo gibi.
propaganda: Herhangi bir düşünceyi, bir inanışı yaymak ve ondan yana olanları çoğaltmak için söz, yazı, radyo veya başka araçlarla yapılan çalışma.
Protestanlık: Hıristiyanlık dininde bir mezhep.

R

reaya: Osmanlı Devletinin Müslüman olmayan uyrukları.
Reform: Yeniçağın başlarında Hıristiyanlık dininde yapılan düzeltme ve düzenlemeler.
reisülküttap: Osmanlı divanında başkâtiplik yapan devlet adamı. Sonraları Dışişleri Bakanı görevleri de bu divan üyesi tarafından yürütülmüştür.
resim: Birtakım eşyalardan, birtakım işlerden alınan vergi. Damga resmi gibi.
Rönesans: Yeniçağın başlarında bilim, dil ve güzel sanatlarda yapılan önemli ilerlemeler. «Yeniden doğuş» demektir.
rüştiye: Şimdiki ortaokullar derecesinde olan eski okullara verilen ad.

S

sadrazam: Osmanlı Devletinin başbakanı.
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı: Hükümeti meydana getiren bakanlıklardan biri. Başlıca görevleri: a) Yurttaşların sağlığını korumak için gerekli işleri yapmak ve hastalara bakmak için çeşitli kurumlar açmak, b) Halka hastalıklardan korunmayı öğretecek yayınlar yapmak, sağlık müzeleri kurmak, c) Doğumevleri ve çocuk bakımevleri açmak, ç) Sıtma, verem, trahom, frengi gibi çok zararlı hastalıklarla savaşmak, d) Özel hastaneleri, eczaneleri, ilâç fabrikalarını denetlemek, e) Su baskını, deprem, yangın yıkımlarında halka yardım etmek, yoksullara bakmak.
sahra: Çöl.
Sanayi Bakanlığı: Hükümeti meydana getiren bakanlıklardan biri. Başlıca görevleri: a) Yurdun endüstri işlerini düzenlemek ve bu işlerle ilgili kurumlar arasında işbirliği sağlamak, b) Kendisine bağlı devlet işletmelerinin ve iktisadî devlet kuruluşlarının çalışmalarını düzenlemek ve kontrol etmek, c) Halkın kurmuş olduğu endüstri kurumlarının çalışmalarını kolaylaştırmak, bunların yenilerinin kurulmasına özendirmek.
setre: Eskiden giyilen düz yakalı, önü ilikli uzunca bir ceket.
sıcak kuşak: Ekvatorun iki yanında uzanan iklim kuşağı. Bu kuşakta soğuk mevsim yoktur.
sipahi: Osmanlı Türklerinde devlet merkezinde bulunan ve Kapıkulu adı verilen askerlerin atlı olanları.
sipahi: Atlı asker.
softa: Medrese öğrencisi.
soya fasulyesi: Uzak Doğu'da özellikle Mançurya'da yetişen bir çeşit fasulye. Hem yemeği yapılır, hem de yenen ve endüstride kullanılan yağı çıkarılır.
sömürge: Bir devletin ekonomik, veya siyasal yararlanmalar için anayurt dışında egemenlik kurduğu ülke.
subaşı: Osmanlılar devrinde belediye başmüfettişi.
Sünnilik: Tanrı'ya ibadette Hz. Muhammed'in tuttuğu yolu izleyenlerin bağlı oldukları mezhepler.
Süveyş kanalı: Akdeniz'le Kızıldeniz'i birbirine bağlayan kanal. Akdeniz kıyısında Portsait limanından başlar., Kızıldeniz'de Süveyş limanında sona erer. Uzunluğu 171 kilometredir. Açılmasına 1859'da başlanmış, 1869'da bitmiştir.

Ş

şato: Derebeyleri için kale şeklinde yapılmış konak.
şeyhülislâm: Osmanlı divanında sadrazamdan sonra en yüksek yeri tutan ve hem din işlerine hem din bakımından dünya işlerine karışan üye.
şehzade: Padişahın oğlu veya padişah ailesinden olan erkeklerin oğullarından biri.
Şiilik: Hz. Muhammed'in damadı olan dördüncü halife Ali'ye veya onun çocuklarına haksızlık ettiklerini ileri sürerek Sünnîlerden ayrılan Müslümanların bağlandıkları mezhep.
şövalye: Ortaçağda Avrupa'da asiller kanından gelen savaşçı kimselere verilen ad.

T

taht: Hükümdar koltuğu.
Tanzimat: Sultan Abdülmecit zamanında bir fermanla ilân edilen ve o zaman için bir yenileşme sayılan ıslahat tasarısı ve ıslahat devri.
Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü: Başbakanlığa bağlı devlet dairelerinden biri. Arsa, tarla, bağ, bahçe, zeytinlik gibi toprakların ve ev, apartman, han, hamam gibi yapıların satış işlerini ve bu «taşınmaz mallar» üzerine yapılan bütün resmî kütük işlerini yapmak bu Genel Müdürlüğün görevidir. Kadastro, yani her çeşit toprak ve mülklerin yerini, alanını, sınırlarını ve değerlerini belirtip plana bağlama işlerini de yapar.
Tarım Bakanlığı: Hükümeti meydana getiren bakanlıklardan biri. Başlıca görevleri: a) Yurdun tarımla ilgili çalışmalarını yönetmek, b) Bitkileri ve tohumları iyileştirmek, bitki hastalıklarını gidermek, zararlı böceklerle savaşmak, c) Nümune fidanlıkları ve

çiftlikleri kurmak, ç) Çiftçilere yeni tarım alet ve makineleri dağıtmak ve kredi sağlamak, d) Hayvancılığı geliştirmek, hayvan cinslerini iyileştirmek, haralar, aşım durakları kurmak, e) Salgın hayvan hastalıklarını önlemek, f) Tarım uzmanları yetiştirmek için okullar, çiftçilerin bilgilerini artırmak için kurslar açmak, g) Yurttaşlara hava durumu hakkında bilgi vermek.

tekfur: Bizans İmparatorluğunun bağımsız valilerine ve Anadolu'nun birtakım Hıristiyan beylerine verilen ad.

tekke: Eskiden tarikatçıların içinde toplanarak tarikat gereklerini yaptıkları yer.

tersane: Gemi yapılan yer.

Ticaret Bakanlığı: Hükümeti meydana getiren bakanlıklardan biri. Başlıca görevleri: a) Yurdumuzda ticaretin gelişmesi için gerekli işleri yapmak, b) Mallarımızı tanıtmak için yurt dışında sergiler açmak ve başka ülkelerde açılan sergilere katılmak, c) Gümrük ve Tekel Bakanlığı ile işbirliği yaparak yerli malları koruyucu kanunlar hazırlamak, ç) Yabancı devletlerle ticaret anlaşmaları hazırlamak, d) Tüccarın, esnafın, fabrikaların kanunlara uygun çalışıp çalışmadıklarını ve kullandıkları ölçülerin doğruluğunu kontrol etmek, e) Bankalar, kooperatifler, borsalar, ticaret ve sanayi odalarıyle şirketlerin işlerini gözden geçirmek.

tuğra: Birtakım kâğıtların üst başına ve maden paraların bir yüzüne basılan, üzerinde iç içe bir yazıyla o zamanki padişahın adı yazılı bulunan simge.

Turizm ve Tanıtma Bakanlığı: Hükümeti meydana getiren bakanlıklardan biri. Başlıca görevleri: a) Turizm işlerini yurdun verimli bir gelir kaynağı haline getirmek, b) Yurdu ve ulusu tanıtmaya yarayacak hizmetler görmek.

U

Ulaştırma Bakanlığı: Hükümeti meydana getiren bakanlıklardan biri. Başlıca görevleri: a) PTT işlerini düzenleyerek yurttaşların haberleşmelerini kolaylaştırmak, b) Demiryollarını işletmek, lokomotif, yük ve yolcu vagonları yapmak, bozulanları onarmak, c) Uçak seferleri kurarak yük ve yolcu taşımak, ç) Denizyollarıyle ulaştırma işlerini sağlayan Denizcilik Bankasının çalışmalarını kontrol etmek, d) Şehirlerdeki otobüs, troleybüs ve tünel işletmelerini kontrol etmek.

ulufe: Yeniçerilik zamanında askerlere verilen aylık.

Ü

üniversite: Ders konuları ayrı olan birtakım yüksek okullar birliği.

üs: Savaş sırasında kara, deniz ve hava kuvvetlerinin beslendiği, özellikle cephane, akaryakıt, bakım ve onarım işlerinin yapıldığı yer. Üsler, her türlü düşman tehlikesine karşı ağır silâhlarla korunur, yardımcı araçlarla desteklenir.

V

vaha: Çöllerde su çıkan kuyu veya kaynakların bulunduğu, suyun varlığından dolayı tarım yapılabilen, serinlik ve gölgelik yer.

vakıf: Bir hayır hizmetinin sürüp gidesiye yapılması için, herhangi bir hayır kurumuna bir kimsenin belli şartlarla bıraktığı mülk veya para.

Vakıflar Genel Müdürlüğü: Başbakanlığa bağlı devlet dairelerinden biri. Görevi, vakıf mülklerin, gelirini toplayıp hayır kurumlarını işletmektir. Kurucuları tarafından belli kişilerin veya kurumların yönetimine bırakılmış olan vakıfların da yönetimini denetler.

veliaht: Bir hükümdarın ölümünden veya görevinden ayrılışından sonra yerine geçecek olan yakını.

Y

yargı: Yurttaşların haklarını koruma ve adaleti yerine getirme yetkisi.

yasama: Kanun yapma.

yayın: Kitap, gazete, dergi gibi matbaada basılıp ortaya sürülen veya radyo ve televizyonla her yana yayılıp dinletilen şeyler.

yeniçeri: Osmanlı Türklerinde devlet merkezindeki kapıkulu askerlerinin yaya olanları.

yöre: Çevreden daha uzaklara yayılan yerler. Geniş çevre.

yörünge: Hareket eden bir cismin izlediği yol. Dünyanın yörüngesi: Yıllık hareketini yaparken dünyanın uzayda çizdiği yol.

Yüce Divan: Bakanları, Yargıtay ve Danıştay üyelerini, Cumhuriyet Başsavcısını, görevlerinden doğacak suçlardan ötürü yargılamak için kurulan olağanüstü mahkeme.

Z

zaviye: Tekkenin küçüğü.

zeamet: İkinci derecedeki devlet adamlarına verilen dirlik.

zorba: Gücüne güvenerek şunun bunun hakkını zorla alan.

31 Ocak 1979

Devlet Kitapları

K-182-979-A-00042-000

J0797910004200 3